

SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ

Yıl: 2022 Cilt:25 Sayı: 2

SAHİBİ

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Adına
Yüksekokul Müdür V. Prof. Dr. Emrullah EKEN

SORUMLU EDİTÖRLER / RESPONSIBLE EDITORS

Doç. Dr. M. Erhan SUMMAK- Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜMRAH- Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. E. Fazıl ÇÖLLÜ – Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. E. Erdal YÖRÜK – Selçuk Üniversitesi

EDİTÖR YARDIMCILARI / EDITOR ASSISTANTS

Dr. Öğr. Üyesi Betül GARDA – Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CABİ – Selçuk Üniversitesi

YAYIN KURULU SEKRETERİ / EDITORIAL STAFF

Öğr. Gör. Ammar Yasir BİLİM- Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. Mehmet BÜYÜKÇİÇEK – Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. F. İbrahim KURŞUNMADEN – Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. Metin ALLAHVERDİ – Selçuk Üniversitesi

ALAN EDİTÖRLERİ / AREA EDITORS

Prof. Dr. M. Atilla ARICIOĞLU- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ümmühan ARSLAN – Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Feride HAYIRSEVER BAŞTÜRK- Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Savaş ÇEVİK- Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil GÜNGÖR – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Esen GÜRBÜZ – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İNCE- Tarsus Üniversitesi
Prof. Dr. Ganite KURT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Saime ÖNCE – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer ZERENLER- Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN- Selçuk Üniversitesi

İLETİŞİM

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Alâeddin Keykûbat Yerleşkesi Selçuklu, 42079-KONYA
Telefon: +90 332 241 00 58 - Belgeç / Faks: +90 332 241 00 60

BİLİM DANIŞMA KURULU / SCIENCE ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ALAGÖZ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DERAN (Tarsus Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ERBAŞI (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Atilla ARICIOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin POROY ARSOY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aziz Arman KARAGÜL (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Azzem ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. B. Zafer ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Baki YILMAZ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol MERCAN (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Durmuş ACAR (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Esen GÜRBÜZ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma TEKTÜFEKÇİ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Figen ZAİF (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ganite KURT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI (Ankara Hacı Bayram Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülfidan BARIŞ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Gürbüz GÖKÇEN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Güven SAYILGAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Habib AKDOĞAN (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Haldun SOYDAL (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halim KAZAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan K. GÜLEŞ (Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AKAY (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin DALGAR (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir GÜRDAL (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil GÜNGÖR (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Şükrü AKDOĞAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MUCUK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ (Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin AKSOY (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN (Ankara Hacı Bayram Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin SABAN (Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ZERENLER (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Okan TAŞAR (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman BAYRİ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ruziye COP (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Saime ÖNCE (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Savaş ÇEVİK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Seçkin GÖNEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap S. YANIK (Ankara Hacı Bayram Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman UYAR (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi)
Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuğba UÇMA UYSAL (Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Tunç KÖSE (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgut ÇÜRÜK (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümmühan ASLAN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasemin KÖSE (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldız ÖZERHAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Cevdet Yiğit ÖZBEK (Ankara Hacı Bayram Üniversitesi)
Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR (Türkiye Büyük Millet Meclisi)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Ali ALAGÖZ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman KARAÇOR	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ	Emekli Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Nesrin AKCA	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşenur TARAKCIOĞLU ALTINAY	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal BAYRAKCI	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk DAYI	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. İhsan EKEN	İstanbul Medipol Üniversitesi
Doç. Dr. Tevfik EREN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu GÜVENEK	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Belgin UÇAR KOCAOĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. A. Selçuk KÖYLÜOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÖNDER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Şerife ÖNDER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Gülcan ŞANTAŞ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Engin ÇAĞLAK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yalçın ELMAS	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜMRAH	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İYİBİLDİREN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ÖZER	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ü. Saliha EKEN İNAN	Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Servet SAY	Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. Metin ALLAHVERDİ	Selçuk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. Ahmet Veli ÇAM Abdülkadir DAŞTAN	Covid-19 Pandemisi Süresince Uzaktan Çalışma Alanları Kullanımının İncelenmesi: Katılım Bankası Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma / <i>Investigation of the use of Teleworking Areas During The Covid-19 Pandemic: A Research on Participation Bank Employees</i>	Araştırma Makalesi	608-621
Doç. Dr. Şerife ÖNDER Abdulrahman ALDOORI	Kurumsal Yönetim İle Şirket Karlılığı Arasındaki İlişki: Irak Borsası'nda Bir Uygulama / <i>The Relationship Between Corporate Governance And Firm Profitability: An Application From Iraq Exchange</i>	Araştırma Makalesi	622-632
Öğr. Gör. Selda KORGA Prof. Dr. Suphi ASLANOĞLU	Sürdürülebilirlik Performansı İle Finansal Performans İlişkisi Üzerine Bir Araştırma / <i>A Research On The Relationship Of Sustainability Performance And Financial Performance</i>	Araştırma Makalesi	633-645
Dr. Öğr. Üyesi Seyda ERKEK Salih GÜNDOĞDU	Vatandaş Gözünden E-Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Farkındalık, Kullanım ve Memnuniyet Düzeyleri / <i>On Evaluation of E-Health Services From Citizen's Perspective: Levels of Awareness, use and Satisfaction</i>	Araştırma Makalesi	646-667
Dr. Öğr. Üyesi Yasin SÖĞÜT	Ağ Toplumunda Sosyal Medya ve Parasosyal İlişki: Twitter Yorumlarında Survivor Örneği / <i>Social Media and Parasocial Relationship in Network Society: The Example of Survivor in Twitter Comments</i>	Araştırma Makalesi	668-681
Doç. Dr. Özge KORKMAZ Doç. Dr. Mustafa Tevfik KARTAL Doç. Dr. Fatih AYHAN	The Effects of Macroeconomic Indicators on Lending Interest Rates: Evidence from BRICST, MINT, and Fragile Five Countries / <i>Makroekonomik Göstergelerin Borç Faiz Oranları Üzerindeki Etkileri: BRICST, MINT ve Kırılgan Beşli Ülkelerinden Kanıtlar</i>	Araştırma Makalesi	682-693
Doç. Dr. Hüseyin ÖNDER	NATO Üyelerinin %2'lik Savunma Harcama Hedefine Yakınsamasının Sınanması / <i>Analyzing of NATO Members' Convergence to the 2% Defense Spending Target</i>	Araştırma Makalesi	694-702
Öğr. Gör. Zeliha ASILKAN Doç. Dr. Pınar YALÇIN BALÇIK	Obezite Vergisine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi / <i>Investigation of Opinions Towards Obesity Tax</i>	Araştırma Makalesi	703-718
Doç. Dr. Mehmet Erhan SUMMAK	Ön Lisans ve Lisans Düzeyinde Halkla İlişkiler Öğrenimi Gören Öğrencilerin Mesleki Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi / <i>Investigation of Occupational Anxiety Levels Of Students Studying Public Relations at Associate and Undergraduate Levels</i>	Araştırma Makalesi	719-726
Dr. Öğr. Üyesi Tuba GÜLCEMAL Doç. Dr. Mesut DOĞAN	Covid 19 Pandemisinin Bankaların Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz / <i>The Impact of The Covid 19 Pandemic on The Financial Performance of Banks: A Comparative Analysis</i>	Araştırma Makalesi	727-735
Öğr. Gör. Mehmet Ali CANBOLAT Doç. Dr. Aykut BEDÜK	Narsizm ve Sinizmin Mitolojik Kökenlerine Disiplinlerarası Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım / <i>A Critical Approach to the Mythological Origins of Narcissism and Cynicism in an Interdisciplinary Context</i>	Derleme	736-745
Öğr. Gör. Fırat KINALI	İşletmelerin Finansal Performanslarının Mali Yapı Oranları Açısından Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of Financial Performance of Enterprises in Terms of Financial Structure Ratios</i>	Araştırma Makalesi	746-756
Dr. Öğr. Üyesi İsa ALTINIŞIK	Covid-19 Sonrası Yoksulluğun Azaltılmasında Yoksul Yanlısı Büyüme / <i>Pro-Poor Growth In Reducing Poverty After Covid-19</i>	Derleme	757-765
Dr. İbrahim YÜKSEL	Sağlık Kurumlarında Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi ve Bir Kamu Hastanesi Ameliyathane Uygulaması / <i>Time-Driven Activity-Based Costing Method in Health Institutions and a Public Hospital Operating Room Application</i>	Araştırma Makalesi	766-780
Dr. Öğr. Üyesi Esra AYDIN ÜNAL Arş. Gör. Dr. Mehmet Zafer TAŞCI	Türk Katılım Sigortacılığı Sektörünün SD-Waspas Modeliyle Analizi / <i>Analysis of Turkish Participation Insurance Industry with SD-Waspas Model</i>	Araştırma Makalesi	781-792
Öğr. Gör. Dr. Arif GÜMÜŞ Öğr. Gör. Dr. Özge ÖZKAN	Türk Sinemasında Muhasebe Mesleğinin Sunumu / <i>Representation of Accounting Profession in Turkish Cinema</i>	Araştırma Makalesi	793-808

Covid-19 Pandemisi Süresince Uzaktan Çalışma Alanları Kullanımının İncelenmesi: Katılım Bankası Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma¹

Investigation of the use of Teleworking Areas During The Covid-19 Pandemic: A Research on Participation Bank Employees

Alper Veli ÇAM*
Abdulkadir DAŞTAN**

ÖZ

Covid-19 sürecinde özellikle bankalar, alternatif çalışma alanlarını aktif olarak kullanmaya başlamıştır. Bu çalışmada, Covid-19 sürecinde uzaktan çalışma alanlarının katılım bankaları çalışanları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Türkiye genelindeki Katılım Bankalarında ofis veya şubede çalışan 411 örneklemeden elde edilen veriler kullanılmıştır. Modelde oluşturulan toplam 19 hipotez test edilmiştir ve Teknoloji Kabul Modeli kullanılmıştır. Bu modelin test edilebilmesi için Yapısal Eşitlik Modelinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda, çalışanların uzaktan çalışma sistemine uyumlulukları, zaman, algılanan davranışsal kontrolü ve algılanan kullanım kolaylıkları faktörlerinin, algılanan faydayı olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışanların uzaktan çalışma sistemi için kolaylaştırıcı koşullar, endişe, güven ve öz yeterlilik faktörlerinin, algılanan faydayı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Bankacılık, Uzaktan Çalışma, Teknoloji Kabul Modeli, Yapısal Eşitlik Modeli

ABSTRACT

In the Covid-19 process, especially banks have started to actively use alternative workspaces. In this study, the effects of remote workspaces on the employees of participation banks were investigated in the Covid-19 process. The data obtained from 411 samples working in offices or branches in Participation Banks across Turkey were used. A total of 19 hypotheses created in the model were tested and the Technology Acceptance Model was used. Structural Equation Modeling was used to test this model. As a result of the study, it has been determined that the factors of employees' compliance with the teleworking system, time, perceived behavioral control and perceived ease of use positively affect the perceived benefit. In addition, facilitating conditions, anxiety, trust and self-efficacy factors were found to have a negative effect on perceived benefits.

KEYWORDS

Banking, Teleworking, Technology Acceptance Model, Structural Equation Model

	<i>Makale Geliş Tarihi / Submission Date</i> 01.06.2022	<i>Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance</i> 22.09.2022
Atıf	Çam, A. V. ve Daştan, A. (2022). Covid-19 Pandemisi Süresince Uzaktan Çalışma Alanları Kullanımının İncelenmesi: Katılım Bankası Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 608-621.	

¹ Bu çalışma "Covid-19 Pandemisi Süresince Alternatif Çalışma Alanları Kullanımının İncelenmesi: Katılım Bankası Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, alpercam@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0982-2919

** Ticari Bankacılık Satış Yönetmeni, Kuveyt Türk Katılım Bankası, abdulcadirdastan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9301-8060

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi tüm dünyada etkisini gösterirken, birçok farklı uygulama ve tedbirleri de beraberinde getirmiştir. Pandeminin en kısa zamanda son bulması amacıyla tüm tedbirler alınmış olsa da sağlık sisteminin taleplere karşılık verebilecek seviyede tutulması da ilk öncelikler arasında yer almıştır. Pandemi ekonomik anlamda da insanların sıkıntıya uğramasına sebep olmuştur. Üretim alanlarından mal ve hizmet teslimlerine kadar birçok alanı olumsuz etkileyen pandemi sebebiyle birçok işyeri, siparişlerin az olması, otoritelerin aldığı kararlar, hammadde problemleri ve müşteri kayıpları gibi birçok nedenden dolayı ya geçici olarak işlerine ara vermiş ya da çalışma sürelerinde kısıtlamalar yaparak faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmışlardır. İnsanlar bir taraftan sağlık problemleri ile diğer taraftan ise mal veya hizmet üretimindeki kayıplara bağlı olarak ekonomik sorunlarla uğraşmaya başlamışlardır. Bu durum işveren gibi işçiler için de büyük problemler oluşmasına sebep olmakla birlikte bu tür olağan dışı durumlarda birçok farklı tedbir alınması gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Bu süreç, özellikle teknoloji tabanlı uygulama ve süreçlerin kullanımını oldukça arttırmıştır.

Bilişim teknolojisinin iş hayatında yoğun olarak kullanılmasıyla artık çoğu işlemler iş yerinin dışında da yapılabilmektedir. Bu da bir nevi çalışanlara esnek çalışma imkânı sağlamıştır. Bu esnek çalışma şekillerinden en önemlisi ise evden çalışma şeklidir. Evden çalışma şekli bilişim teknolojileri vasıtasıyla, çalışanların işin bir kısmını ya da tamamını iş yerine gelmeden evinde de yapabilmesidir (Koçak ve Ersin, 2011: 72). Son yıllarda oldukça rağbet gören uzaktan çalışma şekilleri özellikle pandemi ile birlikte zirve noktasına çıkmıştır. Uzaktan çalışma; çalışanların bilişim teknolojileri sayesinde istediği herhangi bir mekânda işini yapması anlamına gelmektedir. Bu süreçte insanların birbirleriyle temas düzeyinin azaltılması için evden çalışma uygulamaları dünyanın her yerinde belli seviyelerde uygulanmaya başlamıştır. Yeni tip korona virüsün bulaş şekilleri yakın temas ve solunum yolundan çıkan damlacıkların başka bir insanın solunum yoluna bir şekilde girmesi sebebiyle olmaktadır. Bu durum sosyal mesafe ismi verilen koruyucu önlemlerin sosyal ve iş hayatında uygulanması ile sonuçlanmıştır (Fadinger ve Schymik, 2020: 111). Bu minvalde, evden çalışma hem çalışanları hem de çalışanların ailelerini ve aynı zamanda toplumun sağlığını temas yolunu azaltarak korumaktadır. Evden çalışabilme imkânı olan veya imkânı verilen bireylere bu yöntemi uygulayarak, hastalığın bulaşma riski azaltılmaya çalışılmıştır. Evden çalışma yöntemleri çalışanlar için temastan korumanın dışında firmaların irtibat halinde oldukları, temas kurulan veya temas kurulma ihtimali de olan diğer işletmelerin bu işletmelerde çalışanlarla oluşabilecek temas riskini de azaltmaktadır. Diğer bir risk düşürücü etmeni ise büyük şehirlerde işe gidip toplu taşıma kullanımı sebebiyle oluşacak temas risklerinin önüne geçmesidir (Meltem ve Küçüköğlü, 2020: 73). Uzaktan çalışma modeli firmaların dijitalleşme ve dijital dönüşümü hızlandırmalarına sebep olmuştur. Henüz dijitalleşme ile tanışmayan birçok kullanıcı bu dönemde teknolojinin birçok imkânını kullanabilir duruma gelmiştir. Ayrıca bu dönemde görüntülü görüşme, uzaktan eğitim uygulamaları, bankacılık işlemlerinin dijital şubeler üzerinden yapılması gibi birçok işlemle birçok kullanıcı ilk kez tanışmıştır. Zoom ve Slack gibi bu dönemde kullanımı artan uygulamaların kullanıcı sayıları on milyonlardan yüz milyona kadar erişmiştir. Bu durum açıkça bilişim teknolojisinin çok hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu dönüşümle birlikte, insanlar her türlü çalışma, toplantı, görüşme ve hatta eğitimlerini bile evden online olarak gerçekleştirmektedirler. Bu durum ülkeleri ve şirketleri bilişim teknolojilerinde daha rekabetçi bir konuma getirmektedir. Bu süreçle beraber mobil uygulamalar sayesinde okul dersleri online olarak yapılmakta, uygun sınav türlerinin sınavları gerçekleştirilmekte, tiyatro ve konserler verilmekte, müzeler gezilebilmekte ve daha önce fiziksel olarak bu etkinliklere katılmayanlar dahi bu sayede etkinliklere ulaşabilme imkanı elde etmişlerdir (Alpago ve Alpago, 2020: 104).

Deloitte (2020), Türkiye için yaptığı araştırmada medya, reklam, hizmet, teknoloji, e-ticaret, enerji ve eğitim sektörlerinin uzaktan veya evden çalışmaya yatkınlıkları ve bu alandaki mecburi durumlar sebebiyle uzaktan çalışmada üst sıralarda yer aldıklarını raporlanmıştır. Ayrıca aynı araştırmada uzaktan çalışmaya geçiş hızının en yüksek olduğu alanlar da e-ticaret, medya, reklam, ilaç, inşaat ve teknoloji olarak ortaya çıkmıştır. Sermaye yoğun işler olan finans, sigorta, bilişim, eğitim, e-ticaret, bankacılık sektörü gibi sektörler evden çalışmaya daha uygun sektörlerken; emek yoğun olan tarım, balıkçılık, perakendecilik, dağıtım, güvenlik ve sağlık sektörleri ise evden çalışma oranının düşük olduğu alanlardır (Fadinger ve Schymik, 2020: 110). Bankacılık sektöründe de bu süreçte benzer uygulamalara gidilmiştir. Birçok çalışan kendi evinde hizmet vermeye başlamıştır.

11 Mart 2020 tarihinde Covid-19 virüs yayılımının pandemi ilan edilmesi ve Türkiye’de yine aynı tarihte ilk vakanın görülmesi ile birlikte, birçok kurum alternatif çalışma alanlarında personel çalıştırmaya başlamış ve bu süreç 2021 yılında da devam etmiştir. Bu süreçte dünyada olduğu gibi Türkiye’de de alternatif çalışma alanlarından olan uzaktan çalışma veya evden çalışma gibi çalışma alanlarını deneyimlemiştir. Uzaktan çalışma şekillerini ülkemizdeki bankalar da deneyimlemiş olup bu bankalar içerisinde katılım bankaları da

alternatif çalışma alanlarını aktif olarak kullanmışlardır. Bu süreçlerde uzaktan çalışma yöntemlerine altyapı desteği için birçok harcama yapan şirketler, pandemi sonrası da bu çalışma alanlarının aktif kullanımı noktasında birçok çalışma yapmaktadırlar. Bu bağlamda çalışmada, Covid-19 sürecinde uzaktan çalışma imkânı bulan katılım bankaları çalışanlarının bu yeni süreç ve teknolojiye uyumu incelenmiştir. Çalışma sonuçlarının, uzaktan çalışma modellerinin bireyler tarafından kabulünün derecesinin ortaya çıkarılması, daha sağlıklı modellerin uygulanabilmesi ve uzaktan çalışma modellerinin dezavantajlarının ortaya çıkarılması açısından, benzer modelleri uygulayan kurumlara önemli katkılar sunması beklenmektedir. Ayrıca çalışmada alternatif çalışma alanları kullanımına engel olan nedenlerin tespit edilmesi ve bu sorunla uygun çözüm önerileri sunularak literatüre katkı verilmeye çalışılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Uzaktan çalışma üzerine yapılan araştırmalarda, evden çalışmanın tüm paydaşlar açısından hem olumlu hem de olumsuz yanlarının olduğu ortaya konulmuştur. Evden çalışma, çalışan verimliliği konusunda da birtakım sorunların oluşmasına sebep olmuştur. Çalışmaların bazıları, çalışanlar evdeki iş yaşam dengesini iyi kuramadığı durumlarda çalışan için ve işveren için performans sorunları bunun haricinde kendi ev düzeninin aile hayatının çalışma düzeniyle uyum sağlamaması gibi problemlerde evden çalışma sisteminin tam olarak kabul görmediğini ortaya koymaktadır (Mustajab ve diğ., 2020: 52). Covid-19 sebebiyle evden çalışmanın olumsuz yanlarına bakıldığında bu süreçte özellikle çalışanların bir bölümü kendilerini fiziksel olarak çalışma arkadaşlarından ve meslektaşlarından soyutlandığı görülmektedir. Ayrıca, bazı durumlarda uzun çalışma, çalışma saatlerinin daha da esnetilmesi çalışanlar üzerinde strese neden olmaktadır. İş ve aile arası dengelerde kişilerin patron veya baba rolleri gibi unvan veya roller de kişisel problemlere zemin hazırlamaktadır (Dockery ve Bawa, 2020: 3). Covid-19 ile mücadelenin bir sonucu olarak tüm dünyada birçok sektör evden çalışmak durumunda kalmıştır. Bilindiği üzere bireylerin çalışma hayatı çalıştıkları firmaya ve bunun neticesinde ülkelerine ekonomik katkı sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında pandeminin istihdam üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Pandeminin istihdam üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir. Fakat her meslek için iletişim teknolojilerini kullanarak uzaktan çalışma pek mümkün olmayabilir. Genel olarak, ülkenin kalkınmışlık düzeyi ile uzaktan çalışma oranı arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. (Irawanto, 2020: 240). Çünkü gelişmiş ülkeler daha çok sermaye yoğun işletmelere sahipken, gelişmekte ve gelişmemiş ülkelerde çalışanlar emek yoğun işlerle uğraşmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek, iş sürekliliği bulunan, kent imkânlarının olduğu büyük şirketlerde veya kamu kurumlarında evden çalışma imkânları daha yüksektir. Covid-19 süreci uzaktan çalışma modellerinin gelişimini ve kullanımını daha hızlı hale getirmiştir. Uzaktan çalışma alanında yapılan çalışmalarda bu süreçle beraber hızlanmaya başlamıştır. Bu alandaki çalışmalar modellerin avantajları, dezavantajları, sosyal yaşama, bireylerin performanslarına ve iş verimliliğine etkileri üzerine yoğunlaşmıştır.

Covid-19'la birlikte yoğun bir şekilde icra edilen uzaktan çalışma modelleri birçok avantajı beraberinde getirmiştir. Bu avantajlardan belki de en önemlisi zaman tasarrufu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan diğer kolaylıklardır. Bireyler bu modelde daha az yorulmakta ve daha enerjik olmaktadır. Böylece aileleri ile daha çok vakit geçirme imkânı elde ederler. Esasında uzaktan çalışmanın avantaj sağladığı noktalardan biri de hem işverenler için hem de firmalar için maliyetleri azaltmasıdır. İşverenlerin çalışanları için katlanmak zorunda olduğu ulaşım, yemek, kırtasiye, enerji kullanımı gibi çeşitli giderler de azalmaktadır. Fakat uzaktan çalışmanın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli alt yapıların kurulması, çalışanların bu konular üzerine eğitilmesi ve çalışma şeklinin doğru planlanması gerekmektedir. Aksi takdirde istenilen performansın çok gerisinde kalınır (Dockery ve Bawa, 2020: 3). Bu avantajların yanı sıra uzaktan çalışmanın, yüz yüze görüşme imkanını ortadan kaldırması, insanların evlerinde internet veya diğer altyapıların yeterli olmaması, teknik problemler ve anında müdahalelerin zorlaşması, iş yaşam dengesinin düzeltilmemesi ve evden çalışmanın ruhsal problemler ortaya çıkarması gibi birtakım olumsuzlukları da vardır (Rubin ve diğ., 2020: 4).

Uzaktan çalışma modellerinin avantaj ve dezavantajları üzerine yapılan çalışmalarda Kıcırcı (2019), evden çalışma olanağına sahip kişilerin, zaman, mekân gibi çalışma esnekliklerine sahip oldukları ve bu esnekliklerin verdiği olanaklardan bireylerin avantaj sağladığı tespit etmiştir. Dockery ve Bawa (2020) ise çalışmalarında, evden çalışma modellerinin bir zorunluluk olarak doğmasının birçok avantaj sağladığını ve aile ile birey arasındaki bağın güçlenmesine önemli katkı sağladığını tespit etmişlerdir.

Uzaktan çalışma modellerinin iş verimliliği üzerine etkilerinin araştırıldığı çalışmalar da ise Mustajab ve diğ. (2020) çalışmalarında Covid-19 sürecinde evden çalışma modelleri gibi çalışma modellerinin hem çalışan hem de işveren açısından avantaj ve dezavantajları bulunduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmada ortaya çıkan en önemli sonuç ise evden çalışmanın mevcut iş verimliliğini olumsuz etkilediğidir. Delaporte ve Peña (2020) çalışmalarında, Covid-19 sürecinde evden yapılabilecek işlerin evden çalışma modeline uygunluğunu analiz

etmişlerdir. Bonacini ve diğ. (2020) çalışmalarında pandemi boyunca zorunlu hale gelen evde çalışma modelleri ile emek gelir dağılımları arasındaki ilişkiyi regresyon yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda ilgili mesleklerde evden çalışma yöntemleri uygulamalarının artmasıyla çalışanlar arasında ücret eşitsizliğinin artacağı öne sürülmüştür.

Literatürde uzaktan çalışma modellerinin kullanım düzeyi ile kullanıcılar üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda mevcuttur. Hatayama ve diğ. (2020), çalışmalarında, Covid-19 döneminde evden çalışmaya uygun işler ve ülkelerin altyapılarının, çalışanların sosyal durumlarının evden çalışma oranlarına göre analizlerini yapmışlardır. Çalışmada, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin artması ile birlikte evden çalışma oranlarının arttığı tespit edilmiştir. Yasenov (2020)'un çalışmasında, Covid-19 pandemisi döneminde birçok ülkede uygulanan evden çalışma uygulamalarına hangi kişilerin daha uygun olabileceği ile ilgili araştırma yapmıştır. Yapılan çalışma neticesinde, bazı mesleklerdeki işlerin evden çalışma ile daha iyi olabileceği, düşük ücretli işçilerin, yüksek ücretli işçilere göre evden çalışma olasılıklarının üç kat daha az olduğu ortaya koyulmuştur.

Diğer taraftan ilk defa (Davis 1986) tarafından geliştirilen ve teknolojik aletlerin kullanımı ve benimsenmesi amacıyla geliştirilen teknoloji kabul modeli, bir çok çalışmada yeni teknolojilerin kullanımı konusunda ölçek olarak kullanılmıştır. Horton ve diğ.(2001), internet kullanımının açıklanmasında, Pavlou (2003) tüketicilerin online alışveriş kullanımı belirlenmesinde, Pikkarainen ve diğ. (2004) online bankacılık uygulamalarının kullanıcılar tarafından kabulünde teknoloji kabul modelini kullanmışlardır. Benzer şekilde Noll (2009) ABD’de doktorların kişisel bilgisayar kullanımı ile yaptıkları sağlık uygulamalarını belirlemede, Turan ve Özgen (2009) e-beyanname sistemlerinin ilgili meslek çalışanları tarafından kullanılmasını araştırmada, Bağlıbel ve diğ., (2010) okul yöneticilerinin e-okul kullanımını ölçmede, Menzi ve diğ., (2012) akademisyenlerin mobil eğitim teknoloji kullanımlarını belirlemede, Weng (2016) giyilebilir cihaz teknolojisinin müşteriler tarafından tercih nedenlerini belirlemede Kolatshi (2017) çalışanlarının bilgi sistemleri kullanımlarına karşı tutumlarını incelemeye ve Snyder (2019) lise öğrencilerinin sanal ortam sınıflarını kullanmada, davranışsal niyetlerinin etkisinin araştırılmasında teknoloji kabul modelini kullanmışlardır.

2. METODOLOJİ

2.1. Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Örneklem seçiminde %5 hata payı seçilerek örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin web sitesinden alınan verilere göre 2020 yılı aralık döneminde katılım bankalarında çalışan sayısı 16,849 kişidir. %5 hata payına göre seçilen örneklem büyüklüğünün en az 376 olması gerekmektedir. Çalışmada 411 çalışandan toplanan veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, 2021 yılı Mart, Nisan, Mayıs döneminde, anket yöntemi uygulanarak Türkiye’de faaliyet gösteren tüm katılım bankalarında çalışan kişilere mail gönderme yoluyla toplanmıştır. İlgili banka çalışanların web sayfalarındaki mail adresleri toplanmış ve anketler mail yoluyla gönderilmiştir. Çalışmada katılım bankalarının bu dönemde uzaktan çalışma yöntemlerini uyguladıkları bilindiğinden anket katılımcılarının bu örnekleme yönelik olarak seçilmiştir. Uzaktan çalışma ihtimali olmayan teknik personel, hizmetli, temizlik görevlisi gibi çalışanlar anket verilerinin sağlıklı oluşabilmesi için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmaya sadece uzaktan çalışma gerçekleştirmiş banka personelleri dahil edilmiştir.

Anketin ilk bölümü çalışanların demografik özelliklerini belirleyebilmek için hazırlanan sorulardan, ikinci bölümü ise teknoloji kabul modelinin içeriğine uygun beşli likert ölçeği kullanılarak hazırlanan sorulardan oluşmuştur. Modeldeki faktörler kapsamında algılanan fayda için 7, algılanan kullanım kolaylığını için 4, gerçekleşen davranış için 4, uyumluluk için 3, tutum için 5, niyet için 6, kolaylaştırıcı koşullar için 3, endişe için 5, güven için 4, zaman için 3, öz yeterlilik için 3, algılanan davranışsal kontrol için ise 3 değişken kullanılmıştır. Çalışmada Davis (1986) tarafından geliştirilen teknoloji kabul modeli dahilindeki orijinal model kullanılmıştır. Bu ölçeğin değişkenleri literatürde daha önce kullanılan çalışmalardan alınarak çalışma özelinde revize edilerek kullanılmıştır. Benzer şekilde çalışma özelinde revize edilerek kullanılan değişkenler ile kullanıldığı çalışmalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Çalışmadaki Değişkenlerin Kullanıldığı İlgili Çalışmalar

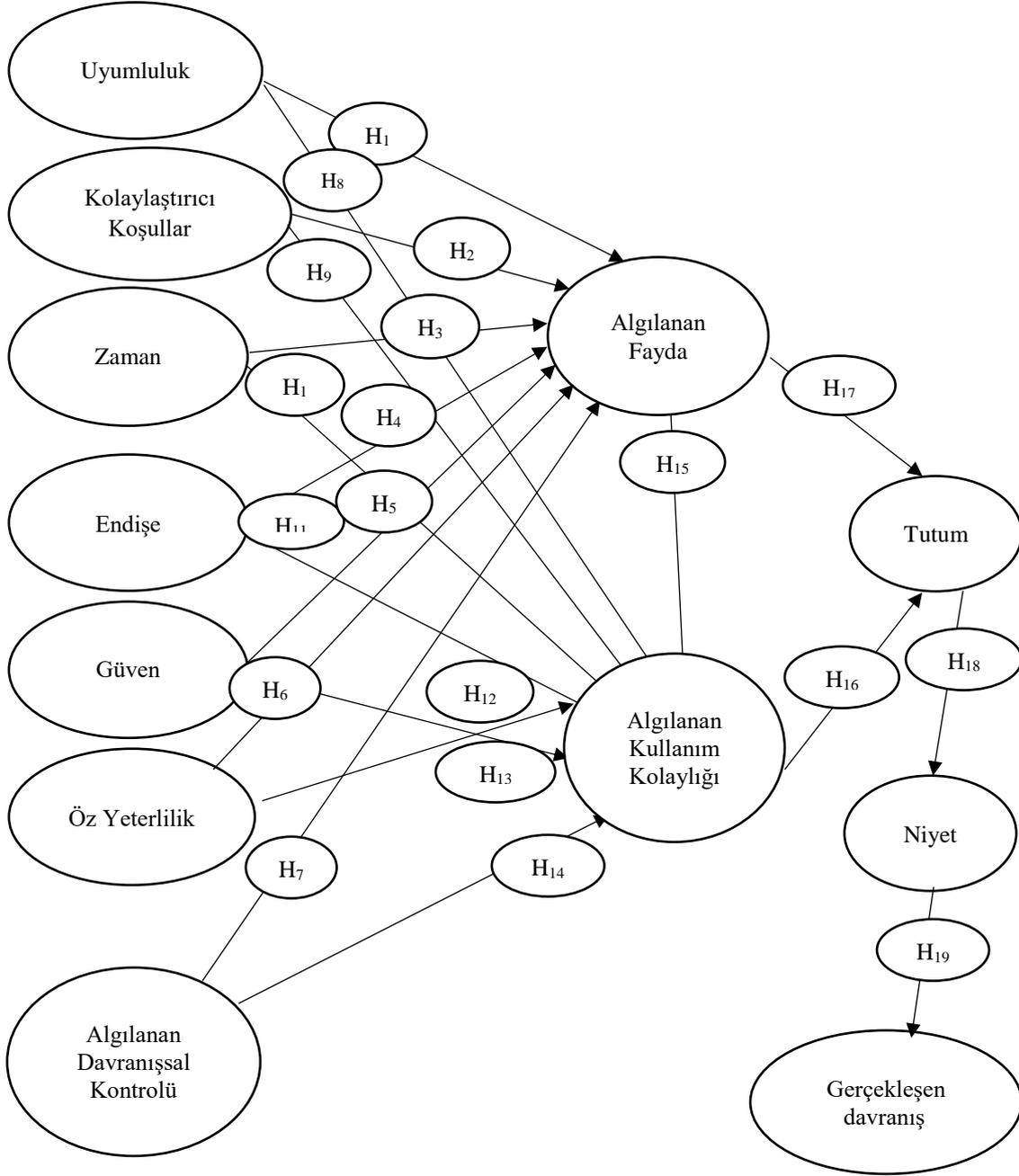
FAKTÖR	DEĞİŞKENLER	LİTERATÜR
Algılanan Fayda (AF)	AF1, AF2, AF3, AF4, AF5, AF6, AF7	Davis (1989), Igbaria ve diğ. (1995), Venkatesh ve Davis (2000), Lederer ve diğ. (2000), Cleland-Huang ve diğ. (2003), Benbasat ve Barki (2007), Bağlıbel ve diğ. (2010), Turan ve Çolakoğlu (2011).
Algılanan Kullanım Kolaylığı (AKK)	AKK1, AKK2, AKK3, AKK4	Gefen ve Keil (1989), Davis ve diğ. (1989), Venkatesh ve Davis (2000), Lederer ve diğ. (2000), Cleland-Huang ve diğ. (2003), Jones ve Hubona (2006), Benbasat ve Barki (2007), Turan ve Özgen (2009), Park ve diğ. (2011), Özdemir ve Naserinia (2020)
Gerçekleşen Davranış (GD)	GD1, GD2, GD3, GD4	Serçemeli ve Kurnaz (2016), Davis (1996), Cleland-Huang ve diğ. (2003)
Uyumluluk (U)	U1, U2, U3	Shivers-Blackwell ve Charles (2006), Weng (2016).
Tutum (T)	T1, T2, T3, T4, T5	Smith (1968), Cone (1987), Venkatesh ve Davis (2000), Shivers-Blackwell ve Charles (2006), Park ve diğ. (2011)
Niyet (N)	N1, N2, N3, N4, N5, N6	Ajzen ve Fishbein (1980), Agarwal ve Prasad (1997), Venkatesh ve Davis (2000), Lederer ve diğerleri (2000), Çam (2016)
Kolaylaştırıcı Koşullar (KK)	KK1, KK2, KK3	Sahni (1994), Birch ve Irvine (2009)
Algılanan Davranışsal Kontrolü (ADK)	ADK1, ADK2, ADK3	Çam (2016), Chung ve diğ. (2010)
Endişe (E)	E1, E2, E3, E4	Wu ve Hsing (2006), Çam (2016)
Güven (G)	G1, G2, G3, G4	Horsham ve diğ. (2016), Weng (2016), Houssaini (2017), Özdemir ve Naserinia (2020)
Zaman (Z)	Z1, Z2, Z3	Alrowili ve diğ. (2015)
Öz Yeterlilik (ÖY)	ÖY1, ÖY2, ÖY3	Davis ve diğ. (1989), Cleland-Huang ve diğ. (2003)

2.2. Araştırmanın Modeli, Hipotezleri ve Yöntemi

Çalışmanın amacı ve hedefleri doğrultusunda, temeli Davis (1989) tarafından atılan teknoloji kabul modeli kullanılmıştır. Bu model yeni çıkan bir teknolojik sistem veya ürünün kullanıcılar tarafından kabul edilmesi ve kullanılması üzerinde, kullanıcılar tarafından yeni teknolojinin algılanan faydası ve kullanım kolaylığını ölçmek için geliştirilmiştir. Bu modele göre, yeni sistem daha önceki sistemden daha faydalı ve kullanımı kolay olursa, yeni sisteme adaptasyon ve kullanım sıklığı ve kabul görmesi o oranda artacaktır (Davis, 1989: 330). Teknoloji kabul modeli, Venkatesh ve Davis (2000) tarafından bazı eklemeler yapılarak geliştirilmiştir ve birçok çalışmada kullanılmaya başlamıştır.

Bu bağlamda çalışmanın teorik modeli ve hipotez yönleri Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Çalışmada test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₁: Uzaktan çalışma modeline sağlanabilen uyum, çalışanların algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₂: Uzaktan çalışma modelinin kullanımındaki kolaylaştırıcı koşullar, çalışanların algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₃: Uzaktan çalışma modeli kullanımındaki zaman tasarrufu, çalışanların algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₄: Uzaktan çalışma modeli kullanırken yaşanan endişe, çalışanların algıladıkları faydayı olumsuz etkilemektedir.

H₅: Uzaktan çalışma modeli kullanırken algılanan güven duygusu, çalışanların algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₆: Uzaktan çalışma modeli kullanımındaki öz yeterlilik algısı, çalışanların algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₇: Uzaktan çalışma modeli kullanımında algılanan davranışsal kontrol algısı, kullanıcıların algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₈: Uzaktan çalışma modeline sağlanan uyum, çalışanların algılanan kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₉: Uzaktan çalışma modelinin kolaylaştırıcı koşulları, çalışanların algılanan kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₀: Uzaktan çalışma modelindeki zaman tasarrufu, çalışanların algılanan kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₁: Uzaktan çalışma modelinde yaşanacak endişe, çalışanların algılanan kullanım kolaylığını olumsuz yönde etkilemektedir.

H₁₂: Uzaktan çalışma modeline güven duygusu, çalışanların algılanan kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₃: Uzaktan çalışma modelindeki öz yeterlilik algısı, çalışanların kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₄: Uzaktan çalışma modelinde algılanan davranışsal kontrol algısı, çalışanların kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₅: Uzaktan çalışma modelinden algılanan fayda, çalışanların kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₆: Uzaktan çalışma modelinin algılanan kullanım kolaylığı, çalışanların tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₇: Uzaktan çalışma modelinden algılanan fayda, çalışanların tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₈: Uzaktan çalışma modelindeki tutum, çalışanların niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₉: Uzaktan çalışma modelindeki niyet, çalışanların gerçekleşen davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Yukarıda belirlenen hipotezlerin tamamı, teknoloji kabul modeli çerçevesinde yeni kullanıcılara sunulmuş bir teknolojinin, çalışanlar açısından kabullenme ve kabullenmeyi etkileyecek olan faktörlerin test edilebilmesini sağlayacak şekilde oluşturulmuştur.

Çalışmada modelin test edilmesi için Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) seçilmiştir. YEM çalışılırken detaylı bir çalışma yapılmalı ve toplanan verilerin model içinde bir ağırlıkları bulunmalıdır. Model içerisinde etki değerlerinin gösterilmesi YEM'in temellerindedir. YEM istatistik açıdan gözlemlenen, gözlemlenemeyen değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini araştırabilen yaygın bir yöntemdir (Reisinger ve Turner, 1999: 73). YEM, pazarlama, sosyoloji, psikoloji, eğitim gibi bir çok alan kuramsal modellerin sınanmasında, değişkenler arasındaki ilişkileri açığa çıkarmada ve bunların değerlendirilebilir hale gelmesini sağlamada sistemli bir araçtır (Jöreskog ve Sörbom, 1996: 378).

YEM'i oluşturmak için toplanan verilerin, modeli ne kadar iyi açıklayabildiğini ve model ile ne kadar uyumlu olduğunu açıklayabilmek için uyum iyiliği ölçüleri kullanılmaktadır. Uyum iyiliği indeksleri Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 1. Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İyiliği Ölçüsü	İyi Uyum Değerler	Kabul Edilebilir Uyum Değerler
χ^2	($P>0,05$) arzulanan	
χ^2/df	$\chi^2/df \leq 2$	$\chi^2/df \leq 5$
RMSEA	$0.00 < RMSEA < 0.05$	$0.05 < RMSEA < 0.10$
GFI	$0.95 < GFI < 1.0$	$0.90 < GFI < 0.95$
AGFI	$0.90 < AGFI < 1.0$	$0.80 < AGFI < 0.90$
CFI	$0.95 < CFI < 1.00$	$0.90 < CFI < 0.95$
NFI	$0.95 < NFI < 1.00$	$0.90 \leq NFI < 0.95$
SRMR	$0.0 < SRMR < 0.05$	$0.05 < SRMR < 0.10$
RFI	$0.90 < RFI < 1.00$	$0.85 < RFI < 0.90$

Kaynak: Çam, 2016, s. 35

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Çalışmadaki örneklem içeriği hakkında bilgi verebilmek için tanımsal istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların demografik bulguları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Demografik Bulgular

Demografik Sorular	Değişken	Frekans	Yüzde %
Yaş	23-35	270	65.7
	36-48	130	31.6
	49-61	11	2.7
Cinsiyet	Kadın	74	18
	Erkek	337	82
Eğitim Durumu	Lise- Önlisans	40	2.4
	Lisans	243	59.1
	Lisansüstü	158	38.4

Çalışmaya katılan 411 kişinin % 65.7’si 23-35 yaş grubundadır. 49-61 yaş aralığında bulunanların oranı ise sadece %2,7’dir. Ankete katılan çalışanlardan % 82 si erkek, % 18’si ise kadındır. Eğitim durumları incelendiğinde ise lisans seviyesindeki çalışanların oranı % 59.1 olarak ölçümlenmiştir. Lisansüstü eğitim alanların oranı ise % 38.4’dür. Çalışmaya katılan çalışanların demografik özelliklerinin dışında çalışanların meslekte bulunma süreleri, işyerindeki çalışma lokasyonları, çalışılan birimleri gibi işyeri ile alakalı sorularda yönlendirilmiştir. Bu sonuçlar Tablo 4’de detaylandırılmıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Mesleki Çıktıları

İşleri İle İlgili Sorular	Değişken	Frekans	Yüzde %
Çalışılan Birim	Pazarlama	225	54.7
	Operasyon	127	30.9
	Genel Müdürlük	59	14.4
Çalışılan Lokasyon	Şube	300	73
	Bölge	15	3.6
	Genel Müdürlük	96	23.4
Meslekte Bulunma Süresi	1 Yıldan Az	21	5.1
	1-4 Yıl Arası	60	14.6
	5-8 Yıl Arası	114	27.7
	8 Yıl Üzeri	216	52.6
Pandemi Sürecinde Uzaktan Çalışma	Evet	387	94.2
	Hayır	24	5.8

Çalışmaya katılım sağlayan çalışanların % 54.7’si pazarlama çalışanları olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışılan lokasyon açısından bakıldığında ise çalışanlardan ankete katılım sağlayanların % 73’ü şube çalışanı olarak ön plana çıkmıştır. Meslekte bulunma süreleri ise çalışanların 8 yıl ve üzeri çalışma süresi olanların oranı % 52.6 olarak örneklem içerisinde yer almıştır. Son olarak pandemi sürecinde katılımcıların %94.2 gibi büyük bir kısmı evden çalışma gibi farklı çalışma modelleriyle çalıştıklarını belirtmişlerdir.

3.2. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizleri Sonuçları

Aralarında birçok ilişki olduğu düşünülen çok sayıdaki değişkenler aralarındaki bu ilişkilerin anlaşılabilirliği ve yorumlanabilirliğini, az sayıda temel boyutlara indirilmesiyle özetlenmesini sağlamaya faktör analizi denmektedir (Fabrigar ve Wegener, 2011: 8). Faktör analizlerinde iki temel amaç bulunmaktadır. Verilen çok sayıdaki değişkenleri birbirlerine göre ilişkilerine ayırıp sayılarını azaltmak, diğer amacı ise bu ilişkilerden yararlanarak veri setindeki çok sayıdaki ilişkiyi temsil edebilecek örneklem çıkarmaktadır (Doğan ve Başoğlu, 2010: 68). Toplanan verilerdeki veya anketlerdeki değerlerin istikrarlı ve tutarlı olarak ölçülme şiddetine güvenilirlik denilmiştir. Elde edilen verilerin sürekli birbirine yakın sonuçlar ortaya koyması durumunda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir. Güvenirlilik ise kendi içerisinde iç tutarlılık, tekrar

edilebilirlik olarak yön bulmaktadır (Özen ve diğ. 2017: 255). İç tutarlılığın tespitinde Cronbach Alfa katsayısı, ikiye ayırma güvenilirliği en fazla tercih edilen yöntemlerdir. Cronbach Alfa katsayısı $0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ arasında olması durumunda güvenilir değil, $0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ arasında olması durumunda güvenilirliği düşük, $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ arasında olması durumunda güvenilir, $0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ arasında olması durumunda ise yüksek derecede güvenilir sonucu çıkmaktadır (Altunışık ve diğ. 2005: 365). Çalışmanın ölçeğini oluşturan 51 değişkenin güvenilirlik analizi olan genel Cronbach Alfa değeri 0.942'dir.

Örtük değişkeninin tek tek oluşturulduğu düşünülen, gözlenen değişkenler arasında bulunan ilişkinin ortaya konulduğu analiz yöntemine doğrulayıcı faktör analizi denilmektedir (Çam, 2016: 117). Çalışmamız da doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Modelde kullanılan faktörlerin doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği sonuçları Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Ölçüleri

	χ^2	χ^2/df	RMSEA	GFI	AGFI	CFI	NFI	TLI	RFI	Cronbach Alfa
Algılanan Fayda	91.659	3.666	0.073	0.943	0.867	0.968	0.963	0.943	0.935	0.926
Algılanan Kullanım Kolaylığı	0.399	0.399	0.001	0.999	0.995	0.998	0.999	0.999	0.996	0.844
Gerçekleşen Davranış	7.849	3.925	0.084	0.991	0.954	0.979	0.973	0.938	0.918	0.638
Uyumluluk	2.583	1.291	0.027	0.997	0.984	0.999	0.997	0.998	0.991	0.894
Tutum	4.170	1.390	0.031	0.996	0.980	0.999	0.997	0.997	0.990	0.876
Niyet	8.371	2.093	0.052	0.993	0.965	0.996	0.992	0.985	0.971	0.575
Kolaylaştırıcı Koşullar	2.150	2.150	0.053	0.997	0.974	0.999	0.998	0.993	0.987	0.877
Endişe	13.558	3.389	0.076	0.987	0.952	0.993	0.990	0.982	0.975	0.896
Güven	3.734	1.245	0.024	0.996	0.982	1.000	0.998	0.998	0.992	0.909
Zaman	9.737	4.868	0.097	0.988	0.941	0.991	0.989	0.973	0.966	0.858
Öz Yeterlilik	2.678	1.339	0.029	0.997	0.984	0.999	0.997	0.997	0.990	0.891
Algılanan Davranışsal Kontrolü	3.544	1.772	0.043	0.996	0.978	0.997	0.994	0.992	0.981	0.777

Geçerlilik analizi sonucunda özel normlar faktörü modele dâhil edilecek uyum değerlerine sahip olmadığı için modelden çıkarılmıştır. Yukarıda yer alan Tablo da doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği ölçüleri ile Cronbach Alfa değerlerine yer verilmiştir. Çalışmada ilgili χ^2/df oranı, RMSEA, GFI, AGFI, CFI, NFI, TLI ve RFI değerleri ideal uyum ölçüleri içerisinde kabul sınırları içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile birlikte ölçümlenen faktörler olan algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, gerçekleşen davranış, uyumluluk, tutum, niyet, kolaylaştırıcı koşullar, endişe, güven, zaman, öz yeterlilik ve algılanan davranışsal kontrolü sonuçlarına göre ideal sonuçlar alınmıştır.

3.3. Yapısal Eşitlik Analiz Sonuçları

Yapısal modelin testi için AMOS 20 programı kullanılmıştır. Toplanan ve analiz için hazırlanan verilerin, daha önce oluşturulan modeli ne ölçüde açıklayabildiğini test edebilmek için uyum iyiliği ölçüleri dikkate alınarak sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma modeline ait uyum iyiliği ölçüleri Tablo 6'da sunulmuştur.

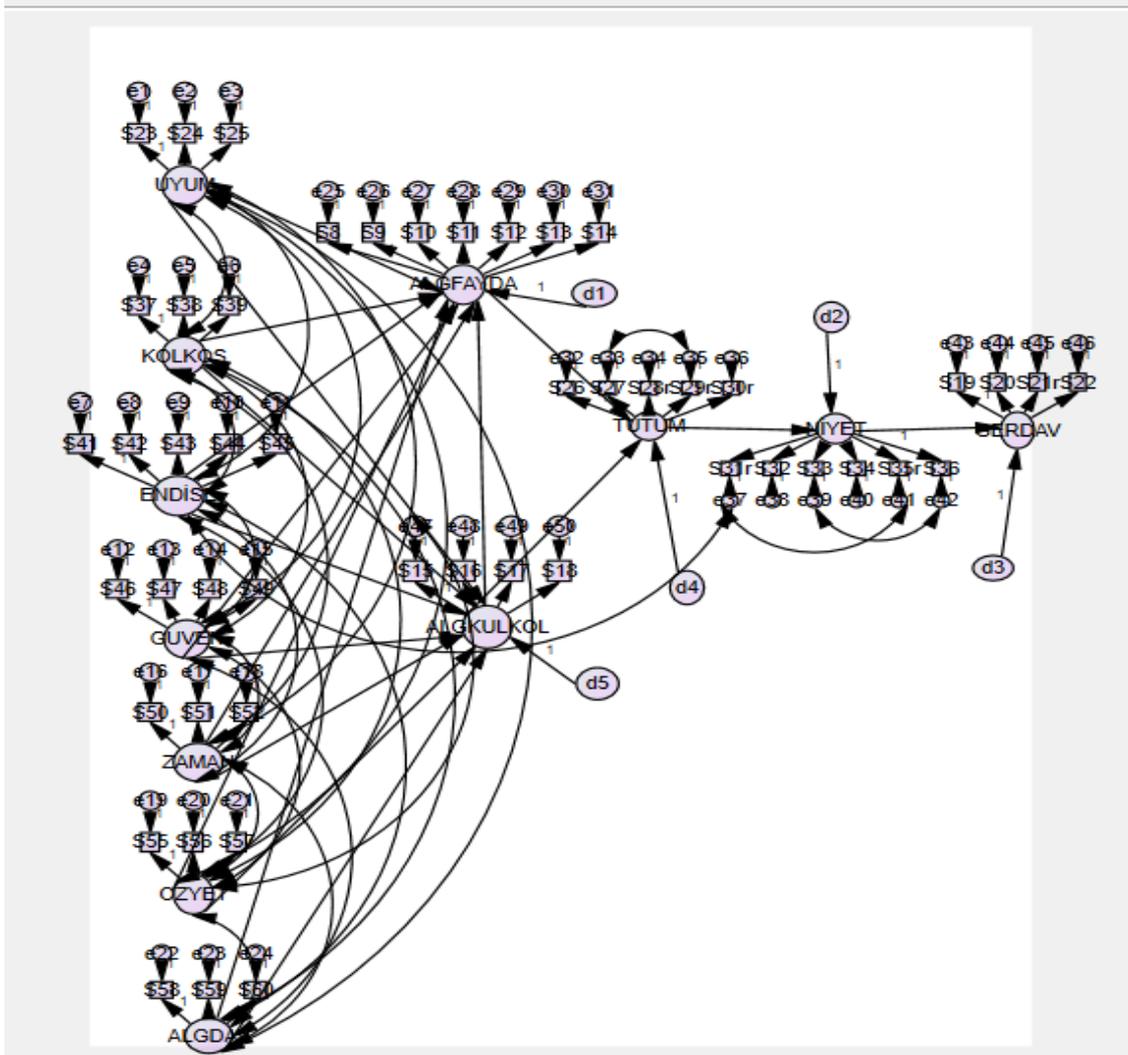
Tablo 2. Araştırma Modelinin Uyum İyiliği Ölçüleri

Uyum İyiliği Ölçüsü	İyi Uyum Değerler	Kabul Edilebilir Uyum Değerler	Faktörün Uyum Değeri
χ^2	(P>0.05) arzulanmaktadır		
χ^2/df	$\chi^2/df \leq 2$	$\chi^2/df \leq 5$	3.845
RMSEA	0.00<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.10	0.070
GFI	0.95<GFI<1.00	0.90<GFI<0.95	0.853
AGFI	0.90<AGFI<1.00	0.80<AGFI<0.90	0.802
CFI	0.95<CFI<1.00	0.90<CFI<0.95	0.974

NFI	0.95<NFI<1.00	0.90≤NFI<0.95	0.936
TLI	0.95<TLI<1.00	0.90≤TLI<0.95	0.951
RFI	0.90<RFI<1.00	0.85<RFI<0.90	0.909

Tablo değerlendirildiğinde, RMSEA, AGFI, CFI, NFI, TLI, RFI değerleri ideal uyum değer aralıklarında yer almış ve bu sebeple model geçerli olmaktadır. Ayrıca ki-kare uyum değeri serbestlik derecesine göre belirlenmiş olup çalışmamızın ki-kare uyum değeri aralığı kabul edilebilir uyum değerleri aralığında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın yapısal eşitlik modeli AMOS çıktısı Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Çalışmanın Yapısal Eşitlik Modeli AMOS Çıktısı

Çalışma kapsamındaki hipotezlere ait sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Araştırma Modeli Hipotezlerinin Değerlendirilmesi

Modeldeki Yapısal İlişkiler	Standart Olmayan Yükler	Standart Olan Yükler	Standart Hata	Critical Ratio t Değerleri	p Değerleri	Hipotez Sonucu
Algılanan Fayda Faktörünü Etkileyen Değişkenler						
H ₁ : AF ← U	0.246	0.270	0.058	4.248	0.000	KABUL
H ₂ : AF ← KK	0.142	0.123	0.085	1.674	0.094	RET
H ₃ : AF ← Z	0.290	0.236	0.102	2.839	0.005	KABUL
H ₄ : AF ← E	-0.064	-0.063	0.036	-1.776	0.076	RET

H ₅ : AF ← G	-0.048	-0.046	0.071	0.675	0.500	RET
H ₆ : AF ← ÖY	0.215	-0.204	0.104	0.774	0.439	RET
H ₇ : AF ← ADK	-0.566	-0.531	0.154	-3.665	0.000	KABUL
H ₁₅ : AKK ← AF	0.777	0.621	0.109	7.161	0.000	KABUL
Algılanan Kullanım Kolaylığı Faktörünü Etkileyen Değişkenler						
H ₈ : AKK ← U	0.272	0.375	0.045	6.064	0.000	KABUL
H ₉ : AKK ← KK	0.097	0.106	0.074	1.318	0.188	RET
H ₁₀ : AKK ← Z	0.227	0.231	0.086	2.640	0.008	KABUL
H ₁₁ : AKK ← E	-0.064	-0.134	0.032	-3.369	0.000	KABUL
H ₁₂ : AKK ← G	-0.032	-0.038	0.063	-0.508	0.611	RET
H ₁₃ : AKK ← ÖY	-0.142	-0.168	0.097	-1.461	0.144	RET
H ₁₄ : AKK ← ADK	0.312	0.366	0.131	2.372	0.018	KABUL
Tutum Faktörünü Etkileyen Değişkenler						
H ₁₆ : T← AKK	-0.16	-0.125	0.093	-1.255	0.209	RET
H ₁₇ : T← AF	-0.093	-0.125	0.068	-1.372	0.170	RET
Niyet Faktörünü Etkileyen Değişkenler						
H ₁₈ : N ← T	0.406	-0.449	0.068	-5.949	0.000	KABUL
Gerçekleşen Davranış Faktörünü Etkileyen Değişkenler						
H ₁₉ : GD← N	1.362	0.940	0.112	12.210	0.000	KABUL

Yukarıda tabloda standart olmayan yükler, standart olan yükler, standart hata, critical ratio t değerleri, p değerler ve hipotez sonuçları yer almaktadır. p değeri 0.05 değerinden düşük olması durumunda sonuç anlamlı kabul edilerek hipotez kabul edilmiştir. Bu bağlamda H₁, H₃, H₇, H₈, H₁₀, H₁₁, H₁₄, H₁₅, H₁₈ ve H₁₉ hipotezleri p değerleri 0.05’den küçük oldukları için kabul edilmiştir. H₂, H₄, H₅, H₆, H₉, H₁₂, H₁₃, H₁₆, H₁₇ hipotezleri ise p değerleri 0.05 değerinden yüksek olduğu için ret edilmiştir.

SONUÇ

11 Mart 2020 tarihinde Covid-19 virüs yayılımının pandemi ilan edilmesi ve Türkiye’de yine aynı tarihte ilk vakanın görülmesi ile birlikte, birçok kurum alternatif çalışma alanlarında personel çalıştırmaya başlamış ve bu süreç 2021 süresince de devam etmiştir. Bu süreçte dünyada olduğu gibi Türkiye’de de alternatif çalışma alanlarından olan uzaktan çalışma veya evden çalışma gibi çalışma alanlarını deneyimlemiştir. Uzaktan çalışma modelleri katılım bankaları da alternatif çalışma alanlarını aktif olarak kullanmışlardır. Bu süreçte uzaktan çalışma yöntemlerine altyapı desteği için ciddi harcama yapan şirketler, pandemi sonrası da bu çalışma alanlarının aktif kullanımı noktasında birçok çalışma yapmaktadırlar. Literatürde pandemi döneminin deneyimlenmesi ile birlikte çalışanlar açısından bu konu daha çok irdelenmeye başlanmıştır. Çalışma alanı değişikliklerinin işveren açısından bakıldığında mevcut çalışma ortamına ve yöntemlerine kıyasla verimlilik, tercih edilebilirlik, sürdürülebilirlik, karlılık gibi konular değerlendirilebilir bulunmuştur. Çalışmada teknoloji kabul modeli ile bu yeni alanların kaygı ve iş yapış şekilleriyle birlikte tercih nedenleri ve çalışanlar üzerindeki etkileri ölçümlenmiştir.

Çalışmada, ölçekler, Yapısal Eşitlik Modeline uygun bir hale getirildikten sonra analiz edilerek çıktılar alınmıştır. Elde edilen sonuçların kabul veya ret edilmesi kararlarının alınabilmesi ve ilgili modelin ne oranda açıklanabildiğini ortaya koymak için uyum iyeliği ölçüleri kullanılmıştır. İlgili analiz sonuçlarında, uyum iyeliği ölçülerden; χ^2/df : 3.845, RMSEA: 0.070, GFI: 0.853, AGFI: 0.802, CFI: 0.974, NFI: 0.936, TLI: 0.951 ve RFI: 0.909 sonuçları alınmıştır. Sonuçlar genel itibarıyla sonuçlar kabul edilebilir sınırlar içerisindedir.

Çalışmanın hipotezleri değerlendirildiğinde, uyumluluk, zaman, algılanan davranışsal kontrolü ve algılanan kullanım kolaylığı faktörlerinin, algılanan faydayı (konfor, pratiklik, verimlilik, performans artışı, planlı çalışma, maliyet azaltma, veri güvenliği) olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma sistemi için kolaylaştırıcı koşullar, endişe, güven (veri güvenliği, bilgi gizliliği, yenilik önyargısı, genel güven) ve öz yeterlilik faktörlerinin, algılanan faydayı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Yine aynı sonuçlara göre, uyumluluk, zaman, endişe ve algılanan davranışsal kontrolü faktörleri, algılanan kullanım kolaylığını olumlu etkilemiş iken, öz yeterlilik, güven ve kolaylaştırıcı koşullar algılanan kullanım kolaylığını olumsuz etkilemiştir. Algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda faktörleri, tutumu (güvensizlik, deneyim, gereksiz görme, kötü fikir olduğunu düşünme, huzursuzluk) olumsuz etkilemiştir. Ayrıca tutum faktörünün, niyeti (yaygınlaşma yargısı, çalışmaya niyet, gelecekte yaygınlaşma, tavsiye etme, kalıcılık) olumlu etkilediği, niyet faktörünün ise, gerçekleşen davranışı olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Çalışma sadece katılım bankası çalışanları içerisinde alınan örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışanların samimi duygularını ve net önerilerinin ankete yansıdığı tam olarak ileri sürülemez. Uzaktan çalışmanın yeni bir sistem olması, pandemi döneminde hızlı yaygınlaşması ve çalışmanın yapıldığı dönemlerde pandemi sürecinin devam ediyor olması, verilen yanıtlar üzerinde etkili olmuştur. Bankaların uzaktan çalışma modellerinden yeterli verimi alabilmesi için çalışanların sisteme olan adaptasyonlarını hızlandırıcı ve özendirici eğitimleri vermeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I., ve Fishbein, M. (1980). "Determinants of The Attitudinal and Normative Components". *Understanding Attitudes And Predicting" Social Behavior*, s. 61-77.
- Agarwal, R., ve Prasad, J. (1997). "The Role of Innovation Characteristics and Perceived Voluntariness in The Acceptance of Information Technologies". *Decision sciences*, 28(3), s. 557-582.
- Alpago, H., ve Alpago, D. O. (2020). "Korona Virüs ve Sosyoekonomik Sonuçlar". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), s. 99-114.
- Alrowili, T. F., Alotaibi, M. B., ve Alharbi, M. S. (2015). "Predicting Citizens' Acceptance of M-Government Services in Saudi Arabia An Empirical Investigation". In *April 2015 Annual IEEE Systems Conference (SysCon) Proceedings* s. 627-633.
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya Kitapevi, Sakarya.
- Bağlıbel, M., Samancıoğlu, M. ve Summak, M.S. (2010). "Okul Yöneticileri Tarafından E-Okul Uygulamasının Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeline Göre Değerlendirilmesi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), s. 331-348.
- Benbasat, I., ve Barki, H. (2007). "Quo Vadis TAM?". *Journal of The Association for Information Systems*, 8(4), s. 211-218.
- Birch, A., ve Irvine, V. (2009). "Preservice Teachers' Acceptance of ICT Integration in the Classroom: Applying The UTAUT Model". *Educational Media International*, 46(4), s. 295-315.
- Bonacini, L., Gallo, G. ve Scicchitano, S. (2020). "All That Glitters is Not Gold. Effects of Working From Home on Income Inequality At The Time of Covid-19". erişim tarihi 16.11.2021, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/216901/1/GLO-DP-0541.pdf>
- Burton-Jones, A. ve Hubona, G. S. (2006) "The Mediation of External Variables in The Technology Acceptance Model". *Information & Management*, 43(6), s. 706-717.
- Cárdenas, J. ve Montana, J. (2020). *Measuring The Share of Workers in Work-From-Homeandthose in Close Personal Proximity Occupations in a Developing Country*. Documentosalianza : EFI
- Cleland-Huang, J., Chang, C. K., ve Christensen, M. (2003). "Event-Based Traceability for Managing Evolutionary Change". *IEEE Transactions on Software Engineering*, 29(9), s. 796-810.
- Cone, D. M. (1987). *Attitudes Toward Handicapped Students: Professional, Peer and Parent Reactions*. *The Psychological Record*, 37(1), 145-156.
- Çam, H. (2016). *Bulut Bilişim (Cloud Computing): Örnek Olay İncelemesi ve Yapısal Model Çıktıları (Turkish Edition)*. Türkiye Alim Kitapları:, Deutcland / Almanya
- Davis, F. D. (1989). "Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology". *MIS Quarterly*, 13(3), s. 319-340.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., ve Warshaw, P. R. (1989). "User Acceptance of Computer Technology: A Comparison of Two Theoretical Models. *Management Science*", 35(8), s. 982-1003.
- Delaporte, I. ve Peña, W. (2020). "Working from Home Under Covid-19: Who is Affected? Evidence From Latin American and Caribbean Countries". erişim tarihi 16.12.2021, <https://ideas.repec.org/p/zbw/glodps/528.html>.
- Deloitte (2020), *Annual Turkish M&A Review 2020*, Deloitte Turkey, DLLT
- Dockery, M. ve Bawa, S. (2020). "Working from home in the Covid-19 lockdown". erişim tarihi 12.10.2021, https://bcec.edu.au/assets/2020/05/BCEC-COVID19-Brief-4_Working-from-home.pdf
- Doğan, N. ve Başokçu, T. O. (2010). "İstatistik Tutum Ölçeği için Uygulanan Faktör Analizi ve Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması". *Journal Of Measurement and Evaluation in Education And Psychology*, 1(2), s. 65-71.
- Fabrigar, L. R., ve Wegener, D. T. (2011). *Exploratory Factor Analysis*. Oxford University Press, England
- Fadinger, H. ve Schymik, J. (2020). "The effects of Working From Home on Covid-19 Infections and Production a Macroeconomic Analysis for Germany". *Covid Economics*, 9(24), s. 107-139.
- Hatayama, M., Viollaz, M. ve Winkler, H. (2020). "Jobs Amenability to Working From Home: Evidence From Skills Surveys for 53 Countries". erişim tarihi 21.09.2021 <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33753/3/39-Amenability-to-Working-from-Home-Evidence-from-Skills-Surveys-for-53-Countries.pdf?sequence=5>
- Horsham, C., Loescher, L. J., Whiteman, D. C., Soyer, H. P., ve Janda, M. (2016). "Consumer Acceptance of Patient-Performed Mobile Teledermoscopy for The Early Detection of Melanoma". *British Journal of Dermatology*, 175(6), s. 1301-1310.
- Horton, R. P., Buck, T., Waterson, P. E. ve Clegg, C. W. (2001). "Explaining Intranet Use with The Technology Acceptance Model". *Journal of Information Technology*, 16(4), s. 237-249.
- Houssaini M.I. (2017), "The Acceptance of Mobile Travel Applications: A Research with The Integration of Technology Acceptance Model", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Igbaria, M., Guimaraes, T. ve Davis, G. B. (1995). "Testing The Determinants of Microcomputer Usage Via a Structural Equation Model". *Journal of Management Information Systems*, 11(4), s. 87-114.

- Irawanto, D. W. (2020). "Unexpected and Habit Driven: Perspectives of Working From Home During The Covid-19 Pandemic". *APMBA (Asia Pacific Management And Business Application)*, 8(3), s. 165–168.
- Jöreskog, K. G. ve Sörbom, D. (1996). *LISREL 8: User's Reference Guide*. Scientific Software International, Sweden.
- Kıcı, B. (2019). "Evden Çalışma: Özgürlük mü Esaret mi?". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), s. 173–196.
- Koçak, O. ve Ersin, K. (2011). "Bilgi Toplumunda Evden Çalışmanın Etik Boyutu". *Journal Of Social Policy Conferences*, 0(59), s. 69-88.
- Kolatshi, F. H. M. (2017). *Factors Affecting The Acceptance and Impact of Human Resource Information Systems (HRIS): Evidence From HR Professionals in Libyan Companies*, University Of Huddersfield, United Kingdom.
- Lederer, A. L., Maupin, D.J., Sena, M. P., ve Zhuang, Y. (2000) "The Technology Acceptance Model and The World Wide Web". *Decision Support Systems*, 29(3), s. 269-282.
- Meltem, A. ve Küçüköglü, M. T. (2020). "Covid-19 ve İş Yaşamına Etkileri: Evden Çalışma". *Journal Of International Management Educational and Economics Perspectives*, 8(1), s. 71–81.
- Menzi, N., Nezh, Ö. ve Çalışkan, E. (2012). "Mobil Teknolojilerin Eğitim Amaçlı Kullanımına Yönelik Akademisyen Görüşlerinin Teknoloji Kabul Modeli Çerçevesinde İncelenmesi". *Ege Eğitim Dergisi*, 13(1), s. 39–55.
- Mustajab, D., Bauw, A., Rasyid, A., Irawan, A., Akbar, M. A. ve Hamid, M. A. (2020). "Working From Home Phenomenon as an Effort to Prevent COVID-19 Attacks and its Impacts on Work Productivity". *The International Journal of Applied Business*, 4(1), s. 13–21.
- Noll, R. T. (2009). *Physician Acceptance of Computerized Physician Order Entry in Outpatient Settings: A Quantitative Analysis of Family Medicine Within Maricopa County*, Capella University, USA.
- Özdemir, A., ve Naserinia, M. (2020). "Investigating Consumer Behavior in Online Shopping Among University Students in Two Countries". *Research Journal of Business and Management*, 7(1), s. 23-33.
- Park, J., Snell, W., Ha, S. ve Chung, T. L. (2011). "Consumers' Post-Adoption of M-Services: Interest in Future M-Services Based on Consumer Evaluations of Current M-Services". *Journal of Electronic Commerce Research*, 12(3), s. 165-175.
- Pavlou, P. A. (2003). "Consumer Acceptance of Electronic Commerce: Integrating Trust and Risk with The Technology Acceptance Model". *International Journal of Electronic Commerce*, 7(3), s. 101–134.
- Pikkarainen, T., Pikkarainen, K., Karjaluoto, H. ve Pahlila, S. (2004). "Consumer Acceptance of Online Banking: An Extension of The Technology Acceptance Model". *Internet Research*, 14(3), s. 224-235.
- Reisinger, Y. ve Turner, L. (1999). "Structural Equation Modeling with Lisrel: Application in Tourism". *Tourism Management*, 20(1), s. 71–88.
- Rubin, O., Nikolaeva, A., Nello-Deakin, S. ve Te Brömmelstroet, M. (2020). "What Can We Learn From The COVID-19 Pandemic About How People Experience Working From Home and Commuting". erişim tarihi 05.10.2021, <https://urbanstudies.uva.nl/content/blog-series/covid-19-pandemic-working-from-home-and-commuting.html>
- Sahni, A. (1994). "Incorporating Perceptions of Financial Control in Purchase Prediction: An Empirical Examination of The Theory of Planned Behavior". *Advances in Consumer Research* 21 (1), s. 442-448.
- Serçemeli, M., ve Kurnaz, E. (2016). "Denetimde Bilgi Teknoloji Ürünleri Kullanımının Teknoloji Kabul Modeli (TKM) ile Araştırılması". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(1), s. 43-52.
- Shivers-Blackwell, S. L., ve Charles, A. C. (2006). "Ready, Set, Go: Examining Student Readiness to Use ERPTtechnology". *Journal of management Development*, 25(8), s. 795-805.
- Smith, M. B. (1968). "Attitude Change". *International Encyclopedia of The Social Sciences*, 1(17), s. 458-467.
- Snyder, R. E. (2019). "What's The Big İdea?: "The Role of Social İnteraction as a Motivator in Online Classes". erişim tarihi 06.10.2021, <https://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.782231>
- Turan, A. H. ve Özgen, F. B. (2009). "Türkiye'de E-Beyanname Sisteminin Benimsenmesi: Geliştirilmiş Teknoloji Kabul Modeli İle Ampirik Bir Çalışma". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1) 2009, s. 134-147
- Üstün, Ö., Çam, H ve Pourmousou, H. (2017). "Examination of The Factors Effective in The Use of The E-Government System with The Technology Acceptance Model". *Journal of Social and Administrative Sciences*, 4(3), s. 250-265.
- Venkatesh, V. ve Davis, F. D. (2000). "A Theoretical Extension of The Technology Acceptance Model: Four Longitudinal Field Studies". *Management Science*, 46(2), s. 186–204.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. ve Davis, F. D. (2003). "User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View". *MIS Quarterly*, s. 425–478.
- Weng, M. (2016). "The Acceptance of Wearable Devices for Personal Healthcare in China". Yüksek Lisans Tezi, University Of Oulu, Finland.
- Wu, C. ve Hsing, S. S. (2006) "Less is More: How Scarcity Influences Consumers' Value Perceptions and Purchase Intent through Mediating Variables". *The Journal of American Academy of Business*, 9(2), s. 125-132.
- Yasenov, V. I. (2020). Who can work from home? erişim tarihi 08.08.2021 <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/223639/1/dp13197.pdf>

Kurumsal Yönetim İle Şirket Karlılığı Arasındaki İlişki: Irak Borsası'nda Bir Uygulama ¹

The Relationship Between Corporate Governance And Firm Profitability: An Application From Iraq Exchange

Şerife ÖNDER *
Abdulrahman ALDOORI **

ÖZ

Şirketlerin iyi yönetilmesine yönelik çabalar kurumsal yönetim kavramı ile ifade edilmekte ve iyi bir kurumsal yönetimle oluşturulan etkili bir yönetim yapısının, şirketlerde karlılığı arttırdığına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Irak'ta kurumsal yönetim faktörlerinin etkili olup olmadığını ve şirketlerin karlılığını arttıran kurumsal yönetim faktörlerini tespit etmektir. Bu amaçla 2011-2019 yıllarında Irak Borsası'nda işlem gören 51 şirketin 9 dönemlik verileri ile oluşturulan 459 şirket/yıl verisi kullanılmıştır. Yapılan panel veri analizi sonucunda Irak'ta şirketlerin karlılığını arttıran kurumsal yönetim faktörleri yönetim kurulunda yer alan kadın üyelerin oranı ve halka açıklık oranı olarak tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Kurumsal Yönetim, Şirket Karlılığı, Irak Borsası, Panel Veri Analizi, Irak

ABSTRACT

Efforts for good management of companies have been expressed with the concept of corporate governance and findings have been determined that an effective management structure created with good corporate governance increases financial performance in companies. The aim of this study is to determine whether corporate governance factors are effective in Iraq and the corporate governance factors that increase the financial performance of companies. For this purpose the data of 459 companies/year, which was created with the 9-period data of 51 companies traded in the Iraqi Stock Exchange between 2011-2019, was used. As a result of the panel data analysis, the corporate governance factors that increase the financial performance of companies in Iraq have been determined as the ratio of female members in the board of directors and the free float ratio.

KEYWORDS

Corporate Governance, Firm Profitability, Iraqi Stock Exchange, Panel Data Analysis, Iraq

	<i>Makale Geliş Tarihi / Submission Date</i> 16.05.2022	<i>Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance</i> 11.07.2022
<i>Atf</i>	Önder, Ş. ve Aldoori, A. (2022). Kurumsal Yönetim İle Şirket Karlılığı Arasındaki İlişki: Irak Borsası'nda Bir Uygulama. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 622-632.	

¹ Bu makale Doç. Dr. Şerife ÖNDER'in danışmanlığında, Abdulrahman ALDOORI tarafından hazırlanmış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi, serife.onder@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9251-0283

** Uzm., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, abood19931992@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5114-2736

GİRİŞ

Kurumsal yönetim, şirketlerde geleneksel yönetim anlayışının yetersiz kalması sebebiyle geliştirilen modern yönetim anlayışıdır. Kurumsal yönetim şirket ile ilgili tarafların haklarını ve sorumluluklarını düzenleyerek olası çıkar çatışmalarının önlenmesini, finansal raporlama kalitesinin artırılmasını sağlamaktadır. Böylece mevcut ve potansiyel yatırımcılara, borç ve kredi veren taraflara şirkete kaynak sağlama kararını verirken faydalı olacak finansal bilgileri sağlamaktadır. Bu durum da şirket ile ilgili doğru yatırım kararlarının alınmasını ve ekonomik sistemde kaynakların verimli kullanılmasını sağlamaktadır.

Uluslararası literatür incelendiğinde kurumsal yönetimle ilgili ilk çalışmaların Vekalet Teorisi kapsamında, şirket sahipliği ile yöneticiler arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik olarak yapıldığı görülmektedir. Sanayi devrimi ile kitlesel üretim, şirketlerin büyümesine neden olurken; geleneksel yönetim anlayışının yetersiz kalması, modern yönetim anlayışı arayışlarına neden olmuştur. Yine küreselleşme olgusu ile hem mikro ölçekte şirketlerin hem de makro ölçekte ülkelerin birbirine bağlanması da şirket yönetimlerinin önemini arttırmıştır. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde yer alan büyük ölçekli şirketlerde yaşanan finansal krizlerde, modern bir yönetim anlayışı olarak kurumsal yönetime olan ilginin artmasını sağlamıştır. Öncelikle Birleşik Krallık ve Amerika gibi ülkelerde oluşturulan komitelerin yayınladıkları raporlar ile kurumsal yönetime ilişkin hususlar belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak kurumsal yönetimle ilgili en önemli ve dünyada bu konuda rehber olarak kabul edilen çalışma Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) tarafından yayınlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri'dir. Yine kurumsal yönetimle ilgili ilk yasal düzenlemede Amerika Birleşik Devletleri tarafından hazırlanan Sarbanes-Oxley (SOX) Yasası'dır.

Kurumsal yönetim şirketlerde hesap verebilir ve sorumlu bir yönetim anlayışı ile şeffaf ve eşitlikçi bir yaklaşımla paydaşlar arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Kurumsal yönetim finansal bilgi kullanıcılarına sunduğu şeffaf ve doğru bilgiler ile doğru kararların alınmasını ve dolayısıyla şirketlerde karlılığın artırılmasında etkili olabilmektedir. Her ülkede farklı ilkeler ve düzenlemelerle uygulanmaya çalışılan kurumsal yönetim ilkelerinin şirketlerde karlılığı arttıran bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar şirketlerde karlılığın artırılmasının şirketlerin kurumsal bir anlayışla yönetilmelerine bağlı olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin karlılığını arttıran kurumsal yönetim faktörlerinin tespit edilmesidir. Uluslararası düzeyde özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan farklı ülkelerde karlılık ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen Irak'ta kurumsal yönetim konusunda akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Kurumsal yönetimle ilgili ilk çalışmalar 2017 yılında yapılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Irak Borsası'nda işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim uygulamaları, kurumsal yönetim uygulamalarının finansal raporlamaya ve karlılığa etkilerinin incelendiği görülmektedir. Ancak Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin neredeyse yarısının bankalardan oluşması ve sermaye piyasalarında bankaların ağırlığı nedeniyle yapılan çalışmaların birçoğu bankalar özelinde gerçekleştirilmiştir.

1. KURUMSAL YÖNETİM

Kurumsal yönetim kavramının ortaya çıkışıyla ilgili üzerinde uzlaşılmış tek bir nedenden bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine yaşanan birçok gelişmenin kurumsal yönetimi ortaya çıkardığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Kurumsal yönetim kavramı, dünyanın tüm ülkelerinde meydana gelen finansal krizler ve şirket iflasları ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Bu alandaki araştırmacılar, iflasların ve krizlerin nedenini yasaların, mevzuatın ve etkisiz risk yönetiminin eksikliği olarak belirtmektedirler. Yaşanan krizler, şirketlerin çalışmasını düzenleyen mevzuat ve yasaların çıkarılmasının yanında kurumsal yönetim sistemlerinin desteklenmesini ve risk yönetiminin etkinleştirilmesini doğrudan etkilemiştir (Tourani-Rad & Ingley, 2011:72). Aynı zamanda kurumsal yönetimin ortaya çıkmasında önemli bir nedende, paydaşlar ve şirketleri yönetenler arasında ayırım gerektiren büyük yatırımların geliştirilmesinden kaynaklanmıştır. Bütün bu yaşananlar, şirketler ve paydaşlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen düzenlemelerin oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Kurumsal yönetim olarak adlandırılan bu düzenlemeler, şirketlerin işlerini kontrol edebilen ve şirketler ile ilgili tüm taraflar arasında hak ve görevleri belirleyen bir sistem olarak ortaya çıkmıştır (Maher & Andersson, 2002:388).

Kurumsal yönetimin tanımıyla ilgili olarak da üzerinde uzlaşılmış tek bir tanım bulunmamaktadır. Hatta terim olarak da bu konuyla ilgilenen araştırmacıların yönelimleri ve uzmanlıkları nedeniyle farklı terimler kullanabilmektedir (İbrahim & Karim, 2008:160). Bazı uluslararası kurullar ve kuruluşların bakış açısından kurumsal yönetim, şirketlerin varlıklarını icra ettikleri bir çerçeve olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal yönetimin odak noktasını çalışanlar, yönetim kurulu üyeleri, hissedarlar, paydaşlar ve hükümet arasındaki

ilişkilere ve tüm bu tarafların, şirketlerin faaliyetlerini denetlemek için nasıl etkileşimde bulunduğu oluşturmaktadır (Al-Moataz & Basfar, 2010:193). Kurumsal yönetim tarihi açısından önemli bir yer teşkil eden Cadbury Kurulu tarafından oluşturulan raporda, kurumsal yönetim, hissedarların yönetim kurul üyelerini atayarak ve denetleyiciyi seçerek şirketleri yönlendiren, yönetimi ve kontrolü sağlayan bir sistem olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda kurumsal yönetim, şirket ile ilgili taraflara verilen hak ve sorumlulukların düzenlenmesi ile hem şirketin ekonomik ve sosyal hedefleri arasında, hem de bireysel ve ortak hedefler arasında denge sağlayan mekanizma şeklinde ifade edilmiştir (Omar, 2005:2). Raporda kurumsal yönetim ile ilgili birçok tanım bulunmakla birlikte en kısa ve en çok kullanılan tanımında “şirketlerin yönetildiği ve izlendiği bir sistem” şeklinde ifade edilmektedir (Al-Ghazzawi, 2010:9). Kurumsal yönetim ile ilgili önemli bir diğer kuruluş olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) tarafından yapılan tanımda ise kurumsal yönetim, şirketlerin yönetim ve kontrolünün organize edildiği bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Ayed-Koubaa, 2011:11).

Hem kurum ve kuruluşların hem de araştırmacıların yapmış olduğu tanımlar incelendiğinde kurumsal yönetimin, şirketlerin iyi yönetimini sağlayan ve yöneticilerin uygunsuz davranışlarını sınırlandıran bir dizi kural ve düzenlemeler olduğunu söylemek mümkündür. Spesifik olarak kurumsal yönetim kavramı incelendiğinde bazı önemli soruların yanıtını sunması beklenir. Bu soruları şu şekilde ifade etmek mümkündür; yönetimin paraları kötü kullanmaması nasıl sağlanır? Hissedarlar, yönetimin uzun vadede şirket hisselerinin karlılığını ve değerini maksimize etmeye çalıştığından nasıl emin olur? Yönetim, toplumun temel çıkarlarıyla ne kadar ilgilenir? Son olarak, hissedarlar ve paydaşlar şirket yönetimin denetiminde ne kadar etkili oluyorlar (Omar, 2005:3)?

2. LİTERATÜR

Kurumsal yönetim ve şirket karlılığı ilişkisini inceleyen ampirik pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı gelişmiş ülkelerdeki şirketler örneklem alınarak yapılmıştır. Yine gelişen ülkelerdeki şirketler üzerine yapılan oldukça fazla çalışmada bulunmaktadır. Fakat Arap ülkelerindeki şirketleri örneklem olarak yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Irak özelinde ise çalışmalar ise çok daha azdır. Bunun en önemli nedeni olarak Irak'ta yaşanan savaş sonrasında sermaye piyasasının yeni dünya sermaye piyasalarına entegre olmaya çalışması gösterilebilir.

Irak'ta yapılan çalışmalardan ilki Alsmarraie (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Irak Borsası'nda yer alan 81 şirket incelenmiş, Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim uygulamaları değerlendirilmiştir. Kurumsal yönetim uygulamaları hem yönetim kurulu yapısı hem de sahiplik yapısı açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda yönetim kurulu büyüklüğünün ortalama 7 olduğu ve çoğunlukla icrada görevli üyelerden oluştuğu tespit edilmiştir. Şirketlerin birçoğunda bağımsız üyenin bulunmadığı ve kadın yönetim kurulu üyesi ile yabancı yönetim kurulu üyelerinin oranının toplam yönetim kurulu üyelerine oranının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sahiplik yapısı açısından özel sahiplik yapısının yüksek düzeyde olduğu özellikle finans sektöründe bu oranın daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Mustafa (2017), Irak'taki özel sektör şirketleri için kurumsal yönetimin finansal raporlama kalitesi üzerindeki etkisini incelemiştir. Şirketlerde yer alan 109 yönetim kurulu üyesinden oluşan bir örneklem oluşturulmuştur. Bu çalışmada bağımsız değişken, kurumsal yönetim, bağımlı değişken ise finansal raporlama kalitesi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın problemi, kurumsal yönetim ile finansal raporların kalitesi arasındaki ilişkiye odaklanan bazı farklı sorular üzerinden incelenmiştir. Bu temelde ayrıntılı bir şema oluşturulmuş ve çeşitli hipotezler üretilmiştir. Hipotezlerin kabul edilmesini sağlamak için çeşitli istatistiksel testler uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, kurumsal yönetimin finansal raporlama kalitesi üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Hasan (2017), Erbil şehrinde faaliyet gösteren ticari bankaların finansal performansında kurumsal yönetimin etkisini incelemiştir. Çalışmada çoklu regresyon yöntemi ile yapılan analiz sonucunda hem makro hem de mikro düzeyde kurumsal yönetim ve finansal performans arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu nedenle ticari bankaların istikrarında ve finansal performanslarının kontrolünde, kurumsal yönetimin önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir.

Hassan ve Ahmad (2018), Irak Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı 82 şirketin 2001-2010 yıllarına ilişkin verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada, mali raporların kalitesinin finansal performans üzerindeki etkisini incelemiştirlerdir. Analiz sonucunda araştırmacılar, çalışma örneklemindeki şirketlerin finansal performansını iyileştirmede yönetim kurulu performansının önemli olduğu sonucunu bulmuşlardır.

Ahmed (2020), şirket karlılığı ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi Irak bankalarını örneklem olarak incelemiştir. Çalışmada şirket karlılığı aktif karlılık oranı (Return Of Assets -ROA) ile ölçülmüştür. Modelin bağımsız değişkenleri ise yönetim kurulunun büyüklüğü, yönetim kurulunun bağımsızlığı, ceo duality/ikiliği (yönetim kurulu başkanı ve CEO'nun aynı kişi olması) ve denetim komitesidir. 22 bankanın 2014-2018 yıllarına ilişkin verilerinin örneklem olarak alındığı çalışmanın sonuçlarına göre; yönetim kurulu bağımsızlığının bankaların karlılığını arttıran önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ahmed ve Ibrahim (2020), Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören Irak şirketlerinde, kurumsal yönetim mekanizmalarının sosyal sorumluluk raporları üzerindeki etkisini incelemiştir. Kurumsal yönetim; sahiplik yoğunluğu, yönetim kurulu, ücret komitesi, piyasa ve mevzuat ile ölçülürken, bağımlı değişken ise kurumsal sosyal sorumluluk raporlarının ana boyutları kullanılarak ölçülmüştür. Çalışmanın sonucunda kurumsal yönetim mekanizmalarının uygulanmasının, Irak şirketlerinde sosyal sorumluluk raporlarının etkinleştirilmesi üzerinde hiçbir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Al-Tamimi (2020) Irak'taki bankaların finansal performansı üzerinde kurumsal yönetimin etkisini araştırmıştır. Araştırmada kurumsal yönetim mekanizmalarının bankaların finansal performansı üzerindeki etkilerini incelemek için anket yöntemi kullanılmıştır. Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 6 özel banka çalışanları araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda kurumsal yönetim mekanizmalarının bankaların finansal performansını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ibrahim ve Elshanawany (2021), Irak'ta kurumsal yönetim uyumluluğunun Irak'ta borsaya kote 58 şirketin finansal performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Anket yönteminin kullanıldığı çalışmada anket yanıt oranını iyileştirmek ve temsili bir örnek elde etmek için tüm çalışan popülasyonu hedeflenmiştir. Veri toplamak için birden fazla yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, kurumsal yönetim mekanizmalarının (mülkiyetin yoğunlaşması, denetim komitesinin kalitesi, kamuyu aydınlatma) şirketlerin finansal performansı üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Abdullah (2021) yönetim kurulu kompozisyonunun şirket performansına etkisini incelemiştir. Bu çalışmada, 107'si Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 207 Iraklı şirket ve Irak Menkul Kıymetler Borsası'na kote olmayan 100 büyük sermayeli şirketten 166 katılımcı ile tündengelimli nicel yaklaşım kullanılmıştır. Hipotezleri analiz etmek için yapısal eşitlik modellemesi (Structural Equation Modeling-SEM) tekniği kullanılmıştır. Analiz sonucunda yönetim kurulu kompozisyonunda yer alan yönetim kurulu üyelerinin eğitim düzeyi, siyasi iletişimi ve yönetim kurulunun etnik çeşitliliğinin şirketleri önemli ölçüde etkilediğine dair güçlü kanıtlar bulunmuştur.

Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda faaliyet gösteren işletmelerde kurumsal yönetim uygulamalarının işletme performansına etkisinin incelendiği bu çalışma ile uluslararası literatürde oldukça sınırlı bir alana sahip olan Irak kurumsal yönetim uygulamaları incelenmiş olacaktır. Irak Menkul Kıymetler Borsası son yıllarda geçirmiş olduğu değişim ve ülke genelinde yerleşmeye başlayan istikrar ile uluslararası yatırımlar açısından da oldukça cazip bir konuma doğru ilerlemektedir. Bu çalışma söz konusu borsanın kurumsal yönetim uygulamalarının da bir aynası olabilecektir.

3. ÖRNEKLEM VE VERİ SETİ

Çalışmada Irak Menkul Kıymetler Borsası'na kote edilmiş olan işletmeler ana kütle olarak alınmıştır. Borsada işlem gören işletmelerin verileri 2004 yılından itibaren halka açık bir şekilde yayınlanmaktadır. Ancak çoğu işletmenin verilerine 2011 dönemine kadar ulaşılabilir değildir. Bu nedenle Dengeli Panel Veri yönteminde en yüksek örneklem sayısına ulaşabilmek amacıyla işletmelerin 2011-2019 yıllarına ait 9 dönemlik finansal verileri inceleme konusu yapılacaktır. Böylece 51 işletmenin 2011- 2019 dönemine ait verileri kullanılarak 459 işletme/yıl veri seti elde edilmiştir. Bu düzeyde yüksek veri seti ile daha önce Irak üzerine, benzer alanda, herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Örneklemde yer alan işletmelerin sektörlere ve yıllara göre dağılımı Tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1: Örneklem Dağılımı

Sektör	N	%
<i>Finans</i>	26	50
<i>Turizm</i>	10	20
<i>Gıda</i>	6	12
<i>Sanayi</i>	7	14
<i>İnşaat</i>	1	2
<i>Telekom</i>	1	2
Toplam	51	100

Örnekleme yer alan 51 şirket Tablo 1’de görüldüğü üzere 6 ana faaliyet kolunda yer almaktadır. Örnekleme yer alan Irak şirketlerinin çoğunluğunun finansal hizmet alanında olduğu ve bunların yaklaşık %50’sinin bankalar, para transferi şirketleri, sigorta ve yatırım şirketi olduğu ifade edilebilir. Örnekleme yer alan diğer %50 şirketlerin dağılımı ise şu şekildedir; sanayi sektörü (%14) ve gıda sektörü (%12), turizm sektörü (%20), inşaat sektörü (%2) ve iletişim sektörü (%2).

4. ARAŞTIRMA MODELİ VE YÖNTEMİ

Kurumsal yönetim alanında yapılan ekonometrik çalışmalarda kurumsal yönetimi belirlemek üzere farklı değişkenler kullanılmaktadır. Bu alandaki literatür incelendiğinde kurumsal yönetim kalitesini belirlemeye yönelik en sık kullanılan ve en temel değişkenler yönetim kurulu ve sahiplik yapısına ilişkin değişkenlerdir. Bu çalışmada da kurumsal yönetimi temsil etmek üzere yönetim kurulu ve sahiplik yapısına ilişkin değişkenler kullanılacaktır. Irak Menkul Kıymetler borsasında işlem gören şirketlerde kurumsal yönetimin şirket karlılığına etkisinin incelendiği bu çalışmada, şirketlerin karlılığı ise aktif karlılık oranı (ROA) tarafından temsil edilecektir. Burada tarif edilen değişkenler ile oluşturulan model Eşitlik 1’de yer gösterilmektedir. Kurumsal yönetimin yönetim kurulu ve sahiplik yapısı üzerinden temsil edileceği daha önce belirtilmiştir. Bu çalışmada yönetim kurulunun yapısına ilişkin değişkenler; yönetim kurulu büyüklüğü, yıllık toplantı sayısı, yönetim kurulunda yer alan bağımsız üye ve kadın üye oranı olarak belirlenmiştir. Sahiplik yapısı ise halka açıklık oranı açısından değerlendirilecektir. Bu

$$ROA = \beta_0 + \beta_1 Yktop_{it} + \beta_2 Yktopl_{it} + \beta_3 Ykbag_{it} + \beta_4 Ykkad_{it} + \beta_5 Halk_{it} + \beta_6 Lnvar_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Modelde;

ROA: Şirket karlılığı göstergesi olarak işletmenin Aktif Karlılık Oranını,

Yktop: Yönetim kurulunda yer alan toplam üyelerin sayısı ile yönetim kurulunun büyüklüğünü,

Yktopl: Yönetim kurulunun yıl içinde yaptığı toplantı sayısı ile yönetim kurulu yıllık toplantı sayısını,

Ykbag: Yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin toplam üyelere oranı ile yönetim kurulunun bağımsızlığını,

Ykkad: Yönetim kurulundaki kadın üyelerin toplam üyelere oranı ile yönetim kurulunun kadın üyelerinin oranını,

Halk: Halka açıklık oranını,

Lnvar: Toplam varlıkların doğal logaritmasını göstermektedir.

Ekonometrik çalışmalarda yatay kesit ve zaman verileri gibi iki temel veri seti kullanılmaktadır. Kesit ve zamana ilişkin gözlemlerden oluşan veri setleri de bulunmaktadır. Bu veri setleri ise panel veri analiz yöntemleri ile analiz edilmektedir. Panel veri setleri n adet birim ve t adet her birime karşılık gelen gözlem sayısını içermektedir. Eğer her bir kesit boyutu eşit miktarda zaman boyutu içeriyorsa bu panel verilere dengeli panel veri seti ismi verilmektedir. Eğer kesit boyutunda eksik zaman boyutu içeren gözlemler söz konusu ise bu durumdaki veri setlerine dengesiz panel veri seti ismi verilmektedir (Önder & Gündüz, 2019:28). Bu çalışmada dengeli panel veri seti kullanılacaktır. Bundaki en önemli sebep panel veri setinde teşhis ve tahmin için kullanılan pek çok yöntemin dengeli panel veri seti üzerinden geliştirilmiş olmasıdır.

5. BULGULAR

Eşitlik 1’de yer alan modelin analizine geçmeden önce örnekleme yer alan şirketlerin söz konusu modelde yer alan değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilecektir. Tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır. Bu tabloda ortalama, standart hata, en küçük ve en büyük değerler raporlanmıştır.

Tanımlayıcı istatistik tablosunda ilk olarak *RoA* değişkeni ele alınacaktır. Modelin bağımsız değişkeni olan *RoA* değişkeninin ortalaması 1,146’dır. Bu değişkenin en küçük değeri 171,240’dır. En büyük değeri ise 91,985’dir. %100’e yakın ve %100’ün üzerinde bir *RoA* varlıklara göre karın (zararın) daha yüksek olması ile ortaya çıkabilmektedir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Örneğin geçmiş dönem zararları varlıklarda aşınmaya neden olmuş olabilir. Bu gibi durumlar geçici olarak olağan dışı *RoA* rakamlarının oluşmasına neden olabilir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Hata	En Küçük	En Büyük
<i>Roa</i>	1,146	11,838	-171,240	91,985
<i>Yktop</i>	7,3642	2,313	4	17
<i>Yktopl</i>	9,3633	4,471	2	29
<i>Ykbbag</i>	45,463	20,675	0	100
<i>Ykkad</i>	10,912	14,233	0	57,142
<i>Halk</i>	45,636	23,161	3	94,41
<i>Lnvar</i>	20,891	2,409	13,901	27,131

Yönetim kurulu büyüklüğünü gösteren *Yktop* değişkeni Tablo 2'de yer alan bağımsız değişkenlerden biridir. Bu değişkenin ortalama değeri 7,3642'dir. Bu değişkenin en küçük ve en yüksek değerlerine bakarak örneklem olarak alınan şirketlerin yönetim kurulunun en küçük 4 üyeden en fazla ise 17 üyeden oluştuğu söylenebilir. Ortalama yönetim kurulu büyüklüğü ise 7,3642'dir.

Yönetim kurulu toplantı sayısını gösteren *Yktopl* değişkeninin ortalama değeri 9,3633'tür. Dolayısı ile örneklem olarak alınan şirketlerin yönetim kurulu toplantı sayısı yaklaşık olarak 9'dur. En az yönetim kurulu toplantısı yapan şirketler 4 en fazla yönetim kurulu toplantısı yapan şirketlerin 29 toplantı yaptığı Tablo 2'deki ilgili değişkenin en küçük ve en yüksek değerlerine bakarak söylenebilir.

Bağımsız değişkenlerden *Ykbbag* değişkeninin ortalama değeri 45,463'tür. Bu değer örneklem olarak alınan şirketlerin yönetim kurulunun yarıya yakınının bağımsız üyelerden oluştuğunu göstermektedir. En küçük ve en yüksek değerler incelendiğinde bağımsız üye barındırmayan ve tamamı bağımsız üyelerden oluşan yönetim kurullarının örneklemde bulunduğu söylenebilir.

Tablo 2'deki *Ykkad* değişkeninin ortalama değerine göre örneklemdeki şirketlerin yönetim kurullarının yaklaşık %10'nun kadınlardan oluştuğu ifade edilebilir. Bu değişkene ilişkin en küçük değere göre örneklemdeki şirketler içerisinde yönetim kurulunda hiç kadın üye barındırmayan şirketler bulunmaktadır. *Ykkad* değişkeninin en yüksek değeri incelendiğinde ise örneklemdeki şirketler içerisinde yönetim kurulunun yarısından fazlasının kadın üyelerden oluştuğu şirketler bulunduğu görülebilir.

Tablo 2'deki bağımsız değişkenlerden bir diğeri olan *Halk* değişkeninin ortalama değeri 45,636'tür. Dolayısı ile ortalama olarak örneklem olarak alınan şirketlerin halka açıklık oranının %50 seviyesine oldukça yakın olduğu söylenebilir. Bu değişkenin en düşük olduğu şirkette halka açıklık oranı %3 seviyesinde iken, en yüksek şirkette %94,41 olduğu Tablo 2'de görülebilir.

Eşitlik 1'de yer alan modelin son değişkeni modelde şirket büyüklüğü değişkeni olarak yer alan *Lnvar* değişkenidir. Bu değişken varlıkların doğal logaritması alınarak modele dahil edildiği için buna ilişkin bir çıkarım tam olarak ifade edilememektedir.

Eşitlik 1'de verilen modelin panel veri yöntemi ile inceleneceği daha önce belirtilmişti. Panel veri modelinde hem zamana (T) hem de kesite (N) yönelik gözlemler yer almaktadır. Zaman ve kesite ilişkin iki boyutu bulunan panel veri modellerinin analiz edilmesinde kullanılan üç farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlar havuzlanmış, rassal etkiler ve sabit etkiler modelleridir. Bu modellerden hangisinin seçileceğine karar verebilmek için birim ve zaman etkilerinin varlığı araştırılmalıdır (Akbaş & Kaya, 2022:189). Sadece birim etkilerinin veya sadece zaman etkilerinin olduğu modellerde tek yönlü analiz yöntemleri geçerli iken, bazı durumlarda hem zaman hem de birim etkilerin varlığı söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumda iki yönlü analiz yöntemleri seçilmelidir. Tablo 3'de Eşitlik 1'de kurulan modelin birim ve zaman etkilerinin incelenmesine ilişkin test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3: Birim Etkiler ve Zaman Etkilerinin İncelenmesi

	TYZESE	TYBESE	TYBEEÇO	TYZEEÇO	IYEÇO	Breusch_Pagan LM
F İstatistiği	0.47	1.27				
Olasılık Değeri	0,8765	0,1100				
Ki-Kare			0.449	0.000	0.449	0,46
Olasılık Değeri			0.251	1.000	0.799	0,2477

Tablo 3'de yer alan IYEÇO, iki yönlü modelin geçerliliğinin en çok olabilirlik yöntemi ile analizine ilişkin ki-kare test istatistiği ile olasılık değeri gösterilmektedir. IYEÇO'nun olasılık değerinin 0,799 olması Eşitlik

1’de yer alan modelde iki yönlü etkinin olmadığı sonucunu göstermektedir. Çünkü IYEÇO için gerçekleştirilen en çok olabilirlik testinin olasılık değeri %10’da dahi istatistiksel olarak anlamlı değildir. İki yönlü etkinin söz konusu model için geçerli olmadığına ortaya konmasından sonra zaman ve birim etkilerinin Eşitlik 1’de yer alan model için geçerli olup olmadığı incelenecektir.

Tek yönlü zaman etkilerini incelemek için F testi (TYZESE) ile en çok olabilirlik testi (TYZEEÇO) gerçekleştirilmiş ve Tablo 3’de raporlanmıştır. TYZESE ve TYZEEÇO’nun olasılık değerleri incelendiğinde, söz konusu testler için olasılık değerlerinin sırası ile 0,8765 ve 1,000 olduğu görülmektedir. Dolayısı ile söz konusu testlerin %10 istatistiki önem düzeyinde dahi anlamlı olmadığı söylenebilir. Bu sonuç Eşitlik 1’de yer alan model için zaman etkilerinin söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır.

Eşitlik 1’de yer alan modelde birim etkilerini incelemek için F testi (TYBESE), en çok olabilirlik testi (TYBEEÇO) ve Breusch_Pagan lagrange çarpanı (Breusch_Pagan LM) gerçekleştirilmiştir. Bu testlere ilişkin sonuçlar Tablo 3’te raporlanmıştır. Söz konusu testlerin olasılık değerleri sırası ile 0,1100 0,251 ve 0,2477 bulunmuştur. Bu değerlerin 0,10’da büyük olması söz konusu testlerin %10 istatistiki önem düzeyinde anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Eşitlik 1’de yer alan modelde birim etkilerinde bulunmadığı söylenebilir.

Tablo 3’te gerek zaman etkilerinin gerekse de birim etkilerinin Eşitlik 1’de yer alan model için geçerli olmadığı ortaya konulmuştur. Dolayısı ile Eşitlik 1’de yer alan model için en uygun panel veri modelinin havuzlanmış veri modeli olduğu söylenebilir. Havuzlanmış veri modeli için bazı varsayımlar söz konusudur. Bu varsayımlardan en önemlileri olarak otokorelasyon, değişen varyans ve kesit bağımlılık problemlerinin olmamasıdır. Bu varsayımların sağlanmaması durumunda havuzlanmış veri modeli ile gerçekleştirilecek analiz sonuçları hatalı tahminler üretebilecektir (Önder & Zarify, 2021:81-82; Akbaş, 2022:12).

Tablo 4: Varsayımların İncelenmesi

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
H_0 : Otokorelasyon Yok	Wooldridge Otokor. Testi	12,377	0,0009
H_1 : Otokorelasyon Var			
H_0 : Sabit Varyans	White Testi	105,43	0,0001
H_1 : Değişen Varyans			
H_0 : Kesit Bağımlılık Yok	Friedman Kesit Bağımlılık Testi	5,296	1,0000
H_1 : Kesit Bağımlılık Var			

Eşitlik 1’de yer alan model için kullanılan değişkenlerin otokorelasyon, değişen varyans ve kesit bağımlılık sorunlarını incelemek için gerçekleştirilen testlerin sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir. Otokorelasyon sorununun varlığı için yapılan Wooldridge Otokorelasyon testinin olasılık değeri 0,0009 olması otokorelasyon yok şeklinde kurulan H_0 hipotezinin red edilmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü söz konusu değer %10 istatistiki önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Dolayısı ile modelde otokorelasyon sorunu söz konusudur. Değişen varyans problemi test etmek için gerçekleştirilen White testinin de olasılık değeri % 1 istatistiki önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç sabit varyans bulunmaktadır şeklinde kurulan H_0 hipotezinin ret edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Eşitlik 1’de yer alan modeldeki değişkenlerin değişen varyans problemi içerdiği söylenebilir. Kesit bağımlılık probleminin tespiti için gerçekleştirilen Friedman kesit bağımlılık testinin olasılık değeri 1,000 bulunmuştur. Bu sonuç %10 istatistiki önem düzeyine birimler arası korelasyon sorunu olmadığını ortaya koymaktadır. Tablo 4’teki sonuçlara göre Eşitlik 1’deki model için otokorelasyon ve değişen varyans problemleri söz konusudur. Bu problemlerin varlığı dikkate alınmadan gerçekleştirilen analizlerin sonucunda hatalı tahminler üretilir. Bu nedenle söz konusu sorunlara dirençli tahminler üreten Arellano-Froot-Rogers tahmincisi kullanılacaktır (Önder, 2018:52).

Tablo 5’te Eşitlik 1’de yer alan modelin havuzlanmış veri yöntemi ve Arellano-Froot-Rogers tahmincisi kullanılarak elde edilen analiz sonuçları raporlanmaktadır. Eşitlik 1’de yer alan modelin genel olarak anlamlılığını gösteren Wald K^2 test istatistiği 13,93 ve olasılık değeri 0,0304’tür. Olasılık değeri Eşitlik 1’de yer alan modelin %10 istatistiki önem düzeyinde anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç Eşitlik 1’de yer alan bağımsız değişkenlerin, modelin bağımlı değişkeni olan Roa değişkenindeki değişmeyi açıklamakta istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R^2 değeri ise %41’dir. Dolayısı ile modeldeki bağımsız değişkenlerin Roa değişkenindeki değişimin yaklaşık %41’ni açıkladığı söylenebilir.

Tablo 5: Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
<i>Yktop</i>	-.1060034	.1495072	0.478
<i>Yktopl</i>	0,1179305	.1224071	0.335
<i>Ykkbag</i>	-0,0056806	.0235926	0.810
<i>Ykkad</i>	0,1701706	.0833426	0.041
<i>Halk</i>	0,0472702	.0244378	0.053
<i>Lnvar</i>	-.3492459	.4506459	0.438
C	436.018	1.039.428	0.675

Kesit G.: 51 Göz. Say: 459 R²: 0,418 Wald K²: 13,93 Olasılık: 0,0304

Modelin genel olarak anlamlılığı ortaya koyulduktan sonra artık değişkenlere ilişkin bulgular incelenebilir. Eşitlik 1'de *Roa* bağımlı değişkenini açıklamak için kullanılan bağımsız değişkenlerden sadece *Ykkad* %5, *Halk* değişkeni %10 istatistiki önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Ykkad ve *Halk* değişkenlerinin katsayıları pozitif işaretli olarak bulunmuştur. Dolayısı ile *Ykkad* ve *Halk* değişkenlerinde meydana gelebilecek bir değişim aynı yönde *Roa* değişkenini etkileyecektir. Bu iki değişkenden *Roa* değişkeni üzerinde en çok etkiye sahip olan *Ykkad* değişkenidir. *Ykkad* değişkeninin de meydana gelen %1'lik artış yönündeki bir değişim, *Roa* değişkenini yaklaşık % 0,17 arttırmaktadır. *Halk* değişkeninin de meydana gelebilecek artış yönündeki bir değişim ise *Roa* değişkenini % 0,047 arttıracaktır. Tablo 5'te yer alan diğer bağımsız değişkenlerinin olasılık değerleri, söz konusu değişkenlerin *Roa* değişkeni üzerinde istatistiki açıdan anlamlı bir etki oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Irak borsası gibi uluslararası alanda yeni yeni varlığını gösteren bir borsada kadın yönetim kurulu üyelerinin ve halka açıklık oranlarının şirket karlılığı üzerinde etkili olması oldukça dikkat çekicidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma ile şirket karlılığı üzerinde etkili olan kurumsal yönetim faktörleri Irak Borsası üzerinden incelenmiştir. Çalışmada şirketlerde ki kurumsal yönetim yapısının kalitesi literatüre uygun olarak yönetim kurulu yapısı ve sahiplik yapısı açısından değerlendirilmiştir. Yönetim kurulu yapısı; yönetim kurulunun büyüklüğü, toplantı sayısı, bağımsızlığı ve kadın yönetim kurulu üye oranı ile belirlenirken, sahiplik yapısı ise halka açıklık oranı değişkeni ile temsil edilmiştir. Irak Borsası üzerine yapılan analiz sonucunda öncelikle şirket karlılığında artış sağlayan kurumsal yönetim faktörleri, yönetim kurulunda yer alan kadın üyelerin sayısı ve halka açıklık oranı olarak tespit edilmiştir.

Yönetim kurulu şirketlerde en üst seviyede karar alma, temsil etme ve yürütme organıdır. Dolayısıyla da kurumsal yönetimin şirketlerde etkin bir şekilde uygulanmasının en önemli unsuru yönetim kuruludur. Kurulda yer alan kadın üyelerin oranı karar alma, temsil ve yürütme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde önemli farklılıklara neden olabilmektedir. Bu çalışmada örnekleme yer alan 459 şirket/yıl verisinin ortalamasına göre Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin kadın üyelerinin, toplam yönetim kurulu üyelerine oranının %11 olduğu tespit edilmiştir. Örnekleme yönetim kurullarında kadın üye bulunmayan şirketler bulunmakta olup, bazı şirketlerin ise yönetim kurullarının yarısından fazlasının kadınlardan oluştuğu da tespit edilmiştir. Avrupa Birliği üye ülkelerde yönetim kurullarında kadın üyelerin yer almasına ilişkin kota koymalarını isteyen bir direktif hazırlamış ve 12 üye ülkede yönetim kurullarında kadın üye oranını arttıran hükümler eklemiştir. Yine Amerika Birleşik Devletleri ve bazı gelişmiş ülkelerde yasal düzenlemelerinde kadınların yönetim kurulunda yer almasını zorunlu düzenlemeler ile gerçekleştirmiştir. Ancak Irak'ta bu konuda herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Kadınların yönetim kurulunda ve üst düzey yönetimde yer alması farklı bakış ve görüş açılarını sağlaması, etik bakış açısını ve kurumsallık anlayışını geliştirmesi açısından önemlidir. Bu yüzden Irak Borsası'nda yönetim kurullarında kadın üye sayılarını arttırarak hem şirketlerin karlılığı hem de sermaye piyasalarının gelişmesi sağlanmalıdır.

Yönetim kurulu büyüklüğü, kurumsal yönetim anlayışında yönetim kurulunun yapısında en önemli etkenlerden birisidir. Örnekleme yer alan 459 şirket/yıl verisinin ortalamasına göre Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin yönetim kurulunda yer alan üye sayısı ortalama 7 olarak tespit edilmiştir. En yüksek 17, en düşük 4 üyeden oluşan yönetim kurulları da mevcuttur. Irak 1997 tarihli Şirketler Kanunu'na göre karma şirketlerin yönetim kurullarının 7 üyeden oluşması ve özel sektör şirketlerin ise en az 4, en fazla 9 üyeden oluşması gerekmektedir. Çalışma sonuçlarına göre Irak Borsası'nda yasal düzenlemelere uygun bir yönetim kurulu büyüklüğünün yer aldığı görülmektedir. 2003 yılında Ray & Berndtson Türkiye ile Türkiye Capital Dergisi tarafından yapılan araştırma ile ortalama yönetim kurulu üye sayısının dünyadaki en iyi uygulamalarda

ortalama 12 olduğu belirlenmiştir. Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin yönetim kurulu büyüklüğünün dünyadaki en iyi uygulamalar yönetim kurulu büyüklüğüne göre düşük düzeyde kaldığı tespit edilmiştir. Elbette yönetim kurulu büyüklüğü sadece sayısal olarak artması değil aynı zamanda tecrübeli ve bağımsız üyelerin artması olasılığı nedeniyle önemlidir. Dolayısıyla Irak'ta yönetim kurulu üyeleri yetersiz olmakla birlikte bu durum, yönetim kurullarının etkin bir şekilde çalışmasını engellemekte, yöneticilerin izlenmesini ve hissedar çıkarlarının gözetilmesini önlemektedir. Irak'ta şirketlerin etkin bir kurumsal anlayışla yönetilebilmeleri için yönetim kurullarında tecrübeli ve kadın üyelerin sayılarının artırılarak yönetim kurulunun büyüklüğü artırılmalıdır.

Kurumsal yönetim anlayışının uygulanmasında en önemli unsurlardan birisi de yönetim kurulunda yer alan bağımsız üyelerin çoğunlukta olmasına bağlıdır. Çünkü bağımsız üyeler yöneticilerin sadece kendi çıkarlarını değil hissedarların çıkarlarının gözetilmesini sağlayan kararlar alınmasında güvence sağlamaktadırlar. Bu çalışmada örnekleme yer alan 459 şirket/yıl verisinin ortalamasına göre, Irak'ta bağımsız yönetim kurulu üyelerinin, toplam yönetim kurulu üyelerine oranının %45 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran Irak Borsası'nda yer alan yönetim kurulu üyelerinin %55'inin de icrada görevli veya görevli olmayan üyelerden oluştuğunu göstermektedir. Kurumsal yönetimin en önemli göstergesi olan yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı neredeyse yönetim kurulunun yarısına eşittir. Bu da kurumsal yönetimin kilit unsuru olan yönetim kurulu bağımsızlığının Irak Borsası'nda yer alan şirketler için yeterli bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak çalışmada bağımsız üyelerin şirketlerin karlılığına etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda bağımsız yönetim kurulu üyelerinin niceliksel olarak yeterli düzeyde olmasına rağmen niteliksel olarak yeterli düzeyde katkı sağlamadıklarını göstermektedir. Bağımsız üyelerin tarafsız davranması, pay sahipleri ile menfaat sahiplerinin çıkarlarını gözetmesi, yönetim kurulunu tarafsız izlemesi ve kontrol etmesi beklenmektedir. Ancak bu şekilde yönetim kurulunda yer alan bağımsız üyelerin, finansal raporlama kalitesi ve şirket karlılığı üzerine olumlu bir etkisi mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma sonuçlarına göre, Irak'ta yönetim kurulu bağımsız üyelerinin şirket karlılığına işlevlerini etkin bir şekilde gerçekleştirmedikleri söylenebilir.

Yönetim kurulunun şirket varlıklarını etkin yönetmesi ve sahip oldukları yetki ve sorumluluklar çerçevesinde faaliyetlerini yürütebilmesi, yıl içinde gerçekleştirdiği yönetim kurulu toplantıları ile mümkün olmaktadır. Örnekleme yer alan 459 şirket/yıl verisinin ortalamasına göre Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin yönetim kurulu yıllık toplantı sayısı ortalama 9 olarak belirlenmiştir. En fazla 29, en az toplantı sayısı ise 2 olarak tespit edilmiştir. Yönetim kurulunun etkin bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi, kararlar alması için belli zamanlarda toplantı düzenlemeleri gerekmektedir. Böylece bütün üyeler bir araya gelerek durum değerlendirmesi ve gelecek ile ilgili kararlar alması mümkün olur. O yüzden kurumsal bir yönetim anlayışının belirlenmesinde etkili olan unsurlardan birisi de yönetim kurulu yıllık toplantı sayılarıdır. Ancak günümüzde iletişim araçlarının gelişmesi ve özellikle pandemi süreci nedeniyle yüz yüze toplantılar yerini online toplantılara bırakmıştır. Ancak faaliyet raporlarında bazı şirketler yüz yüze gerçekleştirdikleri toplantıları bazıları ise hem yüz yüze hem de uzaktan gerçekleştirdikleri toplantıları raporlamaktadır. Dolayısıyla bu değişkenin doğru bir şekilde değerlendirmesi ancak bu konuda uygulama birliği ile mümkün olacaktır.

Şirketlerde kurumsal yönetim uygulamalarının göstergelerinden biriside sahiplik yapısıdır. Örnekleme yer alan 459 şirket/yıl verisinin ortalamasına göre Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin halka açıklık oranı %45 olarak belirlenmiştir. Şirketlerde en yüksek halka açıklık oranı %94 iken, en az halka açıklık oranı ise %3 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu veriler Irak borsasındaki şirketlerin neredeyse yarı yarıya halka açık olduğunu ve şirket paylarının geniş bir alana yayıldığını göstermektedir. Şirketlerde halka açıklık oranı arttıkça yönetimin etkinliğinin izlenmesini daha fazla teşvik edeceğinden karlılığı olumlu bir etki sağlaması beklenmektedir. Literatürde yapılan diğer çalışmalara uygun olarak bu çalışmada da karlılığı arttıran kurumsal yönetim unsurlarından birisinin şirketlerin halka açıklık oranı olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada kontrol değişkeni olarak toplam varlıkların logaritması ile elde edilen şirket büyüklüğü yer almaktadır. Literatürde karlılık üzerinde şirket büyüklüğünün pozitif etkisinin bulunduğu belirleyen çalışmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla da karlılığın ölçümünde en çok kullanılan değişkenlerden birisidir. Şirket büyüklüğü, bazı çalışmalarda şirketin satışları bazı çalışmalarda ise aktif (varlık) büyüklüğü ile temsil edilmektedir. Irak Borsası'nda yer alan şirketlerin büyüklüğünün karlılık üzerinde anlamlı ve istatistiksel bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Son olarak şirketlerin karlılığının artırılması etkin bir kurumsal yönetim anlayışının sağlanması ile mümkündür. Bu yüzden kurumsal yönetimin en temel göstergesi olan yönetim kurullarındaki üyeler tarafız bağımsız üyeler ve kadın üyeler ile artırılmalıdır. Ayrıca şirket sahipliğinin geniş bir alana yayılmasını sağlayan halka açıklık oranının da artması karlılığı arttıran bir diğer kurumsal yönetim unsurudur. Sermaye

piyasalarının etkinliğinin artması şirketlerin karlılığının artışına ve karlılığın artması ise şirketlerin kurumsal yönetim yapılarının geliştirilmesine bağlıdır. Kurumsallaşmamış ve zayıf şirket yönetimleri finansal manipülasyonların en önemli nedenlerinden biridir. Bu yüzden özellikle borsada işlem gören halka açık şirketlerin finansal bilgi kullanıcılarının hatalı kararlar almasını sağlayacak uygulamaların azaltılması gerekir. Düzenleyici kurumların şirketlerde kurumsal yönetim anlayışının benimsenmesini sağlayacak kurumsal yönetim ilkelerini etkin kullanımını teşvik edecek düzenlemeler yapması gerekmektedir. Hatta gönüllü olarak başlatılacak bu uygulamaların belirli süre sonunda yasal düzenlemelerle desteklenerek zorunlu olarak uygulaması, uygulanmaması durumunda ise idari ve para cezalarının düzenlenmesi gerekir.

Irak Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören şirketler için mevcut yasal ve düzenleyici çerçeve zayıf ve gelişmemiştir. Mevcut Şirketler Kanunu 1997 yılında yayınlanmış ve 2004 yılında revize edilmiştir. 2016 yılında Kurumsal Yönetim Taslağı yayınlanmış ve borsada işlem gören şirketler için gönüllülük esası ile uygulanması öngörülmüştür. Yine borsada işlem gören şirketlerden bazıları 2016 yılından itibaren gönüllü olarak uluslararası finansal muhasebe standartlarını uygulamaktalar. Tüm bu gelişmeler olumlu adımlar olarak değerlendirilmekle birlikte Irak'ta sermaye piyasalarının daha fazla modern düzenlemelere ihtiyacının olduğunu da belirtmek gerekir.

Bu çalışmanın, Irak'ta Borsası'nda işlem gören ve hatta borsada işlem görmeyen diğer şirketleri de kapsayacak şekilde daha geniş ve farklı dönemleri içerecek şekilde ileride yapılacak çalışmalara kaynak oluşturması beklenmektedir. Sonraki çalışmalarda kurumsal yönetimle ilgili bu çalışmada değinilmeyen denetim komitesi, yönetim kurulu ücretleri, denetim firmalarının büyüklükleri gibi diğer faktörlerde analiz edilebilir. Ayrıca çalışmanın, düzenleyici kuruluşlar için karlılığın arttırılmasında etkili olan kurumsal yönetim özelliklerinin belirlenmesi ile ilgili değerlendirilmelerinde yardımcı olması da beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, A. H. (2021). Effect of board composition on the corporate performance: The moderating role of corporate governance practices in Iraq. *Psychology and Education Journal*, 58(3), 2688-2706.
- Ahmed Z. S. (2020). The impact of corporate governance in supporting the disclosure of sustainability information and its reflection on financial performance / an empirical study using data envelope analysis (DEA) in the Iraqi environment (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tikrit University, Irak.
- Ahmed, S. A. & Mohamed A. I. (2020). Measuring the impact of corporate governance mechanisms on social responsibility reports for a sample of Iraqi companies listed on the Iraq Stock Exchange. *Journal of Economics And Administrative Sciences*, 26.121.
- Akbaş, F. & Kaya, F. (2022). Katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirliklerini etkileyen finansal performans göstergelerinin incelenmesi, *Maliye ve Finans Yazıları*, 117, 159-176.
- Akbaş, F. (2022). Katılım bankalarının likidite risk belirleyicileri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 1-16.
- Al-Ghazzawi, H. A. C. (2010). Corporate governance and its impact on the level of disclosure in accounting information: A test study on public companies in the Kingdom of Saudi Arabia (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Arab Academy in Denmark, Danimarka.
- Al-Moataz, E. S. & Basfar, A. S. (2010). The role of audit committees in corporate governance: An empirical investigation on Saudi corporations. *Journal of King Abdulaziz University: Economics & Administration* 24(2), 193-240.
- Alsmarraie U. B. A. (2018). Corporate governance practices in Iraq: A descriptive study of listed companies (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Al-Tamimi, R. A. H. (2020). The impact of corporate governance on the financial performance of banks in Iraq. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 13(7), 1250-1273.
- Ayed-Koubaa, H. B. (2011). *Qualité de la communication financière au sujet des pratiques de gouvernance d'entreprise : Cas du SBF 120. Comptabilités, Économie et Société (Mays, 2011, Montpellier, Fransa) cd-rom. (hal-00646509).*
- Hasan, T. A. (2017). The role of corporate governance in controlling financial performance of commercial banks in Erbil-Iraq (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.
- Hassan E. A. & Ahmad, S. K. (2018). The impact of the integration between internal governance mechanisms and financial reporting quality on the financial performance of the firms listed in the Iraqi Stock Exchange from 2001 to 2010. *Zanko Journal of Humanities*, 22(2), 58-71.
- Ibrahem, A. T. & Elshanawany, M. S. M. (2021). The role of corporate governance mechanisms in supporting the financial performance of listed companies in Iraq. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 25, 1-11.
- İbrahim, A. S. A. & Karim, F. A. (2008). Corporate governance is a strategic requirement for new millennium organizations: Analytical study on the number of general insurance industry entities. *Al-Ghary Journal of Economics and Management Sciences*, 2, 155-171.
- Maher, M. & Andersson, T. (2002). Corporate governance: effects on firm performance and economic growth." İçinde *Convergence and Diversity in Corporate Governance Regimes and Capital Markets*, editör: Joseph McCahery, Piet Moerland, Luc Renneboog, Theo Raaijmakers, 386-420, Oxford:Oxford University Press, İngiltere.
- Mustafa, M. A. (2017). The impact of corporate governance on quality of financial reports: An evidence from Iraq (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Omar, M. A. (2005). Corporate governance, with an Islamic view. Saleh Abdullah Kamel Center for Islamic Economics, Discussion Paper. Al-Azhar University, Mısır.
- Önder, H. & Gündüz İ. (2019). Nükleer enerji tüketiminin makro ekonomik belirleyicileri: Seçilmiş OECD ülkeleri üzerine panel veri analizi. *Öneri Dergisi*, 14, 18-37.
- Önder, H. & Zarify A. (2021). Ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi: Orta ve Güney Asya ülkeleri üzerine bir panel veri analizi, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6, 76-86.
- Önder, H. (2018). Döngüsel ekonomi ve Avrupa ülkeleri üzerine bir analiz. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tourani-Rad, A. & Ingle, C. (2011). Corporate governance and the global financial crisis: The regulatory responses," içinde *Handbook on Emerging Issues in Corporate Governance*, editör: Tourani-Rad, A., ve Corall. 71-102, Londra: World Scientific.

Sürdürülebilirlik Performansı İle Finansal Performans İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

A Research On The Relationship Of Sustainability Performance And Financial Performance

Selda KORGA *
Suphi ASLANOĞLU **

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, finansal performansın sürdürülebilirlik performansı üzerine etkisini ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi'ne kayıtlı imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2018-2020 yıllarına ait verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, sürdürülebilirlik performansı bağımlı değişken; finansal performans bağımsız değişken; işletme büyüklüğü, aktif devir hızı ve kaldıraç oranı kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik performansı TOPSIS yöntemi ile elde edilen sürdürülebilirlik skorları ile ölçülmüştür. Finansal performansı ise aktif karlılık oranı ve fiyat/kazanç oranı temsil etmiştir. Elde edilen veriler panel veri regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucuna göre sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamışken işletme büyüklüğü ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. İşletme büyüklüğünün sürdürülebilirlik performansı üzerine olumlu etkisi olduğu söylenebilir.

ANAHTAR KELİMELELER

Sürdürülebilirlik, Finansal Performans, TOPSIS

ABSTRACT

The purpose of this study is to reveal the impact of financial performance on sustainability performance. Data from the years 2018 and 2020, belonging to the facilities registered in Istanbul Stock Exchange and operating in manufacturing industry, have been used for this purpose. In the study, the dependent variable was sustainability performance while the independent variable was financial performance and the control variables were company size, asset turnover rate and leverage ratio. Sustainability performance was measured by sustainability scores obtained through the TOPSIS method. Financial performance, on the other hand, was represented by the return on assets ratio and the price/earnings ratio. The data collected were subjected to the panel data regression analysis. According to the results of the analysis, there was no statistically significant correlation between financial performance and sustainability performance, whereas sustainability performance was found to be positively and significantly correlated with company size. It can be said that business size has a positive impact on sustainability performance.

KEYWORDS

Sustainability, Financial Performance, TOPSIS

Makale Geliş Tarihi / Submission Date 10.05.2022	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 03.10.2022
Atıf	Korga, S. ve Aslanoğlu, S. (2022). Sürdürülebilirlik Performansı İle Finansal Performans İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25 (2), 633-645.

* Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, Ege Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, varollselda@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8868-0957

** Prof. Dr., Kırkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, s_aslanoglu@hotmail.com, ORCID-ID: 0000-0003-4394-5541

GİRİŞ

Günümüzde işletme paydaşları işletme ile ilgili finansal bilgilerin yanı sıra finansal olmayan bilgilere de ulaşmak istemektedirler. Bu durum işletmelerin finansal bilgilerini sunduğu finansal raporlamanın yanında finansal olmayan bilgilerin de yer aldığı sürdürülebilirlik raporlamasının önem kazanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda işletmeler kısa dönemde karlılık hedeflerine ulaşırken aynı zamanda uzun dönemde de çevresel ve sosyal faktörleri de gözeten faaliyetlerini yürütmektedirler. Sürdürülebilirlik raporlamasının amacı ekonomik, çevresel ve sosyal performansların paydaşlara güvenilir ve şeffaf bir şekilde sunulmasıdır (Gray ve Milne, 2004: 8; Aksoy Hazır, 2018:40). İşletmelerin sürdürülebilirlik ile ilgili farkındalıklarının artması ile birlikte sürdürülebilirlik raporlamasında işletmelere kılavuzluk eden bazı sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. Dünya genelindeki işletmelerin bu raporları hazırlarken en yaygın kullandıkları sürdürülebilirlik raporlama çerçevesi Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative- GRI)'dir (Nobanee ve Ellili, 2016:1336). Küresel Raporlama Girişimi'nin amacı, etkin raporlama için küresel standartlar belirleyerek ekonomik, çevresel ve sosyal performans raporlamasını finansal raporlamaya benzer şekilde şeffaf ve karşılaştırılabilir duruma getirmektir (Aksoy Hazır, 2018:48).

Bu çalışmanın amacı işletmelerin finansal performanslarının sürdürülebilirlik performansı üzerine etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren 18 işletmenin 2018-2020 yıllarına ait verileri incelenmiştir. Sürdürülebilirlik performansının ölçümü için GRI Sürdürülebilirlik Raporlaması rehberinde yer alan ekonomik, çevresel ve sosyal göstergeler dikkate alınmıştır. TOPSIS yöntemi ile elde edilen sürdürülebilirlik performans skorları çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Aktif karlılık oranı ve fiyat/kazanç oranı ise çalışmanın bağımsız değişkenlerini temsil etmiştir. Panel veri regresyon analizi sonucuna göre finansal performansın sürdürülebilirlik performansını etkilemediği görülmüştür.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatüre bakıldığında sürdürülebilirlik performansı ve finansal performans arasındaki ilişkinin iki açıdan ele alındığı görülmüştür. Bu bağlamda yapılan çalışmaların çoğu sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerine etkisine odaklanmıştır. Finansal performansın sürdürülebilirlik performansına etkisi olup olmadığını inceleyen çalışmalar daha az sayıdadır. Aşağıdaki tablolarda konuya ilişkin yapılan bazı yerli ve yabancı çalışmalara yer verilmiştir:

Tablo 1. Sürdürülebilirlik Performansının Finansal Performansa Etkisini İnceleyen Bazı Çalışmalar

Yazar/ Çalışma Yılı	Örneklem	Dönem	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Özdarak (2021)	BİST Metal Eşya Endeksi'nde yer alan 25 işletme	2009-2018	Panel Veri Analizi	Bağımlı Değişkenler • Aktif Karlılığı • Öz sermaye Karlılığı Bağımsız Değişkenler • Sürdürülebilirlik Raporlaması (İkili Değişken) • İşletme Büyüklüğü • Kaldıraç Oranı	Sürdürülebilirlik raporlaması ve finansal performans arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Ohaka ve Obi (2021)	Nijerya Borsası'na kayıtlı 96 işletme	2003-2017	Basit Regresyon Analizi	Bağımlı Değişken • Karlılık Bağımsız Değişken • Çevre Harcamaları	Sürdürülebilirlik raporlamasının finansal performans üzerine pozitif etkisi vardır.
Emir ve Kıymık (2021)	BIST Metal Eşya, Makine Endeksi'nde faaliyet gösteren 27 işletme	2014-2018	İçerik Analizi Panel Veri Analizi	Bağımlı Değişkenler • Aktif Karlılığı • Öz sermaye Karlılığı • Kullanılan Sermaye Getirisi Oranı • Vergi Öncesi Kar Toplam Varlıklarda Büyüme Oranı Bağımsız Değişken • Sürdürülebilirlik Skoru Kontrol Değişkeni İşletme Büyüklüğü	Sürdürülebilirlik performans düzeyindeki artışın, finansal performans üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur.

Doğukanlı ve Borak (2020)	BİST'e kayıtlı olan mali kuruluşlar dışındaki 235 işletme	2015-2017	Panel Veri Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u> Aktif Karlılığı</p> <p><u>Bağımsız Değişken</u> Sürdürülebilirlik Endeksi (Kukla Değişken)</p> <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü • Kaldıraç Oranı • Sermaye Yoğunluğu • Büyüme Oranı 	Sürdürülebilirlik endeksinde yer almanın işletme performansı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.
Wu vd. (2020)	Pakistan Borsası'na kayıtlı imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler	2008-2017	İçerik Analizi Hiyerarşik Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u> • Aktif Karlılığı</p> <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Genel Yönetim Giderleri • Ar-Ge Giderleri • Çevresel Performans Skoru <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü • Kaldıraç oranı • Satışlardaki değişim • Sermaye yoğunluğu 	Teknolojik yeterlilik vasıtasıyla kurumsal çevre performansının işletme performansını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Abugniem vd. (2019)	Amman Borsası'na kayıtlı 186 İşletme	2014-2017	Panel Veri Analizi	<p><u>Bağımlı Değişkenler</u> • Aktif Karlılığı</p> <p>• Tobin's q</p> <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Çevresel Sorumluluk • Sosyal Sorumluluk • İnsan Kaynakları Sorumluluğu <p><u>Kontrol Değişkeni</u> • İşletme Büyüklüğü</p>	Aktif karlılığı ile sürdürülebilirlik arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Tobin's q oranı ile sosyal sorumluluk arasında anlamlı ve pozitif, insan kaynakları ve çevresel sorumluluk ile anlamlı ve negatif bir ilişki gözlemlenmiştir.
Düzer (2018)	GRI raporlama ilkelerine uyumlu sürdürülebilirlik raporu yayımlayan ve Borsa İstanbul' kayıtlı 30 işletme	2008-2014	Panel Veri Analizi	<p><u>Bağımlı Değişkenler</u> • Aktif Karlılığı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öz Sermaye Karlılığı • PD/DD • Fiyat/Kazanç Oranı <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik Sürdürülebilirlik Skoru • Çevresel Sürdürülebilirlik Skoru • Sosyal Sürdürülebilirlik Skoru <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sektör • İşletme Büyüklüğü • İşletme Yapısı • Sahiplik Yapısı 	Çevresel performansa ilişkin açıklanan bilgi düzeyi ile aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı, sosyal performansa ilişkin açıklanan bilgi düzeyi ile aktif karlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Soytaş vd. (2017)	Türkiye'de faaliyet gösteren 214 işletme	2010-2013	Panel Veri Analizi	<p><u>Bağımlı Değişkenler</u> • Aktif Karlılığı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öz Sermaye Karlılığı • Tobin's q <p><u>Bağımsız Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • CSRHub veri tabanında veya BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alıp almama (Kukla Değişken) <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü • Endüstri • Sermaye Yapısı 	Sürdürülebilirliğin finansal performans üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna varılmışlardır.

Önder (2017)	Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde yer alan 91 işletme	2016	Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Vergi Öncesi Kar <p><u>Bağımsız Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alma (Kukla Değişken) <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sektör • Risk • Hasılat • İşletme Büyüklüğü 	Elde edilen bulgular sürdürülebilirlik endeksinde yer alma ile karlılık arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya çıkarmıştır.
Caloian (2013)	Bükreş Borsası'na kayıtlı 14 işletme	2012	Doğrusal Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Aktif Karlılığı <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Çevresel Sürdürülebilirlik Skoru • Sosyal Sürdürülebilirlik Skoru <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Borçlanma Oranı • Net Kar Marjı • Likidite Oranı 	İşletmelerin finansal performansları ile çevresel ve sosyal göstergeler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.
Wagner (2010)	Standard & Poor's 500 Endeksi'nde yer alan işletmeler	1992-2003	Panel Veri Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <p>Tobin's q</p> <p><u>Bağımsız Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kurumsal Sürdürülebilirlik Performans Endeks Puanı <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü • İşletme Yaşı • Ar-Ge Harcamaları Endüstri 	Sürdürülebilirlik ile ekonomik performans arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1'de yer alan çalışmalarda sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerine etkisi incelenmiştir. Bağımlı değişkeni ifade eden finansal performans genellikle aktif karlılık oranı ile ölçülmüştür. Ayrıca, bağımsız değişkeni temsil eden sürdürülebilirlik performans göstergesi olarak da sürdürülebilirlik skorları hesaplanmış veya işletmelerin sürdürülebilirlik endeksinde yer alıp almaması ikili değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo 2. Finansal Performansın Sürdürülebilirlik Performansına Etkisini İnceleyen Bazı Çalışmalar

Yazar / Çalışma Yılı	Örneklem	Dönem	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Acar vd. (2021)	BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde işlem gören 54 işletme	2011-2018	Lojistik Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alma (Kukla Değişken) <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Yönetim Kurulu Yapısı • Genel Müdür ve Sorumlu Denetçilerin Bazı Demografik Özellikleri <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Yaşı • Borçluluk Oranı • Aktif Karlılık Oranı 	Karlılık ile sürdürülebilirlik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Ateş (2021)	441 Türk işletmesi	2009-2017	Lojistik Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • GRI uyumlu sürdürülebilirlik raporu yayınlama (Kukla Değişken) 	Aktif karlılığı ile GRI uyumlu raporlama arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

				<p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Finansal Kaldıraç • Aktif Karlılığı • Hisse Başına Serbest Nakit Akışı • Sermaye Harcamaları <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü • Öz Sermaye Karlılığı • Kaldıraç Oranı 	
Menekşe (2019)	Borsa İstanbul'a kayıtlı 146 işletme	2017	Lojistik Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alma (Kukla Değişken) <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İnovasyon Göstergeleri • Finansal Göstergeler 	İnovasyon ve finansal performans ile endekste yer alma arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
Uwuigbe vd. (2018)	Nijerya'da faaliyet gösteren mevduat bankaları	2014-2016	İçerik Analizi Panel Veri Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <p>Sürdürülebilirlik Skorları</p> <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Aktif Karlılığı • Piyasa Değeri • Hisse Başına Defter Değeri, • Hisse Başına Kazanç • Gelirlerin Doğal Logaritması <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü 	İşletmelerin sürdürülebilirlik skorları ile piyasa değeri arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Yıldırım vd. (2018)	BİST 100'e kayıtlı 91 işletme	2004-2016	Lojistik Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilirlikle ilgili rapor/açıklama yapılması (Kukla Değişken) <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Aktif Karlılığı • Öz Sermaye Karlılığı <p><u>Kontrol Değişkeni</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü 	Sürdürülebilirlik raporlaması ve karlılık arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.
Weber (2017)	Çin Bankaları	2009-2013	Panel Veri Analizi Granger Nedensellik Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilirlik Skorları <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Varlıklar • Net Kar • Aktif Karlılığı • Öz Sermaye Karlılığı • Batık Krediler Oranı <p><u>Kontrol Değişkenleri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Yönetim Etkisi • Bölge 	Sürdürülebilirlik performansı ve finansal performans arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.
Nilipour ve Nilipour (2012)	Tahran Borsası'na kayıtlı 26 çimento işletmesi	2007-2011	Lojistik Regresyon Analizi	<p><u>Bağımlı Değişken</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansı (Kukla Değişken) <p><u>Bağımsız Değişkenler</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme Büyüklüğü • Kaldıraç Oranı • Aktif Karlılığı • Serbest Nakit Akışı • Büyüme 	Elde edilen bulgular sürdürülebilirlik ile finansal performans arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo 2'deki çalışmalarda sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerine etkisi araştırılmıştır. Sürdürülebilirlik performansı bağımlı değişken, finansal performans ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik performansı daha çok sürdürülebilirlik raporu yayınlayıp yayınlamamayı veya endekste yer alıp almamayı ifade eden ikili değişken ile ölçülmüştür.

2. UYGULAMA

2.1. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmada kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: İşletmelerin sürdürülebilirlik ile aktif karlılık oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: İşletmelerin sürdürülebilirlik ile fiyat/kazanç oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: İşletmelerin sürdürülebilirlik ile aktif devir hızı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: İşletmelerin sürdürülebilirlik ile işletme büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: İşletmelerin sürdürülebilirlik ile kaldıraç oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Bu çalışmanın evrenini Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi'ne kayıtlı imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmeler oluşturmaktadır. Bu kapsamda 2022 yılı itibarıyla endekse kayıtlı 25 işletme mevcuttur. Bunlar arasından 7 işletmenin sürdürülebilirlik raporları olmasına rağmen bazı verilerine ulaşılamamıştır. Dolayısıyla, nihai olarak evreni temsil edecek örneklem sayısı 18 işletme olarak belirlenmiştir. Bu söz konusu 18 işletmenin veri seti 3 dönem ve 54 işletme/yıl gözlemden oluşmaktadır. İşletmelerin 2018-2020 yıllarına ilişkin sürdürülebilirlik raporları, faaliyet raporları ve entegre raporlarına kendi web sayfalarından ulaşılmıştır. Ayrıca finansal verilerine ise Kamuyu Aydınlatma Platformu, İş Yatırım, Finnet veri tabanlarından ulaşılmıştır. Söz konusu işletmeler Tablo 3'te listelenmiştir:

Tablo 3. Çalışmada Yer Alan İşletmeler

	İŞLETME KODU	İŞLETME ADI
1	AKCNS	AKÇANSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
2	AKSA	AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.
3	AEFES	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİİ A.Ş.
4	ARCLK	ARÇELİK A.Ş.
5	AYGAZ	AYGAZ A.Ş.
6	CCOLA	COCA-COLA İÇECEK A.Ş.
7	CIMSA	ÇİMSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
8	FROTO	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.
9	KERVT	KEREVİTAŞ GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
10	KORDS	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.
11	OTKAR	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.
12	PETKM	PETKİM PETRO KİMYA HOLDİNG A.Ş.
13	TATGD	TAT GIDA SANAYİ A.Ş.
14	TOASO	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.
15	TUPRS	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.
16	ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A.Ş.
17	VESBE	VESTEL BEYAZ EŞYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
18	VESTL	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Araştırma kapsamına alınan işletmeler yukarıdaki işletmeler ile sınırlı kalmaktadır.

2.3. Araştırmanın Değişkenleri

Sürdürülebilirlik performansı ile finansal performans arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada, sürdürülebilirlik performansı bağımlı değişken, finansal performans bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Sürdürülebilirlik performansının ölçümünde ise Küresel Raporlama Girişimi İlkeleri (GRI) Sürdürülebilirlik Raporlaması Rehberi'nde yer alan ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlara ilişkin sürdürülebilirlik göstergeleri dikkate alınmıştır (Global Reporting Initiative - Sustainability Reporting Guidelines). Öncelikle işletmelerin sürdürülebilirlik raporları, faaliyet raporları ve entegre raporlarında yer alan ortak performans göstergeleri belirlenmiştir. Böylece sürdürülebilirlik performans ölçümü için yeni gösterge seti oluşturulmuştur. Göstergelerin belirlenmesinde verilerin sayısal değerlerde olmasına dikkat edilmiştir. Söz konusu göstergelere Tablo 4'te yer verilmiştir:

Tablo 4. Sürdürülebilirlik Göstergeleri

KOD	GÖSTERGELER	ÖLÇÜ	AÇIKLAMA
E1	ÜRETİLEN DOĞRUDAN EKONOMİK DEĞER	BİN TL	• NET SATIŞLAR
E2	DAĞITILAN DOĞRUDAN EKONOMİK DEĞER	BİN TL	• İŞLETME GİDERLERİ • ÖDENEN TEMETTÜLER • ÖDENEN VERGİLER • ÇALIŞANLARA SAĞLANAN FAYDALAR
C1	ENERJİ TÜKETİMİ	GJ	• SATIŞ BAŞINA ENERJİ TÜKETİMİ
C2	SU TÜKETİMİ	m ³	• SATIŞ BAŞINA SU TÜKETİMİ
C3	SERA GAZI EMİSYONU	Ton CO ₂ e	• SATIŞ BAŞINA SERA GAZI EMİSYONU
C4	ATIK MİKTARI	Ton	• SATIŞ BAŞINA ATIK MİKTARI
S1	KADIN ÇALIŞAN ORANI	%	• KADIN ÇALIŞANLARIN TOPLAM ÇALIŞANLARA ORANI
S2	KADIN YÖNETİCİ ORANI	%	• KADIN YÖNETİCİLERİN TOPLAM YÖNETİCİLERE ORANI
S3	ÇALIŞAN BAŞINA ORTALAMA EĞİTİM	Saat	• TOPLAM EĞİTİMİN ÇALIŞAN SAYISINA ORANI
S4	TİS KAPSAMINDA ÇALIŞAN ORANI	%	• TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA ÇALIŞANLARIN TOPLAM ÇALIŞANLARA ORANI

Finansal performans ölçümünde ise muhasebe temelli gösterge olan aktif karlılık oranı ve piyasa temelli gösterge olan fiyat/ kazanç oranı kullanılmıştır. Aktif karlılık oranı, net karın aktif toplamına bölünmesiyle elde edilmiştir. Fiyat/kazanç oranı ise hisse fiyatının hisse başına kara bölünmesi ile hesaplanmıştır.

Araştırmanın kontrol değişkenlerini aktif devir hızı, kaldıraç oranı ve işletme büyüklüğü temsil etmiştir. Aktif devir hızı, net satışların toplam aktiflere bölünmesi; kaldıraç oranı, toplam borçların toplam aktiflere bölünmesi; işletme büyüklüğü, toplam aktiflerin logaritmasının alınması ile elde edilmiştir. Araştırma modelinde kullanılan tüm değişkenler Tablo 5’de belirtilmiştir:

Tablo 5. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

DEĞİŞKENLER	KISALTMALAR	HESAPLAMALAR
Bağımlı Değişken		
Sürdürülebilirlik Performansı	SP	TOPSIS yöntemi ile elde edilen performans skorları
Bağımsız Değişkenler		
Aktif Karlılık Oranı	AKO	Net Kar/Toplam Aktifler
Fiyat/Kazanç Oranı	F/K	Hisse Fiyatı/ Hisse Başına Kar
Kontrol Değişkenleri		
Kaldıraç oranı	KALDIRAC	Toplam Yükümlülükler/ Toplam Aktifler
İşletme Büyüklüğü	ISLBUY	Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması
Aktif Devir Hızı	ADH	Net Satışlar/ Toplam Aktifler

2.4. Araştırmanın Yöntemi

Sürdürülebilirlik performansının ölçümünde çok kriterli karar verme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bu konuda yapılmış benzer çalışmalara bakıldığında bu yöntemler arasında çoğunlukla TOPSIS yönteminin kullandığı görülmüştür (Doğan, 2021; Tutkavul, 2020; Geçdoğan, 2020; Alaca, 2020; Şahin, 2019; Kılınç,

2019; Çokmutlu, 2019; Aras vd., 2017; Raut vd., 2017; Ersoy, 2016; Afful vd., 2016; Ergüden ve Çatlıoğlu, 2016; Özer, 2010; Eş, 2008). Bu çalışmada da bağımlı değişkeni temsil eden sürdürülebilirlik performansına ilişkin skorların tespit edilebilmesi için TOPSIS yönteminden yararlanılmıştır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinin önemli adımlarından birisi kriter ağırlıklarının belirlenmesidir. Bu nedenle araştırma kapsamındaki işletmelerin çevresel, ekonomik ve sosyal göstergelerine ilişkin kriterler öncelikle objektif ağırlıklandırma olanağı sağlayan Entropi yöntemi aracılığıyla ağırlıklandırılmıştır. Ardından, hesaplanan ağırlık değerleri kullanılarak TOPSIS yöntemi uygulanmıştır.

TOPSIS yöntemi, Hwang ve Yoon tarafından 1981 yılında geliştirilmiş olup çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kullanılan en klasik yöntemlerden biridir (Singh ve Benyoucef, 2011: 440) Bu yöntemdeki temel ilke seçilen alternatifin negatif ideal çözüme en uzak ve pozitif ideal çözüme en yakın olmasıdır (Opricovic ve Tzeng, 2004: 448) Yöntemin uygulanma aşamaları şu şekildedir:

Karar Matrislerinin Oluşturulması: Karar matrisinin satırlarında karar alternatifleri, sütunlarında ise değerlendirme kriterleri yer alır.

Normalleştirilmiş Karar Matrislerinin Hesaplanması: Karar matrisinin sütunlarında yer alan her bir kriterin kareleri toplamının karekökü alınarak normalize matris oluşturulur.

Ağırlıklandırılmış Karar Matrislerinin Hesaplanması: Normalize karar matrisinin her bir kriteri önceden belirlenmiş ağırlık değerleri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış matris oluşturulur.

Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Belirlenmesi: Ağırlıklandırılmış karar matrisinde yer alan her bir sütun için en yüksek ve en düşük değerler seçilerek pozitif ve negatif ideal çözüm değerlerine ulaşılır.

Ayrım Ölçümlerinin Hesaplanması: Her bir alternatif için pozitif ve negatif ideal çözüm değerlerine olan uzaklıklar hesaplanır.

İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması: Bir önceki aşamada her bir alternatif için ayrı ayrı hesaplanan negatif uzaklık değeri, negatif uzaklık değeri ile pozitif uzaklık değeri toplamına bölünerek skor elde edilir.

Çalışmada kullanılan diğer bir yöntem ise panel veri analizi yöntemidir. Panel veri analizi, araştırmacıların hem zaman serilerini hem de yatay kesit serileri bir arada kullanmasına olanak sağlayan ve ekonomik bilgilere ilişkin geniş bir tahminde bulunmaya imkân sunan bir yöntemdir (Greene, 2003, 284).

2.5. Araştırmanın Bulguları

İşletmelerin sürdürülebilirlik performansı ile finansal performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesine ilişkin kurulan hipotezleri test etmek amacıyla panel veri analizi uygulanmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan çoklu regresyon modeli Stata 14 paket programı ile analiz edilmiştir.

Panel veri analizinde kurulan regresyon modeli için hangi panel veri modelinin uygulanacağını belirlemek gerekir. Bu nedenle ilk olarak klasik model ile sabit etkiler modelini kıyaslayan F testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde birim etkilerin sıfır olduğu boş hipotezi (H_0) reddedilerek klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Ardından, klasik model ile tesadüfi etkiler modelini karşılaştıran Breusch-Pagan LM testi uygulanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlara göre birim etkilerin var olduğu alternatif hipotezi (H_A) kabul edilmiş olup klasik modelin uygun olmadığı saptanmıştır. Son olarak sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasında tercih yapmak için Hausman testi kullanılmıştır. Test sonucunda elde edilen verilere göre tesadüfi etkiler modelinin uygunluğunu savunan boş hipotezi (H_0) reddedilerek sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bütün sonuçlara yönelik istatistik ve olasılık değerlerine Tablo 6'da yer verilmiştir:

Tablo 6. Panel Veri Modelinin Belirlenmesi

Testler	İstatistik	Olasılık	Tahmin Modeli
F Testi	39.38	0.0000***	Sabit Etkili
Breusch-Pagan LM Testi	29.77	0.0000***	
Hausman Testi	18.09	0.0028***	

Not: *,** ve *** sırasıyla %10, %5, %1 düzeyinde anlamlı.

Panel veri modelinin belirlenmesinin ardından regresyon analizi yapılmadan önce modelin bazı varsayımları sağlayıp sağlamadığının sınanması gerekir.

Normal Dağılım Varsayımı

Sabit etkiler modelinde hata terimlerinin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek amacıyla Jarque Bera testi ile D'Agostino, Belanger ve D'Agostino testi uygulanmıştır. Elde edilen istatistik ve olasılık değerlerine göre hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 7. Normallik Testlerinin Sonuçları

Jarque-Bera Normallik Testi					
Chi(2) =2.124 p=0.3457					
Normallik İçin Basıklık/Çarpıklık Testleri					
Değişken	Gözlem	Çarpıklık	Basıklık	Düzeltilmiş chi ²	Prob>chi ²
Artık Hata	54	0.1213	0.5765	2.86	0.2398

Sabit Varyans Varsayımı

Sabit etkiler modelinde varyansların eşit olup olmadığını sınamak için Değiştirilmiş Wald testi yapılmıştır. Tablo 7'de yer alan sonuçlara bakıldığında birimlerin varyanslarının eşit olduğunu savunan H₀ hipotezinin reddedildiği başka bir ifadeyle değişen varyans sorununun var olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 8. Değişen Varyans Test Sonuçları

Değiştirilmiş Wald Testi	
Ki-kare	Olasılık Değeri (p)
35544.07	0.000

Otokorelasyon Olmaması Varsayımı

Otokorelasyonun belirlenmesi için Bhargava vd.'nin Durbin Watson ve Baltagi- Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testleri uygulanmıştır. Durbin Watson testi istatistik değerinin 2.0999109, LBI test istatistik değerinin ise 2.733274 olduğu saptanmıştır. Buna göre sabit etkiler modelinde Durbin Watson ve LBI testlerinin istatistik değerleri kritik değer olan 2'den büyük olduğundan hata terimleri arasında ilişki olmadığı görülmüştür (Tatoğlu, 2020: 242).

Birimler Arası Korelasyon Olmaması Varsayımı

Sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığını belirlemek amacıyla Pesaran'ın testi yapılmıştır. Tablodaki verilere göre birimler arası korelasyon olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 9. Birimler Arası Korelasyon Test Sonuçları

Pesaran'ın Testi	
İstatistik değeri	Olasılık değeri
0.288	0.7733

Çoklu Doğrusal Bağlantı Olmaması Varsayımı

Sabit etkiler modelinde bağımsız değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını diğer bir deyişle çoklu doğrusal bağlantı sorununu test etmek için varyans büyütme faktörü (VIF) değerine bakılmıştır. Tablodaki sonuçlar incelendiğinde ortalama VIF değerinin 1.28 olduğu görülmüştür. Bu değer 5'in altında kalması modelde çoklu doğrusal bağlantı olmadığını göstermiştir (Tatoğlu, 2020: 261).

Tablo 10. Çoklu Doğrusal Bağlantı VIF Sonuçları

DEĞİŞKENLER	VIF
Aktif Karlılık Oranı	0.772283
Fiyat/Kazanç Oranı	0.854137
Aktif Devir Hızı	0.735362
İşletme Büyüklüğü	0.733902
Kaldıraç Oranı	0.813434
Ortalama VIF Değeri	1.28

Çoklu regresyon analizinin varsayımlarının sınanmasına yönelik bütün test sonuçları incelendiğinde modelde sadece değişen varyans sorununun olduğu saptanmıştır. Bu sorunun ortadan kaldırılması ve daha güvenilir sonuçlar elde edilmesi için sabit etkiler modeli Huber(1967), Eicker (1967) ve White (1980) Tahmincisi ile analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına Tablo 11’de yer verilmiştir:

Tablo 11. Panel Veri Regresyon Analizi Sonuçları

$$SP = \beta_0 + \beta_1 AKO_{i,t} + \beta_2 F/K + \beta_3 ADH + \beta_4 ISLBUY_{i,t} + \beta_5 KALDIRAC_{i,t} + \varepsilon_i$$

Model	Katsayılar	Standart Hatalar	t İstatistiği	Olasılık Değeri
1 (Sabit)	-3.394776	0.7348345	-4.62	0.000
AKO	-0.3710228	0.2509035	-1.48	0.157
F/K	-0.0001749	0.0001187	-1.47	0.159
ADH	0.0712466	0.0617719	6.07	0.265
ISLBUY	0.4274606	0.0703884	1.15	0.000***
KALDIRAC	-0.2343105	0.1656539	-1.41	0.175
R²: 0,2527 F Değeri: 48,42 F Anlamlılık Değeri: 0.0000 Bağımlı Değişken: SP				

Not: **, ** ve *** sırasıyla %10, %5, %1 düzeyinde anlamlı.

Yapılan analiz neticesinde modelin R² değeri 0,2527 olarak bulunmuştur. Bu durumda modele eklenen bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenlerinin bağımlı değişkenin %25,27’lik kısmını açıkladığı söylenebilir. Modelin bütünüyle anlamlı olduğunu sınamak için F istatistik değerinin anlamlılık değerine bakarak anlamamız mümkündür. Tablo 11’de F istatistik değeri 48,42 olup anlamlılık düzeyi ise 0.0000’dır. Bu değerler kurulan modelin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişken, bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenlere ilişkin aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Modelin bağımsız değişkenini simgeleyen aktif karlılık oranının katsayı değeri -0,03710228 olup t değeri -1,48 ve t değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0.157’dir. Bu durumda %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde aktif karlılık oranı ile sürdürülebilirlik performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı ifade edilebilir. Başka bir deyişle işletmelerin aktif karlılıklarının sürdürülebilirlik skorları üzerinde bir etkiye sahip olmadığını söylemek mümkündür. Önceki çalışmalara bakıldığında Nilipour ve Nilipour (2012), Uwuigbe vd.(2018), Yıldırım vd. (2018), Acar vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da aktif karlılığı ile sürdürülebilirlik arasında bir ilişki saptanmamıştır.

Piyasa temelli finansal performans göstergelerinden biri olan fiyat/kazanç oranı bağımsız değişkeninin katsayı değeri -0.0001749 olup t değeri -1.47 ve bu değer anlamlılık düzeyi 0.159 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde fiyat/kazanç oranı ile sürdürülebilirlik performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir. Böylece işletmelerin fiyat/kazanç oranlarının sürdürülebilirlik performansı üzerinde önemli bir etki oluşturmadığı görülmüştür.

Modele kontrol değişkeni olarak eklenen aktif devir hızının katsayı değeri 0,0712466, t değeri 6,07 ve bu değer anlamlılık düzeyi 0.265 olarak gözlemlenmiştir. Bu sonuca göre %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde aktif devir hızı ile sürdürülebilirlik performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu durum aktif devir hızını sürdürülebilirlik performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını gösterebilir.

Kontrol değişkenlerinden birini temsil eden işletme büyüklüğüne ilişkin katsayı değeri 0,4274606 olup t değeri 1,15 ve bu değer anlamlılık düzeyi 0.000’dir. Elde edilen değerlerden hareketle % 1 anlamlılık

düzeyinde işletme büyüklüğü ile sürdürülebilirlik performansı arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. İşletme büyüklüğü arttıkça sürdürülebilirlik performansı artış göstermektedir. Dolayısıyla işletme büyüklüğünün sürdürülebilirlik performansını etkilediği ifade edilebilir. Nitekim Yıldırım vd. (2018), Kuzey ve Uyar (2017) ve Ateş (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da işletme büyüklüğünün sürdürülebilirlik performansını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kontrol değişkenleri arasında bulunan kaldıraç oranının katsayı değeri $-0,2343105$, t değeri $0,1656539$ ve değere ilişkin anlamlılık düzeyi 0.175 olarak saptanmıştır. Bu sonuçtan kaldıraç oranı ile sürdürülebilirlik performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle kaldıraç oranının sürdürülebilirlik performansı üzerinde etkisinin olmadığı belirtilebilir. Nilipour ve Nilipour (2012), Ateş (2021) de çalışmalarında benzer sonuçları elde etmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışma ile Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan imalat sanayi sektöründeki işletmelerin 2018-2020 yıllarına ait finansal ve finansal olmayan verilerinden yola çıkarak finansal performansın sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre aktif karlılık ile sürdürülebilirlik skorları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, fiyat/kazanç oranı ile sürdürülebilirlik performansı arasında da anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Bu sonuçlardan hareketle finansal performansın sürdürülebilirlik performans skorları üzerinde önemli bir etkisi olmadığı söylenebilir. Bunun nedeni ülkemizde sürdürülebilirlik raporlamasının yeni yeni önem kazanması, finansal raporlama gibi zorunlu olmaması ve standart bir yaklaşımın olmamasından dolayı işletmelerin daha esnek davranarak gereken önemi vermemesi olabilir.

Kontrol değişkenleri ile ilgili analiz sonuçları incelendiğinde işletme büyüklüğünün sürdürülebilirlik performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu durum büyük ölçekli işletmelerin finansal raporlamanın yanı sıra sürdürülebilirlik raporlamasına da önem vermeleri şeklinde açıklanabilir. Diğer bir deyişle bu işletmeler faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan finansal performans göstergelerini en üst seviyede tutmayı amaçlarken aynı zamanda finansal olmayan göstergelerinin de optimum düzeyde olmasına önem vermişlerdir. Kaldıraç oranı ve aktif devir hızı kontrol değişkenlerinin de sürdürülebilirlik skorları üzerinde etkisi olmadığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın kısıtları işletmelerin gözlemlenen yıl sayısının az olması, sürdürülebilirlik raporlarının gönüllülük esasına dayalı düzenlenmesinden dolayı standart bir raporlama sisteminin olmaması, işletmelerin raporlarında açıkladığı göstergelerin farklılık göstermesi nedeniyle ortak gösterge sayısının az olması ve endekste yer alan işletme sayısının fazla olmamasıdır. İlerleyen çalışmalarda araştırma kapsamına alınan yıl sayısı arttırılabilir, farklı sektörler incelenebilir, farklı sürdürülebilirlik göstergeleri ele alınarak diğer çok kriterli karar verme teknikleri bir arada kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Abughniem, M. S. & Al Aishat, M.A. & Hamdan Allam, H. vd. (2019). Corporate sustainability as an antecedent to the financial performance: an empirical study. *Polish Journal Of Management Studies*, 20.
- Acar M. & Durmaz, Ş. & Coşgunaras, Ş. N. (2021). Sürdürülebilirlik Performansını Etkileyen Finansal ve Finansal Olmayan Faktörler Üzerine Bir Araştırma: BİST Sürdürülebilirlik Endeksi Örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(1), 129-160.
- Afful-Dadzie, A. & Afful-Dadzie, E. & Turkson, C. (2016). A TOPSIS extension framework for re-conceptualizing sustainability measurement. *Kybernetes*.
- Aksoy Hazır, Ç. (2018). Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü. *Türkmen Kitabevi, İstanbul*.
- Alaca, S. (2020). Türkiye'deki Kurumsal Sürdürülebilirlik Yaklaşım ve Uygulamaları: BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde Yer Alan İşletmelere Ait Bir İnceleme. *Celal Bayar Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa*.
- Aras, G. & Tezcan, N. & Furtuna, O. K. & Kazak, E. H. (2017). Corporate sustainability measurement based on entropy weight and TOPSIS: A Turkish banking case study. *Meditari Accountancy Research*.
- Ateş, S. (2021). GRI Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporlamasında Firma Düzeyinde Belirleyici Faktörler. *Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(2), 541-567.
- Caloian, F. (2013). Analysing the sustainability of the entities quoted on the BSE using accounting sustainability measures. *Amfiteatru Economic*, 15(7), 743-758.
- Doğan, B. (2021). Türk Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Entropi ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur*.
- Doğukanlı, H. & Borak, M. (2020). Sürdürülebilirliğin Firma Performansına Etkisi: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 81-94.
- Düzer, M. (2018). Sürdürülebilirlik Performans Göstergelerine İlişkin Açıklamaların Finansal Performans Üzerine Etkisi. *Anadolu Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi. , Eskişehir*.
- Ece Çokmutlu, M. (2019). Sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmelerin sürdürülebilirlik performansları ile finansal performanslarının karşılaştırılması. *Karabük Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karabük*.
- Emir, S. & Kıymık, H. (2021). Sürdürülebilirlik Düzeyinin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(1), 101-128.
- Ergüden, E. & Çatlıoğlu, E. (2016). Sustainability reporting practices in energy companies with TOPSIS method. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (71).
- Ersoy, N. (2016). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Değerlendirilmesi: Arçelik örneği.
- Eş, A. (2008). Sürdürülebilirlik ve Firma Düzeyinde Sürdürülebilirlik Performans Ölçümü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu*.
- Global Reporting Initiative - Sustainability Reporting Guidelines, (<https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/register-your-report>)
- Gray, R. & Milne, M. (2004). Towards reporting on the triple bottom line: mirages, methods and myths. *The Triple Bottom Line: Does It All Add Up*, 70-80.
- Greene, W. H. 2018. *Economic Analysis*. Pearson Education Limited.
- Kılınç, C. L. (2019). BİST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan imalat sektöründeki işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik seviyelerinin karşılaştırılması. *Adnan Menderes Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın*.
- Kuzey, C. & Uyar, A. (2017). Determinants of sustainability reporting and its impact on firm value: Evidence from the emerging market of Turkey. *Journal of cleaner production*, 143, 27-39.
- Nilipour, A. & Nilipour, A. A. (2012). Survey of the association between financial performance and corporate sustainability performance.
- Nobanee, H. & Ellili, N. (2016). Corporate sustainability disclosure in annual reports: evidence from UAE Banks: Islamic versus conventional. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 55, 1336-1341.
- Ohaka, J. & Obi, H. I. (2021). Sustainability Reporting and Corporate Performance: Evidence From Listed Companies in Nigeria. *Nigerian Journal Of Management Sciences Vol*, 22(1).
- Opricovic, S. & Tzeng, G. H. (2004). Compromise solution by MCDM Methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal Of Operational Research*, 156(2), 445-455.
- Önder, Ş. (2017). İşletme Karlılığına Kurumsal Sürdürülebilirliğin Etkisi: BİST'te Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 937-95.
- Özdarak, E. (2021). Impact of Corporate Sustainability Reporting on Firm Performance/Investor Decisions-Evidence from Turkey (Marmara Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul).
- Özer, O. (2010). Kurumsal Sürdürülebilirlik Ölçümü: Avrupa ve ABD Şirketlerinin Sektörel Bazda Karşılaştırmalı Analizi.
- Raut, R. & Cheikhrouhou, N. & Kharat, M. (2017). Sustainability in the banking industry: A strategic multi-criterion analysis. *Business Strategy and the Environment*, 26(4), 550-568.

- Singh, R. K. & Benyoucef, L. (2011). A fuzzy TOPSIS based approach for e-sourcing. *Engineering Applications Of Artificial Intelligence*, 24(3), 437-448.
- Soytaş, M. A. & Denizel, M. & Uşar, D. D. & Ersoy, İ. (2017). Sürdürülebilirlik Yatırımlarının Finansal Performansa Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 140-162.
- Şahin, N. (2019). Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Ölçümüne Yönelik Bir Uygulama. *Kayseri Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri.
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayınevi.
- Uwuigbe, U. & Teddy, O. & Uwuigbe, O. R. & Emmanuel, O. & Asiriwa, O. & Eytomi, G. A. & Taiwo, O. S. (2018). Sustainability reporting and firm performance: A bi-directional Approach. *Academy Of Strategic Management Journal*, 17(3), 1-16.
- Wagner, M. (2010). The role of corporate sustainability performance for economic performance: A firm-level analysis of moderation effects. *Ecological Economics*, 69(7), 1553-1560.
- Weber, O. (2017). Corporate sustainability and financial performance of Chinese banks. *Sustainability Accounting, Management And Policy Journal*.
- Wu, W. & Ullah, R. & Shah, S. J. (2020). Linking corporate environmental performance to financial performance of Pakistani firms: The roles of technological capability and public awareness. *Sustainability*, 12(4), 1446.
- Yıldırım, G. & Uzun Kocamış, T. & Kuzu, S. (2018). Finansal Performansın Sürdürülebilirlik Raporlaması Üzerine Etkisi: Bist100 Şirketleri Üzerinde Bir İnceleme. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi. Özel Sayı*, 625-635.

Vatandaş Gözünden E-Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Farkındalık, Kullanım ve Memnuniyet Düzeyleri

On Evaluation of E-Health Services From Citizen's Perspective: Levels of Awareness, use and Satisfaction

Seyida ERKEK *
Salih GÜNDOĞDU **

ÖZ

Çalışma, e-Devletin önemli ayaklarından biri olan e-sağlık hizmetlerinin kullanıcılar açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Katılımcıların e-sağlık hizmetleri farkındalık, kullanım ve memnuniyet düzeyleri ölçülmüştür. Memnuniyet düzeyleri ile sosyo-ekonomik ve demografik yapı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yöntem olarak alan araştırması tekniği, veri toplama aracı olarak ise online ve yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda eğitim düzeyi ile e-sağlık hizmetleri memnuniyet düzeyi arasında anlamlı bir sonuç ortaya çıkmıştır. E-sağlık hizmetlerinin çalışma hızından memnuniyetin, talep edilen hizmetlerin taleplerini randevu beklemeden karşılama düzeyinin yüksek olduğu gözlemlendi. Katılımcıların çoklu ifadelerinin değerlendirildiği e-nabız kullanım sonuçlarına göre en çok kullanılan hizmetin 'Test Sonucu Öğrenme' hizmeti olduğu anlaşıldı. Katılımcıların en sık kullandıkları e-sağlık hizmetleri arasında "Hayat Eve Sığar Mobil uygulaması" birinci, "MHRS Mobil uygulaması" ikinci sırada yer aldı. En az kullanılan mobil uygulamalar arasında yerel bir uygulama olan Konya Şehir Hastanesi Mobil uygulaması yer aldı. Çalışma bulgularının kamu politika yapımcılarına e-sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde kullanabilecekleri önemli bilgiler sağlayacağı değerlendirilmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

E-Sağlık, E-Devlet, Dijital Devlet

ABSTRACT

The study was carried out in order to analyze e-health services, which is one of the important pillars of e-Government, from the point of view of users. Participants' e-health services awareness, use and satisfaction levels were measured. It was reviewed whether there is a significant and positive relationship between satisfaction levels and socio-economic and demographic structure. Field research technique was used as a method and online and face-to-face survey technique was used as a data collection tool. As a result of the research, a significant result emerged between the level of education and the level of satisfaction with e-health services. It has been observed that satisfaction with the working speed of e-health services, the level of meeting the demands of the requested services without waiting for an appointment is high. According to the e-pulse usage results, in which multiple expressions of the participants were evaluated, it was understood that the most used service was the 'Assay Result Learning' service. Among the e-health services most frequently used by the participants, "Hayat Eve Sığar Mobile application" ranked first and "MHRS Mobile application" ranked second. Among the least used mobile applications, Konya City Hospital Mobile application, which is a local application, was included. It is evaluated that the findings of the study will provide important information to public policy makers that they can use in the development of e-health services.

KEYWORDS

E-Health, E-Government, Digital Government

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
24.08.2022	03.11.2022
Atıf	Erkek, S. ve Gündoğdu, S. (2022). Vatandaş Gözünden E-Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Farkındalık, Kullanım ve Memnuniyet Düzeyleri. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 646-667.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Adalet MYO, serkek@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3562-3788

** salihgundogdu42@gmail.com, 0000-0002-6178-9688

GİRİŞ

Günlük yaşamın büyük bir bölümüne hızla giren internet, kamu ve özel kurumlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Özel sektör kurumları kurum bilgilerini sayfalarında paylaşmak suretiyle müşterileriyle iletişime geçerken kamu sektörü vatandaşına sadece yüz yüze değil her an her yerde hizmet sunabilir hale gelmiştir.

Dijital teknolojilerin gelişmesi ve yaygın kullanımı sağlık sorunlarının çözümünde internet kullanımını önemli bir seçenek haline getirmiştir. Türkiye’de e-devletin ortaya çıkması ve yaygınlaşma sürecinde başlangıçta birtakım eksiklikler olsa da geline nokta da birçok kamu kurumu başarılı bir şekilde hizmetlerini internet üzerinden sunabilir hale gelmiştir. Her geçen gün elektronik kanal ile sunulan hizmetlerin sayısı artmaktadır. İnternet teknolojisinin sunmuş olduğu imkânlar çerçevesinde ‘Uzaktan Görüntülü Muayene Hizmeti’ gibi hizmetler geliştirilerek vatandaşa bulunduğu yerin bir önemi olmaksızın sağlık hizmeti sunulur hale gelmiştir. Üstelik söz konusu uygulamalar ile hastaların yolda geçirdikleri süre ve maddi kayıplarının azaltılması da sağlanmıştır.

Dünya genelinde etkisi hissedilen Covid-19 salgını sonrasında vatandaşların teknolojinin sunduğu imkânları daha fazla kullanır hale gelmesiyle birlikte, sağlık hizmetleri sunumunda yeni bir süreç başlamıştır. Sağlık Bakanlığı’nın geliştirmiş olduğu bazı mobil uygulamalar (HES, e-Nabız, MHRS vb.) salgın döneminde dijitalleşmeye ne kadar geniş bir çerçeveden bakılması gerektiğini bir kez daha göstermiştir. Bu süreçte e-sağlık uygulamaları tüm dünyada araştırmacıların dikkatini daha fazla çekmeye başlamıştır. Ancak literatür incelendiğinde e-sağlık alanında yürütülen çalışmaların ağırlıklı olarak sağlık okuryazarlığını tespit etmek ile sınırlı kaldığı görülmüştür (Norman ve Skinner, 2006; Monkman et al, 2017; Arshanapally et al, 2022; Holko et al, 2022). Örneğin Holko ve arkadaşları (2022) giyilebilir dijital cihazların kullanımının önündeki engelleri ve bu nedenle oluşan eşitsizlikleri Amerika Birleşik Devletleri’ndeki altı sağlık merkezinde binden fazla hastayla yaptıkları anket ile tespit etmek üzere araştırma yapmışlar, en önemli engelin sağlık okuryazarlığı olduğunu belirtmişlerdir. Yerli ve yabancı çalışmalarda vatandaşların e-sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyini ölçen çalışmaların yetersizliği araştırmamızın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu çalışmada ülkemizde kullanımı giderek artan e- sağlık hizmetlerine ve bu kapsamda oluşturulan mobil uygulamalara vatandaş gözünden bakabilmek, sunulan hizmetlerin iyileştirilmesini sağlamanın yanı sıra konu hakkındaki literatüre katkı yapmak amacıyla bir saha çalışması yürütülmüştür. Çalışma bulguları ile e-sağlık konusunda kamu politikası yapıcılarına e-sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde kullanabilecekleri bilgilerin sağlanması hedefi çalışmanın önemini artırmaktadır.

Araştırmada geniş grupların bazı konulardaki görüşlerinin, tutumlarının alınarak, bunlara ilişkin betimleme yapılmasına imkân tanıyan bir model olan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde görüş ve tutumlarla ilgili ulaşılan nicel veriler yoluyla elde edilen istatistikler araştırmanın sorularını cevaplamak üzere analiz edilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

- H1: Katılımcıların farkındalık alt boyutlarında erişilebilirlik ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.
- H2: Katılımcıların farkındalık alt boyutlarında bilgi düzeyi ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.
- H3: Katılımcıların farkındalık alt boyutlarında uyum sağlama ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.
- H4: Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile sosyo-ekonomik ve demografik yapısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H5: Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile sosyo-ekonomik ve demografik yapısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeveye yer verilerek ardından saha araştırması bulguları sunulacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. E-sağlık Kavramı ve Gelişimi

Günümüzde bilgi çağının gelişimiyle ortaya çıkan teknolojik imkânlardan kamu kurumları kendini soyutlayamamış ve değişim kaçınılmaz olmuştur. İnternet ve bilgisayarın gelişimi birçok kamu hizmetinin zaman ve mekân tasarrufu ile sunulmasını sağlamıştır (İnce, 2001: 100). Böylece ‘*e-vatandaş, e-demokrasi*’ gibi kavramlar literatürde yer almaya başlamıştır (Şahin ve Örselli, 2003: 344). Bilgisayar teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı alanlardan birisi de sağlık hizmetleridir. Teknolojik gelişmeler çerçevesinde vatandaşın beklenti ve talepleri sağlık alanında da artmıştır. Daha fazla bilgiye daha kolay bir şekilde

ulaşabilen günümüz vatandaşı sağlık kurumlarından daha hızlı ve kaliteli hizmet talebinde bulunmaya başlamıştır (Tutar ve Kılınç, 2007: 32).

Neo-liberal politikaların ortaya çıkması sağlık politikalarında değişikliklere sebep olarak sağlık kurumlarında dönüşümü başlatmıştır. Nüfusun hızla yaşlanması ve beraberinde getirdiği bir sonuç olarak hastalıkların artması ise hükümetleri bu durumu kontrol altına almak ve sağlık harcamalarını azaltmak için e-sağlık kullanımını ön plana çıkarmaktadır.

Sağlık hizmeti, internet veya ilgili teknolojiler aracılığıyla sunulduğunda veya geliştirildiğinde e-sağlık olarak adlandırılmaktadır (Sayed ve Rashid, 2021: 12). John Mitchell, Dünya Sağlık Örgütü'nün çalışmalarından etkilenerek 1999'da çıkardığı "From Telehealth to E-Health: The Unstoppable Rise of E-Health" isimli kitabında ilk kez e-sağlık terimini ortaya atmıştır. 1999 yılı öncesinde kullanılmayan terim, başlangıçta sadece "İnternet Tıbbi" yerine aynı zamanda bilgisayar ve tıp ile ilgili hemen hemen her şeyi özgün bir şekilde ifade etmek için kullanılan genel bir sözdür. "E-Sağlık" terimini ilk kez Kasım 1999'da Londra'daki 7. Uluslararası Teletıp ve Telebakım Kongresi'nde duyan Vincenzo Della Mea, teletıp ve telesağlığın maliyet etkinliği, sağlık sektöründe telekomünikasyon ve bilgi teknolojisinin entegre kullanımının bir parçası olduklarında önemli ölçüde gelişeceğinden bahsetmiştir. 1999 yılı e-sağlık için bir dönüm noktasıdır (Mea, 2001: 1).

E-Sağlık, "sağlık ve sağlık bakım hizmetlerinin geliştirilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması" olarak tanımlanmaktadır (Oh and et al, 2005: 1-2). Bu bakımdan e-sağlık teknolojisinin kullanımı, sağlık bakım sistemlerindeki zorlukların üstesinden gelmek için yenilikçi bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir (Jadge and et al, 2021: 2). Eysenbach (2001), e-sağlık kavramını şu şekilde tanımlamıştır:

"E-sağlık, tıp bilişimi, halk sağlığı ve ticaret ile internet ve ilgili teknolojiler aracılığıyla sağlanan veya geliştirilen sağlık hizmetlerinin ve bilgilerin kesiştiği yeni bir alandır. Daha geniş anlamıyla bu ifade, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak sağlık hizmetini yerel, bölgesel ve dünya çapında geliştirebilmek için sadece teknik bir gelişmeyi değil, aynı zamanda akıl kavramını, bir düşünme biçimini, bir tutumu, bir ağa bağlılığı ve küresel düşünmeyi de karakterize etmektedir".

Eysenbach (2001), e-sağlığın 10 e'sini ise şu şekilde sıralamaktadır (Akt. Toygar, 2018: 106):

- Verimlilik (Efficiency): Sağlık hizmetlerinin verimliliğinin artırılması yoluyla maliyetlerinin azaltılması.
- Bakım kalitesinin yükseltilmesi (Enhancing Quality of Care): Hastaların en kaliteli sağlık hizmeti sağlayıcılarına yönlendirilmesi yoluyla hizmetlerde kalitesinin yükseltilmesi.
- Kanıta dayalı (Evidence Based): Sağlık hizmetlerinin sunumunun her aşamasında kanıtların kullanımı.
- Tüketicilerin ve hastaların güçlendirilmesi (Empowerment of Consumer and Patients): Tıbbi bilgilerin hizmet sunulan kişiler tarafından erişilebilir hale getirilmesi.
- Teşvik (Encouragement): Kararların ortak bir şekilde alındığı hasta ve doktor arasında yeni bir ilişkinin teşvik edilmesi.
- Eğitim (Education): Sağlık personelinin uzaktan eğitimi ile hastaların eğitimi.
- Bilgi sağlama (Enabling information): Sağlık hizmeti sağlayıcıları arasında bilgi alışverişi ve iletişimin etkinleştirilmesi.
- Sağlık hizmeti kapsamının genişletilmesi (Extending the Scope of Healthcare): Coğrafi anlamda sağlık hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi.
- Eşitlik (Equity): E-Sağlık hizmetlerinin varlığı bu hizmetlerden yararlanabilecek kişiler ile yararlanamayacak kişiler arasında bir uçurum oluşturma riski taşımaktadır. Elektronik hizmetlere erişim bilgisi ve maliyeti bu konuda eşitliği bozan unsurlar arasındadır.
- Etik (Ethics): Hasta ile doktor arasındaki etkileşimin yeni bir boyutu olarak etik gereklilikler, e-sağlık uygulamalarının ortaya koyduğu yeni ahlaki unsurlar.

Teletıp olarak adlandırılan çalışmalar 2000'lerden sonra zamanla mobil sağlık (mHealth), dijital hastaneler, robotik uygulamalar gibi kavramların artmasıyla birlikte Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Birliği ve bilim adamları tarafından e-sağlık kavramının bir alt başlığı olarak kullanılmıştır (Kılıç, 2016: 34).

1.2. Dünyada ve Türkiye'de e-Sağlık Uygulamaları

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla paralel olarak akıllı telefon ve tablet kullanımındaki artış küresel elektronik sağlık pazarını etkilemiş, Dünya Sağlık Örgütü, ülkelerin sağlık sistemlerini güçlendirmek için e-sağlık kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalara başlamıştır. Bu kapsamda üye ülkelerin bu yöndeki gelişim seyrini izlemek üzere Küresel Gözlemevi kurmuştur (WHO, 2021). Günümüzde Dünya Sağlık Örgütü'ne üye ülkelerin çoğunluğunun bir e-sağlık stratejisi bulunmaktadır (Toygar, 2018: 117).

Covid 19 pandemisiyle birlikte ülkelerin artan oranda e-sağlıkla alakalı yeni ve faydalı çalışmalar ürettikleri gözlemlenmiştir. Birleşik Krallık Sağlık ve Sosyal Bakım Bakanlığı tarafından yaptırılan ‘NHS COVID Pass Verifier’ adlı mobil uygulama ile Covid-19 aşı takibi ve test sonuçları görülmekte olup, bu uygulamanın kullanımı yurtdışı ve krallığın içinde seyahat edebilmek için zorunlu kılınmıştır (England National Health Service, 2022). Bir başka Avrupa devleti olan İtalya’da Covid-19 yeşil sertifika doğrulama süreci, bir mobil cihaza yüklenen ulusal doğrulama uygulaması VerificationC19, mobil uygulamasının kullanımını içermektedir. Bu uygulama, çevrimdışı olarak yani internete ihtiyaç duymadan ve doğrulayıcının cihazında kişisel bilgileri saklamadan, aşı muafiyet sertifikaları da dâhil olmak üzere sertifikaların gerçekliğini ve geçerliliğini doğrulamaya olanak tanımaktadır. İspanya Hükümeti ise, bireylerin sağlık kontrolü de dahil olmak üzere halkın genel sağlığını korumak için bir dizi önlem uygulamaya koymuştur (Gobierno de Espana, 2022).

Türkiye’de ise sağlık hizmet kalitesinin yükseltilmesi amacıyla sağlık alanında dijital dönüşüm süreci başlatılmıştır. 1960’lı yıllarda Hastane Bilgi sistemleri vasıtasıyla ilk kez bilgi teknolojilerinin sağlık hizmet sunumu amacıyla kullanıldığı, hasta kayıtlarının tutulduğu otomasyon sistemlerinin artarak 1980’li yıllardan sonra dijital sistemlerin kullanımı yaygınlaştığı görülmektedir. 2007 yılında, Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi (USBS) sözleşmesi imzalanmasının yanında USBS Operasyon Merkezi kurulmuştur. 2007 yılında mevzuatla düzenlenerek çalışmaya başlayan Sağlık.NET, sağlık kurumlarında üretilen her türlü sağlık bilgisini, doğrudan üretildikleri yerden, gerekli prosedürlere uygun olarak toplanmaktadır.

En yaygın olarak kullanılan e-sağlık uygulamaları arasında: “İlaç Takip Sistemi”, “e-Reçete uygulaması”, “MEDULA sistemi”, “Organ Nakli Bilgi Sistemi”, “Aile Hekimliği Bilgi Sistemi”, “Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS)-Alo 182”, “e-nabız” sistemi sıralanabilir. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan “Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunumu Hakkında Yönetmelik” 10 Şubat 2022 tarihli 31746 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş, konu yasal bir zemin kazanmıştır (Resmî Gazete, 2022).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

2019 yılında başlayan ve tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını önleyebilmek adına birçok devlet gibi Türkiye de ciddi tedbirler almıştır. Salgının yayılma hızının azaltılması amacıyla insanların olağan yaşamlarını kısıtlayan birçok uygulama devreye girmiştir. Bu süreçte vatandaşların kamusal hizmetlerden yararlanması amacıyla e-Devlet platformunun daha fazla kullanılmaya başlaması söz konusu olmuştur. Özellikle e-Devlet üzerinden sunulan hizmetlerin sayısı artırılmış ve birçok kuruma başvurular e-Devlet üzerinden kabul edilir hale gelmiştir. Bu süreçte vatandaşların en sık ihtiyaç duyduğu hizmetlerin başında gelen sağlık hizmetlerinin internet üzerinden sunulabilmesi imkânı hem doktorlar açısından hem de hastalar ve yakınları açısından büyük bir kolaylık sağlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın ana amacı, sağlık alanında hizmetlerin online olarak sunulabilmesini mümkün kılan e-sağlık hizmetlerinin neler olduğunu incelemek ve bu hizmetleri vatandaş gözünden analiz etmektir. Bu doğrultuda çalışmada e-sağlık uygulamalarının vatandaşlar tarafından ne seviyede kullanıldığı, vatandaşların e-sağlık uygulamalarından ne kadar haberdar oldukları ve e-sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri tespit edilerek analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu hizmetleri vatandaşların gözünden analiz eden çalışmalar literatürde ne yazık ki oldukça azdır.

Vatandaşa sunulan sağlık hizmetlerine ve bu konuda oluşturulan kamu politikalarına vatandaş gözünden bakabilmek, sunulan hizmetlerin iyileştirilmesinde varsa eksik yanlarının görülerek düzeltilmesinde büyük yarar sağlamaktadır. Bu yüzden çalışmanın literatüre olumlu yönde bir katkı yapması beklenmektedir. Çalışma bulguları ile e-sağlık konusunda kamu politikası oluşturucularına e-sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde kullanabilecekleri bilgilerin sağlanması hedefi çalışmanın önemini artırmaktadır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 15.12.2021 ile 30.01.2022 tarihleri arasında Konya il merkezinde ikamet etmekte olan 18 yaş üstü vatandaşlar oluştururken, araştırmanın örneklemini ise, rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenmiş kişiler oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçiminde olasılıksız örneklem seçme tekniklerinden kartopu yönteminden yararlanılmış ve ulaşılabildiği kadar katılımcıya ulaşılmaya çalışılmıştır. Ankete katılan kişilerin anketi tanıdıkları kişilere ulaştırmaları istenmiş, katılımcıların homojen oldukları varsayılmıştır. Araştırma evrenini temsil edebilecek örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında ve %5 standart sapma ile tahmin edilebilmesi için gereken örnek büyüklüğü 400 kişi olarak belirlenmiştir.

2.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamını Konya’da ikamet eden 18 yaş üstü vatandaşlar oluşturmaktadır. Araştırmacının Konya’da ikamet ediyor olması il tercihinde belirleyici olmuştur. Araştırmanın saha çalışmasının yürütülmesi esnasında anket doldurmak istemeyen bazı vatandaşlar araştırmanın bir sınırlılığıdır.

2.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları aşağıdaki gibidir:

- Örneklem tüm evreni temsil etmektedir.
- Araştırmada kullanılan materyaller geçerli ve güvenilirlerdir.
- Araştırmada kullanılan ölçek araştırma kalitesine hizmet edecek yeterliliktedir.
- Katılımcılar anket sorularının tamamını gönüllü ve samimi bir şekilde cevaplamışlardır.

2.5. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırma verilerin toplanması 15.12.2021 ile 30.01.2022 tarihleri arasında Konya’nın merkez ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin toplanması için kullanılan anket formunun hazırlanmasında literatürden faydalanılmıştır. Anketlerin uygulanması için Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan izin alınmıştır. Anket, gönüllülük esasına dayalı olarak ve uygulama esnasında katılımcılara gerekli açıklamalar yapılarak uygulanmıştır. Beş bölümden oluşan anket formunun ilk bölümünde katılımcılara demografik bilgilere ilişkin olarak 6 soru, ikinci bölümde e-Devlet kullanımına ilişkin 4 soru, üçüncü bölümde e-sağlık hizmetleri kullanım düzeyine ilişkin 7 soru, bölümde e-sağlık hizmetleri farkındalık düzeyine ilişkin 9 soru, son bölümde ise e-sağlık hizmetleri memnuniyet düzeyine ilişkin 11 soru olmak üzere toplam 37 soru yöneltilmiştir.

2.6. Araştırma Verilerinin Analizi

Çalışmada oluşturulan hipotezleri test etmek üzere yapılan anket sonucunda elde edilen veriler öncelikle Microsoft Excel ortamına aktararak ardından analiz edilmek üzere SPSS 22 paket programına aktarılmıştır. Bu programda verilerin incelenmesi için ilk olarak Cronbach alfa değerine bakmak için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Devamında değişkenlerin faktör yapılarının belirlemek için faktör analizine başvurulmuştur. Faktör analizine başlamadan önce ise örneklem büyüklüğünün yeterli düzeyde olup olmadığını ölçmek için KMO değerine bakılmıştır. Katılımcıların genel olarak betimsel istatistiklerini ve sosyo-ekonomik ve demografik dağılımlarını ölçmek için ise Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Son olarak ise korelasyon analizi yapılarak verilerin incelenmesi tamamlanmıştır.¹

Araştırmada katılımcıların e-sağlık uygulamalarını kullanım, farkındalık ve memnuniyet düzeyleri tespit edilmeye çalışıldığı için bu bağlamda e-sağlık hizmetlerine yönelik ilişkisel tutumları ölçülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, cinsiyet, eğitim ve meslek durumları nonparametrik olarak ele alınmış, veri dağılımlarının frekans analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak çalışmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri incelenmiştir. Bu inceleme sırasında frekans analizleri ile iki farklı tablo üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Devamında anket sorularının Cronbach Alpha değerleri ve faktör dağılımları incelenmiştir. Sonraki bölümde ise katılımcıların e-sağlık hizmetleri kullanım düzeyini belirlemek için frekans analizlerine başvurulmuştur. Son bölümde ise farkındalık ve memnuniyet ölççekleri için betimsel analiz, fark analizleri ve regresyon yapılmıştır.

¹ **Faktör Analizi:** “Değişkenler arasında birbiri ile korelasyonlu olanları bir kategoriye toplayarak, daha az sayıda faktör elde ederek ve değişken sayısını azaltarak yani bir boyut indirgeme ile analizi görselleştirme ve yorumlama kolaylığı gibi avantajlar sağlanmıştır.” <https://www.istmer.com/spss-guvenilirlik-analizi/>

Güvenilirlik Analizi: “Anket çalışmalarında ölçek maddelerinin korelasyonları üzerinden ölçeğin içsel tutarlılığını değerlendirmek için kullanılan bir istatistiksel analiz tekniğidir.” <https://www.istmer.com/spss-guvenilirlik-analizi/>

Korelasyon Analizi: Korelasyon analizi; değişkenler arasındaki ilişki, bu ilişkinin yönü ve şiddeti ile ilgili bilgiler sağlayan istatistiksel bir yöntemdir.

KMO Değeri: Örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olup olmadığını göstermektedir.

Mann Whitney U: “Normal dağılım özelliği göstermeyen bir dağılımda iki bağımsız grup ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılan non-parametrik bir yöntemdir.” <https://www.istmer.com/spss-guvenilirlik-analizi/>

Kruskal Wallis: “Normal dağılım özelliği göstermeyen gruplarda üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test amacıyla kullanılan non-parametrik bir tekniktir.” <https://www.istmer.com/spss-guvenilirlik-analizi/>

3.1. Katılımcı Profilleri

Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak anket formunda 6 soru sorulmuştur. Sorulara verilen yanıtlara göre yapılan frekans analizlerine göre katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetleri

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	208	52,8
	Erkek	186	47,2
	Toplam	394	100,0

Tabloya göre araştırmaya katılanların %47,2'si erkek, %52,8'i kadındır. Anket sorularına verilen yanıtlara göre katılımcıların yaşlarına göre dağılımları Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Yaşları

		Frekans	Yüzde
Yaş	18-25 yaş	116	29,4
	26-35 yaş	159	40,4
	36-45 yaş	96	24,4
	46-55 yaş	20	5,1
	56 yaş üzeri	3	0,8
	Toplam	394	100,0

Tabloya göre araştırmaya katılanların %29,4'i (116 kişi) 18-25 yaş arasında, %40,4'si (159 kişi) 26-35 yaş arasında, %24,4'i (96 kişi) 36-45 yaş arasında, %5,1'i (20 kişi) 46-55 yaş arasında ve %0,8 (3 kişi) 55 yaş ve üzerindedir. Yani katılımcıların büyük bir çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır.

Anket sorularına verilen yanıtlara göre katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları Tablo 3'de verilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Medeni Durumları

		Frekans	Yüzde
Medeni Durum	Evli	243	61,7
	Bekâr	145	36,8
	Evlenmiş ayrılmış	6	1,5
	Toplam	394	100,0

Tabloya göre araştırmaya katılanların %61,7'i (243 kişi) evli, %36,8'i (145 kişi) bekârlar ve %1,5'i (6 kişi) evlenmiş ve ayrılmışlardan oluşmaktadır. Anket sorularına verilen yanıtlara göre katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Eğitim Durumları

		Frekans	Yüzde
Eğitim Düzeyi	İlkokul/ortaokul	16	4,1
	Lise	78	19,8
	Önlisans	76	19,2
	Lisans	192	48,7
	Yüksek Lisans	29	7,4
	Doktora	3	0,8
Toplam	394	100,0	

Tabloya göre araştırmaya katılanların %4,1'i (16 kişi) ilkök/ortaokul, %19,8'i (78 kişi) lise, %19,2'si (76 kişi) ön lisans, %48,7'si (192 kişi) lisans, %7,4'ü (29 kişi) yüksek lisans ve %0,8'i (3 kişi) doktora mezundur. Yani katılımcıların yaklaşık olarak yarısı lisans mezundur.

Anket sorularına verilen yanıtlara göre katılımcıların mesleklerine göre dağılımları Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Meslekleri

		Frekans	Yüzde
Meslek	Sağlık personeli	128	32,5
	Öğretmen	21	5,3
	Memur (sağlık personeli ve öğretmen dışındaki)	91	23,1
	Özel sektör çalışanı	17	4,3
	Ev hanımı	27	6,9
	Öğrenci	86	21,8
	Diğer	24	6,1
Toplam		394	100,0

Tabloya göre araştırmaya katılanların %32,5'i (128 kişi) sağlık personeli, %5,1 (21 kişi) öğretmen, %23,1'i (91 kişi) öğretmen ve sağlık personeli hariç memurlar, %4,3'ü (17 kişi) özel sektör çalışanı, %6,9'u (27 kişi) ev hanımı, %21,8'i (86 kişi) öğrenci ve diğer meslek grupları ise %6,1 (24 kişi) oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların yaklaşık üçte birini sağlık personeli oluştururken, beşte birini öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir.

Anket sorularına verilen yanıtlara göre katılımcıların ikametgâhına göre dağılımları Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların İkametgâhları

		Frekans	Yüzde
İkametgâh	Karatay	111	28,2
	Meram	138	35,0
	Selçuklu	145	36,8
	Toplam	394	100,0

Tabloya göre araştırmaya katılanların %28,2'i (111 kişi) Karatay, %35'i (138 kişi) Meram ve %36,8'i (145 kişi) Selçuklu bölgesinde ikamet etmektedir.

3.2. Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Faktör analizi birbiriyle bağlantılı birden çok değişkeni bir araya toplayarak az sayıda faktör ile inceleyip açıklamaya çalışan bir istatistiksel tekniktir (Büyüköztürk, 2002: 470). Faktör analizi sonucunda belirlenen her bir faktör Cronbach Alfa testine tabi tutulur. Cronbach Alfa testi, aynı faktör altında yer alan soruların arasında birlikteliğin uyumunu belirlemeye çalışır. Güvenilirlik hassasiyetini ölçen bu testin amacı, ölçeği iç tutarlılığını yükseltmektir (Saruhan ve Özdemirci, 2011: 210). Tablo 7'de araştırmada elde edilen verilerin güvenilirlik sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Cronbach Alpha
Farkındalık Ölçeği	0,753
Memnuniyet Ölçeği	0,846

Güvenilirlik analizi sonuçlarına göre farkındalık ölçeği Cronbach Alfa değeri 0,60-0,80 arasında olduğu için oldukça güvenilir bulunurken, memnuniyet ölçeği ise 0,80'den büyük olduğu için yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

• Farkındalık Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Faktör analizine başlamadan önce, araştırmada kullanılan farkındalık ölçeği ile 9 soru üzerinden katılımcıların farkındalık düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucu soruların faktör yük değerinin yüksek olmasından dolayı herhangi bir soru çıkartılmamıştır.

Tablo 8. Farkındalık Ölçeği

Farkındalık	Faktörler		
	Erişilebilirlik	Bilgi Düzeyi	Uyum Sağlama
22.MHRS'ne merkezinin numarasının 182 olduğunu biliyorum.	,892		
21.MHRS'ne ait bir çağrı merkezi numarasının olduğunu biliyorum	,847		
23.e-Sağlık uygulamalarında güvenlik düzeyinin iyi sağlandığını biliyorum (Yurtiçi veya yurtdışı olası siber tehditlere karşı).	,597		,337
19.e-Sağlık uygulamalarına gün geçtikçe daha fazla hizmetin eklendiğini biliyorum.		,765	
18.e-Sağlık hizmetlerine e-Devlet şifresi ile erişilebildiğini biliyorum.		,754	
20.e-Sağlık uygulamalarına 7 gün / 24 saat erişimin mümkün olduğunu biliyorum.	,328	,702	
26.e-Sağlık uygulamalarının tanıtımlarının (TV, Sosyal Medya, İnternet vb.) yeterince yapıldığını düşünüyorum.			,801
25.Alo 184 SABİM çağrı merkezi numarasının aynı zamanda Korona Virüs Danışma Hattı numarası olduğunu biliyorum.			,710
24.e-Sağlık uygulamaları hakkında yeteri kadar bilgiye sahibim	,428		,559
Özdeğer	3,265	1,280	1,137
Açıklanan Varyans	36,274	14,223	12,637
Toplam Açıklanan Varyans	63,134		
KMO testi	,756		
Bartlett Küresellik χ^2	926,893		
Sig.	0,000		
Cronbach Alfa	0,750	0,654	0,564
Genel Cronbach Alfa	0,753		

Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre; KMO değeri 0,756 olarak belirlenmiş ve ölçeğin örneklem büyüklüğünün bu analiz için yeterli olduğuna karar verilmiştir. Bartlett's küresellik ölçeği sonucunda ise p değerinin 0,05'in altında çıkması faktör analizi için ölçeğin uygun olduğuna işaret etmektedir. Varimax rotasyonlu faktör analizi uygulanan ölçekte özdeğeri 1'in üzerinde olan 3 faktörlü yapı olduğu tespit edilmiştir. Bütün maddelerin faktör yüklerinin 0,3'den daha büyük olması maddelerin yer aldıkları boyutlara uyum gösterdiklerine işaret etmektedir. Maddeler arasında faktör yük değeri birden fazla boyut altında birbirine yakın olan binişik maddeye rastlanmamıştır. Analiz sonucu ulaşılan 3 faktörlü yapı ile toplam açıklanan varyans oranı %63,13'dür. 1. Faktör altında değerlendirilen maddeler ulaşılabilirliği işaret ettiğinden bu faktöre "erişilebilirlik" ismi verilmiştir. Erişilebilirlik faktörünün açıklanan varyans değeri %36,27'dir. Bu boyutun cronbach alfa değeri 0,750'dir. 2. Faktör altında değerlendirilen maddeler bilgi seviyesini işaret ettiğinden bu faktöre "bilgi düzeyi" ismi verilmiştir. Bilgi düzeyi faktörünün açıklanan varyans değeri %14,22'dir. Bu boyutun cronbach alfa değeri 0,654'dir. 3. Faktör altında değerlendirilen maddeler uyum sağlamayı işaret ettiğinden bu faktöre "uyum sağlama" ismi verilmiştir. Uyum sağlama faktörünün açıklanan varyans değeri %12,63'dür. Bu boyutun cronbach alfa değeri 0,564'dür. Ölçeğin genel güvenilirliği ise bu değer 0,753 olarak yine aynı kalmıştır. Ölçekte yer alan bütün faktörü genel olarak güvenilirliği sağlamaktadır. Güvenilirlik düzeyleri içerisinde uyum sağlama faktörü ile orta düzeyde bir güven düzeyi olduğu tespit edilmiştir.

• Memnuniyet Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Faktör analizine başlamadan önce, araştırmada kullanılan memnuniyet ölçeği ile 9 soru üzerinden katılımcıların memnuniyet düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucu 32. sorunun faktör yük değerinin birden çok faktör boyutuna dağılması ve 27 sorunun faktör yük değerinin birden çok faktör boyutu içerisinde ve yük değerleri arasında 0.1'den daha az fark olmasından dolayı ölçek dışı bırakılmasına karar verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre; KMO değeri 0,855 olarak belirlenmiş ve ölçeğin örneklem büyüklüğünün bu analiz için yeterli olduğuna karar verilmiştir. Bartlett's küresellik ölçeği sonucunda ise p değerinin 0,05'in altında çıkması faktör analizi için ölçeğin uygun olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 9. Memnuniyet Ölçeği

Memnuniyet	Faktörler	
	Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	E-Sağlık Memnuniyeti
35. e-Sağlık hizmetlerinin çalışma hızından	,823	
33. e-Sağlık hizmetleri sayesinde randevu sırası beklemediğim için	,754	
34. e-Sağlık hizmetlerinin taleplerimi karşılama düzeyinden	,736	
36. e-Sağlık uygulamalarının internet sayfası/mobil uygulaması ekranlarının kullanım kolaylığından.	,731	
37. e-Sağlık uygulamaları sayesinde evrak ve zamandan tasarruf edilmesinden	,715	
28. e-Sağlık hizmeti olan Alo 182 Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS)'den	,561	,317
31. e-Sağlık hizmeti olan e-Nabız Mobil akıllı telefon uygulamasından		,848
29. e-Sağlık hizmeti olan MHRS Mobil akıllı telefon uygulamasından		,740
30. e-Sağlık hizmeti olan e-Nabız hizmetinden		,685
Özdeğer	4,088	1,206
Açıklanan Varyans	45,419	13,403
Toplam Açıklanan Varyans	58,822	
KMO testi	0,855	
Bartlett Küresellik χ^2	1236,830	
Sig.	0,000	
Cronbach Alfa	0,841	0,692
Genel Cronbach Alfa	0,845	

Varimax rotasyonlu faktör analizi uygulanan memnuniyet ölçeğinde özdeğeri 1'in üzerinde olan 2 faktörlü yapı olduğu tespit edilmiştir. Bütün maddelerin faktör yüklerinin 0,3'den daha büyük olması maddelerin yer aldıkları boyutlara uyum gösterdiklerine işaret etmektedir. Analiz sonucu ulaşılan 2 faktörlü yapı ile toplam açıklanan varyans oranı %58,82'dir.

1. Faktör altında değerlendirilen maddeler e-sağlık hizmetlerinin memnuniyetini işaret ettiğinden bu faktöre "Sağlık Hizmeti Memnuniyeti" ismi verilmiştir. Sağlık hizmeti memnuniyeti faktörünün açıklanan varyans değeri %45,41'dir. Bu boyutun cronbach alfa değeri 0,841'dir. 2. Faktör altında değerlendirilen maddeler mobil uygulama ve web adres hizmetlerini işaret ettiğinden bu faktöre "E-Sağlık Memnuniyeti" ismi verilmiştir. E-sağlık memnuniyeti faktörünün açıklanan varyans değeri %13,40'dir. Bu boyutun cronbach alfa değeri 0,692'dir. Ölçeğin genel güvenilirlik analizi yeniden yapıldığında ise bu değer 0,845'e yükseldiği görülmüştür.

Tablo 10. Normal dağılıma ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri

Değişkenler	Faktörler	Çarpıklık	Basıklık
Farkındalık Ölçeği	Erişilebilirlik	-1,133	2,321
	Bilgi Düzeyi	-1,123	2,639
	Uyum Sağlamayı	-0,001	-0,387
Memnuniyet Ölçeği	Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	-0,927	2,224
	E-Sağlık Memnuniyeti	-0,709	3,068

Verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri -2,0 ile +2,0 arasında bir değer alması normal dağılım olduğunu gösterir (Eraslan vd., 2017: 407). Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 16'da yer verilmiştir. Tablodaki sonuçlara göre oluşturulan bu yeni yapıdaki sadece uyum sağlama faktörünün çarpıklık ve basıklık değerleri beklenen aralıkta olup diğer faktörlerinin çarpıklık ve basıklık değerleri beklenen aralıkta olmadığı için normal dağılım özelliği göstermemektedir. Bu nedenle parametrik olmayan testlerin tercihi uygun bulunmuştur.

3.3. E-Sağlık Hizmetleri Kullanımı

Bu bölümde katılımcıların e-sağlık hizmetleri kullanım düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların e-sağlık hizmetlerine yönelik ilişkisel tutumlarının ölçülmesi amaçlanmıştır.

Tablo 11. Katılımcıların e-Devlet Şifre Sahipliği

e-Devlet şifreniz var mı?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
Evet	394	100
Hayır	0	0
Toplam	394	100

Katılımcılara ilk olarak “e-Devlet şifreniz var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Tabloya göre katılımcıların %100’ü (394 kişi) bir e-devlet şifresine sahip olduğunu belirtmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların e-Devlet Şifresi Sahip Olma Süresi

e-Devlet şifresine kaç yıldır sahipsiniz?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
1 yıldan daha az	9	2,3
1-3 yıl arası	47	11,9
3-5 yıl arası	141	35,8
6-10 yıl arası	160	40,6
10 yıldan daha fazla	37	9,4
Toplam	394	100

E-Devlet şifresine sahip olan katılımcıların kaç yıldır bu şifreye sahip oldukları ölçmek için “e-Devlet şifresine kaç yıldır sahipsiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Tabloya göre katılımcıların %2,3’ü (9 kişi) 1 yıldan daha az süredir, %11,9’u (47 kişi) 1-3 yıl arasında, %35,8’i (141 kişi) 3-5 yıl arasında, %40,6’sı (160 kişi), 6-10 yıl arasında ve %9,4’ü (37 kişi) 10 yıldan daha fazla süredir sahip olduklarını belirtmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların e-Devlet Giriş Yöntemleri

e-Devlet’e giriş yönteminiz nedir?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
e-Devlet Şifresi	388	79,5
Mobil İmza	12	2,5
T.C. Kimlik Kartı	51	10,5
e-İmza	8	1,6
İnternet Bankacılığı	29	5,9
Toplam	488	100

Tablo 13’da katılımcıların e-Devlete giriş yöntemlerinin sonuçları gözükmektedir. Bu soru birden fazla şık işaretlenebilmektedir. Bu sonuçlara göre katılımcılardan %79,5’i (388 kişi) e-Devlet şifresi, %2,5’i (12 kişi) mobil imza, %10,5’i (51 kişi) T.C. kimlik kartı, %1,6’sı (8 kişi) e-imza ile ve %5,9’u (29 kişi) internet bankacılığı ile e-Devlete giriş yaptıklarının belirtmiştir. Buna sonuçlara göre katılımcıların yaklaşık 4/5’i e-Devlet şifresi yoluyla e-Devlete erişim sağlamaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların e-Devlet Kullanım Sıklığı

e-Devlet kullanım sıklığınız nedir?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
Her gün düzenli olarak giriş yaparım	26	6,6
Haftada birkaç kere kullanırım	117	29,7
Ayda birkaç kere kullanırım	196	49,7
Yılda birkaç kere mutlaka girerim	55	14,0
Toplam	394	100

Tablo 14'te e-Devlet kullanım sıklığı sonuçları verilmiştir. Tabloya göre katılımcıların %6,6'sı (26 kişi) her gün düzenli olarak giriş yaptıklarını, %29,7'si (117 kişi) haftada birkaç kere kullandıklarını, %49,7'si (196 kişi) ayda birkaç kere kullandıklarını ve %14'ü (55 kişi) yılda birkaç kere giriş yaptıklarını belirtmiştir.

Tablo 15. Katılımcıların E-Sağlık Hizmetlerine Erişimleri

e-Sağlık Erişiminiz Nasıl Olmaktadır?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
Mobil Uygulama	142	36,0
Web Sayfası Üzerinden	90	22,8
Çağrı merkezi üzerinden	14	3,6
Telefon ile	44	11,2
Hepsi	104	26,4
Toplam	394	100

Tablo 15'te katılımcıların e-sağlık hizmetine erişim yöntemleri ile ilgili sonuçlar gözükmektedir. Buna göre katılımcıların %36'sı (142 kişi) mobil uygulamalar üzerinden, %22,8'i (90 kişi) web sayfası üzerinden, %3,6'sı (14 kişi) çağrı merkezleri aracılığıyla, %11,2'si (44 kişi) telefon ile ve %26,4'ü (104 kişi) bu yöntemlerden hepsini kullanarak e-sağlık hizmetlerine eriştiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 16. Katılımcıların E-Sağlık Hizmetleri Kullanım Sıklığı

Sağlık hizmetlerinizi kullanım sıklığınız nedir?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
İhtiyaç duydukça kullanırım	329	83,5
Her gün kullanırım	8	2
Haftada birkaç kere kullanırım	11	2,8
Ayda birkaç kere kullanırım	24	6,1
Yılda birkaç kere mutlaka kullanırım	22	5,6
Toplam	394	100

Katılımcıların e-sağlık hizmetleri kullanım yoğunluğunu ölçmek için "Sağlık hizmetlerinizi kullanım sıklığınız nedir?" sorusu yöneltilmiştir. Tabloya göre katılımcıların %83,5'i (329 kişi) ihtiyaç duyduklarında, %2'i (8 kişi) her gün kullandıklarını, %2,8'i (11 kişi) haftada birkaç kere, %6,1'si (24 kişi) ayda birkaç kere ve %5,6'sı (22 kişi) yılda birkaç kere kullandıklarını belirtmiştir.

Tablo 17. Katılımcıların Sağlık Hizmeti İçin Randevu Alma Yolları

Sağlık Hizmetlerine ilişkin randevu hizmetlerinizi hangi şekilde alıyorsunuz?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
Alo 182 Çağrı Merkezi	176	19,9%
MHRS Mobil Uygulama	196	22,2%
MHRS İnternet Sayfası	131	14,8%
e-Nabız Sayfası	78	8,8%
e-Nabız Mobil Uygulama	78	8,8%
Hastane sekreterlik birimini telefonla arayarak	86	9,7%
Hastane internet sitesi online randevu bölümünden	138	15,6%
Toplam	883	100

Tablo 17'de katılımcıların sağlık hizmetleri ilişkin randevu alma yöntemleri için belirttikleri sonuçlar verilmektedir. Bu soruda birden çok ifadelerinin değerlendirildiği sonuçlara göre katılımcıların %19,9'u (176 kişi) Alo 182 çağrı merkezi, %22,2'si (196 kişi) MHRS mobil uygulamasından, %14,8'i (131 kişi) MHRS internet sayfasından, %8,8'i (78 kişi) e-Nabız sayfasından, %8,8'i (78 kişi) e-Nabız mobil uygulamasından, %9,7'si (86 kişi) hastanenin sekreterlik biriminden ve %15,6'sı (138 kişi) hastanenin internet sitesi üzerinden randevu aldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 18. Katılımcıların Sağlık Hizmetleri Kullanım Konusunda Pandemi Sonrası Tutumları

e-Sağlık hizmetlerini / uygulamalarını kullanma sıklığı Covid 19 Salgınından sonra	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
Arttı	126	32
Azaldı	19	4,8
Değişmedi	237	60,2
Hiç kullanmıyorken kullanmaya başladım	12	3
Toplam	394	100

Tablo 18’de katılımcıların Covid-19 Pandemisi sonrasında e-sağlık hizmetleri kullanım yoğunluğu sonuçları verilmiştir. Tabloya göre katılımcıların %32’si (126 kişi) kullanımının arttığını, %4,8’inin (19 kişi) kullanımının azaldığını, %60,2 (237 kişi) kullanımlarında hiçbir değişiklik olmadıklarını belirtirken %3’ü (12 kişi) daha önce hiç kullanmıyorken kullanmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 19. Katılımcıların e-sağlık hizmetlerini kullanım amaçları

e-Sağlık hizmetlerini (e-Nabız vb.) aşağıdaki amaçlardan hangisi için kullanıyorsunuz?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
Bilgi ekleme	65	6,4%
Randevu alma\Randevu takip	243	23,9%
Tahlil sonuçları öğrenme	297	29,2%
Reçeteleri görme	175	17,2%
Kalp krizi riski hesaplama	17	1,7%
Covid-19 test sonucu öğrenme	220	21,6%
Toplam	1017	100

Tablo 19’da katılımcıların sağlık hizmetlerini kullanım amaçlarını belirttikleri sonuçlar yer almaktadır. Bu soruda birden çok ifadelerinin değerlendirildiği sonuçlara göre katılımcıların %6,4’ü (65 kişi) bilgi ekleme, %23,9’si (243 kişi) randevu alma veya takip etmek için, %29,2’si (297 kişi) tahlil sonuçlarını öğrenme, %17,2’si (175 kişi) reçeteleri görme, %1,7’si (17 kişi) kalp krizi riski hesaplamak için ve %21,6’si (220 kişi) Covid-19 test sonucunu öğrenmek için kullandıklarını belirtmiştir.

Tablo 20. Katılımcıların mobil olarak kullandıkları e-sağlık hizmetleri

Mobil uygulamalar üzerinden kullandığımız e-Sağlık hizmetleri nelerdir?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
e-Nabız	218	28,0%
MHRS	244	31,4%
Konya Şehir Hastanesi	29	3,7%
Hayat Eve Sığar	272	35,0%
ESİM	3	0,4%
Engelsiz Sesli Kitap	1	0,1%
112 Acil Yardım Butonu	4	0,5%
Özel Çocuklar Destek Sistemi	1	0,1%
ÜTS Mobil	6	0,8%
Toplam	778	100,0%

Tablo 20’de katılımcıların mobil olarak kullandıkları e-sağlık hizmetlerine yönelik belirttikleri sonuçlar yer almaktadır. Bu soruda birden çok ifadelerinin değerlendirildiği sonuçlara göre katılımcıların %28’i (218 kişi) e-Nabız, %31,4’ü (244 kişi) MHRS, %3,7’si (29 kişi) Konya şehir hastanesi, %35’i (272 kişi) Hayat Eve Sığar, %0,4’ü (4 kişi) ESİM, %0,1’i (1 kişi) Engelsiz Sesli Kitap, %0,5’i (4 kişi) 112 Acil Yardım Butonu, %0,1’i (1 kişi) Özel Çocuklar Destek Sisteminden ve %0,8’i (6 kişi) ÜTS Mobil hizmetleri kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 21. Katılımcıların e-sağlık hizmetlerini internet adresi üzerinden kullandımları

https://giris.turkiye.gov.tr adresi üzerinden kullandığınız e-Sağlık hizmetleri nelerdir?	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
e-Nabız Kişisel Sağlık Sistemi	270	27,8
Aile Hekim Bilgisi Sorgulama Hizmeti	151	15,6
Kişisel Sağlık Bilgi Formu	79	8,1
Okul Çağında Yapılan Aşı Bilgileri Sorgulama	25	2,6
Organ ve Doku Bağışı	6	0,6
HES Kodu Sorgulama	247	25,4
İlaç Raporları Sorgulama	95	9,8
İstirahat Raporları Sorgulama	77	7,9
e-İmzalı Sürücü Raporları Sorgulama	9	0,9
e-İmzalı Doğum Raporları Sorgulama	9	0,9
e-İmzalı Çocuk Özel Gereksinim Raporları Sorgulama	1	0,1
e-İmzalı TSK Sağlık Kurulu Raporları Sorgulama	1	0,1
e-İmzalı Erişkinler için Engellilik Sağlık Kurulu Raporları Sorgulama	1	0,1
Toplam	971	100,0

Tablo 21’de katılımcıların internet sayfası üzerinden kullanılan e-sağlık hizmetlerini yönelik belirttikleri sonuçlar yer almaktadır. Birden çok ifadelerinin değerlendirildiği sonuçlara göre katılımcıların %27,8’i (270 kişi) e-Nabız Kişisel Sağlık Sistemi, %15,6’sı (151 kişi) Aile Hekim Bilgisi Sorgulama Hizmeti, %8,1’i (79 kişi) Kişisel Sağlık Bilgi Formu, %2,6’sı (25 kişi) Okul Çağında Yapılan Aşı Bilgileri Sorgulama, %0,6’ü (6 kişi) Organ ve Doku Bağışı, %25,4’ü (247 kişi) HES Kodu Sorgulama, %9,8’i (95 kişi) İlaç Raporları Sorgulama, %7,9’u (77 kişi) İstirahat Raporları Sorgulama, %0,9’u (9 kişi) e-İmzalı Sürücü Raporları Sorgulama, %0,9’u (9 kişi) e-İmzalı Doğum Raporları Sorgulama, %0,1’i (1 kişi) e-İmzalı Çocuk Özel Gereksinim Raporları Sorgulama, %0,1’i (1 kişi) e-İmzalı TSK Sağlık Kurulu Raporları Sorgulama ve %0,1’i (1 kişi) e-İmzalı Erişkinler için Engellilik Sağlık Kurulu Raporları Sorgulama hizmetleri kullandığını belirtmiştir.

Tablo 22. Değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri

Faktörler	Ortalama	Standart Sapma
Erişilebilirlik	4,13	0,70
Bilgi Düzeyi	4,16	0,62
Uyum Sağlamayı	3,10	0,96
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	3,95	0,63
E-Sağlık Memnuniyeti	3,84	0,60

Tablo 22’ye göre farkındalık ölçeğindeki erişilebilirlik faktörünün ortalaması $4,13 \pm 0,70$; bilgi düzeyi faktörünün ortalaması $4,16 \pm 0,62$ ve uyum sağlama faktörünün ortalaması $3,10 \pm 0,96$ olarak bulunmuştur. Bu faktörler içerisinde bilgi düzeyi faktörünün farkındalık faktörleri içerisinde en yüksek değere sahipken uyum sağlama faktörü de aralarında en düşük değere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Memnuniyet ölçeğinde sağlık hizmeti memnuniyeti faktörü $3,95 \pm 0,63$; ve e-sağlık memnuniyeti faktör ortalaması $3,84 \pm 0,60$ olarak bulunmuştur. Buna göre sağlık hizmeti memnuniyetinin ortalaması daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada gruplar arasındaki farklılık olup olmadığını tespit üzere homojen dağılım özelliği göstermediği için iki kategorili değişkenler için Mann Whitney U testi, üç ve daha fazla kategorili değişkenler için ise Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır.

Tablo 23. Katılımcıların farkındalık ve memnuniyet düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Erişilebilirlik	Kadın	208	211,27	43944,00	16480,0	0,010*
	Erkek	186	182,10	33871,00		
Bilgi Düzeyi	Kadın	208	196,53	40877,50	19141,5	0,855
	Erkek	186	198,59	36937,50		
Uyum Sağlama	Kadın	208	204,59	42555,50	17868,5	0,185
	Erkek	186	189,57	35259,50		
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	Kadın	208	200,93	41792,50	18631,5	0,525
	Erkek	186	193,67	36022,50		
E-Sağlık Memnuniyeti	Kadın	208	200,95	41798,50	18625,5	0,513
	Erkek	186	193,64	36016,50		

Cinsiyete göre bağımsız örneklem Mann Whitney-U testi sonuçları Tablo 23'te yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre farkındalık ölçek alt boyutlarından erişilebilirlik faktörü ile cinsiyet değişkeni arasında ($U=16480,0$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların ($Mdn=4,333$) erişilebilirlik düzeyleri erkek katılımcılara ($Mdn=4,000$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında diğer faktörler ile cinsiyet değişkeni arasında herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş kategorilerine göre bir farklılığın olup olmadığının tespiti için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Analizlerle ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 24. Katılımcıların farkındalık ve memnuniyet düzeyleri ile yaş değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	X	S.S.	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	
						X ²	P
Erişilebilirlik	18-25	116	4,204	,677	209,10	5,021	0,285
	26-35	159	4,125	,706	196,12		
	36-45	96	4,066	,764	189,68		
	46-55	20	4,166	,644	196,33		
	56 ve üstü	3	3,555	,384	80,00		
Bilgi Düzeyi	18-25	116	4,206	,690	214,02	9,367	0,053
	26-35	159	4,178	,579	198,19		
	36-45	96	4,104	,627	183,75		
	46-55	20	4,150	,523	183,95		
	56 ve Üstü	3	3,555	,192	52,50		
Uyum Sağlama	18-25	116	2,896	,970	173,72	8,727	0,068
	26-35	159	3,169	,946	203,92		
	36-45	96	3,197	,974	208,57		
	46-55	20	3,425	1,016	233,35		
	56 ve Üstü	3	3,000	,500	183,17		
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	18-25	116	3,956	,655	200,72	1,790	0,774
	26-35	159	3,995	,587	201,18		
	36-45	96	3,921	,686	190,57		
	46-55	20	3,900	,714	193,30		
	56 ve Üstü	3	3,722	,346	127,83		
E-Sağlık Memnuniyeti	18-25	116	3,842	,649	193,09	2,780	0,595
	26-35	159	3,853	,509	199,77		
	36-45	96	3,850	,697	204,94		
	46-55	20	3,733	,654	181,80		
	56 ve Üstü	3	3,555	,192	114,00		

Elde edilen sonuçlara göre ölçek alt boyutlarının tamamında yaş kategorilerine dayalı anlamlı bir farklılık oluşmadığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). Katılımcıların hem farkındalık unsurları hem de memnuniyet unsurlarına ilişkin değerlendirmeleri arasında yaşları anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

Tablo 25. Katılımcıların farkındalık ve memnuniyet düzeyleri ile medeni durum değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	X	S.S.	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	
						X ²	P
Erişilebilirlik	Evli	243	4,094	,728	191,48		
	Bekar	145	4,186	,681	206,40	2,004	,367
	Eşinden Ayrılmış	6	4,333	,421	226,25		
Bilgi Düzeyi	Evli	243	4,153	,632	195,74		
	Bekar	145	4,174	,616	200,60	,178	,915
	Eşinden Ayrılmış	6	4,222	,403	194,08		
Uyum Sağlama	Evli	243	3,181	,968	206,92		
	Bekar	145	2,972	,967	180,01	6,027	,049*
	Eşinden Ayrılmış	6	3,416	,664	238,75		
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	Evli	243	3,938	,644	191,90		
	Bekar	145	3,993	,637	206,83	1,583	,453
	Eşinden Ayrılmış	6	4,000	,105	198,67		
E-Sağlık Memnuniyeti	Evli	243	3,814	,612	193,26		
	Bekar	145	3,882	,606	203,80	1,010	,603
	Eşinden Ayrılmış	6	3,888	,272	217,08		

Tablo 25'te katılımcıların medeni durumları ile farkındalık ve memnuniyet değişkenleri düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren Kruskal-Wallis H testi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre farkındalık düzeyi alt boyutlarından erişilebilirlik düzeyleri eşinden ayrılmış kişilerde ($X=4,333$) en yüksek değere sahip iken en düşük düzey bekar olan katılımcıların uyum sağlama düzeyleri ($X=2,972$) olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca genel olarak faktörler ile medeni durum değişkeni arasında bir istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememişken, farkındalık alt boyutlarından olan uyum sağlama faktörü ile medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu farkların tespiti için yapılan benferroni düzeltmesi sonrasında eşli karşılaştırmalarda bir farklılık tespit edilememiştir ($p<0,016$).

Tablo 26. Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile eğitim değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	X	S.S.	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	
						X ²	P
Erişilebilirlik	İlkokul/Ortaokul	16	4,291	,768	225,06	2,216	,819
	Lise	78	4,170	,659	201,16		
	Önlisans	76	4,144	,689	200,07		
	Lisans	192	4,118	,732	196,17		
	Yüksek Lisans	29	4,000	,740	176,60		
	Doktora	3	4,111	,509	177,50		
Bilgi Düzeyi	İlkokul/Ortaokul	16	3,979	,783	168,34	4,837	,436
	Lise	78	4,059	,623	180,65		
	Önlisans	76	4,136	,669	195,27		
	Lisans	192	4,206	,591	203,91		
	Yüksek Lisans	29	4,298	,579	219,79		
	Doktora	3	4,333	,666	221,83		
Uyum Sağlama	İlkokul/Ortaokul	16	3,250	1,154	223,81	3,785	,581
	Lise	78	3,057	,970	190,74		
	Önlisans	76	3,236	,998	209,38		
	Lisans	192	3,062	,935	192,68		
	Yüksek Lisans	29	3,069	1,041	194,03		
	Doktora	3	3,666	,577	274,17		

Tablo 26’da katılımcıların eğitim düzeyleri ile farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren Kruskal-Wallis H testi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre farkındalık alt faktörlerinden olan bilgi düzeyleri boyutunda doktora mezunu olan katılımcılar ($X=4,333$) en yüksek değere sahipken, en düşük değere yine farkındalık alt faktörlerinden olan uyum sağlama boyutunda ($X=3,057$) lise mezunu olan katılımcılarda olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 27. Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile eğitim değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	X	S.S.	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	
						X ²	P
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	İlkokul/Ortaokul	16	3,927	,798	198,41	1,180	,947
	Lise	78	3,927	,642	202,07		
	Önlisans	76	3,946	,610	192,55		
	Lisans	192	3,936	,641	195,12		
	Yüksek Lisans	29	3,967	,631	215,45		
	Doktora	3	4,023	,096	177,83		
E-Sağlık Memnuniyeti	İlkokul/Ortaokul	16	3,708	,687	183,50	17,859	,003*
	Lise	78	3,619	,587	151,94		
	Önlisans	76	3,925	,602	213,42		
	Lisans	192	3,887	,611	206,88		
	Yüksek Lisans	29	3,977	,479	222,50		
	Doktora	3	3,888	,192	211,17		

Katılımcıların eğitim düzeyleri ile farkındalık alt boyutlarında, erişilebilirlik, bilgi düzeyleri ve uyum sağlama faktörleri ile memnuniyet alt boyutlarından olan sağlık hizmeti memnuniyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p<0,05$). Tablo 33’te ise memnuniyetin diğer alt boyutu olan e-sağlık memnuniyeti ile eğitim düzeylerini arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu farkların tespiti için yapılan benferroni düzeltilmesi sonrasında eşli karşılaştırmalarda farklılıkların liseli katılımcıları ile önlisans ve lisanslı katılımcılar arasında bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,003$).

Tablo 28. Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile meslek değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	X	S.S.	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	
						X ²	P
Erişilebilirlik	Sağlık Personeli	128	4,109	,603	189,79	6,574	0,362
	Öğretmen	21	3,888	,845	157,93		
	Memur	91	4,139	,685	197,33		
	Özel sektör çalışanı	17	4,019	1,017	201,91		
	Ev Hanımı	27	4,333	,577	228,19		
	Öğrenci	86	4,201	,746	210,65		
	Diğer...	24	4,0417	,902	189,17		
Bilgi Düzeyi	Sağlık Personeli	128	4,195	,472	200,50	12,982	0,043*
	Öğretmen	21	3,793	,756	126,98		
	Memur	91	4,197	,587	196,55		
	Özel sektör çalışanı	17	4,078	,682	183,94		
	Ev Hanımı	27	4,037	,893	187,30		
	Öğrenci	86	4,248	,678	220,67		
	Diğer...	24	4,069	,644	184,85		
Uyum Sağlama	Sağlık Personeli	128	3,238	,961	210,93	13,967	0,030*
	Öğretmen	21	3,047	,893	186,05		
	Memur	91	3,126	,899	199,11		
	Özel sektör çalışanı	17	3,117	1,111	207,76		

	Ev Hanımı	27	3,351	,928	226,35		
	Öğrenci	86	2,779	1,007	161,16		
	Diğer...	24	3,107	,968	220,27		

Tablo 28'de Katılımcıların meslek değişkeni ile farkındalık alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu farkların tespiti için yapılan benferroni düzeltmesi sonrasında eşli karşılaştırmalarda farklıların bilgi düzeyi bağlamında öğretmen ve öğrenciler arasında olduğu tespit edilmişken, uyum sağlama bağlamında öğrenci ve sağlık personeli arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,002$).

Tablo 29. Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile meslek değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	X	S.S.	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	
						X ²	P
E-Sağlık Memnuniyeti	Sağlık Personeli	128	3,885	,544	181,38	6,156	0,406
	Öğretmen	21	3,992	,606	190,02		
	Memur	91	3,956	,655	196,73		
	Özel sektör çalışanı	17	3,960	,838	205,62		
	Ev Hanımı	27	3,987	,708	200,50		
	Öğrenci	86	4,046	,671	219,45		
	Diğer...	24	3,959	,702	205,17		
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	Sağlık Personeli	128	3,807	,443	188,93	5,095	0,532
	Öğretmen	21	3,809	,619	180,26		
	Memur	91	3,864	,677	213,42		
	Özel sektör çalışanı	17	3,960	,685	203,59		
	Ev Hanımı	27	3,790	,817	201,69		
	Öğrenci	86	3,821	,648	188,06		
	Diğer...	24	4,000	,613	222,71		

Tablo 35'de katılımcıların meslek değişkenleri ile memnuniyet değişkenleri düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren Kruskal-Wallis H testi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre memnuniyet faktörü alt boyutlarından hiçbiri ile aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p<0,05$).

Ayrıca farkındalık alt faktörlerinden olan erişilebilirlik boyutunda ev hanımı olan katılımcılar ($X=4,333$) en yüksek değere sahipken, en düşük değere yine farkındalık alt faktörlerinden olan uyum sağlama boyutunda öğrenci olan ($X=2,779$) katılımcılarda olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 30. Katılımcıların farkındalık ve memnuniyet düzeyleri ile ilçe değişkeni arasındaki ilişki

Değişkenler	Grup	N	X	S.S.	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	
						X ²	P
Erişilebilirlik	Karatay	111	4,249	,655	214,88	5,012	,082
	Meram	138	4,055	,685	182,87		
	Selçuklu	145	4,114	,761	198,11		
Bilgi Düzeyi	Karatay	111	4,111	,682	191,31	1,728	,421
	Meram	138	4,135	,637	192,32		
	Selçuklu	145	4,227	,555	207,17		
Uyum Sağlama	Karatay	111	3,216	,930	211,15	4,829	,089
	Meram	138	3,000	,951	181,21		
	Selçuklu	145	3,127	1,008	202,55		
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	Karatay	111	4,036	,661	213,80	3,281	,194
	Meram	138	3,928	,588	189,30		
	Selçuklu	145	3,929	,660	192,83		
E-Sağlık Memnuniyeti	Karatay	111	3,891	,614	204,71	5,964	,051
	Meram	138	3,772	,537	179,09		
	Selçuklu	145	3,866	,657	209,50		

Tablo 30’da katılımcıların ikamet ettikleri ilçe değişkeni ile farkındalık ve memnuniyet değişkenleri arasındaki ilişkiyi gösteren Kruskal-Wallis H testi sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre hem farkındalık faktörleri alt boyutlarından hem de memnuniyet faktörü alt boyutlarından hiçbir ile aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p < 0,05$).

Ayrıca farkındalık alt faktörlerinden olan erişilebilirlik boyutunda ve Karatay ilçesinde ikamet eden katılımcılar ($X=4,249$) en yüksek değere sahipken, en düşük değere yine farkındalık alt faktörlerinden olan uyum sağlama boyutunda Meram ilçesinde ikamet eden ($X=3,000$) katılımcılarda olduğu tespit edilmiştir.

• Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlememize yardımcı olmaktadır. Değişkenler arasında ilişki tespit edilmesi halinde bu ilişkinin yönünü ve seviyesini belirten analiz yöntemidir. Korelasyon kat sayısı “r” ile gösterilmekte olup -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Korelasyon analizi sonucu “r” katsayısının artı değerde olması değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin olduğunun göstergesi iken eksi değer alması halinde ise negatif yönlü bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Sipahi vd., 2010: 144). Yapılan korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 31. Korelasyon Analizi

Değişkenler	Erişilebilirlik	Bilgi Düzeyi	Uyum Sağlama	Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	E-Sağlık Memnuniyeti
Erişilebilirlik	1				
Bilgi Düzeyi	,515**	1			
Uyum sağlama	,227**	,198**	1		
Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	,390**	,304**	,157**	1	
E-Sağlık Memnuniyeti	,255**	,269**	,219**	,358**	1

Tablo 31’de farkındalık ve memnuniyet alt boyutları arasında yapılan korelasyon sonuçlarına göre bütün alt boyutların birbirleri ile anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani bilgi düzeyinin erişilebilirlikle ($r = ,515^{**}$); uyum sağlamanın hem erişilebilirlik hem de bilgi düzeyi ile ($r = ,227^{**},198^{**}$); sağlık hizmeti memnuniyeti erişilebilirlik, bilgi düzeyi ve uyum sağlama ile ($r = ,390^{**},304^{**},157^{**}$) ve e-sağlık memnuniyetinin erişilebilirlik, bilgi düzeyi, uyum sağlama ve sağlık hizmeti memnuniyeti ile ($r = ,255^{**},269^{**},219^{**},358^{**}$) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani bu faktörlerden herhangi birinin düzeyleri üzerinde bir artış diğer faktör düzeyleri üzerinde pozitif yönde bir artışa sebep olacaktır. Bu artışlardaki en yüksek oran erişilebilirlik ile bilgi düzeyleri ($r = ,515^{**}$) arasında gerçekleşirken en düşük sağlık hizmeti memnuniyeti ile uyum sağlama ($r = ,157^{**}$) değişkenleri arasında gerçekleşmiştir.

• Hipotez Testi Sonuçları

H1: Katılımcıların erişilebilirlik düzeyleri ile farkındalık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. **H2:** Katılımcıların bilgi düzeyleri ile farkındalık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. **H3:** Katılımcıların uyum sağlama düzeyleri ile farkındalık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. hipotezlerini test etmek üzere korelasyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 32’de sunulmaktadır.

Tablo 32. Farkındalık alt boyutları ile Memnuniyet alt boyutları arasındaki ilişki

	Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	E-Sağlık Memnuniyeti
Erişilebilirlik	,390	,255

Katılımcıların farkındalık alt boyutlarından erişilebilirlik düzeyleri ile memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,390$, $r=0,255$). Erişilebilirlik düzeyleri ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır. Bu durumda H1 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların erişilebilirlik düzeylerindeki artış onların hem e-sağlık memnuniyeti hem de sağlık hizmeti memnuniyeti üzerinde de aynı yönde bir artışa sebep olacaktır.

Tablo 33. Farkındalık alt boyutları ile Memnuniyet alt boyutları arasındaki ilişki

	Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	E-Sağlık Memnuniyeti
Bilgi Düzeyi	,304	,269

Katılımcıların farkındalık alt boyutlarından bilgi düzeyi ile hem memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=.304$, $r=0,269$). Bilgi düzeyleri ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır. Bu durumda H2 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların bilgi düzeylerindeki artış onların hem e-sağlık memnuniyeti hem de sağlık hizmeti memnuniyeti üzerinde de bir aynı yönde bir artışa sebep olacaktır.

Tablo 34. Farkındalık alt boyutları ile Memnuniyet alt boyutları arasındaki ilişki

	Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	E-Sağlık Memnuniyeti
Uyum Sağlama	,157	,219

Katılımcıların farkındalık alt boyutlarından uyum sağlama düzeyi ile hem memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=.157$, $r=.219$). Uyum sağlama düzeyleri ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır. Bu durumda H3 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların uyum sağlama düzeylerindeki artış onların hem e-sağlık memnuniyeti hem de sağlık hizmeti memnuniyeti üzerinde de bir aynı yönde bir artışa sebep olacaktır.

Tablo 35. Cinsiyet değişkeni ile Farkındalık alt boyutları arasındaki Fark Analiz Sonuçları

	Farkındalık		
	Erişilebilirlik	Bilgi Düzeyi	Uyum Sağlama
Cinsiyet	0,010*	0,855	0,185
Yaş	,285	,053	,068
Medeni Durum	,367	,915	,049*
Eğitim Durumları	,819	,436	,581
Meslek	,362	,043*	,030*
İkametgâh	,082	,421	,089

“**H4:** Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile sosyo-ekonomik ve demografik yapısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.” hipotezini test etmek üzere Mann Whitney-U ve Kruskal-Wallis H testleri uygulanmıştır.

Katılımcıların farkındalık alt boyutlarından erişilebilirlik ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kadın katılımcıların ($Mdn=4,333$) erişilebilirlik düzeyleri erkek katılımcılara ($Mdn=4,000$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların farkındalık alt boyutlarından olan uyum sağlama faktörü ile medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu farkların tespiti için yapılan benferroni düzeltmesi sonrasında eşli karşılaştırmalarda bir farklılık tespit edilememiştir ($p<0,016$).

Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile meslek değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların meslek değişkeni ile farkındalık alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanılmıştır. Bu farkların tespiti için yapılan benferroni düzeltmesi sonrasında eşli karşılaştırmalarda farklıların bilgi düzeyi bağlamında öğretmen ve öğrenciler arasında olduğu tespit edilmişken, uyum sağlama bağlamında öğrenci ve sağlık personeli arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,002$).

Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile ikametgâh değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların ikamet değişkeni ile farkındalık alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Bu durumlar sonucunda H4 hipotezi kısmi kabul edilmiştir.

Tablo 36. Cinsiyet değişkeni ile Memnuniyet alt boyutları arasındaki Fark Analiz Sonuçları

	Memnuniyet	
	Sağlık Hizmeti Memnuniyeti	E-Sağlık Memnuniyeti
Cinsiyet	,525	,513
Yaş	,774	,595
Medeni Durum	,453	,603
Eğitim Durumları	,947	,003*
Meslek	,406	,532
İkametgâh	,194	,051

“**H5**: Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile sosyo-ekonomik ve demografik yapısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.” hipotezini test etmek üzere Mann Whitney-U ve Kruskal-Wallis H testleri uygulanmıştır.

Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Mann Whitney-U testi uygulanmıştır. Katılımcıların cinsiyet değişkeni ile memnuniyet alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların eğitim düzeyleri ile memnuniyet alt boyutlarında e-sağlık memnuniyeti arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farkların tespiti için yapılan benferroni düzeltilmesi sonrasında eşli karşılaştırmalarda farklıların liseli katılımcıları ile önlisans ve lisanslı katılımcılar arasında bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,003$).

Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile meslek değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile meslek değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile ikametgâh değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek üzere Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Katılımcıların ikamet değişkeni ile memnuniyet alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu durumlar sonucunda H5 hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 37. Hipotez Sonuçları

	Alt boyutları	Hipotezler	Sonuçlar
Farkındalık	Erişilebilirlik	H.1	Desteklendi
	Bilgi Düzeyi	H.2	Desteklendi
	Uyum Sağlama	H.3	Desteklendi
Farkındalık	Cinsiyet	H.4	Kısmi Desteklendi
	Yaş		
	Medeni Durum		
	Eğitim		
	Meslek		
	İkamet		
Memnuniyet	Cinsiyet	H.5	Kısmi Desteklendi
	Yaş		
	Medeni Durum		
	Eğitim		
	Meslek		
	İkamet		

SONUÇ

Bu çalışmada ülkemizde kullanımı artan elektronik sağlık hizmetlerine ve bu konuda oluşturulan mobil uygulamalara vatandaş gözünden bakabilmek, sunulan hizmetlerin iyileştirilmesini sağlamanın yanı sıra konu hakkındaki literatüre de olumlu yönde katkı yapmak amacıyla saha çalışması yürütülmüştür.

Demografik açıdan bakıldığında katılanların (393 kişi) %52,8'i kadınlardan, %47,2'si erkeklerden oluşmaktadır. %29,4'ü 18-25 yaş arasında, %40,4'ü 26-35 yaş arasındadır. Bu da çalışmanın yaklaşık %70'le büyük bir kısmın genç yaş olarak adlandırılan nüfustan oluştuğunu göstermektedir. Katılımcıların medeni durum olarak %61,7'si evli, %36,8'i bekârlardan oluşmaktadır. Eğitim durumu göz önüne alındığında ise %76,1'lik kısmın yükseköğretim mezunu ve yaklaşık yarısının da lisans mezunu olduğu görülmektedir. Bu da e-sağlık kullanıcılarının eğitim düzeyleriyle memnuniyet düzeyi arasındaki ilişkinin ne seviyede olduğunu göstermede yardımcı olmuştur. Araştırmaya katılanların yaklaşık üçte birini sağlık personeli oluşturmuştur. Araştırmaya en çok katılım sağlayan diğer iki grup ise %23,1 ile memur ve %21,8 ile öğrencilerden olmuştur.

Araştırmaya katılanlar memnuniyet açısından bakıldığında; e-sağlık hizmetlerinin çalışma hızından, randevu sırası beklenmemesinden, istenilen hizmetlerin vatandaşın taleplerini karşılama düzeyinden ve sağlık hizmeti memnuniyet açısından yüksek olduğu görülmektedir.

E-sağlık hizmeti olan e-Nabız Mobil ve MHRS Mobil akıllı telefon uygulamasından e-sağlık hizmeti memnuniyeti yönüyle memnuniyetlerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Kullanılan e-sağlık hizmetleri açısından bakıldığında; 2008 yılından bu yana faal olan e-Devlet hizmeti için şifreye sahip olma süreleri gelinen noktada 6-10 yıl arası kullanım %40,6 ile en yüksek seviyede olsa da gelişen teknoloji hızı göz önüne alındığında bunun çok ileri düzey bir gelişme olmadığı ifade edilmelidir. Devletin e-devlet kullanımını teşvik edici yönde çalışmalar yapması bu oranı yükseltecektir.

Sağlık hizmetlerine ilişkin randevu hizmetleri için en çok kullanılan iki hizmet %22,2 yani 196 kişi ile "MHRS Mobil Uygulaması" ve %19,9 yani 176 kişi ile "Alo 182 Çağrı Merkezi" olmuştur.

Sağlık hizmetlerinin (e-Nabız vb.) kullanım amaçları yönüyle bakıldığında en çok tercih edilen tahlil sonuçları öğrenme %29,2 yani 297 kişi, randevu alma/randevu takip %23,9 yani 243 kişi ve pandemi sürecinin etkisiyle üçüncü olarak Covid-19 test sonucu öğrenme %21,6 yani 220 kişi tarafından tercih edilmiştir.

Mobil uygulamalar üzerinden kullanılan hizmetler arasında en çok tercih edilen Covid-19 salgınının etkisi sonucunda %35 ile "Hayat Eve Sığar uygulaması" olmuştur. En çok kullanılan diğer iki hizmet ise %31,4 ile MHRS ve %28 ile e-Nabız uygulamaları olmuştur.

Saha çalışmasında elde edilen verilere göre vatandaşların e-Sağlık hizmetlerine yönelik tercihlerine ilişkin yapılan analizlerin hipotez sonuçları aşağıdaki şekildedir:

- Erişilebilirlik düzeyleri ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır. Bu durumda H1 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların erişilebilirlik düzeylerindeki artış onların hem e-sağlık memnuniyeti hem de sağlık hizmeti memnuniyeti üzerinde aynı yönde bir artışa sebep olmaktadır.
- Bilgi düzeyleri ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır. Bu durumda H2 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların bilgi düzeylerindeki artış onların hem e-sağlık memnuniyeti hem de sağlık hizmeti memnuniyeti üzerinde de aynı yönde bir artışa sebep olmaktadır.
- Uyum sağlama ile e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır. Bu durumda H3 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların uyum sağlama düzeylerindeki artış onların hem e-sağlık memnuniyeti hem de sağlık hizmeti memnuniyeti üzerinde aynı yönde bir artışa sebep olmaktadır.
- Katılımcıların farkındalık düzeyleri ile sosyo-ekonomik ve demografik yapısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcıların farkındalık alt boyutlarından bilgi düzeyi, erişilebilirlik ve uyum sağlamanın cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumları, meslek ve ikametgâh değişkenlerinden erişilebilirliğin cinsiyet, bilgi düzeyinin meslek ve uyum sağlamanın da medeni durum ve meslek değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.
- Katılımcıların memnuniyet düzeyleri ile sosyo-ekonomik ve demografik yapısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcıların memnuniyet alt boyutlarından e-sağlık memnuniyeti ve sağlık hizmeti memnuniyeti cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumları, meslek ve ikametgâh değişkenlerinden sadece e-sağlık memnuniyetinin eğitim durumları değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Arshanapally S, and et al., (2022) "Use of a Paid Digital Marketing Campaign to Promote a Mobile Health App to Encourage Parent-Engaged Developmental Monitoring: Implementation Study", JMIR Pediatr Parent, 5(2), e34425, doi:10.2196/34425
- Büyüköztürk, Şener, (2002) "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 32(32), s. 470-483.
- England National Health Service, Erişim Tarihi:07.03.2022, <https://www.nhs.uk/conditions/coronavirus-covid-19/covid-pass/>
- Eraslan, Meriç ve diğ., (2017) "Üniversiteler Arası Spor Müsabakalarına Katılan Muay Thai Sporcularının Şiddet Eğilimlerinin Değerlendirilmesi", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(22), s. 407-412.
- Gobierno de Espana, Erişim Tarihi:07.03.2022, <https://www.spth.gob.es/>
- Holko, M. And et al. Wearable fitness tracker use in federally qualified health center patients: strategies to improve the health of all of us using digital health devices. npj Digit. Med. 5, 53 (2022). <https://doi.org/10.1038/s41746-022-00593-x>
- <https://www.istmer.com/spss-guvenilirlik-analizi/> , Erişim Tarihi:07.03.2022
- İnce, Murat, (2001) Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkânlar, T.C. Başbakanlık ve DPT Yayınları, Ankara. Erişim tarihi 10.04.2021, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Elektronik_devlet_Kamu_hizmetlerinin_sunulmasinda_yeni_imkanlar.pdf
- Jagde, Arishdeep Kaur and et al, (2021) "Patients' E-Readiness to use E-Health Technologies for Oral Health", Plos One, 16(7). s.1-12, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253922>
- Kılıç, Taşkın, (2016) e-Sağlık ve Teletıp – Hollanda ve Türkiye’de İyi Uygulama Örnekleri, AZ Yayıncılık, İstanbul.
- Mea, Vincenzo Della, (2001) 'What is e-Health (2): The Death of Telemedicine?', Journal Of Medical Internet Research 1.
- Monkman H, and et al, (2017) Are Health Literacy and eHealth Literacy the Same or Different? Stud Health Technol Inform. 245, p.178-182. PMID: 29295077.
- Norman CD and Skinner HA. (2006) "eHealth Literacy: Essential Skills for Consumer Health in a Networked World", J Med Internet Res. 8(2):e9. doi: 10.2196/jmir.8.2.e9. PMID: 16867972; PMCID: PMC1550701.
- Oh H. and et al, (2005) "What is eHealth (3): A Systematic Review of Published Definitions", J Med Internet Res. 7(1), p.1-2, doi: 10.2196/jmir.7.1.e1. PMID: 15829471; PMCID: PMC1550636.
- Saruhan, Şadi Can ve Ata Özdemirci, (2011) Bilim, Felsefe ve Metodoloji Araştırmada Yöntem Problemi (SPSS Uygulamalı), 5.bs, Beta Yayınları, İstanbul.
- Sayed, Moinul Islam ve Mamun-ur Rashid (2021) "Factors influencing e-Health service in regional Bangladesh", International Journal of Health Sciences, 15(3), s. 12-19.
- Sipahi, Beril ve diğ., (2010) Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi, 3.bs., Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Şahin, Ali ve Erhan Örselli, (2003) 'E-Devlet Anlayışı Sürecinde Türkiye', Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9, s. 343-356.
- Toygar, Şükrü Anıl, "e-Sağlık Uygulamaları", Yasama Dergisi 37, s. 106.
- Tutar, Filiz ve Nuran Kılınç, "Türkiye'nin Sağlık Sektöründeki Ekonomik Gelişmişlik Potansiyeli ve Farklı Ülke Örnekleriyle Mukayesesi", Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 9(1), s. 32-33.
- WHO (2021). Electronic Health Records, Erişim Tarihi:10.05.2021, https://www.who.int/gho/goe/electronic_health_records/en/
- 31746 sayılı Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 10.02.2022

Ağ Toplumunda Sosyal Medya ve Parasosyal İlişki: Twitter Yorumlarında Survivor Örneği

Social Media and Parasocial Relationship in Network Society: The Example of Survivor in Twitter Comments

Yasin SÖĞÜT *

ÖZ

İnternetin gündelik hayatımıza soktuğu, dijital iletişim teknolojilerinin etkileşim bütünlüğü "ağ toplumu" kavramıdır. Bu bütünlükçü kavramın, teknolojik kolaylığı dışında politik, sosyolojik ve ekonomik alanlara yönelik ciddi sonuçları bulunmaktadır. Ağ toplumunun oluşmasını sağlayan temel zemin internettir. Geniş toplumsal yığınlar internette gerçekte gidemeyecekleri mekanlara ve statülere erişirler. Sosyal medya uygulamalar vasıtasıyla toplumun geniş ama sessiz veya sesi duyulmayan yığınlarına fırsatlar sunmaktadır. Birey bu alanlarda kendi kimliklerini açığa çıkarmadan ikame kimliklerle fikirlerini beyan edebilmektedir. Bu iletişim biçimi ağ toplumunu parasosyal etkileşim noktasında önemli bir merkez yapmaktadır. Parasosyal etkileşimde, toplumun geniş kitlelerinin medya içeriklerinde veya mecralarında gördüğü gerçek veya kurgulanmış karakterlerle olan ilişkisi üzerine dayanmaktadır. Sosyal medya uygulamaları bireylere duygu, düşünce ve isteklerini ifade edebilecekleri alanlar sunmaktadır. Bu çalışmada, ağ toplumunun parasosyal etkileşim içerisinde karşılığı bağlamında, fikirsel düzlemin ağırlık kazandığı bir sosyal medya uygulaması olan "Twitter kullanıcı yorumları" örneklem olarak belirlenmiştir. Parasosyal etkileşim ve ağ toplumu ekseninde, @Survivor 2022 All Star hastagi altında program karakterleri hakkındaki kullanıcı yorumları duygusal bağlamda kategorize edilerek incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Twitter yorumlarından elde edilen veriler Maxqda nitel analiz programında değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, kullanıcıların gördükleri karakterlerle parasosyal etkileşim içinde oldukları ve yorumların daha çok nefret söylemi ve olumsuz duygular üzerine şekillendiği görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELELER

Sosyal Medya, Parasosyal Durum, Ağ Toplumu, Twitter, Survivor.

ABSTRACT

The interaction integrity of digital communication technologies, which the Internet has brought into our daily lives, is the concept of a "network society". Apart from its technological convenience, this holistic concept has serious consequences for political, sociological, and economic fields. The internet is the basic ground that enables the formation of the network society. Large social masses have access to places and statuses on the Internet that they cannot go to. Social media offers opportunities to large but silent or unheard masses of society through applications. Individuals can express their opinions with substitute identities without revealing their own identities in these areas. This form of communication makes the network society an important center for parasocial interaction. Parasocial interaction is based on the relationship of the large masses of society with the real or fictional characters they see in the media content or channels. Social media applications offer areas where individuals can express their feelings, thoughts, and wishes. In this study, "Twitter user comments", which is a social media application in which the intellectual plane is dominant, have been determined as a sample in the context of the network society's response to parasocial interaction. On the axis of parasocial interaction and network society, user comments about the program characters under the hashtag @Survivor 2022 All-Star were categorized and analyzed in an emotional context. The study was conducted using the qualitative research method. The data obtained from the Twitter comments were evaluated in the Maxqda qualitative analysis program. As a result of the study, it was seen that the users were in parasocial interaction with the characters they saw, and the comments were mostly shaped by hate speech and negative emotions.

KEYWORDS

Social Media, Parasocial Situation, Network Society, Twitter, Survivor.

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
26.08.2022	03.11.2022
Atıf	Söğüt, Y. (2022). Ağ Toplumunda Sosyal Medya ve Parasosyal İlişki: Twitter Yorumlarında Survivor Örneği. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 668-681.

GİRİŞ

XXI. yüzyılın iletişim mecrası olan internet bireyin gündelik iletişim, etkileşim, fikirsel önerme, bilgi, ihtiyaç belirleme gibi duygusal ve düşünsel süreçlerini işlettiği temel alandır. Yeni medya içerikleri temelinde izleyiciye birer kimlik örneği sunmakta ve bunu aktarmaktadır. Son yıllarda gelişen teknoloji ile içeriklerdeki önermeler bireyde tüketici kimliğini inşa etmesinde ve özümsemesi noktasında etkili bir biçime dönüşmüştür. Tüketiciye daha önce ünlü kişilikler üzerinden aktarılan kültürel ve kimliksel değişime bir faktör daha eklenmiştir. Artık izleyicinin sosyal sınıfına aidiyet gösteren karakterlere içeriklerde yer vermenin yanında izleyici ve karakter arasında duygusal bir bağ sağlanmasını güçlendirecek farklı sosyal sınıfları temsil eden karakterlerin yer aldığı yapımlar üretilmektedir. Öyle ki yarışma programları içerisinde sunulan bu formattaki içeriklerle bireyin bağ kurduğu karakterin karşısına farklı bir üst veya alt sosyal sınıf koyarak tartışmalar, sevinçler, kazanmalar veya kaybetmelerle duygusal sosyal bağ daha da kuvvetlendirilmektedir. Bu yönüyle bireyleri yeni medya içeriklerindeki karakterler vasıtasıyla kurgulamak, fikirsel inşa etmek, ürünler sunmak, tercih ve ihtiyaçlarına yönelik değişiklik yapmak veya öncelikler belirlemek, toplum içinde iletişim süreçlerini yeniden oluşturmak, vb. sayısız eyleme yönlendirmek mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla medya endüstrisi (kurum, şirket vb.) ürünlerini topluma tanıtırken ve tüketim ağlarını örerken içeriklerinde oluşturulan karakterleri rol model olarak topluma sunarak sosyolojik bir etki alanı da oluşturmaktadır. Aslında yeni medya mecrası bir yaşam tarzının yeniden üretilen bir tüketim sarmalı oluşturduğu büyük bir pazar ağıdır.

Bu ağ içinde birey tekil olarak ele alınmakla birlikte bireylerin oluşturduğu kitleler ve kitlelerin toplamında toplumların kendisini saran bu tüketim merkezli yaşam ağı her bir bireyi tek tek kuşatmaktadır. Ağ toplumu biçiminde ifade edilen bu yapı içerisindeki ilişkiler ve etkileşimler medya kanallarında fenomen veya ünlü kişilikler üzerinden etki sağlama çabası olarak değerlendirilmektedir. İzleyiciler medya kanallarında internet olmadığı dönemde tv, radyo, dergi gazete vb. mecralarda yer alan karakterlerle bir parasosyal etkileşim sağlamaktadır. 21. yüzyıla internet ve ağ toplumu, çok farklı biçimlerde yeni medya mecralarında bu etkileşimi kurmaktadır. Bu alanlarda birey kendi dünyasındaki ideoloji, fikir, değer, inanç temellendirmelerini de sürekli yeniden şekillendirmektedir. Birey bir ideolojiye veya fikirsel bir düzleme ulaştığında bu yeni gelen içeriklerle zamanla değişmektedir. Kısa süre önce farklı bir düşüncede olan birey yeni gelen bilgi ile daha önceki fikirsel yaklaşımından farklı bir noktaya gelmiştir. Bu noktada yeni medya mecraları sabitliğin karşısına bir alternatif olarak çeşitliliği getirmiştir. Ancak içerikler ve enformasyon o kadar fazladır ki sabitlik yerine çeşitlilik gelmişse de artık karmaşa haline dönüşmüş bir ortam mevcuttur. Bireyin bu kargaşa içerisinde sabit kalamadığı fikirsel savrulmalar daha önce görülmemiş bir karmaşık düşünsel yaklaşım tarzları üretmektedir. Bu noktada temel etkileşim sahası sosyal medya ortamıdır. Toplum içinde kendini gösterme, özenme, eğlenme amacı etrafında boş zaman harcama, bilgi edinme vb. çok sayıda gerekçe ile tercih edilen sosyal medya uygulamaları bireyin gündelik yaşamı içinde yer alan temel yaşamsal pratiğe dönüşmüştür. Tiktok, Instagram, Facebook ve Twitter gibi önde gelen uygulamalar yaş grubu, eğlence ihtiyacı, gündelik streslerden uzaklaşmak, farklı şeyler görmek, sınıfsal özentiler, ideolojik tartışmalar gibi temel alanları kapsamaktadırlar. Sosyal medyada ideolojik veya sosyal bir güncel tartışma alanı olarak öne çıkan mecra Twitter uygulamasıdır. Parasosyal etkileşimin izlerinin belirgin biçimde görüleceği bu tartışma mecrasında insanlar kurgusal, hayal ettikleri kişiliklerin temsilcisi ve aktörleri olarak sahnedirler. Parasosyal etkileşim tam bu noktada bireyin karakterler, hikayeler, hayallerle kendini eşleştirmesinin bir yoludur. Bu tarz bir etkileşim içinde birey izlediği içeriklerdeki karakterlerle güler, ağlar, kızar ve sevinir. Hatta onu içselleştirme ve etkileşim sürecinin gücü nispetinde keskin bir savunucu ve taraftar haline gelebilir. Karakter bireyde içselleşerek bir bütün olup yapılan olumlu ve olumsuz tutum ve davranışlara karşı bireyde tepkisel bir durum oluşmaktadır. Bu noktada parasosyal etkileşimle toplumda herhangi bir konu hakkında bir kamuoyu oluşturmak çok mümkündür. Çalışma ekseninde ağ toplumu içerisinde yer alan kullanıcıların belirli bir husus üzerine yaklaşım tarzları, verdikleri tepkiler ve hangi duygu, kavram ve düşünceler etrafında kendilerini daha fazla ifade ettiklerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Twitter mecrası kullanıcıların analiz edilebileceği temel uygulamaların başında gelmektedir. Tüm bu konuları içeriklerinde barındıran güncel ve etkin bir yarışma programı olan Survivor 2022 Allstar Türkiye hakkında açılan hashtag yorumları amaçsal örneklem kapsamında seçilerek durum deseni yöntemi ile niteliksel olarak analiz edilmiştir. Özellikle kullanıcıların yarışma içerisinde beğendikleri veya kendisi ile eşleştirdikleri yarışmacılar hakkında veya karşıt olarak sınıflandırdıkları diğer yarışmacılar hakkında yaptıkları yorumlar sosyal medya içerisinde ağ toplumunu oluşturan bireyin parasosyal açıdan güçlü duygusal tepkiler ürettiğini göstermektedir.

1. AĞ TOPLUMU

Dijital dünyada doğal iletişim ve etkileşim süreçleri ve ağlar arasındaki bağlantı mikro elektronik üzerinden temellendirilmektedir. Dijitalleşmenin bir bağ türü olan ağ toplumunun temel sosyal yapılanması mikro

elektronik temelli iletişim teknolojilerinin biçimlendirdiği ağ topluluklarının bütünüdür. Bütünlükçü olarak doğal iletişim ile ağ toplumun dijital iletişim süreçleri arasındaki farkı anlamak için geleneksel toplum yapısı, kültürel birikim, tüketim, üretim, sınıfsal ilişkiler gibi birçok temel alanı irdelemek gereklidir. Ağ kavramı, birbirine sıkıca bağlanmış düğüm kümesinin ifadesidir. Düğüm, eğrilerin birbiriyle birleştikleri merkezlerdir. Ancak bir ağın tek bir merkezi bulunmamaktadır, hatta merkezi hiç olmayabilir sadece düğümlerden ibaret demek doğru olacaktır. Düğümler sadece vardır ve işlevleri ağlar arasında etkileşimi sağlayan yollar olmalarıdır. Ağ ise salt düğümlerden oluşan bir yumak değil başlı başına bir birimi temsil etmektedir (Castells, 2004, s. 3). Düğümleri insan bedeninde dolaşımı sağlayan damarlar veya kanın o damarlarda sorunsuz akmasını sağlayan iletim hatları olarak betimlemek doğru olacaktır. Aslında düğümler ağ içinde hayati bir görevindedir. Bilgi paylaşımı ve aktarımı kritik bir kapı kilidinin açılması sürecinin izahıdır. Burada aktarım sağlandıkça bir güven ve protokol sertifika işlevi sağlanarak ağın içerisinde hareket kabiliyeti hızlanmaktadır (Castells, 2013, s. 511). Dijital dünya ördüğü ağlarla ve ağlar içinde işlevselliği arttırdığı düğümlerle yeni bir toplum şekillendirmenin kapısını aralamıştır. Bu düğümlerin oluştuğu bir alanda sosyal medya ortamıdır. Bu mecrada oluşan ağ içinde “bireyden genel toplumsal yapılanmanın tüm alanlarının karakteri, tarzı, pratikleri yeniden ve yeniden dönüşmektedir. Bu dönüşüm yeni toplum yapısının ağ içindeki mikro elektronik bağlantıyla artan bir şekilde sürmektedir. Ağlar hızlı biçimde bu etkileşimi sağlayarak toplumsal bir ilişki ve bağ oluştururlar (V. Dijk, 2012, s. 23-24). Bilgi kavramının ağ yapılanması içinde elde edilmesi ve enforme yolları farklılaşmış ancak bunun yanında bilgiyi alan birey ve toplumda yaşanan dönüşümün alanı içindedir. Teknolojik ilerlemeleri doğduktan sonra görenler (göçmenler) ile doğduğu andan itibaren bu yaşam biçimi içinde olanlar (yerliler) olarak sınıflandırılan iki farklı toplumsal sınıf oluşmuştur. Göçmenler X kuşağı biçiminde açıklanan, 2000 yılı öncesi doğumlu daha analog ve geleneksel dönemle çocukluğunu geçirmiş kuşaktır (Bennett, Maton ve Kervin, 2008, s. 775-786). Bu kuşak dijital çağda “dijital göçmenler” biçiminde tanımlanırlar (Prensky, 2001, s. 1-6). Yerliler olarak tanımlanan kuşak, (Prensky, 2001, s. 1-6) bu tanımlamaya ek olarak, “net generation” veya “Y kuşağı” gibi isimlerle açıklanmaktadır. Bu kuşakta doğduğu andan itibaren cep telefonu, bilgisayarın ileri düzey ağ kullanımının olduğu, sosyal medyanın aktif kullanıldığı ve interneti yaygın kullanıldığı gündelik hayatın bir rutini haline geldiği dönemde yaşayan, teknolojiyi aktif kullanan Instagram’dan, Twitter’a çok sayıda uygulama kullanıcısı olmuş kuşaktır (Bozkurt, 2013, s. 689-690). Tüm bunlarla insan doğduğu dönem ve teknolojinin gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırılmaktadır. Fakat bu insanın teknolojiyi nasıl ve neden kullandığını içselleştirdiği (Bozkurt, 2013, s. 690-691) bunun ötesinde nerede durması gerektiğini bildiği bir “duygu ve bilinç okuryazarlığı”¹ düzeyine bağlı olarak değişmektedir.

Teknolojiye kapılmış ağlar içinde kaybolmuş bir birey sadece haz ve hız merkezli faydacı bir yaklaşımla kaybettiklerini veya terkettiklerini düşünen idrak edebilen ve iradesi bulunan eşsiz bir varlık merkezidir. Özetle yaşanan dijital dönüşüm devrimi “ne” ve “hangi” yeni ağın oluşacağının izlerini taşıyan büyük bir değişim sürecidir. Hali hazırda teknolojiye yaşanan gelişmeler yeni ağların ortaya çıkmasını sağlayan temel araçtır. Öyle ki, etkili bir sosyal organizasyon yöntemi olan ağların tekno-ekonomik alanda kullanımının temel özelliğini “esneklik, ölçeklenebilirlik ve hayatta kalmak” başlıkları oluşturmaktadır (Castells, 2009, s. 23). Bu özellikleri sayesinde ağlar adeta birer canlı yaşam formu biçiminde hareket edebilmektedirler. Ağ toplumunu temellendiren önemli bir faktörlerin başında sosyal sermaye olarak tanımlanacak bireyin kendisidir. Dijital dünyanın eleştirisi konusu olduğu ve teknolojik determinizm altında kavramsallaşan faydacılığı merkez alan bireyin teknoloji ile etkileşimindeki iletişim sistematığının nasıl olacağı hususu ağ toplumunun da yapısal sorunlarından birisidir. Fayda ve değer kavramının dijital haldeki versiyonu ağın içinde gelişen devamlı bir süreçtir. Ortaya çıkan bu sosyal alan üç türde çeşitli basit biçimli ilişkilere sahip olma, üyeleri bağımlı tutacak ilişkiler ve bu ilişkileri bireyde sürdürme güdüsünün oluşması biçiminde özetlenir (Çakır, 2014, s. 222). Böylelikle birey gündelik yaşamını ağ içinde geçirir hale gelmektedir. Bu sayede ağ toplumuna katılımı ve entegrasyonu uygulamalarla daha çekici hale getirilerek kalıcı bir duruma dönüşmektedir. We Are Social 2022’nin son istatistiklerine bakıldığında; 7,91 milyar dünya nüfusunun %67.1’i mobil cihaz kullanmaktadır. Dünya nüfusunün %62.5’nin internet erişimi bulunmaktadır. 4,62 milyar kişi ise; hem interneti aktif kullanan hem de mobil cihaz kullanımını içinde aktif bir sosyal medyanın kullanıcısıdır. Bu rakama bakıldığında dünya nüfusunün %58.4’lük bölümü olarak dikkat çekmektedir (We Are Social, 2022). Kullanım rakamları ve ivmeye bakıldığında yeni medya kullanıcıları hızla artmaya devam etmektedir. Ağ toplumunu oluşturan ana zemini oluşturan yeni medya tüketim esaslı bir yaşamı hız ve fayda ekseninde bireylere ayrı ayrı tercihler gibi sunmaktadır. Bu sayede tüketici özellikleriyle birlikte üretici özelliklerine sahip olan birey, interaktif ortamda salt tüketen değil, verilen ürünlerden yeni bir farklı formda ürünler ortaya koyan role sahip olmuştur. Ancak

¹ “Duygu ve bilinç okuryazarlığı”; Medya Okuryazarlığı ve Bilgi Okuryazarlığı gibi dönemsel teknolojik kullanımı ve insan ilişkisini belirli bir denge düzleminde anlatan kavramların üstünde bir izahattır. “Duygu ve bilinç okuryazarlığı” metaverse döneminde teknolojinin bireyin bilinci üzerine şekillendirdiği gerçeklik, mekan ve zaman kavramlarını merkeze alarak yazar tarafından geliştirilen bir kavramdır.

ürün kendisinin değil yeni medyanın ağ içerisinde ona sunduğu bilgi, imkan ve saha sınırında bir ağ toplumunun örücüsü durumundadır. Bu süreçte birey ağ toplumu içerisinde çalışan bir fikir işçisi içerik üreticisi olarak etkileşimini artırır. Ağ toplumu içeriklerindeki üretimler yeni etkileşimlere imkan sağlamakla birlikte ve toplumun yaşamında odağına koyduğu değer, inanç, arzu, ihtiyaç, kültür gibi öğelere yeni “şeyler” katmaya imkan verir. Ancak bu noktadaki içeriksel katılım salt ekonomik amaçlı değildir. Burada önemli bir ayak kültürel paylaşımların yapılabilmesidir (Binark, 2017, s. 308-309). Bu hususta yapılan her içerik kültürel alanda yaşanan değişimi yeniden dönüştüren bir süreç halinde devinmektedir.

2. PARASOSYAL ETKİLEŞİM ÜZERİNE

Parasosyal etkileşim kavramını ortaya atan ilk çalışma 1956 yılında Horton ve Wohl tarafından yapılmıştır. Çalışma, bu kavramı öncelikli tiyatro, film, radyo ve televizyon gibi izleyicinin medya tarafından etkileşim kurabildiği alanlardaki karakterlerle olan ilişkileri üzerinden açıklamıştır. Fakat bu etkileşim ortamı birey ve karakter arasında medya ortamı haricinde başka bir alanda gözükmemekte ve kendini göstermemektedir (Horton ve Wohl, 1956, s. 215-219). Gerçek yaşam içinde oluşan ilişkilere benzer olan (Dibble vd., 2016, s. 23-26) parasosyal ilişki değerlendirildiğinde, izleyicilerin oluşturduğu ilişki biçimi, gerçek-miş gibi karakteri içselleştiren davranışlara dayanmaktadır (Giles, 2002, s. 283-288). Bu ilişki tarzı kişilerarası sosyal etkileşim içinde de benzer özellikler göstermektedir. Lakin parasosyal etkileşime, medya ortamı yani iletişim araçları aracı olmaktadır (Auter ve Palmgreen, 2000, s. 79-81). Tüm bu etkileşim tarzına parasosyal ilişki biçimi denilmekte, yeni iletişim teknolojilerinin geliştiği XXI. yüzyılda bu ilişki ve etkileşim kitle iletişim araçları ile sağlanmaktadır. Hele ki dijitalleşme ve sanallığın gelişim gösterdiği bu dönemde birey ilişkilerini normal sosyal biçimde sağlamaz. Yeni medya araçları ve uygulamalarla sağlanan ilişki normal sosyal ilişkiden farklı olarak sadece parasaldır ve karşılıklı değildir. Binayenaleyh medya içeriğindeki karakter birey ile gerçek ilişki kurmaz ve davranışları doğrudan bireyle ilintili değildir (Linek, 2011, s. 612).

Birey o karakterle kurduğu mizaç bağlantılı, duygusal pozisyon ve sosyal statü gibi alanlara yerleştirdiği değerler üzerinden bir ilişki biçimi geliştirir. Bu ilişki biçimini “homophily” kavramı ekseninde açıklamak gerekmektedir. Parasosyal etkileşim yönünden, izleyicilerin inanç dünyaları ve medya içeriğindeki karakter arasındaki uyum gösteren davranış ve yaklaşımlar ne kadar fazla ise etkileşimin sürme ve güçlenme durumu bir o kadar yükselmektedir (Eyal ve Rubin, 2003, s. 91-94). Bu konuda büyük bir paya sahip örneklem sahası diziler ve dizi karakterleridir. Bu içeriklerdeki örneklerin başında Türkiye’de, Kurtlar Vadisi dizisinde “Çakır” karakteridir. Özellikle dizide bu karakterin ölmesi ve diziden ayrılmasından sonra ülke genelinde çeşitli yerlerde kılınan gıyabi cenaze namazı parasosyal etkileşimin sosyal hayat içinde gerçekliğe ne kadar yansıdığı en somut örneğini teşkil etmektedir. Bireyler örnekteki gibi dizi senaryosu içinde geçen ve sadece bir rol biçilen herhangi bir karakterlerle kendini özdeşleştirip onunla parasosyal ilişkiye girmekte ve bunu gerçek hayatı içindeki pratiklerine davranış ve duygularına eklemektedir. Burada birey kendi benliğini kaybederek kimliksizleşmektedir (Ünür, 2016 s. 152). Yeni medyanın güçlü biçimde enforme ettiği ve içeriklerindeki gerçeğin yerine inşa ettiği sanal gerçeklik karakterle parasosyal ilişki üzerinden bireye ulaşmaktadır. Bu yönüyle yeni bir kimliğe bürünmeye başlayan birey doğuştan gelen mizacının dışına çıkarak bir kimlik inşası sürecine girmektedir. Ortaya çıkan bu yeni kimlik bireyin doğal kimliğinden farklı biçimde ikame bir kimlik sürecini işletmektedir (Söğüt, 2019, s. 138-139). Böylelikle yeni bir kimlik sürecine giren birey yeni medyanın gelişmesi ve etkileşimi sağlayabilen uygulamalar geliştirdiği için birey izleyiciden izleyene veya takip edilene dönüşmüştür. Dolayısıyla yeni medya araçlarından sosyal medya uygulamaları bu alandaki etkin bir araç olarak dönüşüm sürecinin temel dinamiğini oluşturmaktadır. Özellikle Twitter, Instagram ve Facebook uygulamaları üzerinden bilenen hesapların paylaşımları takipçileri tarafından izlenmekte ve bu geleneksel medyadan farklı olarak çift yönlü etkileşim içinde gelişmektedir (Yayla, 2019, s. 227-228). Lakin YouTube, Vimeo gibi sosyal medya ortamları, takipçilere ünlülerin yayınladıkları içeriklere erişim izni verirken, karşılıklı etkileşimi diğer sosyal medya uygulamaları kadar kolay değildir (Stever ve Lawson, 2013, s. 349-350). İnsanların bilişsel ve davranışsal noktada bir konuda tepki gösterebilmesi ve bunu hissetmesi, yani “aracılı yaşam” yaklaşımının “gerçek yaşama eşdeğer” –miş gibi olduğu düşüncesi, parasosyal etkileşimin ana konusunu teşkil etmektedir. Bu eksende yüz yüze etkileşim gibi, karakter ve izleyici arasında da bir etkileşim süreci yaşanabilir.

Bireylerin sosyal medya üzerinde ünlü karakterlerin hesapları üzerinden sağladığı parasosyal etkileşim üzerinde empati ve düşük benlik saygısı duyuları etkili gözükmemektedir (Hwang ve Zhang, 2018). Bu yönüyle bakıldığında sosyal medya uygulamaları, sahip olduğu karakterlerin çokluğu ve çeşitliliği ile parasosyal ilişkilerin geliştiği bulunmaz bir mecradır. Artık bu mecralar birey ve ünlü kişilikler arasında doğrudan bir ilişki süreci sağladığından izleyiciyi sanki tanıdıkları yakın akrabası gibi hissetmelerine neden olmaktadır (Chung ve Cho, 2017). Dolayısıyla sosyal medya ortamında iletişim süreçlerinde aktif bulunan kullanıcıların

parasosyal etkileşim alanında da güçlü bir etkinlik gösterdikleri anlaşılmıştır (Rihl ve Wegener, 2019). Tüm bunların yanında ağ içinde yapılan parasosyal etkileşim geleneksel medyadan farklı olarak üç noktada özetlenebilir. Birincisi olan karakter algısına karşı iletişim başlığı ekseninde, yeni medya karakterleri ile olan kişilerarası etkileşimin gerçek etkileşime benzer gibi görünse de aslında çok farklı yönleri bulunmaktadır. İkinci başlık olan karşılıksızlık ekseninde karakterler ve izleyici arasında bir etkileşim olmasına karşın bu geri bildirim ve gerçek iletişimde olduğu gibi bir süreç izlememekte ve gerçek iletişim açısından eksik kalmaktadır. Bu yönüyle parasosyal etkileşim eğlenceli ve herhangi bir kaygı güdülmeyen bir süreç olarak özetlenebilir (Reeves ve Nass, 1996). Son olarak özgünlük başlığı altında; herhangi bir muhabir veya sporcu konusunda özgünlük açısından şüphe yokken, bilgisayar yazılımcısı veya mühendisinin ürettiği dijital karakterler arasında bir özgünlük tartışması hala mevcuttur (Bente vd. 2001; Dehn ve van Mulken, 2000). Son olarak parasosyal etkileşimin iletişim ihtiyacını karşılamak adına yoksunluk yaşayan yalnız insanlarca daha çok kullanılmaktadır (Perlman ve Peplau, 1981, s. 31). İnsanın yalnız kalamayacak bir varlık olması düşünüldüğünde bu ihtiyacın ikame bir süreçle giderildiği bir alan olarak parasosyal iletişim önemli bir yer teşkil etmektedir. Burada bireyin medya ile yalnız bırakılması ve gerçek iletişim süreçlerinin ikame modeller ve uygulamalarla dönüştürülmesi konusu tartışılması gereken önemli bir başka husus olacaktır. İnsanın doğal iletişim süreçlerinden medyanın karşısından tek kalması ve aldığı enformasyonla ikame bir iletişim sürecini yaşamın temeli haline gelmesi bu alanda tartışılması gereken başka önemli bir başlıktır. “İkame Kimlik Modeli” üzerine ciddi bir tartışma alanı içerisinde geleceğe dönük bir perspektif ve bireye farklı önermelerin yapılması gerekmektedir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı

İnternetin etkinliği gözönüne alındığında (anlık enformasyon, geri bildirim vs.) parasosyal etkileşim için güçlü bir ortam olduğu aşikar biçimde görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, güçlü bir ağ toplumu ortamı olarak kullanıldığı düşünülen Twitter platformunun, kullanıcıların bilinen bir yarışma programı içerisindeki karakterler ile sağladıkları parasosyal etkileşimi ve bu etkileşimin getirdiği duygu ve düşüncelerinin parasosyal açısından durum analizini yapmaktır. Bu yönüyle sağlanan parasosyal etkileşimin ortaya çıkardığı duygular ve düşüncelerin hangi kavram üzerinde yoğunlaştığı görülebilecektir. Twitter uygulamasının bu yöndeki anlık etkileşimleri hashtaglar içerisinde sunması bu verilerin ulaşımında kolaylaşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla ağ üzerinde yaşanan iletişim ve parasosyal etkileşimi “#Survivor2022 AllStar” adlı hashtag örneklemini içerisinde oluşturmak anlamlı olacaktır. Bu başlık altında aşağıda bulunan araştırma sorularının cevapları aranmaktadır.

Q1. Kullanıcı yorumlarında, yarışmacı için hangi duygular ve düşünceler daha fazla yer almakta ve ağırlık kazanmaktadır?

Q2. Kullanıcı yorumları arasında ilgili programa ait reklam, tanıtım içerikleri duygusal ifadelerle nazaran ne kadar yoğunluğa sahiptir?

Q3. “Parasosyal etkileşim” ekseninde öne çıkan kavramsal ifadeler nelerdir?

3.2. Araştırma Yöntemi ve Örneklem

Nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan durum deseni yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması, sınırlanmış sistematığın nasıl çalıştığına dair belirli işleyişlere sahiptir. Bu bilgi birikimi adına çoklu veri sistematığının çalıştırılarak derinlemesine ele alınmasını sağlayan metodolojik bir yöntemdir (Chmiliar, 2010). Ayrıca durum çalışmasını sınırlı hale getirilmiş bir konunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve betimlenmesi biçiminde de tanımlamak mümkündür (Merriam, 2013). Bu yönüyle durum deseni nitel bir araştırma yöntemi belirlenmiş konuların anlaşılması ve yorumlanması hususunda güçlü çıktılar elde etmeyi sağlar. Bu çalışmada örneklem Örneklem olarak “Survivor2022 AllStar Türkiye” adlı yarışma ile alakalı tweetlerin gönderildiği “#Survivor2022 AllStar” adlı hashtag yorumları amaçsal örneklem kapsamında seçilmiştir. Bu noktada temel sınırlandırma, nitel analiz programın yapısal özelliğine bağlı olarak sadece son yedi gün bazında gönderilmiş tweetlerin işlenebilmesidir. Dar bir zaman aralığı belirlememek ve çok sınırlı küçük bir veri havuzu elde etmemek adına programın yapısal işleyişi göz önüne alınmıştır. Günlük sınırlandırılmış en üst tweet alma limiti sebebiyle (25 Nisan-07 Mayıs 2022) iki hafta süresince atılan tweet sayısı orantılı biçimde günlere yaygınlaştırılarak veri setleri daha uzun sürede elde edilen verileri temsil edecek biçimde yapılandırılmıştır. Günde konuyla ilgili ortalama 285 tweet ayrıştırılmış iki haftada ise; bu veri setinde toplam 4000 tweet üzerinde yapılan çalışma neticelendirilmiştir. 4000 tweet içinde yapılan ayrıştırmada konuyla ilgileri ve kategorileri barındıran toplam 3984 tweet belirlenmiştir. Böylelikle veri seti üzerinden çalışmanın kodlama yapısını oluşturan örneklem havuzu oluşturulmuştur.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Duygu Durumları 3 ana başlık altında (Olumlu Duygular, Olumsuz Duygular ve Nötr Duygular) değerlendirilmiştir. Kullanıcıların Programa ait tanıtım ve reklam içeriklerini paylaşımları ise (Bilgi ve Reklam İçerikleri) ana başlığı altında toplanmıştır. Atılan tweetler 25 Nisan 2022 ile 07 Mayıs 2022 tarihleri arasında veri analizi programına çekilmiştir. Yapılan analiz ve yorumlamalar bu başlık içerisinde elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan durum deseni başlığı altında yapılandırılan araştırmada Maxqda veri analiz programının 2020 sürümü kullanılmıştır. Maxqda ile çok sayıda veri ve dosya formatı analiz yapılabilmektedir. Maxqda veri analiz programı üzerindeki veriler 4 ana başlık ve bunların içerisinde bulunan 8 alt başlık üzerinden kodlama yapılarak şekillenmiştir. Ayrıca programın ara yüzünde 15 farklı dil seçeneği bulunuyor. Bunun yanında kodlama yapılan tüm kategorilerde; kod sistemi frekans durumları, duyguların yüzdelik dağılımları, kelime bulutu, duygu durum örnekleri ve kod haritası çıktılarının analizleri elde edilmiştir. Böylelikle örneklem havuzundan elde edilen veriler düşünce, duygu ve durum ekseninde kodlama yapılarak ve görsel hale getirilmiştir. Örneklem içerisinde analiz edilerek kullanıcıların ifadeleri kategorilere göre ana ve alt başlıklar olarak ayrılmıştır. Ayrıca örneklem içerisinde kullanıcıların programa ait tanıtım ve reklam içeriklerine dair paylaşımları da ana ve alt başlıklar olarak ayrılmıştır.

4. BULGULAR

Survivor2022 AllStar, TV8’de yayınlanan bir aksiyonel yarışma programıdır. Survivor programı Türkiye’de oldukça fazla izleyici kitlesine sahip olan ve sevilen bir programdır. Yarışma programı, sadece yayınlandığı saatte değil öncesi ve sonrasında da geniş kitlelerce takip edilen ve konuşulan içeriklere sahiptir. Yarışma formatı gereği içerikte olan karakterler izleyici tarafından destekleniyor, eleştiriliyor ve bir puanlama ile yarışmada devam ediyor veya eleniyor biçimindedir. Böylece izleyicinin program hakkındaki yorumları program öncesi ve sonrasında sürmektedir. İzleyici bu konularla ilgili sosyal medya platformlarında konuyu her yönüyle defalarca konuşmakta ve fikirlerini bu mecralarda ifade etmektedir. Yarışmacıların program içindeki yarışlardaki kavgaları, sevinçleri ve üzüntüleri gündem oluşturmaktadır. Yarışmacıları kendisiyle özdeşleştirme yönünü ifade eden içeriklerin sosyal medya platformu Twitter’da konu ile ilgili hashtaglar altında yer bulması parasosyal etkileşimin izlerinin takibi açısından önemlidir. Çalışma bu kapsamda Twitter’daki “#Survivor2022 AllStar” hashtag’i altında elde edilen veriler neticesinde, izleyicinin yarışmacılarla veya yarışma programının bizzat kendisine dair yorumlamaları ekseninde kategoriler üzerinden kodlama yapılarak ilerlemektedir. Buna kapsamda Tablo 1’de yer alan ana kategoriler ve alt kategori kodları belirtilmiştir.

Tablo 1. #Survivor2022 AllStar Adlı Hashtag’deki Tweetlerin Kod Sistemi

Kod Sistemi	Twe...	TOPLAM
▼ Nötr Duygular	440	440
hayret	440	440
▼ Bilgi ve Reklam İçerikleri	1320	1320
yarışma bilgisi	520	520
ilintili reklam	800	800
▼ Olumlu Duygular	848	848
övgü	700	700
sevgi	148	148
▼ Olumsuz Duygular	1376	1376
aşağılama	580	580
kızgınlık	640	640
hakaret	156	156
Σ TOPLAM	3984	3984

Tablo 1’in ifade ettiği temel bilgi kodlu taranan twitter yorumu verilerinde bölümlerin kodlama sistemi ve içeriklerde hangi kodların daha fazla yer aldığıdır. Çalışma kapsamında twitter yorumları içeriklerinde “Nötr duygular”, “Olumlu Duygular”, “Olumsuz Duygular”, “Bilgi ve Reklam İçerikleri” temel başlıklar olarak kullanılmıştır. Genel bir özetle tüm tweetler arasında kodlama yapılan 3984 tweetin kategorik ayrımı yapılmıştır.

ve bunlar sayısal değerler biçiminde tabloda gösterilmiştir. Buna tabloya göre en yüksek sayıda kodlamanın yapıldığı ana başlık 1376 kodlama sayısı ile “Olumsuz Duygular” başlığı olarak gerçekleşmiştir. Kullanıcılar yorumlarında yarışma sırasında, yarışmacılar hakkında ve/veya yarışmacıların birbiriyle olan konuşmaları ve tavırları üzerine yoğun biçimde olumsuz duygu ifade eden yorumlar yapmışlardır. Bu yönüyle “Olumsuz Duygular” ana başlığı içerisinde nasıl bir ifade olduğuna bakıldığında “kızgınlık” alt başlığını 640 kodlama ile, “aşağılama” alt başlığını 580 ve “hakaret” alt başlığını 156 kodlama ile tabloda görülmektedir. İkinci en yüksek sayıda içeriklerde kodlama sayısına ulaşan “Bilgi ve Reklam İçerikleri” ana başlığı 1320 kodla tabloda yer almaktadır. Bu ana başlık altında bulunan “yarışma bilgisi” alt başlığı 520 ve “ilintili reklam” alt başlığı 800 kodlama ile twitter yorumlarında yoğunluklu biçimde yer almaktadır. Üçüncü olarak tabloda “Olumlu Duygular” ana başlığı 848 kodlama ile tabloda yer almaktadır.

Bu ana başlık içerisinde “övgü” alt başlığı 700 kodlama “sevgi” alt başlığı ise sadece 148 kodlama ile kendine yer bulabilmiştir. Son sırada “Nötr Duygular” ana başlığı altında “hayret” ifadelerini barındıran 440 kodlama yer almaktadır. Bu tabloda vurgulanması gereken bir konuda olumsuz duygular içinde bulunan “aşağılama” başlığı genel olarak karşı takım oyuncularına yönelik olurken, “kızgınlık” başlığı altında ki olumsuz duygu içeriklerinde ki yorum yapılan karakterin kendisi için yapılmış yorumlar üzerine şekillenmiştir. Tabloda olumsuz duyguların ön planda olduğu ve sevgi alt başlığının sonuncu sırada yer alması dikkat çekici ve düşünülmesi değerlendirilmesi gereken önemli bir husus olarak görülmektedir. Bu verilerin toplam örneklem içerisinde ne kadar ağırlığa sahip olduğu hakkında tablo aşağıda Tablo 2’ de verilmiştir.

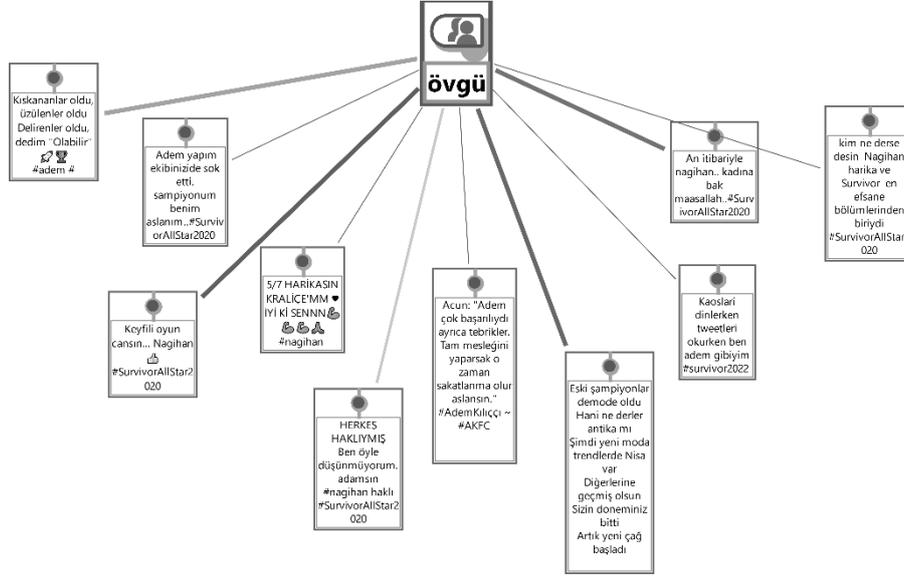
Tablo 2. #Survivor2022 AllStar Adlı Hashtag’deki Kod Sisteminin Yüzdeler İfadeleri

Kod Sistemi	Tweetler 1 - 5000	TOPLAM
☐ Nötr Duygular	10,3%	10,3%
☐ hayret	10,3%	10,3%
☐ Bilgi ve Reklam İçerikleri	34,4%	34,4%
☐ yarışma bilgisi	11,6%	11,6%
☐ ilintili reklam	22,8%	22,8%
☐ Olumlu Duygular	20,1%	20,1%
☐ övgü	17,1%	17,1%
☐ sevgi	3,0%	3,0%
☐ Olumsuz Duygular	35,2%	35,2%
☐ aşağılama	12,3%	12,3%
☐ kızgınlık	18,6%	18,6%
☐ hakaret	4,3%	4,3%

Tablo 2’de kod sisteminde en yüksek oranda kodlama koyu yeşil renkte belirtilmiş ve oran düştükçe renk açık renk olarak gösterilmiştir. Bu yönüyle tabloya bakıldığında ana ve alt kodlama başlıkları içerisinde, en yüksek oran %35,2 ile “Olumsuz Duygular” başlığı olarak gerçekleşmiştir. Bu başlığı % 34,4 oranı ile “Bilgi ve Reklam İçerikleri” ana başlığı izlemektedir. Ardından % 20,1 oranı ile “Olumlu Duygular” ana başlığı yer almaktadır. Tüm veriler birlikte değerlendirildiğinde % 3 gibi son derece düşük oranda içeriklerde “sevgi” alt başlığı yer almaktadır. Dikkat çekici bir başka veri ise; “sevgi” alt başlığının en düşük oranda yer almasının yanında “hakaret” alt başlığı oranının küçükte olsa bu içeriklerde daha yüksek çıkması toplumsal ahlak ve iletişim değerlendirmesi açısından önemli bir işaret olması noktasıdır. Parasosyal etkileşim yönünden son derece önemli bir işaret olabilecek duygusal yaklaşımlar kullanıcıların yarışmacılarla kendilerini direk olarak özdeşleştirilmesiyle bağlantılı değerlendirilebilir. Bu yönüyle kodlanan başlıkların tamamında duygusal ifadelerin kullanıcıların yarışmacılarla birlikte parasosyal etkileşim içinde olduklarına dair güçlü veriler sunmaktadır. Bu noktada incelenen örneklem kaynağının tamamında kullanıcılar yarışmacıların kendisi veya rakip yarışmacılara zaman zaman kızmakta, aşağılamakta ve hayret etmekte, ancak bu duyguları belirli yarışmacılara geliştirmekte ve o yarışmacılara karşı olumlu yaklaşımlar sergilemektedirler. Özdeşleşme başlığı içerisinde tanımlanacak bu davranış tarzları içeriklerde parasosyal bir etkileşimin güçlü biçimde olduğunun göstergesi olacaktır. Bu duygu tablosunun bütüncül olarak gösterildiği hali “Şekil 1” başlığı altında gösterilmektedir.

kullanıcıların bu isimlere yorumlarda yer vermesi parasosyal ilişkinin önemli çıktılarına işaret etmektedir. Özellikle Nisa, Atakan ve Mervenin merkeze yakın bir konumda yer bulması bu yarışmacıların yorumlarda çok fazla yer aldığına göstergesidir. Murat kelimesinin de merkeze yakın bir yerde bulunması yarışmayı sunan kişinin yarışma içinde belirli konularla ilişkili olarak değerlendirildiğini, sevildiğini veya eleştirildiğini ifade etmektedir. Tüm bunlarla birlikte kelime bulutu incelendiğinde 9 ismin ön plana çıktığı ve bulut içerisinde merkezi alanlara yakın yerlerde konumlandıkları anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Kodlu Bölümlerde Geçen Övgü Duygusu Tweet Örnekleri

Nitel analiz olarak değerlendirilecek bir başka yöntemde yapılan yorumlarda içeriklerin taranarak duygu örneklerinin kodlanması ve kategorize edilerek ağırlıkla beğenilen ve alıntılanılan örneklerin nitel analiz tablolarının oluşturulabilmesidir. Tek vaka modeli yapılandırması altında Maxquda programında inceleme altına alınan veriler ağırlık ortalamalarına göre sıralanabilmektedir. Bu yolla elde edilen nitel analiz sonuçları ik 10 tweet olarak Şekil'4'de "Olumlu vaka kodları" içerisinde gösterilmiştir. Survivor Allstar 2022 programında yarışmacılar için yapılan yorumlarda öne çıkmış olumlu duygu kodu "övgü" olmuştur. Sevgi duygu kodu çok az sayıda içerikte yer alabilmiştir. Bu övgü kodunu en çok alan yarışmacılar ise "Nagihan", "Adem", "Evrin" ve "Nisa" isimli yarışmacılardır. Yapılan nitel analiz sonuçlarına göre kullanıcılar yarışmacılarla etkileşimi olumlu yönde övgü ifadeleri ile bağlantılı biçimde sağlamaktadırlar. Övgü örnekleri içinde parasosyal etkileşimin izleri net bir şekilde tespit edilmiştir. "Survivor Allstar 2022" yorumları içinde yoğun biçimde övgüye sahip kadın yarışmacı Nagihanın yanında yoğun biçimde övgü alan tek erkek yarışmacı "Adem" olmuştur. Bu övgü içerikleri irdelendiğinde yarışmacının kendisinden çok bir başka yarışmacıya karşı kıyas yapılarak yorumların biçimlendiği ve en çok kullanılan ikonun kalp ve tüm işareti olarak kullanılan ikonların olduğu görülmüştür. Nagihan ve Adem isimli yarışmacıların en çok yarışmada rakip takımdan olan "Evrin" ile kıyaslandığı da diğer bir alt sonuç olarak tespit edilmiştir. Diğer yarışmacıların da olduğu tüm içeriklerin frekans analiz sonuçlarına ait övgü içerikli paylaşımların ayrıntısı aşağıda Tablo'5'de verilmiştir.

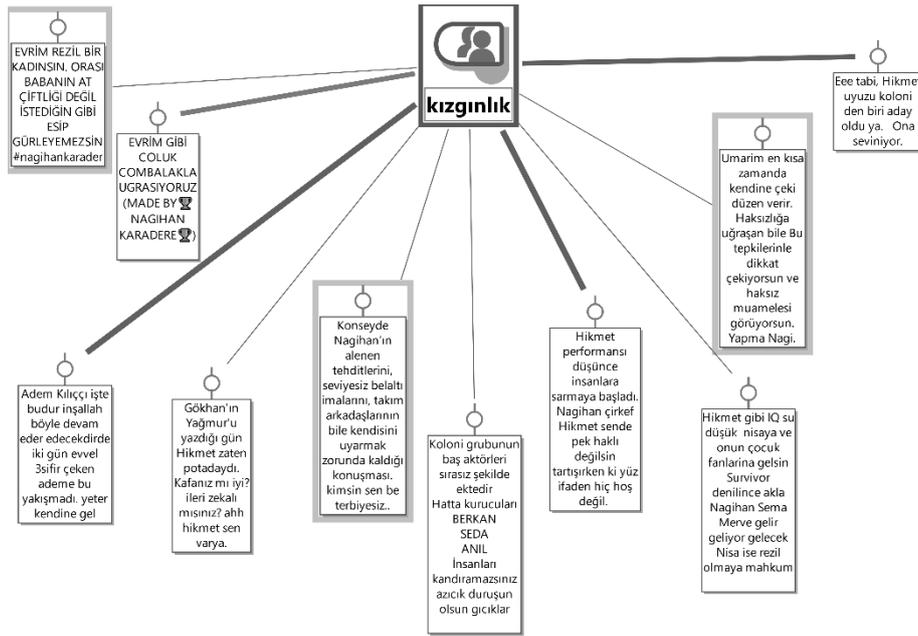
Tablo 5. Kodlu Bölümlerde Geçen Övgü Duygusu Frekans Tablosu

Yarışmacı Adı	Övgü İçeren Yorum Sayısı	Genel Toplam
Nagihan	117	117
Adem	109	223
Nisa	92	315
Evrin	84	399
Merve	45	444
Ogeday	40	484
Ayşe	39	523
Atakan	26	549

Sema	22	571
Seda	17	588
Batuhan	16	604
Berkan	13	617
Sude	11	628
Barış	10	638
Elif	8	646
Hikmet	8	654
Diğer	46	700

Twitter yorumları içerisinde kodlanmış bölümlerde geçen “övgü” içerikleri incelendiğinde; hangi isimlerin daha yoğun veya hangi isimlerin daha az övgü aldığı tespit edilmiştir. Parasosyal etkileşim adına araştırma sorularından Q1 ve Q3 kapsamında değerlendirilecek Tablo 5’ ve Tablo 6’da verilmiştir. Tablo 5’de yer alan frekans sonuçları yukarıda verilmiştir. Buna göre yapılan yorumlarda en çok övgüyü “Nagihan” (117) yorum sayısı ile almıştır. Yarışmayı ikinci tamamlayan “Adem” (109) ve yarışmayı birinci tamamlayan “Nisa” ise; (92) yorum sayısına ulaşmışlardır. Tablo’da en az övgü sayısına ulaşan yarışmacı “Hikmet” ve “Elif” (8) yorum sayısı ile olmuştur. İlk dört sırada yer alan yarışmacıların tüm övgü yorumları içerisinde yaklaşık %55’lik dilime sahip oldukları görülmektedir. Nagihan isimli yarışmacı yarışmanın 2022 finaline kalmamasına rağmen kurulan olumlu duygular açısından parasosyal ilişkinin en güçlü olduğu yarışmacı olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 5. Kodlu Bölümlerde Geçen Aşağılama Duygusu Tweet Örnekleri

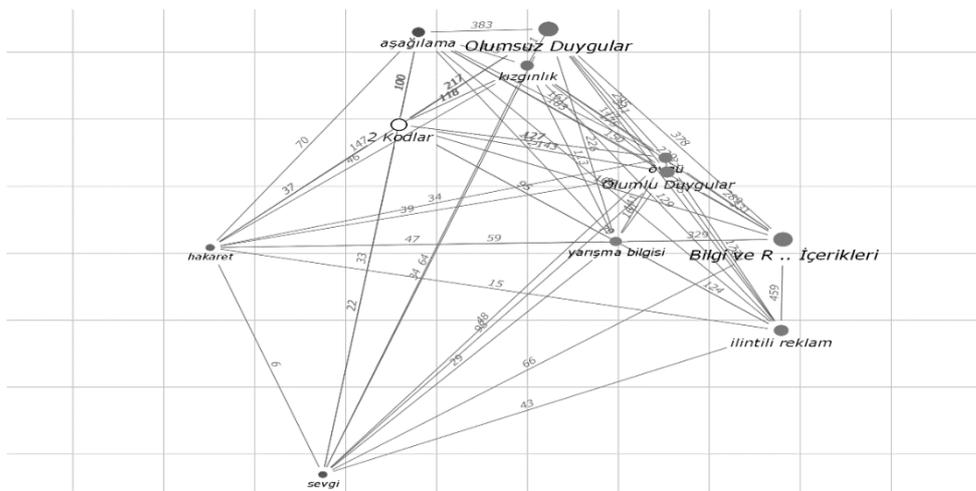

Olumsuz duygu örnekleri içerisinde kategorize edilen verilerde öne çıkan duygu “kızgınlık” olmuştur. Tek vaka modeli yapılandırılmasında ele alınan verilerde kızgınlık kodlaması altında ağırlık ortalaması en yüksek olan 10 tweet Şekil’5’de verilmiştir. Sıralamada ikinci “aşağılama” ve son olarak “hakaret” içerikleri yer almaktadır. Duygu örnekleri içerisinde en yüksek içeriğe sahip tablolarından “kızgınlık” duygusu örnek tablosunda en fazla eleştiri alan yarışmacılar Evrim, Hikmet, Nagihan v Adem olmuştur. Özellikle Evrim isimli yarışmacı yorum içerikleri incelendiğinde Adem ve Nagihan merkezli bir kıyaslama ve eleştiri olduğu yoğun biçimde görülmektedir. Evrim ve Hikmet isimli yarışmacıları destekleyen yorumların şiddetli yorumlar, ikonlar ve uzun mesajlardan oluştuğu ortak bir bütünlük içinde görülmüştür. Metinlerde kendini ifade etme açısından bu yarışmacıları destekleyenlerin sık sık kızgınlık vb. İkonlar, uzun eleştiri cümleleri kullandıkları görülmektedir. Bu yönüyle parasosyal etkileşimin güçlü bir biçimde yansımaları görülmektedir. Kızgınlık içeren tüm içeriklerin frekans analiz sonuçlarına ait sonuçlar aşağıda Tablo’6’da verilmiştir.

Tablo 6. Kodlu Bölümlerde Geçen Aşağılama Duygusu Frekans Tablosu

Yarışmacı Adı	Kızgınlık İçeren Yorum Sayısı	Genel Toplam
Evrım	92	92
Hikmet	76	168
Nagihan	67	235
Adem	58	293
Atakan	49	342
Seda	37	379
Nisa	29	408
Sema	26	434
Batuhan	23	457
Ayşe	18	475
Berkan	15	490
Merve	13	503
Mert	11	514
Yasin	9	523
Ogeday	9	532
Sude	8	540
Gizem	7	547
Diğer	33	580

Kodlanmış bölümlerde geçen “kızgınlık” içerikleri incelendiğinde; “Evrım” isimli yarışmacının en çok (92) yoruma sahip yarışmacı olduğu görülmektedir. İkinci olarak yer alan yarışmacı Hikmet (76), üçüncü Nagihan ise; (67) kızgınlık içeren yorum almıştır. Elde edilen veriler neticesinde olumsuz duygular içinde en fazla yorum sayısına ulaşan kızgınlık başlığı altında tüm yarışmacılara ait yorumlar bulunduğu anlaşılmıştır. Bu yönüyle para sosyal etkileşiminin duygu gibi güçlü bir araçla sağlandığı interaktif ortamda olumsuz duyguların tüm yarışmacılar için karşılık bulduğu anlaşılmıştır. Özellikle Evrım, Hikmet, Nagihan ve Adem isimli yarışmacıların diğer tüm yarışmacılardan ayrıştığı ve tüm olumsuz yorumların yaklaşık % 45’in bu yarışmacılar üzerinde toplandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Duygu Durumları Kod Haritası

Maxqda yapılan tüm analiz çalışmalarını kodlama haritaları üzerinden görmek yapılan çalışmanın sonuçlarını görmek ve durum tespiti açısından önemlidir. İkonların büyüklüğü içeriklerdeki yoğunluğu ve ikonlar arasında ki çizgiler ve kalınlığı da ilgili kod ile diğer kodun ne kadar ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna göre Survivor All Star 2022 yarışması için örneklem seçilen tweetlerin duygu durum haritasında daha büyük biçimde bulunan Olumsuz Duygular ön plana çıkmaktadır. Özellikle olumsuz duygular ve olumlu duygular arasında ki çizgisel yoğunluk dikkat çekmektedir. Bu içeriklerin birbiri ile etkileşimi yoğun biçimde

bulunmaktadır. Ancak olumsuz duygular olumlu yöndeki duyguları geçmiş ve daha fazla bir etkileşim alanına sahip biçimdedir.

Bunun yanında bilgi ve içerik, ilintili reklamların her iki duygu alanında yoğun etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Tablo da görülen ve ikinci en yoğun etkileşim bilgi reklam içerikleri başlığı olmuştur. Bu başlık tüm içeriklerde kendine yoğun biçimde yer bulmakta ve yarışmanın twitter içinde etkin bir yaygınlık kazanmasına öncülük etmektedir. Olumsuz duygular içerisinde en az etkileşime sahip başlık hakaret başlığı olmuştur. İlginç olarak toplum içinde nefret söylemi ve şiddetin arttığı bir dönemde en çok izlenen geniş katılımlı bir yarışma konusunda hakaretin en az içeriğe sahip olması dikkat çekicidir. Olumlu duygular içerisinde en az yoğunluk ve etkileşime sahip başlık ise sevgidir. Bu yönüyle de içeriklerde sevgi ifadeleri ve kullanımı çok az yer almış bir husustur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaştığı ve birey üzerinde etkinliğinin tartışıldığı XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde ağ toplumu, parasosyal etkileşim ve birey üzerine araştırmalar sürmektedir. Dünyanın sanal bir gerçeğe evrildiği bireyin fiziki ortamını değiştirmesi yeni iletişim teknolojilerinin etkinliğini de gittikçe arttırmaktadır. Geleneksel medyadan (Gazete, Radyo – Tv) yeni medyaya hibrik değişimin yaşandığı bu dönemde televizyonda izlenen bir içeriğin sosyal medya alanında da bir etkileşim ortamı bulması hibritleşmenin basit bir örneğidir. Hali hazırda dünyada sosyal medya uygulamalarının bu noktada güçlü bir alan oluşturması da bu dönüşüm sürecinin yansımalarından başka birşey değildir. Toplumların ağ içerisinde sürdürdüğü yaşam tarzı inşa üreci hızla devam etmektedir. Birey fiziki davranış, tutum ve düşüncelerini sanal dünyalarda kolay ve haz merkezli dönüştürmektedir. Dolayısıyla parasosyal etkileşim alanı dönüşümün izlerini ve etkinliğini anlamak adına son derece önemli bir kavramsaldır. Bu noktada sosyal medyanın güçlü etkileşime sahip, düşünsel bazda dengeli bir alan olarak kullanılan Twitter ortamının örneklem alındığı çalışma, parasosyal etkileşim ve twitter kullanıcıların nasıl ve hangi biçimde etkileşim içinde olduğunu geleneksel medyada karşılığı olan hibrit dönüşümden de temel alarak, bir analiz biçiminde nicel ve nitel yollarla ortaya koymaktadır.

Çalışmada temel problematik, Twitter uygulamasının etkin bir ağ toplumu oluşturma özelliğine sahip olması, parasosyal etkileşimin bu ağ aracılığıyla güçlü biçimde sağlandığı fikrinden hareketle yapılandırılmıştır. Ağ toplumu tanımı ve yapısı ardından parasosyal etkileşim nedir ve teorik karşılıkları verildikten sonra yapılan analiz ile, twitter kullanıcılarının, geleneksel iletişim araçlarından olan televizyonda yayınlanan izlenirliliği yüksek Survivor AllStar 2022 programına üzerinden ağ içerisinde hangi duygu ve düşünceleri ne oranda ifade ettikleri incelenmiştir. Parasosyal etkileşim kavramının temelinde halihazırda, bireyin izlediği, gördüğü aslında güçlü biçimde enforme edildiği kurgusal veya medyatik karakterleri içselleştirdiği ve onları kendisiyle özdeş saydığı fikri yatmaktadır. Çalışma neticesinde yapılan analizlerde kullanıcıların karakterlerle duygusal yönlü güçlü bağlar kurdukları ortaya çıkmıştır. Kullanıcıların çoğu karakterler ile olumsuz duygular üzerinden etkileşim kurdukları ve aşağılama, kızgınlık ve hakaret ekseni içerikler ürettikleri görülmüştür. Bunun yanında kullanıcıların bazılarının olumlu duygular üreterek karakterlerle övgü ve sevgi bağlamında onları yücelten içeriklerle etkileşim sağladıkları anlaşılmıştır. Ancak genel örneklem içerisinde kullanıcıların daha yüksek oranda olumsuz duygular üreterek etkileşim sürecini gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında önemli bir ayrıntı olarak program içerikleri hakkında bilgi veren ilgili reklam ve bilgi içeriklerinin de etkileşim sürecinde güçlendirici bir ek faktör olduğu görülmüştür. İçeriklerde yer alma retweet, beğenme, etiketleme gibi hususlarda kendini kullanıcı alanlarında görünür kılan bu reklam ve bilgi içerikleri etkileşim sürecinde diğer karakterler ve kullanıcılar tarafından takip edilmektedir. Tablo 1'e bakıldığında kullanıcıların olumsuz duygular başlığında kızgınlık ve aşağılama duygularını güçlü biçimde ürettikleri anlaşılmıştır. Çünkü özellikle inanma veya bir konuyu savunma gibi bir hususun genel olarak kullanıcının benimsediği karakterlere karşı diğer karakterlerce bir tavır ve davranış gelişmesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. İçeriklerde ki olumsuz duyguların kızgınlık ve aşağılama içeriklerinin büyük çoğunluğunun karakterin kendisine değil kullanıcıların kendi karakterleri için gelen eleştiri ve iddialara yönelik olarak olduğu görülmüştür. Zira olumsuz duygular başlığı altında 1376 kodlanmış içerik tespit edilmiştir. Bunun yanında bilgi ve reklam içerikli yorumlar ikinci en yüksek sayıya (1320 kod) sahip ana başlık olmuştur. Yeni iletişim teknolojilerinin kendi içinde ki metinsel yapılanması ve twitter gibi bir uygulamanın içerik yapılanması gereği yapılan yorumlarda program akışı, yarışmacı bilgisi, son gelişmeler, kim nasıl bir gün geçirdi, arkadaşlıklar, kavgalar gibi içeriksel bilgilendirmeler bu başlık altında yapılmaktadır. Dolayısıyla parasosyal etkileşimin alt yapısı ve kullanıcılarının karakter tercihleri hakkında bilgi edinme havuzları bu ana başlık ile elde ettikleri bilgilerle pekişmektedir. Bu başlık altında yapılan kod haritasında da anlaşılmaktadır ki bilgi ve reklam içerikleri hem olumlu hemde olumsuz duygularla yoğun bir etkileşim halindedir. Bu yönüyle

her ne yorum veya yaklaşım olursa olsun içeriği besleyen ana kaynaklardan birisi olarak sosyal medya ortamında üretilen program bilgilendirmeleri kullanıcılara parasosyal etkileşimi güçlü biçimde sunmaktadır. Bu alanda bir diğer başlık alan olumlu duygular başlıklı kodlamalarda en yüksek kodlama sayısı (700) övgü başlığı altında olmuştur. Yine övgü ifadesi genel biçimde yarışmacıların oyun içinde sergiledikleri fiziki başarıları, karşı rakibine karşı söylemleri üzerine şekillenmektedir. Bir diğer olumlu duygular başlığı altında ki duygu ifade sevgidir. Sevgi tüm içerikler içinde en az üretilen (148) içerik başlığı olarak gerçekleşmiştir. Kullanıcıların bu kodlama sistematığı oluşturan içeriklerde çoğu kez kendini yarışmacı ile bütünleşik biçimde yerleştirdiği, bir nevi kendisi yarışmasına bir eylem ve söylem içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca yarışmacıların kullanıcıların yaşam tarzları, gündelik pratikleri, konuşma tarzları ile olan benzerlik ve uyum içinde olduklarının ifade etmeleri etkileşimin güçlülüğünü göz önüne sermektedir. Hali halizarda karakterlerin kendi gibi olması veya benzetilmesi parasosyal etkileşimin temel göstergelerinin başındadır. Kullanıcılar sanal ortamlarda kendileri ile içselleştirdikleri karakterle bütünleşmekte ve o içeriklerde karakterlerin ne yaptığını dikkate almaktadır. Bu yönüyle şiddet, hakaret ve kavga ortamının gelişmesi direk olarak sanal ortama yansiyarak olumsuz duyguların daha güçlü biçimde yer edinmesini getirmektedir. Çalışma da olumsuz duyguların kızgınlık (640) aşağılama (580) ve hakaret (156) başlıkları altında diğer tüm başlıklardan daha fazla olması buna bağlanabilir. Bu yönüyle yorumların veri analizinde karşılaşılan ve derinlemesine yapılacak bir değerlendirme neticesinde kızgınlık ifadeleri yarışmacıların diğerler yarışmacılarla yaptıkları parkur oyunlarında ki hatalar üzerine yarışmacıların şahsına yönelik çok az sayıda olmakla birlikte genellikle aşağılama içeriklerinin yarışmacıların karşı takım oyuncularıyla iletişimleri adına yapılan eleştirileri ağırlıklı olarak yansıttığı görülmüştür.

Bu sonuçlardan anlaşılmaktadır ki, yarışmayı takip eden kullanıcıların, karakter ile kurdukları ağ bağlantısı sanal ve gerçek karışımı yönüyle çok yönlü biçimde hem olumsuz hem de olumlu duygular üzerinden kendini ifade etmiştir. Bunun yanında bilgi ve reklam içeriklerinin parasosyal etkileşimi güçlendirecek bir zemin teşkil ettiği anlaşılmıştır. Analizin genelinde, göze çarpan yön kodlama başlıklarının neredeyse tümünün parasosyal etkileşim ile ilişkisinin olduğunun anlaşılmasıdır. Çünkü tüm tablo, şekiller ve haritalar göstermektedir ki, olumlu ve olumsuz duyguları ileten içerikler dahi, birlikte kullanılabilir. İçeriklerde ki ifadelerin çoğunluğu beş yarışmacı etrafında şekillenmekte ancak bazı ifadelerinde yarışmanın geneli üzerine yapılan sert eleştirileri barındırması oluşturmaktadır. Bunun yanında az sayıda da olsa bazı yarışmacılara ortak biçimli kısmı sert ve övgü dolu ifadelerde içeriklerde yer almaktadır. Analiz kapsamında gerçekleştirilen kelime bulutu çıktısında, en sık tekrarlanan ilk 20 kelimenin 8'inde yarışmacıların isimleri yer almaktadır. Ön plana çıkan beş yarışmacının (Nagihan, Adem, Evrim, Hikmet ve Nisa) destek bulması ve savunulması içselleştirme ve parasosyal etkileşimin güçlü kurulduğu karakterler olarak toplum genelinin yapısını özetlemeyle faydalı olacaktır. Bu karakterler üzerinden yapılacak toplumsal değerlendirmeler genel toplum yapısının anlaşılması adına da fayda da sağlayacaktır. Böyle bir sonucun oluşmasında bu karakterlerin bazılarının yarışma içerisinde buldukları noktayı hak etmedikleri düşüncesi yatmaktadır. Twitter'da oluşan ağ sistematığı için kullanıcılar tipik bir ağ toplumu bireyi haline gelerek içeriklerde ki karakterlerle arkadaş, dost, sevgili, kardeş gibi güçlü bir parasosyal etkileşim kurabilmektedirler. Çalışma parasosyal etkileşimin ağ toplumu, internet ve yeni iletişim teknolojilerinin geliştirdiği fırsatlarla sosyal medya mecrasında yoğun biçimde yaşandığını göstermektedir. Ayrıca çalışmada elde edilen sonuçlar yönünden yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Auter, P. J., & Palmgreen, P. (2000). Development and validation of a parasocial interaction measure: The audience-person interaction scale. *Communication Research Reports*, 77(1), 79-89.
- Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The 'digital natives debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology* 39(5), 775-786.
- Bente, G., Krämer, N. C., Petersen, A., & de Ruyter, J. P. (2001). Computer animated movement and person perception. *Methodological advances in nonverbal behavior research. Journal of Nonverbal Behavior* 25(3), 151-166.
- Binark, M. (2017). Yeni Medyada Katılımcı Kültür ve Troller: Adana Şehri Üzerine Trollerin Dil Kullanım Pratikleri. *Online Academic Journal of Information Technology-Special Issue* 8(30), 306-325.
- Bozkurt, A. (2013, Ağustos 05). Açık ve uzaktan öğretim: Web 2.0 ve sosyal ağların etkileri. *Akademik Bilişim*: https://www.academia.edu/2536910/Acık_ve_Uzaktan_Ogretim_Web_2.0_ve_Sosyal_Aglarin_Etkileri adresinden alındı
- Castells, M. (2004). *Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. The network society: a cross-cultural perspective.* Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Castells, M. (2009). *Communication Power.* New York: Oxford University Press.
- Castells, M. (2013). *Ağ Toplumunun Yükselişi, Birinci Cilt, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chung, S., & Cho, H. (2017). Fostering parasocial relationships with celebrities on social media: Implications for celebrity endorsement. *Psychology and Marketing*, 34(4), 481-495.
- Çakır, S. Y. (2014). Marka toplulukları: Markaların Sanal Ortamdaki Etkileşim Alanları. E. B. Akça içinde, *Yeni Medya, Pratikler, Olanaklar* (s. 219). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Dibble, J., Hartmann, T., & Rosaen, S. F. (2016). Parasocial Interaction and Parasocial Relationship: Conceptual Clarification and a Critical Assessment of Measures. *Hum Commun Res*, 42, 21-44.
- Eyal, K., & Rubin, A. M. (2003). Viewer aggression and homophily, identification, and para-social relationships with television characters. *Journal of Broadcasting ve Electronic Media*, 47(1), 77-98.
- Giles, D. C. (2002). Parasocial interaction: A review of the literature and a model for future research. *Media Psychology*, 4(3), 279-305.
- Horton, D., & Wohl, R. R. (1956). Mass communication and para-social interaction. *Psychiatry*, 19, 215-229.
- Hwang, K., & Zhang, Q. (2018). Influence of parasocial relationship between digital celebrities and their followers on followers purchase and electronic word of mouth intentions, and persuasion knowledge. *Computers in Human Behavior*, 87, 155-173.
- Linek, S. B. (2011). As you like it: what media psychology can tell us about educational game design. P. Felicia içinde, *Handbook of research on improving learning and motivation through educational games: multidisciplinary approaches* (s. 606-632). Pennsylvania: IGI Global.
- Perlman, D., & Peplau, L. A. (1981). Toward a social psychology of loneliness. R. Gilmour, & S. Duck içinde, *Personal relationships, 3: Personal relationships in disorder* (s. 31-51). London: Academic Press.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Reeves, B., & Nass, C. I. (1996). *The media equation: how people treat computers, television, and new media like real people and places.* Stanford: CSLI Publications.
- Rihl, A., & Wegener, C. (2019). YouTube celebrities and parasocial interaction: Using feedback channels in mediated relationships. *Journal of Research into New Media Technologies*, 25(3), 554-566.
- Social, W. A. (2022, Ağustos 10). <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>. We Are Social: <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/> adresinden alındı
- Söğüt, Y. (2019). Yeni Hayat Önerisi Bağlamında Kimlik İnşası ve Medya. Y. Söğüt içinde, *Kavramdan Pratiğe Kimlik İnşası* (s. 135-147). Ankara: Sonçağ Akademi.
- Stever, G. S., & Lawson, K. (2013). Twitter as a way for celebrities to communicate with fans: Implications for the study of para-social interaction. *North American Journal of Psychology*, 15(2), 339-354.
- Ünür, E. (2016). Geleneksel medya'nın sosyal medyayı nasıl kullandığına ilişkin bir inceleme: Dizilerin Twitter kullanımını. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20(1), 153-170.
- Van Dijk, J. (2012). *The Network Society 3rd Edition.* Londra: SAGE Publications.
- Wohl, D. H., & Richard, R. (1956). Mass Communication and Para-Social Interaction. *Psychiatry*, 19:3, 215-229.
- Yayla, N. (2019). Youtuberlar Açısından Üniversite Öğrencilerinin Parasosyal Etkileşim Düzeyleri. 5. Uluslararası İletişim Öğrencileri Sempozyumu: Sosyal Medya-II Oturumu (s. 221-231). İzmir: Ege Üniversitesi.

The Effects of Macroeconomic Indicators on Lending Interest Rates: Evidence from BRICST, MINT, and Fragile Five Countries

Makroekonomik Göstergelerin Borç Faiz Oranları Üzerindeki Etkileri: BRICST, MINT ve Kırılma Beşli Ülkelerinden Kanıtlar

Özge KORKMAZ *
Mustafa Tevfik KARTAL **
Fatih AYHAN ***

ABSTRACT

This study analyzes the effects of the macroeconomic indicators on the lending interest rates in the leading emerging countries by considering the significance of the interest rates for economic growth since high-level interest rates decrease economic growth and volatile interest rates deteriorate economic stability. In this context, the lending interest rate is considered as the dependent variable; foreign exchange (FX) rates, gross domestic product (GDP), and inflation are included as the independent variables that are the main macroeconomic indicators; annual data from 1990 to 2019 are used, and the panel data analysis is applied. The empirical analysis results reveal that (i) FX rates, GDP, and inflation have a significant effect on the lending interest rates at the panel level; (ii) the significance of these macroeconomic indicators vary at the country level; (iii) GDP is the most influential factor on the lending interest rates at both panel and the country level. The analysis results underline the effects of macroeconomic factors on the lending interest rates. Therefore, countries should apply appropriate policies to lessen the adverse effects of the macroeconomic indicators on the interest rates so that economic growth can be supported by low-level lending interest rates. Hence, emerging countries can benefit from low-level lending interest rates.

KEYWORDS

Lending Interest Rate; Macro Factors; Emerging Countries; Panel Data.

ÖZ

Bu çalışma, faiz oranlarının ekonomik büyüme açısından önemini göz önünde bulundurarak, önde gelen gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik göstergelerin borç verme faiz oranları üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Bu kapsamda, borç verme faiz oranı bağımlı değişken olarak kabul edilmekte; temel makroekonomik göstergeler olan bağımsız değişkenler arasında döviz kurları, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ve enflasyon yer almaktadır; 1990'dan 2019'a kadar olan yıllık veriler kullanılmış ve panel veri analizi uygulanmıştır. Ampirik analiz sonuçlarına göre, (i) döviz kurları, GSYİH ve enflasyonun panel düzeyinde borç verme faiz oranları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir; (ii) bu makroekonomik göstergelerin önemi ülke düzeyinde farklılık göstermektedir; (iii) GSYİH, hem panel hem de ülke düzeyinde borç verme faiz oranları üzerinde en etkili faktördür. Analiz sonuçları, makroekonomik faktörlerin borç verme faiz oranları üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyümenin düşük seviyeli borç verme faiz oranları ile desteklenmesi için, makroekonomik göstergelerin faiz oranları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacak uygun politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler düşük seviyeli borç verme faiz oranlarından yararlanabilirler.

ANAHTAR KELİMELER

Borçlanma Faiz Oranı; Makroekonomik Faktörler; Gelişmekte Olan Ülkeler; Panel Data.

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
29.08.2022	03.10.2022
Atf	Korkmaz, Ö., Kartal, M. T. ve Ayhan, F. (2022). The Effects of Macroeconomic Indicators on Lending Interest Rates: Evidence from BRICST, MINT, and Fragile Five Countries. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 682-693.

* Assoc. Prof. Dr., Malatya Turgut Özal University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Management Information Systems, Malatya/Turkey, ozge.korkmaz@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9275-1271

** Assoc. Prof. Dr., Borsa İstanbul Strategic Planning, Financial Reporting and Investor Relations Directorate, İstanbul/Turkey, mustafatevfikkartal@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8038-8241

*** Corresponding Author, Assoc. Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Business Administration and Economics, Department of Economics, Balıkesir/Turkey, fayhan@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7447-5506

INTRODUCTION

While developed countries aim to sustain economic development, emerging countries desire to take place among developed countries (Kartal, 2019). In this context, economic growth is so crucial because it is highly related to the economic development and sustainability that affect the life quality of citizens (Kartal, 2020). Moreover, macroeconomic indicators are significant for sustainable economic growth and development as well.

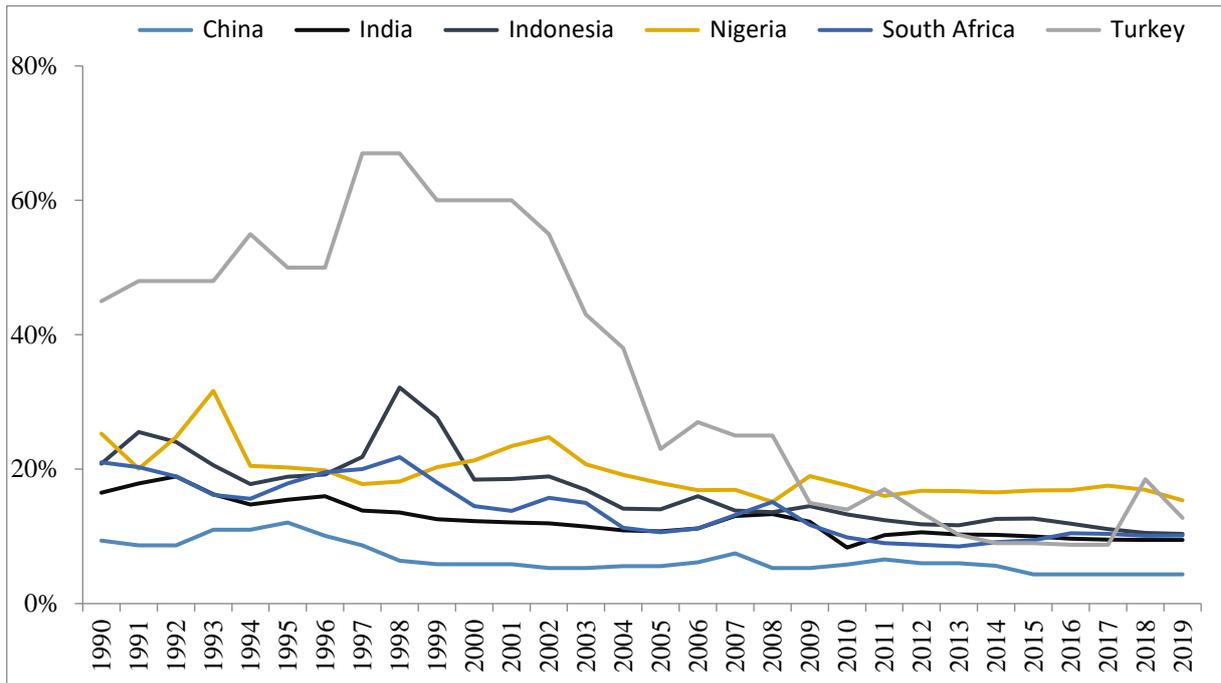
The stability of macroeconomic indicators is a key point in terms of economic growth and development since it affects both real and financial sectors that are the two main sources of economic activities (Depren et al., 2021a). Especially, main macroeconomic indicators like FX rates, GDP, inflation, and interest rate serve as a mirror that reflects economies (Kartal, 2019). Therefore, achievements in these indicators can significantly affect economic growth.

Although there are a variety of macroeconomic indicators that can be treated as main indicators, interest rates are among the most important ones. That is why because interest rates are the unique indicators that reflect the value and cost of money (Özdemir & Altınöz, 2012; Lyashenko & Mercurio, 2019; Kartal, 2020; Depren et al., 2021a). Besides, there is a nexus from macroeconomic indicators to interest rates (Chirwa & Mlachila, 2004; Perera & Wickramanayake, 2016; Liu, 2019). Naturally, there is a relationship between interest rates to macroeconomic indicators (Kartal, 2020). In addition, interest rates have an impact on investments and savings (Lin et al., 2018; Depren et al., 2021a; Kartal et al., 2021). Moreover, other economic activities like production and consumption are affected by interest rates.

Interest rates have importance for countries, especially emerging countries. Most emerging countries have insufficient savings, which is crucial for the financing of economic growth, and a bank-based financial infrastructure where interest rates are the main intermediary tools in such a system (Kartal et al., 2018a). Accordingly, the level and progress of interest rates are key for such countries in terms of economic stability, growth, and development, and countries desire to have low-level interest rates (Tumwine et al., 2018). However, high-level interest rates can be necessary when an increase in FX rates, inflation, and inflation expectations is examined so that such increases can be stabilized (Entrop et al., 2017). Hence, interest rates can be positioned as one of the main macroeconomic indicators that should be considered by policy-makers in directing economic policies and activities.

Although it is mentioned generally from the interest rate concept, in practice, there are various interest rate types. Central bank repo interest rates (i.e., one-week repo interest rate as a monetary policy indicator), credit interest rates deposit interest rates, interbank interest rates, reference interest rates, and Treasury bond/bill interest rates are some types of interest rates (Dinçer et al., 2019; Kartal, 2019; Salim, 2019; Kartal, 2020; Depren et al., 2021a; Depren et al., 2021b). Each type of interest rate is used in different economic and financial activities. When considering the economic and financial structures of emerging countries, which are the bank-based infrastructure, lack of savings for the financing of economic activities, and the funded by mainly banks' financing (Kaufmann & Valderrama, 2008; Kartal et al., 2018a), lending interest rates can be evaluated as the most important interest rate type.

Developed countries benefit from the low-level interest rates. However, emerging countries have a volatile trend in terms of interest rates. Figure 1 represents the progress of interest rates in the selected emerging countries.

Figure 1. The Progress of Lending Interest Rates (%).

Source: World Bank (WB), 2021.

As Figure 1 presents, some emerging countries like Turkey and Nigeria have quite high-level interest rates while some others have relatively low-level interest rates. Nevertheless, emerging countries have higher interest rates than developed countries that have generally 1%-5% intervals (WB, 2021).

By considering that most emerging countries have a bank-based financial system, banks collect deposits and provide credit through the lending mechanism, and interest rates are crucial for economic growth, development, and stability, we prefer to focus on the lending interest rate as the interest rate indicator because we focus on the cost of money providing of banks. In this context, we aim to examine the effects of the main macroeconomic indicators on the lending interest rates. Hence, we can determine the influential macroeconomic indicators so that some policy proposals can be developed and emerging countries can benefit from them by applying policies that help achieve low lending interest rates.

In this study, we examine the emerging countries that take place in BRICST, MINT, and Fragile Five groups because they are leading countries that have a high share among emerging countries in the global economy. Besides, the most recent annual data from 1990 to 2019 and three macroeconomic indicators (e.g., FX rates, GDP, inflation) are used. Moreover, panel data analysis is performed for examination at the panel and country level. Hence, we try to specify the issues (i) when lending interest rates change; and (ii) how macroeconomic indicators affect the lending on interest rates (e.g., which has positive effects and which has negative effects). The analysis results show that three macroeconomic indicators have a significant effect on the interest rates at the panel level whereas the results differ at the country level. These results highlight that emerging countries should customize the policies by considering their economic realities when designing policy frameworks regarding the interest rates and main macroeconomic indicators.

The contributions of this study are as follows: (i) the study aims at analyzing the sensitivity of the countries against the lending interest rates; (ii) the study focuses on the most important and main macroeconomic indicators as FX rates, GDP, and inflation to examine the lending interest rates in pioneering emerging countries taking place in BRICST, MINT, and Fragile Five groups; (iii) the study handles the most recent annual data between 1990 and 2019; (iv) the study applies panel data analysis to presents the results both at the panel and country levels; (v) the study provides comparative results regarding lending interest rates for leading emerging countries; (vi) the study recommends some policy proposals based on the outcomes obtained.

The study consists of 5 sections. Section 2 summarizes the literature. Section 3 includes the scope, data, and methodology. Section 4 presents the analysis results and discussion. Section 5 concludes.

1. LITERATURE REVIEW

In the current literature, there are various studies regarding interest rates. In these studies, different types of interest rates are examined, and a variety of macroeconomic explanatory variables like FX rates, GDP, consumer prices index (CPI) are included to examine the interest rates. Macroeconomic conditions of countries proxied by macroeconomic indicators are much related to the progress of the interest rates and changes in macroeconomic indicators can make either positive or negative effects on the interest rates (Chirwa & Mlachila, 2004; Perera & Wickramanayake, 2016; Liu, 2019). Moreover, several statistical and econometric models like autoregressive models (vector autoregression, vector error correction model), causality and cointegration (Granger, Johansen), generalized method of moments, regression (multivariate adaptive regression splines, ordinary least square, quantile) are applied.

The first group of studies takes FX rates into account in the examination of the interest rates. Hol (2006), Sever & Mızrak (2007), Paramati & Gupta (2013), Gupta & Goyal (2015), Ekinçi et al. (2016), Maitra (2017), Obeng & Sakyi (2017), Kartal et al. (2018b), Gopinathan & Durai (2019), and Kartal (2019) are some examples of the studies that investigate the relationship between interest rates and FX rates for Italy, Ghana, Turkey, Sri Lanka, India, and selected countries (Norway, Sweden, Denmark). We use the value of the United States dollar (USD) against the local currency units of the countries. Moreover, we expect either a positive or an inverse nexus between interest rates and FX rates as in line with the researches.

The second group of studies includes GDP as an explanatory variable in the examination of the interest rates. In this context, studies consider either GDP (economic) growth or GDP amount to examine the nexus with the interest rates for countries like Turkey (Akıncı & Yılmaz, 2016; Torun & Karanfil, 2016), selected 4 economies like The United States of America (USA), Canada, Euro Area, United Kingdom (UK) (Holston et al., 2017), Ghana (Obeng & Sakyi, 2017), selected 38 transitory economies (Shaukat et al., 2019). These studies show mostly a negative relationship between interest rates and GDP. We use the GDP amount as a variable and expect a negative relationship as in line with the studies.

The third group of studies uses inflation as a significant variable. There are various studies concerning the nexus between interest rates and inflation. Some of these studies are prepared for the USA, Turkey, UK, and Brazil (Mehra, 1996; Berument, 1999; Berument & Malatyali, 2001; Berument et al., 2004; Muinhos & Nakane, 2006; Sever & Mızrak, 2007; Torun & Karanfil, 2016; Dinçer et al., 2019; Kartal, 2019). Almost fully unanimous, these studies conclude that there is a positive connection between interest rates and inflation. We use the CPI as a variable and expect a positive relationship by considering a high positive correlation between interest rates and inflation and the results of these studies.

Besides these researches, the relevant literature also has different studies that investigate the nexus of the interest rates with different factors. For example, Arora & Tanner (2013), Gupta & Goyal (2015), Ratti & Vespignani (2016) examine the relationship between oil prices and interest rates for the USA, Euro Region, China, India, and Japan. Also, Cottarelli & Kourelis (1994) consider the effects of economic openness while Mojon (2000) examine banking concentration and competition, Egert et al. (2007) study financial sector development, Özdemir & Altınöz (2012) review banking sector stability, and Kartal et al. (2021) investigate the effects of loan/deposit ratio on the interest rates.

To sum up, it can be concluded that FX rates, GDP (proxied by either amount or growth rate), and inflation (proxied by mainly CPI) are the main macroeconomic indicators, which can be used to examine the progress of the lending interest rates. As a result of the literature review, three main macroeconomic indicators are selected to examine their effects on the lending interest rates. Table 1 gives a brief description of the variables.

Table 1. Descriptions of the Variables

Variable	Symbol	Description	Nexus
Interest Rate*	i	Lending Interest Rate (Annual,%)	
FX Rates	I	Official Exchange Rate (Local Currency Unit per USD)	+,-
GDP	Y	GDP (current US\$)	-
Inflation	π	Consumer Prices (annual %)	+

Notes: * denotes the dependent variable.

2. SCOPE, DATA, AND METHODOLOGY

2.1. Scope

We aim at examining the progress of the lending interest rates in emerging countries. In this context, we select BRICST, MINT, and Fragile Five countries as the target scope. The following countries are in these groups:

- BRICST: Brazil, Russia, India, China, South Africa, Turkey.
- MINT: Mexico, Indonesia, Nigeria, Turkey.
- Fragile five: Brazil, India, Indonesia, South Africa, Turkey.

We targeted a total of nine countries as Brazil (BRA), China (CHN), India (IND), Indonesia (IDN), Mexico (MEX), Nigeria (NGA), Russian Federation (RUS), South Africa (ZAF), and Turkey (TUR). However, Russian Federation is excluded because there is so much deficiency in data for variables, and Brazil and Mexico are excluded since the lending interest rate data for these countries are not accessible. Hence, we can analyze six countries although we aimed at examining nine countries at the beginning due to the data availability.

2.2. Data

The study covers the period between 1990 and 2019. Data for the dependent and independent determinants are mainly gathered from WB (2021) except for India's CPI data that is gathered from Statista (2021), and Turkey's lending interest rate data that is retrieved from the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) (2021).

2.3. Panel Data Analysis

The presence of cross-section dependence should be investigated to select the analysis that will be used to investigate the long-term relationship, and accordingly, the unit root test and cointegration test should be selected when working with panel data. For this purpose, firstly, the cross-section dependence is investigated in the study. The existence of cross-sectional dependence is investigated with Breusch & Pagan's (1980) LM test or the Pesaran (2004) CD test since there are cross-sectional dimensions ($N=6$) and time dimension ($T=30$) in this study. If the group mean is zero and on the contrary, the individual mean is not equal the zero, we think that the tests are biased. These tests are biased. It is assumed that there is no cross-sectional dependence under the null hypothesis at the test. The test statistic of the LM test is as follows (Pesaran, 2004):

$$LM = T \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{i,j}^2 \right) \quad (1)$$

Here $\hat{\rho}_{i,j}$ shows pairwise correlation between units. When N is fixed and $T \rightarrow \infty$ with $N(N-1)/2$ degree of freedom, LM statistic has χ^2 distribution. Pesaran (2004) proposes the CDLM test and the statistics for this test is as follows (Pesaran, 2004):

$$CDLM = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{i,j} \right) \quad (2)$$

This test statistic has a standard normal distribution. However, this test is not strong when the mean pairwise correlations for the population are zero. In a case where N and T are constant, the average of this test is zero in panel models including the heterogeneous, nonstationary and dynamic model categories.

Pesaran (2007) suggests the Cross-Sectionally Augmented IPS (CIPS) panel unit root test, which allows cross-sectional dependence between series and can yield significant results in both $N>T$ and $N<T$ cases. In this test, first, the CADF test statistics values are calculated for all the units that make up the panel, then the arithmetic average of these tests is taken and the CIPS test statistics values are calculated for the panel as a whole. In addition, the results of the CADF test perform stability analysis for each country that makes up the panel while the results of the CIPS test perform stability analysis for the panel as a whole. The statistical values of CIPS are calculated as follows:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^n t(N, T) \quad (3)$$

The obtained values of CIPS test statistics are matched with the critical table values created by Pesaran with Monte Carlo simulations, and hypotheses are checked for stationarity (Pesaran, 2007).

Another important issue in investigating the long-run relationship is the investigation of the homogeneity assumption. Depending on whether the relevant assumption is met or not, the cointegration test to be used in the study is decided. The homogeneity assumption, which is first discussed by Swamy (1970), is examined with the Swamy test. In this test;

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{it} X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

β_i slope coefficients are examined to control whether they are not equal from one cross-section to another in this type of cointegration equation. The hypotheses of the test are $H_0: \beta_i = \beta$ slope coefficients are homogenous and $H_1: \beta_i \neq \beta$ slope coefficients are heterogeneous. Pesaran & Yamagata (2008) develop two different testing statistics in order to check the hypotheses:

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S}-k}{\sqrt{2k}} \quad (5)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S}-k}{\sqrt{\text{Var}(t,k)}} \quad (6)$$

N symbolizes the number of cross-sections, S symbolizes the Swamy test statistics, k symbolizes the number of independent variables, and Var(t,k) shows the standard error in equations (5) and (6) (Pesaran & Yamagata, 2008).

The study aims to investigate the cointegration connection between variables by applying the Durbin Hausman test. With this aim, the model is determined as follows:

$$i = \beta_{0it} + \beta_{1it}\pi_{it} + \beta_{2it}I_{it} + \beta_{3it}Y_{it} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Here, β and ε show the coefficients and error term, respectively. The cointegration nexus is examined with the help of the Durbin Hausman panel cointegration test. Durbin Hausman's cointegration test permits panel cointegration analysis if the explanatory variables are I(1) or I(0), while the dependent variable is I(1). Moreover, the test regards the common factors. With the Durbin Hausman method, the presence of the cointegration nexus applying two different tests is investigated (Westerlund, 2008). The first is the Durbin Hausman group test and the second is the Durbin-Hausman panel test. Westerlund (2008) permits for the variance of the autoregressive parameter from one section to another with the Durbin Hausman group test. The Durbin Hausman tests are predicted utilization of the following equation:

$$DH_G = \sum_{i=1}^n \tilde{S}_i (\tilde{\Phi}_i - \hat{\Phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2 \quad (8)$$

$$DH_p = \tilde{S}_n (\tilde{\Phi}_i - \hat{\Phi}_i)^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2 \quad (9)$$

The Durbin-Hausman group statistics show to test results being examined if cross-sections are heterogeneous. Although the Durbin-Hausman panel statistics apply if the cross-sections are homogeneous. If there is a long-run connection between the variables, long-run coefficients need to be calculated. In this context, the AMG estimator is used to obtain individual long-term coefficients (Eberhardt & Bond, 2009). This estimator accounts for cross-section dependence by including a 'common dynamic process' in the country regression.

3. ANALYSIS, DISCUSSION AND IMPLICATIONS

3.1. Empirical Analysis

The study includes annual data between 1990 and 2019 that includes a total of 30 observations for each variable on a country basis. Annex-1 presents descriptive statistics of the variables based on each country. In the empirical analysis, firstly cross-section dependence is examined and the outcomes are shown in Table 2.

Table 2. Tests of Cross-section Dependence for Variables

Variables	LM	CDLM
i	54.955*** (0.0000)	7.295*** (0.0000)
I	141.739** (0.0450)	23.139*** (0.0000)
Y	46.076*** (0.0000)	5.674*** (0.0000)
π	131.444*** (0.0000)	21.260*** (0.0000)

Notes: ***, ** and * show the significance level at the 1%, 5% and 10%, respectively. LM Breusch & Pagan (1980) and CDLM (Pesaran, 2004) are tests of cross-section dependence.

According to Table 2, the null hypotheses of the no dependence are rejected at the 1% level. As known, the heterogeneity of slope coefficients should be used. So, Slope Homogeneity Test, which is developed by Pesaran & Yamagata (2008), is used. The results of homogeneity and cross-dependency for the model are presented in Table 3.

Table 3. Homogeneity and Cross-Dependency Test Results for Model

	LM	CDLM	$\tilde{\Delta}$	$\tilde{\Delta}_{adj}$
Model	42.0368*** (0.0000)	4.936*** (0.0000)	9.697*** (0.0000)	10.623*** (0.0000)

Notes: ***, ** and * show the significance level at 1%, 5% and 10%, respectively. $\tilde{\Delta}$ and $\tilde{\Delta}_{adj}$ show the homogeneity tests. LM Breusch & Pagan (1980) and CDLM (Pesaran, 2004) are tests of cross-section dependence.

According to Table 3, the null hypotheses of the slope coefficient implying homogeneity and no dependence are rejected at the 1% level. According to the results, we decide the using the unit root test of Pesaran (2007) as a second-generation unit root test, and the results of the test are shown in Table 4.

Table 4. Panel Unit Root Test Results

Variables	Constant	Constant and Trend
	CIPS-stat	CIPS-stat
π	-3.173	-3.877
$\Delta \pi$	-6.055***	-5.922***
I	-3.995**	-5.774***
Y	-5.74***	-5.887**
i	-3.129	-3.172
Δi	-5.822***	-5.740***
Critical Values	1%	-5.73
	5%	-3.97
	10%	-3.26

Notes: ***, ** and * show the significance level at 1%, 5% and 10%, respectively. Critical values are obtained from Pesaran (2007).

π and **i** variables are found to be I(1) while the other variables are found to be I(0) in the unit root test results. The Westerlund-Durbin-Hausman (2008) cointegration test is used to show the cointegrating relationship among the variables regarding the integration levels of the variables and the results are presented in Table 5.

Table 5. Durbin-Hausman Cointegration Test Results

	Statistics
Durbin-Hausman Group Statistics	102.496*** (0.0000)
Durbin-Hausman Panel Statistics	160.129*** (0.0000)

Note: ***, ** and * show the significance level at 1%, 5% and 10%, respectively.

According to the Durbin-Hausman group and panel statistics, the null hypothesis is rejected at a 1% significance level and we find that there is a cointegrating relationship among the variables. By considering the presence of cross-sectional dependence and heterogeneity, the cointegrating coefficients are calculated with an AMG estimator and the results are presented in Table 6.

Table 6. The Long-Term Coefficients

Variable	CHN	IND	IDN	NGA	ZAF	TUR	Panel
π	0.2254*** (0.0000)	0.1368 (0.1460)	0.2405*** (0.0000)	0.0254 (0.4420)	0.3047*** (0.0010)	0.1737 (0.1480)	0.1915*** (0.0000)
I	-0.2440* (0.0870)	-0.0690 (0.1300)	-0.0002* (0.0710)	0.0074 (0.4290)	-0.2360* (0.0630)	-1.3473 (0.4350)	-0.1075* (0.0810)
Y	-1.006*** (0.0000)	-0.6888** (0.0150)	-0.4691*** (0.0000)	-2.9917*** (0.0010)	-0.5331*** (0.0000)	-6.4785*** (0.007)	-2.9169*** (0.0001)
β_0	36.2410*** (0.0000)	60.9567*** (0.0000)	108.9311*** (0.0000)	94.9129*** (0.0000)	158.022*** (0.0000)	470.1371*** (0.0050)	91.4649*** (0.0000)

Notes: ***, ** and * show the significance level at 1%, 5% and 10%, respectively. β_0 shows the constant term.

As Table 6 presents, inflation, FX rates, and GDP have a significant effect on the lending interest rates for countries at the panel level. While GDP has the highest (negative) effect on the interest rates, it is followed by

inflation (positive effect) and FX rates (negative effect), respectively. Moreover, the results highlight that the effects of the explanatory variables on the lending interest rates vary according to the countries. In other words, the results vary at the country level. For example, inflation and FX rates do not affect the interest rates for India, Nigeria, and Turkey.

3.2. Discussion

The results obtained from the panel data analysis show that all explanatory variables (e.g., FX rates, GDP, inflation) and constant term have a significant effect on the interest rates at the panel level. In detail, the effects of these variables can be ordered as GDP, inflation, and FX rates. On the other hand, the results present that all these explanatory factors can have a different effect on the lending interest rates on a country basis. Even, some of them do not affect. In other words, inflation and FX rates do not affect the lending interest rates in India, Nigeria, and Turkey. Also, FX rates have a higher effect than inflation on the lending interest rates in China.

When examining analysis results by considering country groups, it can be seen that;

- All determinants affect some BRICST countries like China and South Africa whereas the only GDP affects India and Turkey.
- All determinants affect some MINT countries like Indonesia whereas the only GDP affects Nigeria and Turkey.
- All determinants affect some Fragile Five countries like Indonesia and South Africa whereas the only GDP affects India and Turkey.
- Hence, we can conclude that China, Indonesia, and South Africa are in a group whereas India, Nigeria, and Turkey are in another group according to the results obtained.

The results gathered from the panel data analysis are consistent with the pre-expectations and the literature as summarized in the literature review part. Hence, we can recommend some policy recommendations based on the result.

The main priority of the emerging countries should be focusing on the most important macroeconomic indicators foremost. In this context, the countries should focus on firstly achieving sustainable economic (GDP) growth. Therefore, they can achieve low-level lending interest rates and this can support and stimulate economic growth in turn.

Secondly, the countries should forward by considering which explanatory macroeconomic indicators have the higher effect. In other words, after achieving success for economic (GDP) growth, the countries can deal with the inflation and FX rates, respectively.

Thirdly, the countries should consider the results at the country level as well as at the panel level. Because country-level results prove that although their main macroeconomic indicators have a significant effect on the lending interest rates, some of these indicators are not effective on the interest rates for some countries. Therefore, each country should consider its economic structure and realities in developing and applying policies.

Lastly, all recommended policies and developed policies by decision-makers (e.g., central banks and central governments) in these countries should be harmoniously applied so that macroeconomic indicators can contribute to decreasing the lending rates.

We try to present some policy proposals based on the analysis results that we obtained. However, emerging countries can develop much more policies by utilizing high-frequency data that is not publicly available. Even, the countries can evaluate positioning interest rates as a macro-prudential concern if this has not been done yet. An important point is that necessary measures should be taken on time.

CONCLUSION

We aim at investigating the effects of macroeconomic indicators on the lending interest rates by considering the relatively high importance of this interest rate for economic growth and development in emerging countries. In this context, we include BRICST, MINT, and Fragile Five countries because these groups of countries represent the most important and leading emerging countries. We complete the analysis by using three main macroeconomic indicators, including the yearly data from 1990 to 2019, excluding Brazil, Mexico, and Russian Federation due to the data availability, and performing panel data analysis.

In a summary, three main macroeconomic indicators as FX rates, GDP, and inflation have a significant effect on the lending interest rates at the panel level while GDP has the highest effect. However, the results vary based on each country. The results gathered from the panel data analysis are consistent with the literature and our pre-expectations. Hence, the results highlight that although these emerging countries take place in the

same country groups, their economic structures are different from each other and only some of them are similar to some others. Therefore, the countries should customize the policies by considering their economic realities when designing policy frameworks. Based on the analysis results, we present some policy proposals by acknowledging that decision-makers of these countries can develop more policies by utilizing high-frequency data. Naturally, other emerging countries can benefit from the examples of BRICST, MINT, and Fragile Five countries.

In the study, we examine the selected emerging countries by using main macroeconomic indicators and using data between 1990 and 2019 that can be evaluated as limitations. Therefore, future studies can include more emerging countries, consider more macroeconomic indicators that are not included in this study due to the being out-of-scope, and use more recent data, especially including the COVID-19 pandemic times. Moreover, new methods like quantile-on-quantile regression, wavelet coherence approach, and machine learning algorithms can be applied in future studies. Hence, the relevant literature can be enriched.

REFERENCES

- Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2016). Enflasyon-Faiz Oranı Takası: Fisher Hipotezi Bağlamında Türkiye Ekonomisi İçin Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi. *Sosyoekonomi*, 24(27), 33-56.
- Arora, V., & Tanner, M. (2013). Do Oil Prices Respond to Real Interest Rates? *Energy Economics*, 36, 546-555.
- Berument, H., (1999). The Impact of Inflation Uncertainty on Interest Rates in the UK. *Scottish Journal of Political Economy*, 46(2), 207-218.
- Berument, H., Kılınc, Z., & Özlale, U. (2004). The Effects of Different Inflation Risk Premiums on Interest Rate Spreads. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 333, 317-324.
- Berument, H., & Malatyali, K. (2001). Determinants of Interest Rates in Turkey. *Russian & East European Finance and Trade*, 37(1), 5-16.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- CBRT. (2021). Electronic Data Distribution System (EVDS), <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket07.01.2021>.
- Chirwa, E. W., & Mlachila, M. (2004). Financial Reforms and Interest Rate Spreads in the Commercial Banking System in Malawi. *IMF Staff Papers*, 51(1), 96-122.
- Cottarelli, C., & Kourelis, A. (1994). Financial Structure, Bank Lending Rates, and The Transmission Mechanism of Monetary Policy. *IMF Staff Papers*, 41(4), 587-623.
- Depren, Ö., Kartal, M. T., & Kılıç Depren, S. (2021a). Macroeconomic Determinants of Interest Rates in BRICST, MINT, and Fragile Five Countries: Evidence from Quantile Regression Analysis. *Studies in Business and Economics*, 16(1), 51-67.
- Depren, Ö., Kartal, M. T., & Kılıç Depren, S. (2021b). Recent Innovation in Benchmark Rates (BMR): Evidence from Influential Factors on Turkish Lira Overnight Reference Interest Rate with Machine Learning Algorithms. *Financial Innovation*, 7(1), 1-20.
- Diñçer, H., Yüksel, S., & Kartal, M. T. (2019). The Role of Bank Interest Rate in the Competitive Emerging Markets to Provide Financial and Economic Stability. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 103-120.
- Eberhardt, M., & Bond, S. (2009). Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. In *The Nordic Econometrics Meeting*, Lund, Sweden.
- Egert, B., Crespo-Cuaresma, J., Reininger, T. (2007). Interest Rate Pass-through in Central and Eastern Europe: Reborn from Ashes Merely to Pass Away? *Journal of Policy Model*, 29(2), 209-225.
- Ekinci, E. B. M., Alhan, A., & Ergör, Z. B. (2016). Parametrik Olmayan Regresyon Analizi: Faiz Oranı, Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Örneği. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 2(9), 28-37.
- Entrop, O., Von la Hausse, L., & Wilkens, M. (2017). Looking Beyond Banks' Average Interest Rate Risk: Determinants of High Exposures. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 63, 204-218.
- Gopinathan, R., & Durai, S. R. S. (2019). Stock Market and Macroeconomic Variables: New Evidence from India. *Financial Innovation*, 5(1), 1-17.
- Gupta, P., & Goyal, A. (2015). Impact of Oil Price Fluctuations on Indian Economy. *OPEC Energy Review*, 39(2), 141-161.
- Hol, S. (2006). Determinants of Long-Term Interest Rates in the Scandinavian Countries. *Norway Statistics Research Department Discussion Papers*, No. 469.
- Holston, K., Laubach, T., & Williams, J. C. (2017). Measuring the Natural Rate of Interest: International Trends and Determinants. *Journal of International Economics*, 108, 59-75.
- Kartal, M. T., İbiş, C., & Çatıkkaş, Ö. (2018a). Adequacy of Audit Committees: A Study of Deposit Banks in Turkey. *Borsa İstanbul Review*, 18(2), 150-165.
- Kartal, M., Depren, S. K., & Depren, Ö. (2018b). Türkiye'de Döviz Kurlarını Etkileyen Makroekonomik Göstergelerin Belirlenmesi: MARS Yöntemi ile Bir İnceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 209-229.
- Kartal, M. T. (2019). Türkiye'de Kredi Faizlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: MARS Yöntemiyle Bir Analiz. *Bankacılar Dergisi*, (108), 24-41.
- Kartal, M. T. (2020). Determining Affecting Macroeconomic Indicators on Interest Rates in Emerging Countries: A Comparative Examination upon China, Brazil and Turkey with Multivariate Adaptive Regression Splines (MARS). *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 23-41.
- Kartal, M. T., Çetin, A., & Tan, Ö. F. (2021). Kredi/Mevduat Oranı (KMO) Gelişiminin Kredi Faiz Oranlarına Etkisi: Nedensellik Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 1-8.
- Kaufmann, S., & Valderrama, M. T. (2008). Bank Lending in Germany and the UK: Are There Differences between A Bank-Based and A Market-Based Country? *International Journal of Finance & Economics*, 13(3), 266-279.
- Lin, X., Wang, C., Wang, N., & Yang, J. (2018). Investment, Tobin's Q, and Interest Rates. *Journal of Financial Economics*, 130(3), 620-640.
- Liu, K. (2019). The Determinants of China's Lending Rates and Interest Rates Pass-Through: A Cointegration Analysis. *Research in Economics*, 73(1), 66-71.

- Lyashenko, A., & Mercurio, F. (2019). Looking Forward to Backward-Looking Rates: A Modeling Framework for Term Rates Replacing LIBOR. Available at SSRN 3330240.
- Maitra, B. (2017). Monetary and Fiscal Factors in Nominal Interest Rate Variations in Sri Lanka Under a Deregulated Regime. *Financial Innovation*, 3(1), 1-17.
- Mehra, Y. P. (1996). Monetary Policy and Long-Term Interest Rates. *Federal Reserve Bank Richmond Economic Quarterly*, 82(3), 27-49.
- Mojon, B. (2000). Financial Structure and The Interest Rate Channel of ECB Monetary Policy. *ECB Working Papers*, No. 40.
- Muinhos, M. K., & Nakane, M. I. (2006). Comparing Equilibrium Real Interest Rates: Different Approaches to Measure Brazilian Rates. *Central Bank of Brazil Working Paper*, 101, 1-22.
- Obeng, S. K., & Sakyi, D. (2017). Macroeconomic Determinants of Interest Rate Spreads in Ghana. *African Journal of Economic and Management Studies*, 8(1), 76-88.
- Özdemir, N., & Altınöz, C. (2012). Determinants of Interest Rate Pass-Through for Emerging Market Economies: The Role of Financial Market Structure. *International Advances in Economic Research*, 18, 397-407.
- Paramati, S. R., & Gupta, R. (2013). An Empirical Relationship between Exchange Rates, Interest Rates and Stock Returns. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 56, 168-181.
- Perera, A., & Wickramanayake, J. (2016). Determinants of Commercial Bank Retail Interest Rate Adjustments: Evidence from a Panel Data Model. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 45, 1-20.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *CESifo Working Paper Series No:1229; IZA Discussion Paper, No. 1240*.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Ratti, R., & Vespignani, J. L. (2016). Oil Prices and Global Factor Macroeconomic Variables. *Energy Economics*, 59, 198-212.
- Salim, A. (2019). Macroeconomic Determinants of Interest Rate Volatility in Indonesia: A Structural VAR Analysis. *International Journal of Applied Economics, Finance & Accounting*, 5(2), 101-108.
- Sever, E., & Mızrak, Z. (2007). Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 264-283.
- Shaukat, B., Zhu, Q., & Khan, M. I. (2019). Real Interest Rate and Economic Growth: A Statistical Exploration for Transitory Economies. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, (534), 1-22.
- Statista. (2021). Indonesia CPI Data, <https://www.statista.com/statistics/320156/inflation-rate-in-indonesia>, 07.01.2021.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in A Random Coefficient Regression Model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 38(2), 311-323.
- Torun, M., & Karanfil, M. (2016). 1980-2013 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 473-490.
- Tumwine, S., Sejjaaka, S., Bbaale, E., & Kamukama, N. (2018). Determinants of Interest Rate in Emerging Markets: A Study of Banking Financial Institutions in Uganda. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 14(3), 267-290.
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-23.
- WB. (2021). Open Data, <https://data.worldbank.org/indicator>, 07.01.2021.

APPENDIX

Annex-1. Descriptive Statistics

Country/ Panel	Variable	Unit	Mean	Min	Max	SD
CHN	i	%	6.70	4.35	12.06	2.19
	I	Point	7.18	4.78	8.62	1.11
	Y	Billion USD	4,592.72	360.86	14,279.94	4,633.01
	π	%	4.07	-1.40	24.26	5.54
IND	i	%	16.86	10.37	32.15	5.43
	I	Point	8,236.03	1,842.81	14,236.94	4,079.24
	Y	Billion USD	468.35	95.45	1,119.19	355.55
	π	%	9.26	2.82	58.02	9.91
IDN	i	%	12.42	8.33	18.92	2.73
	I	Point	45.75	17.50	70.42	13.60
	Y	Billion USD	1,123.14	270.11	2,868.93	845.09
	π	%	7.32	3.33	13.87	3.25
NGA	i	%	19.37	15.14	31.65	3.62
	I	Point	123.75	9.91	306.92	86.78
	Y	Billion USD	222.10	27.75	546.68	177.58
	π	%	18.14	3.72	72.84	16.99
ZAF	i	%	13.90	8.50	21.79	4.22
	I	Point	7.60	2.59	14.71	3.56
	Y	Billion USD	238.53	115.48	416.42	103.86
	π	%	6.83	-0.69	15.33	3.47
TUR	i	%	34.35	8.75	67.00	20.33
	I	Point	1.44	0.00	5.67	1.42
	Y	Billion USD	499.11	130.69	957.80	304.03
	π	%	36.62	6.25	105.22	32.82
Panel	i	%	17.26	4.35	67.00	12.37
	I	Point	1,403.28	0.00	14,236.94	3,476.83
	Y	Billion USD	1,190.66	27.75	14,279.94	2,460.25
	π	%	13.72	-1.40	105.22	19.24

NATO Üyelerinin %2'lik Savunma Harcama Hedefine Yakınsamasının Sınanması

Analyzing of NATO Members' Convergence to the 2% Defense Spending Target

Hüseyin ÖNDER *

ÖZ

Soğuk savaş sonrası dönemde, varlığı tartışmalara konu olan NATO'ya olan ilgi, Rusya'nın son dönemdeki Gürcistan ve Ukrayna savaşları ile yeniden artmıştır. Yeni üye katılmalarının söz konusu olduğu bu dönemde, NATO'nun yetenekleri ve üye ülkelerin askeri harcamaları da tartışmaların ilgi odağını oluşturmaktadır. Kurulduğu günden bu yana özellikle Avrupalı üye ülkelerin askeri harcamaları, sürekli ABD tarafından eleştirilmektedir. 2014 Galler Zirvesi ile resmi bir hedef olarak ortaya konan %2'lik askeri harcama hedefi ile bu tartışmalar yeni bir noktaya ulaşmıştır. Üye ülkelerin GSYİH'nin %2'si kadar askeri harcama yapmasını öngören bu hedefe, acaba üye ülkelerin yakınsaması söz konusu mudur? Bu sorunun cevabını verebilmek için 2015-2021 yıllarına ilişkin veriler ile Stokastik Yakınsama Analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular 2021 yılında askeri harcama hedefini sağlayan ülkelerin dışında, İtalya, Norveç, Çekya, Bulgaristan, Hollanda, Danimarka, İspanya, Macaristan, Almanya ve Arnavutluk'ta %2'lik askeri harcama hedefine yakınsamaktadırlar. 2021 yılında %2'lik hedefin üzerinde yer alan ve analiz dışında kalan 10 ülke hesaba katıldığında, hedefi yakalayamayan ülkelerin %50'si, %2'lik hedefe yakınsamaktadırlar. Fakat son yıllardaki Rusya faktörüne rağmen NATO üyesi ülkelerin tamamında %2'lik hedefi yakalama gibi bir işaret olmaması da düşündürücüdür.

ANAHTAR KELİMELELER

NATO, Yakınsama, Panel Veri

ABSTRACT

Interest in NATO, whose existence has been the subject of debate in the post-Cold War era, has increased again with Russia's recent wars with Georgia and Ukraine. In this period when new member accessions are in question, NATO's capabilities and military expenditures of member countries are also the focus of discussion. Since its establishment, the military expenditures of especially European member countries have been constantly criticized by the USA. With the 2% military spending target set as an official target by the 2014 Wales summit, these discussions have reached a new point. Is it possible for member states to converge to this target, which envisages that member states will spend 2% of their GDP on military? In order to answer this question, stochastic convergence analysis was carried out with the data for the years 2015-2021. The findings show that Italy, Norway, Czechia, Bulgaria, Netherlands, Denmark, Spain, Hungary, Germany and Albania converge to the 2% military expenditure target, except for the countries that meet the military expenditure target in 2021. When the 10 countries that are above the 2% target in 2021 and are excluded from the analysis are taken into account, 50% of the countries that did not reach the target converge to the 2% target. However, despite the Russia factor in recent years, it is also thought-provoking that there is no sign of reaching the 2% target in all NATO member countries.

KEYWORDS

NATO, Convergence, Panel Data

Makale Geliş Tarihi / Submission Date 19.09.2022	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 11.11.2022
Atıf	Önder, H. (2022). NATO Üyelerinin %2'lik Savunma Harcama Hedefine Yakınsamasının Sınanması. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 694-702.

GİRİŞ

Savunma ve güvenlik, önemli bir kamusal mal durumundadır. Ulusal savunma ve güvenlikte üretilen kamusal mal, uluslararası alanda da çeşitli ittifaklar ile üretilebilmektedir. NATO (North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) günümüzde bu ittifaklardan en önemli ve kapsamlısı durumundadır. NATO kurulduğu dönemde daha çok siyasi bir örgüt niteliğinde iken dünya tarihinde meydana gelen önemli olaylar sonucunda, askeri bir yapıya kavuşmuştur. NATO özellikle ünlü 5. maddesi ile üyelerine savunma ve güvenlik alanında önemli bir kamusal mal üretmektedir.

NATO'nun üretmiş olduğu bu kamusal mal için üye ülkelerin yapmış olduğu katkılar uzunca bir dönemdir tartışılmaktadır. Düzenli bir ordusu bulunmayan İzlanda gibi ülkelerin veya nüfusu, yüzölçümü ve imkanları belli bir büyüklüğü aşan Fransa, Almanya ve Kanada gibi ülkelerin de üretilen kamusal malı tüketmeleri, İttifaka yüksek düzeyde katkı sunan ABD'nin (Amerika Birleşik Devletleri) tepkisini çekmektedir. Bu tepkiler 43. ABD Başkanı George W. Bush ile yüksek perdeden dile getirilmeye başlansa da en dikkat çekici tepki, 45. ABD Başkanı Donald Trump tarafından dile getirilmiştir. Donald Trump 2018 yılındaki NATO zirvesinde, kamuoyu önünde de rahatsızlığını dile getirmiştir. Bu rahatsızlığın temelinde, ABD'nin NATO harcamalarındaki yüksek payına rağmen ittifak içindeki kararların oy birliği ile alınıyor olması ve üye ülkelerin, ittifakın sunduğu savunma ve güvenlik hizmetinden eşit bir şekilde yararlanması yer almaktadır.

NATO üyesi ülkelerin savunma harcamaları üzerindeki tartışmalar ilk olarak, 2014 Galler Zirvesinde resmi bir nitelik kazanarak sonuç bildirgesinde yer almıştır. 2014 Galler Zirvesinde, üye ülkelerin askeri harcamalarını 2024 yılına kadar GSYİH'nın %2'sine yükseltmeyi taahhüt etmişlerdir. Böylece soğuk savaş sonrası dönemde, Avrupa ülkelerinde gerileyen askeri harcamaların, belirli bir seviyeye yükseltilmesi ve ittifak içinde adil bir mali yapının oluşturulması amaçlanmaktadır. 2021 yılına gelindiğinde, bazı ülkeler askeri harcamalarında %2'lik düzeyi yakalamıştır. Bu ülkeler ABD, Birleşik Krallık, Türkiye, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Hırvatistan, Estonya, Letonya ve Litvanya olarak sıralanmaktadır. Bu çalışmada söz konusu ülkelerin dışında kalan NATO üyesi ülkelerin, askeri harcamalarının %2'lik hedefe yakınsayıp yakınsamadığı Panel Birim Kök Testi ile incelenecektir.

1. NATO VE ASKERİ HARCAMALARDA %2 HEDEFİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan Berlin Krizi ile Batı Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliğine karşı bireysel olarak yeterli direnci gösteremeyeceğine ilişkin endişeler artmıştır (Sızan, 2022:12). İngiltere, Belçika, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşmasını imzalayarak bir ittifak oluşturmuşlardır. Söz konusu bu antlaşma NATO'nun ortaya çıkmasındaki temel antlaşmalar arasında sayılmaktadır. Bu İttifaka üye olan ülkeler, 4 Nisan 1949'da Washington'da ABD, Danimarka, İtalya, İzlanda, Kanada, Norveç ve Portekiz ile NATO'yu oluşturan antlaşmayı imzalamışlardır (Gül, 2015:254). 1982 yılında ise ittifaka İspanya üye olmuştur. NATO'nun temel amacı, üye ülkelerin özgürlük ve güvenliklerini sağlamaktır. NATO kurulduğu dönemden bugüne kadar önemli ölçüde ABD tarafından finanse edilmektedir (Birsal, 2012:110).

Sovyetler Birliği tehdidi altında soğuk savaş şartlarında kurulan NATO, 1991 yılında stratejik konseptini değiştirerek, küresel alanda savunma örgütü olmaktan ziyade bir güvenlik örgütüne dönüşmüştür. Bu değişen konsept ile birlikte NATO, Çekya, Macaristan ve Polonya'yı 1999'da, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'yı ise 2004 yılında ittifaka kabul etmiştir (Polat, 2017:53). İttifakın genişlemesi 2017 yılında Karadağ, 2020 yılında ise Kuzey Makedonya ile devam etmiştir.

Çeşitli dönemlerde genişlemesini sürdüren ittifak, 1949 yılında 12 olan üye sayısını 2021 yılına geldiğinde 30'a yükseltmiştir. Bu durum devamlı ve dinamik bir şekilde ittifakın büyüdüğünü göstermektedir. Siyasi ve askeri işbirliğini her geçen gün geliştiren ittifakın, temel ilkelerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022:15-16);

- Uluslararası güvenlik ve barışın korunması,
- Dayanışma,
- Oydaşma (karar süreçlerin oybirliği ile sağlanması),
- Ortak uluslararası değerlerin benimsenmesi,
- “Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için” ilkesinden hareket,
- Amerika kıtası ile Avrupa kıtası arasındaki transatlantik bağın kuvvetlendirilmesi,
- Adil külfet paylaşımı.

NATO adil külfet paylaşımı ilkesi, kurulduğu günden bu yana oldukça tartışılan bir konudur (Alozius, 2022:475). Bu konu İttifak'ın bütünlüğünü ve varlığını baltalama potansiyeline sahiptir. 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasından bugüne kadar her ABD yönetimi, müttefiklerinin savunma için daha

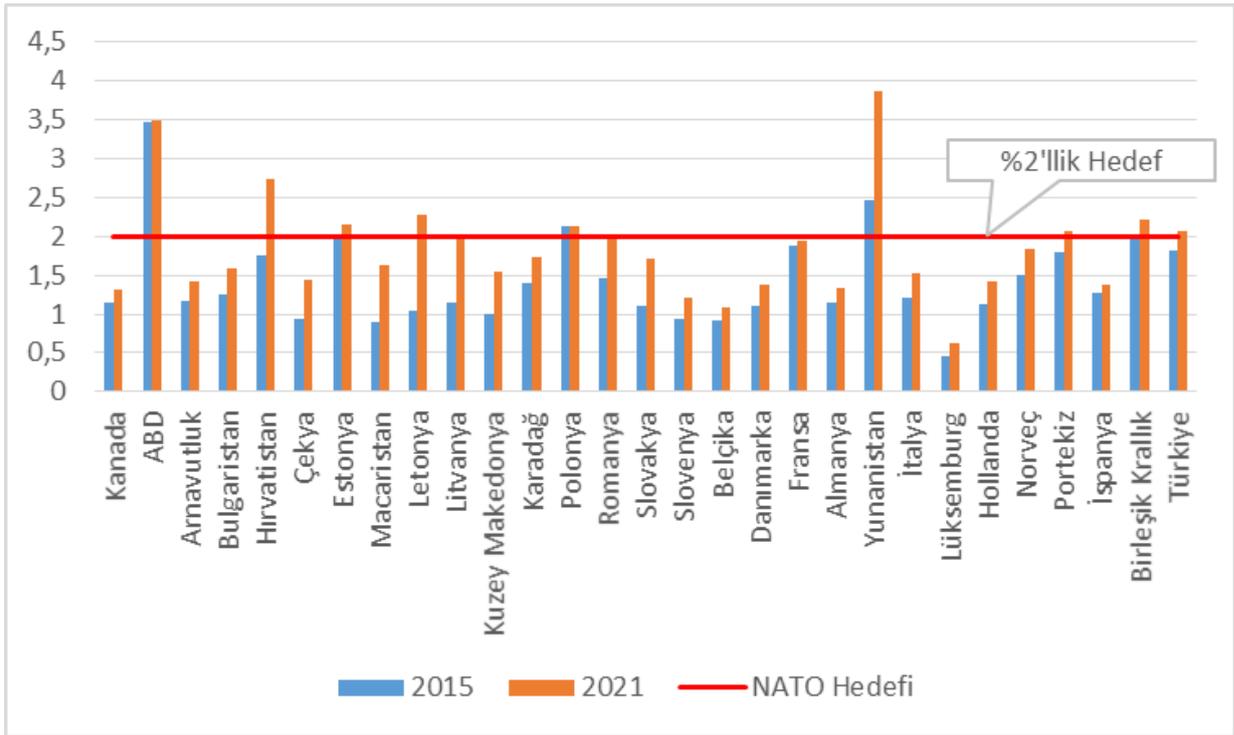
fazla harcama yapmamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Anlaşmanın imzalanmasından sadece dört yıl sonra, Eisenhower yönetimi, NATO'ya üye ülkelere verilen taahhüdün yeniden değerlendirilebileceği tehdidinde bulunmuştur. 1960'larda Başkan John Kennedy, zengin NATO ülkelerinin adil paylarını ödemediğinden şikayet ederek, Almanya'dan hızlı bir şekilde asker çekme tehdidinde bulunmuştur. 44. ABD Başkanı Barrack Obama, Birleşik Krallık'ı, gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) % 2'sini savunmaya harcamaması halinde, "özel bir ilişki" talep edemeyeceği konusunda uyarılmıştı. 2017'de, dönemin ABD Savunma Bakanı Jim Mattis, NATO savunma bakanlarına, yıl sonundan önce savunma harcamalarını arttırmadıkları takdirde, ABD'nin İttifaka "taahhüdünü yumuşatmak" zorunda kalabileceğine dair bir ultimatoma yayınlamıştır (<https://perconcordiam.com/the-2-fixation-21/08/2022>). 45. ABD Başkanı Donald Trump'ta çeşitli NATO zirvelerinde, daha önceki başkanlar ile benzer söylemlerde bulunarak, Avrupalı müttefiklerin savunma harcamalarındaki azalmayı eleştirmiştir.

Sovyetler Birliği tehdidi ve soğuk savaş döneminde kurulan NATO'nun, soğuk savaşın sona erdiği 1990'lı yıllar ile birlikte bir rahvet dönemine girdiği ifade edilebilir. Bu durumun ittifaka üye Avrupalı ülkelerin askeri harcamalarına ve adil külfet paylaşımı ilkesine yansımaları oldukça dramatiktir. NATO'nun askeri harcamaları, 1990 yılında Avrupalı 14 üye ile 314 milyar \$ iken, 2015 yılına gelindiğinde 26 Avrupalı üye ile yaklaşık 227 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. NATO'nun Avrupalı üye sayısı, 1990 yılından 2015 yılına gelindiğinde 14'den 26'ya nerdeyse iki kat artarken, askeri harcamalarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'ne göre, Almanya'nın savunma harcamaları 2008-2015 döneminde % 4,3 düşmüştür. Aynı dönemde İngiltere savunma harcamaları % 9,1 ve İtalya % 21 oranında azalmıştır. Bu durum ittifak içerisinde adil olmayan külfet paylaşımını daha da azaltarak, ABD'ye olan bağımlılığı arttırmıştır. 1995 yılında ABD savunma harcamaları NATO savunma harcamalarının %59'unu oluştururken, 2015 yılında yaklaşık yüzde 70'ni oluşturmaktadır (Techau, 2015:4).

Adil külfet paylaşımı ilkesinin sağlanamaması nedeniyle çeşitli dönemlerde ittifak içerisinde çeşitli kararlar alınmıştır. 1978 yılında üye ülkelerin yıllık askeri harcamalarında % 3'lük bir artışa gitmesi hedeflenmiştir. 2000'li yılların başında ise, özellikle yeni üye olan ülkelere rehberlik etmesi nedeniyle GSYİH'nin % 2'si kadar askeri harcama seviyesi önerilmiştir. O dönemde NATO'ya aday olan ülkelerin savunma harcamalarının GSYİH'ya oranı yüzde 1,7'ler seviyesinde olması, aslında hedefin tutarlı olduğunu göstermektedir (Lunn ve Williams, 2017:6). 2002 yılında Prag'da gerçekleştirilen NATO zirvesinde aday ülkeler için öne sürülen %2'lik hedef, 2006 yılında Riga'da gerçekleştirilen NATO zirvesinde de, ittifakın geneli için bir eşik olarak kabul edilmesine rağmen sonuç bildirgesinde yer almamıştır. 2014 Galler Zirvesinde ise Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinin de etkisi ile %2'lik hedef, sonuç bildirgesinde yer almıştır. Bu zirvede alınan karar gereği 2024 yılına kadar ittifaka üye olan ülkeler, askeri harcamalarını GSYİH'ya oranla %2'lik bir seviyeye yükseltecek, %2'nin üzerinde olan ülkeler ise söz konusu dönem boyunca askeri harcamalarını %2'lik hedefin üzerinde muhafaza edecektir (Blum ve Potrafke, 2019:5-6). 2014 Galler Zirvesinde %2'lik hedefin yanı sıra savunma harcamaları için de %20'lik ekipman harcaması payı hedefi konmuştur. Fakat bu hedef %2'lik hedef kadar tartışma konusu olmamıştır.

%2'lik harcama hedefini tartışılır kılan konuların başında, hangi harcamaların savunma harcaması kategorisinde değerlendirileceği yer almaktadır. Örneğin Almanya, kalkınma harcamalarının güvenlik ile ilgisini dile getirerek, %2'lik hedefin içine dahil edilmesini gerektiğini belirtmiştir. İtalya ise sadece harcama limitinin yeterli olmayacağını, askeri yeteneklerin ön plana alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca pek çok ülke hedefin neden %2 olduğunu sorgulamaktadır. Yine %2'lik hedefi tutturamayan ülkeler için herhangi bir yaptırım mekanizması tanımlanmaması da eleştirilen konular arasındadır (Pothier ve Vershbow, 2017:4). Tüm bu tartışmalar altında %2'lik savunma harcaması hedefi açıklanmıştır. 2015 ve 2021 yılında NATO üyesi ülkelerin savunma harcamalarının GSYİH'ya oranı, Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1: NATO Üyesi Ülkelerin Savunma Harcamalarının GSYİH'ya oranı (2015-2021)

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 1'de görüldüğü üzere 2015 yılında %2'lik savunma harcaması hedefini sadece ABD, Estonya, Polonya, Yunanistan ve Birleşik Krallık gerçekleştirenken, 2021 yılında bu ülkelere ilave olarak Litvanya, Letonya, Romanya, Portekiz, Hırvatistan ve Türkiye gerçekleştirmiştir. Kanada, Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda, Norveç ve Danimarka gibi önemli ülkelerin hem 2015 hem de 2021 yılında, %2'lik hedefi tutturamadığı görülmektedir. Bu ülkelerin yanında yine Arnavutluk, Bulgaristan, Çekya, Macaristan, Kuzey Makedonya, Karadağ, Slovakya, Slovenya, Belçika ve Lüksemburg'un da %2'lik hedefi yakalayamadığı Grafik 1'den görülmektedir. Fakat grafik genel olarak değerlendirildiğinde, 2015 yılına göre ittifaka üye olan ülkelerin askeri harcamalarının, GSYİH'ya oranının arttığı görülmektedir.

2. LİTERATÜR

Askeri harcamaların Yakınsama Analizine ilişkin literatür incelendiğinde, yapılan çalışmaların büyük bölümünün askeri harcama ve ekonomik büyüme ilişkisinin yakınsamasına odaklandığı görülmektedir. Bu konuya Hou ve Chen (2013) tarafından gelişmekte olan ülkelere, Saba ve Ngepah, (2020) tarafından Afrika ülkelerinde yapılan çalışmalar örnek verilebilir. Hou ve Chen (2013) 1975-2009 döneminde, 35 gelişmekte olan ülke için askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) kullanarak inceledikleri çalışmada, askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Saba ve Ngepah, (2020) 1990 ve 2015 yılları arasında 35 Afrika ülkesinden oluşan bir panel için askeri harcama ve ekonomik büyümedeki yakınsamayı incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda söz konusu örneklem için bir yakınsama bulgusuna ulaşılamamıştır. Fakat askeri harcamaların belirli bir hedefe yakınsamasını inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu sınırlı çalışmalara Lau ve diğ. (2015) örnek gösterilebilir. Söz konusu çalışmada 1988-2012 yılları arasında 38 ülkenin askeri harcamalarının dünya ortalaması ile ABD, Çin, Rusya ve Almanya gibi ülkelerin askeri harcamalarına yakınsayıp yakınsamadıklarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda örneklemde yer alan ülkelerin %53'ünün dünya ortalamasına yakınsadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca ülkeler arasında askeri harcamalar arasındaki farkın eşik bir değeri geçmesinin rakip ülkelerde de askeri harcamaları arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Clements ve diğ. (2021) 1970-2019 yılları arasında 138 ülke için yaptıkları çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Komşuların askeri harcamalarının, ülkenin askeri harcamasını etkilediği gibi, siyasi istikrar ve şiddet riski de askeri harcamaları etkilemektedir. Uluslararası siyasi arenada oldukça hararetli tartışmalara konu olan NATO'nun askeri harcamaları, akademik alanda oldukça yeni bir inceleme alanıdır. NATO'nun askeri harcamalarını yakınsama analizi ile inceleyen çalışmalar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Güriş ve diğ. (2017) 1953-2014 yılları arasında NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının yakınsayıp yakınsamadıklarını, doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri ile analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre Almanya, Yunanistan, Portekiz, İngiltere ve Lüksemburg'un askeri harcamalarının yakınsadığı sonucuna ulaşmışlardır. Üçler ve Bulut (2021) stokastik yakınsama analizi kapsamında, 1993-2018 döneminde 27 NATO ülkesinde askeri harcamaların, GSYİH'ya oranının yakınsayıp yakınsamadığını incelemişlerdir. Yazarlar söz konusu çalışmada, yapısal kırılmalara dikkat ederek, keskin kırılmalı ve kırılmaz birim kök testleri ve kademeli kırılmalı birim kök testleri kullanmışlardır. Çalışmada yakınsama için zayıf kanıtlar ortaya koymuşlardır. Yazgan ve diğ. (2018) 1960-2014 döneminde, 14 NATO üyesi ülkenin askeri harcamalarının ABD'nin askeri harcamalarına yakınsayıp yakınsamadığını doğrusal olmayan birim kök testlerinden KSS (Kapetanios-Snell-Shin) ve AESTAR (Asymmetric Exponential Smooth Transition Auto-regressive) testleri ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda yakınsamanın varlığını ortaya koymuşlardır. Gezer (2022) ise 12 NATO üyesi ülkenin askeri harcamalarının Rusya'nın askeri harcamalarına yakınsayıp yakınsamadığını, Bai ve Ng (2004) PANIC, Westerlund ve Edgerton (2008) yapısal kırılma eşbütünleşme ve Konya (2006) bootstrap paneli nedensellik testleri uygulayarak incelemiştir. Elde edilen bulgular zayıfta olsa bir yakınsamanın varlığını işaret etmektedir. Liu ve diğ. (2019) NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının, İngiltere ve ABD ile olan yakınsamasını Sıralı Panel Seçim Yöntemi ile incelemişlerdir. 1990-2015 yıllarına ilişkin veriler ile yapılan analiz sonucunda, NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının, İngiltere ile yakınsadığını, ABD ile yakınsamadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar söz konusu bulgunun nedenini coğrafi yakınlık ile açıklamışlardır.

NATO dışında da askeri harcamaların yakınsamasını inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Arvanitidis ve diğ. (2014), 1988-2018 dönemi için 128 ülke üzerine yakınsama analizini gerçekleştirmiştir. Yılcı ve diğ. (2020) 12 MENA ülkesinin 1977-2017 yıllarına ilişkin askeri harcamalarının yakınsama analizini yapmıştır. Konat (2021) ise Türkiye askeri harcamalarının, ABD askeri harcamalarına olan yakınsamasını analiz etmiştir. NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarını yakınsama analizi ile inceleyen çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, yakınsama analizlerinin ya İngiltere ve ABD gibi ülkelere yakınsamasının incelenmiş olduğu ya da ittifak genelinde bir yakınsama analizi gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapılan çalışmalardan hiç biri, %2'lik askeri harcama hedefine olan yakınsamayı incelememiştir. Bu çalışma ile literatürde yer alan bu boşluk doldurulmak istenmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

NATO ülkelerinin 2014 Galler Zirvesinde taahhüt ettiği %2 hedefine yakınsayıp yakınsamadığının incelendiği bu çalışmada, NATO ülkelerinin askeri harcama verileri Dünya Bankasının veri tabanından alınmıştır. Bu veriler 2014-2020 dönemi için hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veriler ise Stockholm International Peace Research Institute'den (SIPRI - Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü) alınmıştır. NATO üyelerinin askeri harcamaları, 30 NATO ülkesi için hesaplanmaktadır. Fakat 2017 yılında üye olan Karadağ ve 2020 yılında üye olan Kuzey Makedonya, analiz dönemine ait verilerin bulunmaması nedeniyle örneklem dışında tutulmuştur. Yine İzlanda'nın düzenli bir ordusu bulunmaması nedeniyle örnekleme dahil edilmemiştir. 2014 Galler Zirvesinde alınan karar gereği, bu hedefe ilişkin 2024 yılına kadar üye ülkelere süre verilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirildiği dönem 2021 yılı olması nedeni ile hedefi tutturamayan ülkelerde örneklemin dışında bırakılmıştır. Bu ülkeler; ABD, Birleşik Krallık, Türkiye, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Hırvatistan, Estonya, Letonya ve Litvanya'dır. Dolayısıyla çalışmada askeri harcamaları %2'lik hedefi yakalamayan 17 NATO ülkesi analiz edilmiştir.

Çalışmada askeri harcamaların GSYİH'ya oranı kullanılmıştır. Bu oranın %2'lik hedefe bölümünün logaritması alınmıştır. Söz konusu işlem Eşitlik 1'de gösterilmektedir. Eşitlik 1'de yer alan denklem ile oluşturulacak serinin birim kök testine tutulması, yakınsama analizinin literatüründe stokastik yakınsama analizi olarak ifade edilmektedir.

$$EYS_{i,t} = \ln \left(\frac{EY_{i,t}}{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n EY_{j,t}} \right) \quad (1)$$

Literatürde pek çok yakınsama türü yer almaktadır. Stokastik yakınsama analizi de bunlardan biridir. Stokastik yakınsamada, yakınsaması araştırılan birimin, yakınsayacağı birime oranının logaritması alınarak veri seti oluşturulmaktadır. Analizde bu veri seti, birim kök testine tabi tutulur. Analiz sonucunda birim kökün varlığı ortaya konulursa, bu analiz edilen serinin ortalaması ve varyansının dönemler boyunca değişmediği ve incelenen birimlerin yakınsadığı sonucu ortaya konur (Konat ve diğ., 2019:66-67). Stokastik yakınsama analizinde, analiz aracının birim kök testleri olması nedeniyle zaman serilerinde ve panel veri serilerinde yakınsama analizi gerçekleştirilebilmektedir.

4. BULGULAR

NATO ülkelerinin askeri harcamalarının %2'lik hedefe yakınsayıp yakınsamadığını incelemeye önce ilk olarak veri setinin yatay kesit bağımlılık probleminin olup olmadığını incelemek gerekmektedir. Çünkü yatay kesit bağımlılık problemi olan veri setleri için ikinci nesil birim kök testleri uygulanırken, yatay kesit bağımlılık problemi olmayan veri setleri için birinci nesil birim kök testleri uygulanması gerekmektedir. Gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılık testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 1'de raporlanmıştır.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

	İstatistik	Olasılık Deg.
Breusch-Pagan LM	575.2218	0.0000
Pesaran scaled LM	26.63173	0.0000
Bias-corrected scaled LM	25.21506	0.0000
Pesaran CD	23.27755	0.0000

Analiz için kullanılan veri seti; 17 kesit, 2015-2021 yıllarını kapsayan 7 yıllık zaman gözlemi içermektedir. N>T durumu söz konusu olması nedeniyle Pesaran CD yatay kesit bağımlılık testi sonuçları kullanılmaktadır. Tablo 1'de yer alan yatay kesit bağımlılık test sonuçları içerisinde Pesaran CD test ile birlikte diğer yatay kesit bağımlılık test sonuçlarının hepsi, %1 istatistiki önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Dolayısı ile kesit bağımlılık yok şeklinde kurulan H_0 hipotezi red edilmekte ve yatay kesit bağımlılık probleminin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle ikinci nesil birim kök testi kullanılmalıdır (Akbaş, 2022: 9). Tablo 2'de veri setinin, "sabit ve trendsiz", "sabitli" ile "sabitli ve trendli" olmak üzere üç farklı alternatif için ikinci nesil birim kök testlerinden olan CADF ve CIPS test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2: CADF ve CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Sabit ve Trendsiz	Sabitli	Sabit ve Trendli
Belçika	-1.89627	-2.23010	-3.63983
Danimarka	-1.94793	-4.06526**	-3.38880
Fransa	-1.35952	-1.87272	0.36835
İtalya	-2.64198***	-3.22459	-0.54237
Kanada	-0.74633	-1.60655	-1.56469
Lüksemburg	-0.17752	-2.27338	-2.53220
Norveç	-4.84564*	-4.02943**	-1.48218
Almanya	-0.89453	0.08479	-120.41944*
İspanya	-2.14312	-5.85540*	-4.14305***
Çekya	-4.51703*	-4.39725**	-3.22373
Macaristan	0.20857	-6.80440*	-2.95684
Bulgaristan	-2.59803***	-4.07795**	-92.32710*
Romanya	-1.22230	-1.92450	-2.12299
Slovakya	-0.63874	-2.11457	-2.61903
Slovenya	-2.28877	-2.83266	-1.96983
Hollanda	-3.35950**	-2.21594	-1.87426
Arnavutluk	-0.72990	-0.64901	-8.25453*
CIPS	-1,870**	-2,946*	-14,86*
CADF kritik değer	1%:-4,24 5%:-2,92 10%:-2,38	1%:-5,75 5%:-3,95 10%:-3,26	1%:-3,5 5%:-3,06 10%:-2,85
CIPS kritik değer	1%:-1,98 5%:-1,69 10%:-1,54	1%:-2,71 5%:-2,37 10%:-2,20	1%:-3,55 5%:-3,07 10%:-2,86

Tablo 2'de CIPS test sonuçları incelendiğinde, test istatistiğinin kritik değerlerden büyük olması nedeniyle her üç durumda da genel olarak askeri harcamaların %2'lik hedefe yakınsadığı anlaşılmaktadır.

Sabit ve trendsiz CADF test istatistikleri incelendiğinde, sadece beş ülkenin (İtalya, Norveç, Çekya, Bulgaristan ve Hollanda) test istatistiklerinin kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu beş ülkenin %2'lik hedefe yakınsadığı ifade edilebilir. Sabitli CADF test istatistikleri incelendiğinde ise 6 ülkenin (Danimarka, Norveç, İspanya, Çekya, Macaristan ve Bulgaristan) test istatistikleri kritik değerden

büyüktür. Dolayısı ile söz konusu ülkelerin %2'lik hedefe yakınsadıkları ifade edilebilir. Son olarak Sabitli ve trendli CADF test istatistikleri incelendiğinde ise sadece dört ülkenin (Almanya, İspanya, Bulgaristan ve Arnavutluk) test istatistiklerinin kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç söz konusu dört ülkenin %2'lik hedefe yakınsadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2'deki sonuçlar ayrıntılı olarak incelendiğinde, sadece Bulgaristan'ın her üç durumda da %2'lik hedefe yakınsadığı görülecektir. Ayrıca Norveç, İspanya ve Çekya iki alternatif için yakınsama ortaya koymaktadır. NATO üyesi 17 ülkenin incelendiği analizde, 10 ülkenin, en az bir durumda yakınsama ortaya koyduğu görülmektedir. Dolayısı ile 2021 yılı itibarıyla 7 ülkenin %2'lik hedefe yakınsamadığı ifade edilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Sovyet tehdidine karşı kurulan NATO, günümüzde askeri bir ittifakın ötesinde küresel ölçekte bir güvenlik organizasyonuna evrilmiştir. Elbette bu yeni konsept beraberinde daha yoğun bir siyasi iletişimi gerektirmektedir. NATO'nun konseptinin değişmesine karşın, mevcut gücünün kaynağı hala askeri yapısıdır. Bu askeri gücün maliyeti, üye ülkeler arasında uzunca bir süredir tartışılmaktadır. Yükün önemli bir kısmını üstlenen ABD, Avrupalı üyelerinde elini taşın altına koymasına gerektiğini ve adil paylaşım ilkesine uyulmasını müteakip defalar dile getirmektedir. ABD, Avrupalı üye ülkeleri bir çeşit bedavacılık ile suçlarken, Avrupalı ülkeler NATO operasyonlarında daha çok ABD'ye hizmet edildiği argümanını ileri sürmektedirler. Bu tartışmaların neticesinde, GSYİH'nin %2'si kadar savunma harcaması yapılması, 2014 yılındaki Galler Zirvesinde, bir hedef olarak sonuç bildirgesinde yer almıştır. Söz konusu zirvenin bildirgesinde üye ülkelerin bu hedefe 2024 yılına kadar ulaşması, taahhüt altına alınmaktadır. Fakat bu taahhüt için bir yaptırım, bildirmede yer almamaktadır.

NATO'ya üye olan ülkeler, bir kamusal mal olan güvenliği tüketmektedirler. Birlik içerisinde yer alan ülkeler, katkı paylarına bakılmaksızın bu kamusal maldan fayda görmektedirler. Bazı ülkeler GSYİH'larına oranla daha küçük harcamalar yaparken, bazı üyeler daha yüksek harcamalar yapmaktadır. Bu durum birlik içerisinde bedavacılık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Üye ülkelerin belirlenen hedefleri yakalaması veya yakınsaması, birliğin devamlılığı açısından oldukça önemlidir.

2021 yılında %2'lik savunma harcaması hedefini ABD, Birleşik Krallık, Türkiye, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Hırvatistan, Estonya, Letonya ve Litvanya (SIPRI Verilerine göre) yakalamıştır. Bu ülkeler ile 2017 yılında üye olan Karadağ, 2020 yılında üye olan Kuzey Makedonya ve düzenli bir ordusu bulunmayan İzlanda dışında kalan 17 ülkenin savunma harcamaları ile stokastik yakınsama analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda 10 ülkenin, %2'lik savunma harcaması hedefine yakınsadığı sonucu ortaya konmuştur. Analiz sonuçları incelendiğinde; önemli coğrafi büyüklüğe ve nüfusa sahip, ekonomik olarak da yüksek bir refah düzeyi olan Kanada ve Fransa gibi ülkelerin, savunma harcamaları %2'lik hedefe yakınsamaması oldukça ilgi çekicidir. Kanada'nın yakınsamamasını Avrupa kıtasına uzak olmasının yanında küresel bir hegemonya kurma isteğinin olmamasına bağlamak mümkün olabilir. Fransa'nın yakınsamamasını ise kıta Avrupası'nın tek nükleer gücü olmasına bağlamak mümkündür. Diğer taraftan NATO'nun "beyin ölümünün" gerçekleştiğini ileri süren bir ülkenin, NATO'nun hedeflerini gözetmemesi de anlaşılabilir. %2'lik hedefe yakınsamayan ülkelere olan Lüksemburg ve Belçika'nın durumunu da coğrafi olarak açıklamak mümkündür. Söz konusu ülkelerin, Avrupa'nın ortasında bulunmalarının ve çevrelerinin büyük askeri gücü olan müttefik ülkelerle çevrili olmasının avantajını ve rahatlığını yaşadıkları ifade edilebilir. Fakat aynı çerçeveden bakıldığında, Romanya ve Slovakya'nın durumunu anlamlandırmak pek mümkün değildir. Çünkü coğrafi açıdan bu iki ülke, ittifakın Rusya'ya en yakın ülkeleridir. Eski Doğu Bloğu ülkelerinden olması nedeniyle askeri altyapılarını NATO standartlarına göre yeniden şekillendirme ihtiyaçlarının bulunmasına rağmen yine de %2'lik hedefe yakınsamamaları oldukça ilgi çekicidir. Belki de söz konusu ülkelerin Rusya'ya coğrafi açıdan çok yakın olmaları, bir çeşit hipermetropiye tutulmalarını sağlamıştır. Bunda eski bir ittifak ortağı olmalarının da payı olabilir. Eski Yugoslavya'nın bir parçası olan Slovenya'nın da NATO'nun %2'lik hedefe yakınsamaması benzer bir şekilde açıklanabilir.

Slovakya'nın %2'lik NATO hedefine yakınsamamasına rağmen, eski Çekoslovakya'nın diğer yarısı olan Çekya'nın, %2'lik hedefe yakınsaması ilgi çekicidir. Benzer bir farklılık Romanya ile diğer Doğu Bloku ülkeleri arasında görülebilir. Romanya'nın %2'lik hedefe yakınsamamasına rağmen, Doğu Bloku'nun eski üyelerinden Arnavutluk, Bulgaristan, Polonya, Macaristan ve Çekya %2'lik hedefe yakınsamaktadırlar. %2'lik hedefe yakınsayan bu ülkelerin kendi geleceklerini, geçmişlerinden farklı bir yörüngede gördükleri ifade edilebilir.

70 yaşını geride bırakan NATO'yu yaşamsal açıdan tehdit eden maliyet hesapları, artık geride bırakılması gereken bir detay olmalıdır. Rusya'nın, Kafkaslarda ve Ukrayna özelinde göstermiş olduğu reaksiyonlar, bu gerçeği ortaya koymaktadır. 2014 Galler Zirvesinde %2'lik hedefin yanında, %20'lik askeri kapasite geliştirme

hedefi de ortaya konmuştur. Fakat bu %20'lik hedef, %2'lik hedef kadar tartışılmamıştır. Son dönemde dünya genelinde yaşanan çatışmalar ve savaşlar, teknolojik araç gerecin yanında muharip askeri gücün önemini de göstermektedir. Savaşta kullanılan araç gereci en sonunda askeri personel kullanmakta ve onların kapasite ve yetenekleri, savaşın sonunu belirlemektedir. Dolayısı ile yeni askeri ekipman alımları ve kapasite geliştirmenin yanında, NATO için askeri personel içinde belirli bir hedef ortaya konabilir. Ayrıca son dönemde Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üye olma talepleri, NATO'nun "beyin ölümünün" gerçekleşmediğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Alozius, J. (2022). NATO's Two Percent Guideline: A Demand for Military Expenditure Perspective. *Defence and Peace Economics*, 33(4), 475-488.
- Arvanitidis, P., Kollias, C. ve Anastasopoulos, K. (2014). Is There an International Convergence in Defence Burdens? Some Initial Findings. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 20(4), 611-620.
- Birsel, H. (2012). Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı "Madalyonun İki Yüzü", Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25:109-124.
- Blum, J. ve Potrafke, N. (2019). Does a Change of Government Influence Compliance with International Agreements? Empirical Evidence for the NATO Two Percent Target, IFO Working Papers, Almanya.
- Clements, B. J., Gupta, S., ve Khamidova, S. (2021). Is Military Spending Converging to a Low Level Across Countries?. *Economic Modelling*, 94, 433-441.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, (2022). Stratejik İttifakın Güçlü Üyesi Türkiye, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>
- Gezer, M. A. (2022). The Causality Relationship between Military Expenditure and GDP in 12 NATO Member Countries based on Per Capita Values. *Sosyoekonomi*, 30 (52) , 157-181.
- Gül, M. (2015). Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990'larda NATO'da Devamlılık ve Dönüşüm, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(1):247-265.
- Güriş, S., Güriş, B. ve Tıraşoğlu, M. (2017). Do Military Expenditures Converge in NATO countries? Linear and Nonlinear Unit Root Test Evidence. *Theoretical & Applied Economics*, 24(2): 237-248.
- Hou, N. ve Chen, B. (2013). Military Expenditure and Economic Growth in Developing Countries: Evidence From System GMM Estimates. *Defence and Peace Economics*, 24(3), 183-193.
- Konat, G. (2021). Türkiye'de Askeri Harcama Yakınsaması: Fourier Birim Kök Testinden Kanıtlar. *Düzce İktisat Dergisi*, 2(1), 13-23.
- Konat, G., Gökçe, M. ve Kızılkaya, F. (2019). AB Ülkelerinin Yakınsaması: SURADF ve SURKSS Birim Kök Testi. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (31) , 63-75.
- Lau, C. K. M., Demir, E., ve Bilgin, M. H. (2016). A Nonlinear Model of Military Expenditure Convergence: Evidence from Estar Nonlinear Unit Root Test. *Defence and Peace Economics*, 27(3), 392-403.
- Liu, T. Y., Su, C. W., Tao, R. ve Cong, H. (2019). Better is the Neighbor?. *Defence and Peace Economics*, 30(6), 706-718.
- Lunn, S. ve Williams, N. (2017). NATO Defence Spending: The Irrationality of 2%, European Leadership Network Issue Brief: Defence Spending, European Leadership Network.
- Polat, D. Ş. (2017). NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5: 51-66
- Pothier, F., ve Vershbow, A. (2017). NATO and Trump. Atlantic Council. Disponibel em http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/NATO_and_Trump_web_0523.pdf.
- Saba, C. S., ve Ngepah, N. (2020). Convergence in Military Expenditure and Economic Growth in Africa and its Regional Economic Communities: Evidence From a Club Clustering Algorithm. *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1832344.
- SIPRI, Stockholm International Peace Research Institute, <https://milex.sipri.org/sipri>
- Sızan, B. (2022). Türk-Amerikan İlişkilerinin Kuruluş ve Gelişme Sürecine Bir Bakış (1947-1954), *Anadolu Strateji Dergisi*, 4(1):7-16.
- Techau, J. (2015). The Politics of 2 Percent NATO and the Security Vacuum in Europe, Carnegie Europe, Belçika.
- Ucler, G., ve Bulut, U. (2021). Re-examination of the Convergence in Military Expenditures across NATO Countries: Do Different Approximations in Modeling Structural Breaks Matter?. *Applied Economics Journal*, 28(1), 43-62.
- Yazgan, Ş., Ceylan, R. ve Mollavelioğlu, M. Ş. (2018). Seçilmiş NATO Ülkelerinde Askeri Harcamaların Yakınsaması: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testinden Kanıtlar. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 18 (37), 118-132.
- Yılancı, V., Eryüzlü, H., ve Hopoğlu, S. (2020). Convergence of Military Burdens in the MENA Region. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(66), 41-59.

Obezite Vergisine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi¹

Investigation of Opinions Towards Obesity Tax

Zeliha ASILKAN *
Pınar YALÇIN BALÇIK **

ÖZ

Obezite ile mücadelede, başvurulan güncel çözüm yollarından biri obezite vergisidir. Kalorisi yüksek ancak besleyici değeri düşük gıdaların fiyatını yükselterek tüketimlerini azaltmak obezite vergisinin ana amacıdır. Obezite vergisi birçok ülkede farklı şekillerde kullanılmaktadır ve Türkiye’de uygulanması son dönemlerde tartışılan bir konudur. Bu makalede öncelikle obeziteden genel olarak bahsedilmiş, ardından obezite vergisinin olumlu ve olumsuz yönlerine yer verilmiş ve daha sonra araştırma bulguları sunulmuştur. Bu çalışmanın amacı, obezite vergisinin Türkiye’de uygulanmasına yönelik görüşleri değerlendirmektir. Araştırma evreni, Ankara’da hizmet veren bir aile sağlığı merkezine 01.04.2019-30.05.2019 tarihleri arasında başvuran 18 yaş ve üzeri hastalardan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında gönüllülük esasıyla araştırmayı kabul eden 371 hasta ile görüşme yapılmıştır. Araştırmada, Ayyıldız ve Demirli (2015) tarafından hazırlanan anket kullanılmıştır ve elde edilen veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçüm aracının yapı geçerliliği, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile değerlendirilmiştir. Katılımcıların cinsiyetinin obezite vergisini destekleme ihtimalleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların obezite vergisini destekleme olasılığının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun obezite vergisini desteklemediği ancak vergi dışında araçlar ve politikalarla obezite ile mücadeleyi gerekli gördükleri bulunmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Obezite, Obezite vergisi, Obezite ile mücadele, Sağlık politikaları

ABSTRACT

Obesity tax is one of the latest solutions and the main aim is to reduce the consumption of foods with high calories but low nutritional value by increasing the prices. Obesity tax is applied in different ways in many countries and its implementation in Turkey is a topic that has been discussed recently. The aim of this study is to evaluate the opinions for the implementation of the obesity tax in Turkey. The research population consists of patients aged 18 and over who applied to a family health center serving in Ankara between 01.04.2019 and 30.05.2019. Within the scope of the research, 371 patients who accepted the research on a voluntary basis were interviewed. The questionnaire prepared by Ayyıldız and Demirli (2015) was used as a measurement tool and the obtained data were analyzed by the SPSS program. The construct validity of the measurement tool used in the research was evaluated with exploratory and confirmatory factor analysis. T-test and ANOVA test as well as logistic regression analysis were used to evaluate the hypotheses. It was concluded that the gender of the participants had an effect on the probability of supporting the obesity tax. It has been found that women are more likely to support the obesity tax. It was found that the majority of the participants did not support the obesity tax, but they considered it necessary to fight obesity with tools and policies other than tax.

KEYWORDS

Obesity, Obesity tax, Obesity control, Health Policies

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
21.09.2022	11.11.2022
Atıf	Asilkan, Z. ve Yalçın Balçık, P. (2022). Obezite Vergisine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 703-718.

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Pınar YALÇIN BALÇIK danışmanlığında Zeliha ASILKAN tarafından hazırlanan “Ankara’da Bir Aile Sağlığı Merkezinde Obezite Vergisine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi” başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Öğr. Gör., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, z.asilkan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2269-2146

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, pyalcin@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7949-5779

GİRİŞ

Obezite, vücuttaki yağ dokusunun anormal düzeyde artmasıdır. Sağlıksız beslenme, hareketsizlik, psikolojik ve çevresel etmenler sonucu obezite oranları hızla yükselmektedir. Bireysel bir sağlık sorununun ötesine geçen bu hastalık için evrensel kuruluşlar ve devletler harekete geçmiştir. Geliştirilen birçok politika ile insanları sağlıklı beslenmeye teşvik etmek ve obezite oranlarını düşürmek amaçlanmaktadır. Devletler, bilinç düzeyini arttırmak için eğitim politikaları, sağlıksız besinlere ulaşımı kısıtlama, reklam, promosyon düzenlemeleri ve vergiler yoluyla obezite ile mücadele etmektedir.

Obezite vergisi, besleyici değeri düşük ve yüksek oranda yağ, şeker ve kalori içeren gıdaların belirli bir oranda vergiye tabi tutulmasıdır. Fiyatı artan gıdaların tüketiminin azalması ve bu ürünlerin yerine daha sağlıklı gıdaların tercih edilmesi beklenmektedir. Böylece, obezite oranlarının düşmesi amaçlanmaktadır. Obezite vergisi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Fransa, Meksika gibi bir çok ülke tarafından farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bu vergiyi uygulamak isteyen ülkeler vergi oranını ve hangi gıdaların vergiye tabi olacağını kendileri belirlemektedir. Bu nedenle, her ülke için sonuçlar ve halkın tepkisi farklı olmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de uygulanması son dönemlerde tartışılan bir konu olan obezite vergisine yönelik görüşler bir aile sağlığı merkezine başvuran kişilerle yapılan anketler değerlendirilerek incelenmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Obezite

Neredeyse her ülkenin ortak sağlık sorunu olarak kabul edilen obezite, Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) tanımına göre; kişinin vücudunda yağ birikiminin zarar verecek düzeyde, anormal ve aşırı olmasıdır (WHO, 2019). Sağlık Bakanlığı obeziteyi gıda yoluyla alınan enerjinin, harcanan enerjiden fazla olması sonucu vücutta bulunan yağ oranının yağsız vücut kitlesine göre artması şeklinde tanımlamıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015). Obezite ölçümünde kullanılan birkaç yöntem bulunsa da en sık kullanılan ve kabul gören ölçüm yöntemi DSÖ’nün kullandığı Beden Kitle İndeksi (BKİ) yöntemidir. Kişinin vücudundaki yağ oranını hesaplamayı hedefleyen bu yöntem ilk olarak 1800’lü yılların ortasında kullanılmıştır. BKİ, kişinin vücut ağırlığının (kg), boyunun uzunluğunun (m) karesine bölünmesi ile elde edilmektedir ($BKİ = \frac{kg}{m^2}$) (Lusk, 2017).

En basit tanımı ile obezitenin temel sebebi enerji dengesizliğidir. Uzun süre boyunca alınan enerjinin harcanan enerjiyi aşması sonucu şişmanlık oluşmaktadır. Çok sayıda epidemiyolojik çalışma fazla kilo ve obezitenin oluşumunda yaş, cinsiyet, etnik köken, sosyal-kültürel faktörler (eğitim düzeyi, gelir, medeni durum), biyolojik faktörler, davranışsal faktörler (diyet, sigara, alkol tüketimi, fiziksel aktivite) gibi faktörlerin etkili olduğunu göstermiştir (Yücel, 2008). Genetik eğilim ve çevresel faktörler obezite gelişiminde etkili olmaktadır. Kalıtımın %35 ve modifiye edici genlerin %15 rol oynadığı düşünüldüğünde geri kalan %50 oranında çevresel faktörler ve yaşam tarzının etkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2012).

DSÖ tarafından yayınlanan, Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Küresel Durum Raporuna göre, dünya genelinde obezite prevalansı hızla artmaktadır. 2014 yılı verilerine göre erkeklerin %11’inin, kadınların ise %15’inin obez olduğu tespit edilmiştir. Yine kadınlarda %40 ve erkeklerde %38 olmak üzere yetişkinlerin %39’u fazla kilodur. Tüm dünyada, obezite prevalansı 1980 yılından 2014 yılına kadar neredeyse iki katına çıkmış ve 2014 yılı için yarım milyardan fazla yetişkinin obez olduğu görülmüştür (WHO, 2014).

Sağlık Bakanlığı’nın 2019 yılında gerçekleştirdiği, Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre, 15 yaş ve üzeri kişilerin %34’ü fazla kilolu olarak değerlendirilen BKİ değeri aralığında iken, katılımcıların %31,5’inin obez sınıfına girdiği görülmüştür. Bu değerler göz önüne alındığında toplumun %65,5’inin ya fazla kilolu ya da obez olduğu anlaşılmaktadır. Kadınlarda obezite oranlarının daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır ancak erkeklerin fazla kilolu olma sıklığı daha yüksektir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019).

Obezite, hızla artan bir hastalık olarak birçok kötü sonucu da beraberinde getirmektedir. Psikolojik ve bedensel hastalıkların tetikleyicisi olarak bilinmektedir. Obezitenin; koroner kalp hastalığı, hipertansiyon, tip 2 diyabet, beyin damar hastalıkları ve romatizma gibi birçok önemli kronik hastalığa sebep olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bazı kanser türleri için büyük risk faktörü olarak belirlenmiştir. Böylece, oluşan hastalıkların doğurduğu sağlık harcamaları ve kişinin üretkenliğinin düşmesi gibi yaşamını etkileyen sonuçları ile obezite, oldukça büyük bir ekonomik yük haline gelmiştir (Wolf, 2002). Obezite toplumsal bir sorun haline geldiğinde devlet müdahalesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Beslenme ve gıda bilincini arttırmak için eğitim ve bilgilendirme politikaları, sağlıksız gıdalara reklam, tanıtım ve pazarlama alanlarında uygulanan yasaklar ve kısıtlamalar ve obezite vergisi devletin obezite ile mücadelede kullandığı araçlardır.

1.2. Obezite Vergisi

Obezite vergisi, besleyici değeri düşük fakat kalori, yağ, şeker ve doymuş yağ oranları yüksek gıdalara uygulanan vergiler olarak tanımlanabilmektedir. Bu vergilerin amacı obeziteyi ve diğer sağlık sorunlarını tetikleyen gıdaların tüketimini azaltmaktır (Alemanno ve Carreno, 2013). Sağlıksız yiyecek ve içecekler ek vergi uygulaması, Türkiye’de “obezite vergisi” olarak geçmektedir. Dünyada ise fat tax, junk food tax, twinkie tax, sin tax, food tax, Sugar-Sweetened Beverage (SSB) tax gibi isimlerle kendine yer bulmaktadır (Akkaya ve Gergerlioğlu, 2017)

Obezite vergisi, sağlıksız gıdalara uygulanan ve bu gıdaların tüketiminde caydırıcı olması beklenen vergidir. Genellikle, yüksek oranda yağ ve doymuş yağ içeren gıdalara uygulandığı düşünülse de; şeker, şekerli içecekler ve fast food gıdalarını da kapsamaktadır. Verginin asıl amacı, devletin gelir elde etmesi değil zararlı gıdaların tüketimini azaltarak obezitenin önüne geçmektir. Obezite vergisi, negatif dışsallıkların vergilendirilmesi olarak bilinen Pigou tipi vergilerden biridir. Pigou tipi vergilendirme, sigara, alkol, kumar ve çevre kirliliği gibi konularda da uygulanabilmektedir (Thiele ve Roosen, 2018). Bir dışsallığı içselleştirmek için marjinal sosyal maliyet ile marjinal özel maliyet eşitlenmelidir. Kişinin davranışları ve kararları sonucu oluşan negatif sonuçları kendisi karşılamalıdır. Bu bakış açısı ile ele alındığında zararlı gıdaları tüketenlerin vergilendirme ile daha fazla ücret ödemesi gerekmektedir (Skinner vd., 2005).

Fiyat, kişinin gıda ve miktar seçiminde önemli bir etkidir. Ekonomik teorilere göre, bir malın fiyatı yükseldikçe talebi ve tüketimi azalacaktır. Bu teoriye göre, sağlıksız gıdaların vergilendirme ile fiyatları arttığında, tüketim miktarları azalmalıdır. Fakat, gıda tüketiminin fiyat esnekliği diğer ürünlere göre daha düşük belirlenmiştir. Gıda tüketiminde meydana gelen değişim oranı, fiyatta oluşan değişim oranından daha azdır. Bir malın tüketimi azaldığında, tüketiciler o malın yerini alabilecek ikame mallara yönelmektedir. Sağlıksız gıdalara getirilen bir verginin etkililiği ikame mallar ve fiyat esnekliği gibi etkenler çerçevesinde belirlenebilmektedir (Mytton vd., 2012).

Piyasa fiyatları incelendiğinde besin değerleri düşük ancak yağ, şeker ve kalori gibi değerleri yüksek gıdaların sağlıklı gıdalara oranla daha ucuz olduğu görülmektedir. Sağlıksız gıdalar ile sağlıklı gıdalar arasında ki bu fiyat orantısızlığına çözüm olarak vergilendirme yöntemi önerilmektedir. Obezite vergisi, uzun zamandır tartışılan ve eleştirilen bir konu olmuştur. Artan obezite oranları ile son yıllarda bu uygulama daha sık gündeme gelmektedir. 2003 yılında, DSÖ, insanların daha sağlıklı seçimler yapmasında teşvik edici olacağı gerekçesiyle, sağlıksız gıdaların vergilendirilmesini önermiştir (Badilas, 2011). Gün geçtikçe artan obezite oranlarına karşı devletler tarafından birçok önlem alınmıştır fakat izlenen politikalar obezite prevalansının yükselişine engel olamamıştır. 2011 yılında, Birleşmiş Milletler, Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Üst Düzey Toplantısı’nda, ülkelere mali önlemler ile caydırıcı politikalar yürüterek obezite ile mücadele etmelerini önermiştir (Thow vd., 2014).

Obezite vergisinin insanların seçimlerinde etkili olması için tüketici tarafından fark edilir olması gerekmektedir. Ürünlerin ne oranda ve neden vergilendirildiği hakkında açıkça bilgilendirme yapılmalıdır. Aynı zamanda vergi oranı, seçimleri etkileyecek miktarda yüksek belirlenmelidir. Çok düşük oranda vergilendirme, sağlıksız gıdaların tüketiminde caydırıcı olmayacaktır. Fiyat değişikliği oranı ile tüketim üzerindeki etki ilişkilidir (Brunner-Brown, 2014).

Birçok ülkede uygulanmaya başlanan veya uygulanması planlanan obezite vergisini destekleyen ve karşı çıkan eleştiriler yapılmaktadır. Obezite vergisi, birçok ekonomist, uzman ve akademisyen tarafından desteklenirken toplumun büyük çoğunluğu tarafından eleştirilmekte ve desteklenmemektedir. Yapılan araştırmalar, obezite vergisinin toplumsal ve politik kabul edilebilirliğinin düşük olduğunu göstermektedir (Saruç, 2015). Obezite vergisinin uygulanması gerektiğini savunanlara göre avantajları şöyledir;

- Obezite vergisi ile fiyatları yükselen sağlıksız gıdaların tüketimi azalacaktır. Bireyler daha sağlıklı alternatiflere yönelecek ve böylece obezite oranları düşecektir. Obezite vergisinin sağlık harcamalarını ve obeziteden kaynaklanan hastalıkları azaltacağı öne sürülmektedir (Saruç, 2015).

- Vergilerden elde edilecek gelir ile obeziteyle mücadele faaliyetleri finanse edilebilir. Sağlık eğitimi, fiziksel aktivite ve beslenme programları, tanıtımlar ve kamu spotları gibi kişilerin bilgi düzeyini arttıracak ve daha sağlıklı seçimler yapmasını kolaylaştıracak uygulamalara obezite vergisi ile maddi kaynak sağlanabilir (Jacobson ve Brownell, 2000).

- Literatürdeki çalışmalar, sigara ve alkol vergilerinin sağlık davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Sigaraya getirilen vergiler ile ürünün satışının ve tüketiminin düştüğü görülmüştür. Obezite vergisinin uygulanması gerektiğini savunanlar, sağlıksız gıdalara uygulanacak verginin tıpkı sigara ve alkol tüketiminde olduğu gibi caydırıcı olacağını ve bu ürünlerin tüketiminin azalacağını düşünmektedir (Efrat ve Efrat, 2012).

• Sağlıksız gıdaların tüketimi ile oluşan ve tüm toplumun üstlendiği dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi sağlanacaktır. Obez bireyler, beslenme tercihleri ile neden oldukları maliyetlerin tamamını karşılamamaktadır. Obezite vergisi ile kişi tercihlerinin maliyetini karşılamış olacak ve dışsallıklar içselleştirilecektir. Bu sayede sağlıksız gıdaların üretim ve tüketimi sosyal optimum noktaya ulaşacaktır (Sandalcı, 2018).

• Obezite vergisinin en çok düşük gelirli kişileri etkileyeceğini ve bu nedenle regresif olduğunu savunanlara karşı obezite vergisini destekleyenler, sübvansiyonlar ve vergi indirimleri ile sağlıklı gıdaların fiyatlarının düşürülmesinin, regresyonu minimum düzeye indireceğini savunmaktadırlar. Aynı zamanda, beslenme kaynaklı hastalıkların en çok düşük gelirli kişilerde görüldüğü göz önünde bulundurulunca verginin etkileri ile kişilerin daha sağlıklı besinlere yöneleceği ve sağlık harcamalarının düşeceği ileri sürülmektedir (Remler, 2004).

• Obezite vergileri sonucunda bireyler sağlıklı ürünleri tercih edecek ve sağlıksız ürünlerin tüketimi azalacaktır. Bu nedenle üretici firmalar ve restoranlar ürünlerindeki şeker, yağ gibi sağlıksız içeriklerin oranını düşürebilir ve sağlıklı gıda alternatifleri zamanla artabilir (Saruç, 2015).

Obezite vergisine karşı çıkanlara göre dezavantajları şöyle özetlenebilir:

• Obezite vergisinin ekonomik dengeyi bozacağı düşünülmektedir. Tüketimi azalan gıdalar nedeniyle insanların işsiz kalacağı ve ekonomik dengeye hasar vereceği ileri sürülmektedir (Barry vd. 2013).

• Böyle bir verginin bireysel özgürlüklere müdahale olduğu ve kişilerin özgür seçimlerini kısıtlayan uygulamalara izin verilirse müdahale edilen alanların zamanla genişleyeceği düşünülmektedir (Saruç, 2015).

• Yüksek gelirli ve düşük gelirli insanlar, ortalama olarak aynı miktarda yağ, sodyum ve kolesterol tüketmektedir ve satın aldıkları sağlıksız gıda miktarları çok büyük farklılık göstermemektedir. Gelir eşitsizliği nedeniyle, yoksul insanlar, gelirlerinin yaklaşık %0,7'sini obezite vergisine ayıracakken, yüksek gelirli için bu oran %0,1'den azdır. Bu nedenle obezite vergisinin sadece düşük gelirli insanları etkileyeceği ve regresif olduğu düşünülmektedir (Sipahi, 2014; Institute for Fiscal Studies, 2014).

• Obez bireyler, gıda fiyatlarındaki değişimlere normal kilodaki bireylere göre daha az yanıt vermektedir. Bu nedenle obezite vergisinin gıdalara bağımlı olan bireyler için çözüm olmayacağı ve beklenen etkiyi göstermeyeceği düşünülmektedir (Alemanno ve Carreno, 2011).

• Bir başka eleştiri ise obezitenin çok yönlü bir hastalık olmasına dairdir. Çevresel birçok faktör sonucu ortaya çıkan bu hastalığa vergilerin etkisinin düşük olacağı belirtilmiştir (Silva vd., 2016).

• Sigara ve alkol vergileri, zararlı olduğu kanıtlanmış tek bir ürüne yönelikken, hangi gıdaların vergilendirileceğini belirlemek oldukça karmaşıktır. Obezite vergisine karşı çıkanlar, yaşamsal olarak gerekli ve vazgeçilmez olan gıdaların vergilendirilmesini doğru bulmamaktadırlar (Alemanno ve Carreno, 2013).

Obezite vergisine yönelik tartışmalar devam ederken, tam olarak hangi ürünlerden ve ne oranda alınacağı konusunda fikir birliği oluşturulmamıştır. Sağlıksız gıdaları vergilendiren ülkelerin sayısı azımsanamaz fakat her ülkenin uyguladığı vergi miktarı ve vergi kapsamının farklı olduğu görülmektedir. Türk vergi sisteminde tam olarak "Obezite vergisi" adı altında uygulanan vergiler yer almamakla birlikte bu amaca yönelik vergilendirmeler mevcuttur. Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 12/3'üncü maddesi uyarınca hazırlanan (III) sayılı listenin (A) cetveline göre, 03 Ocak 2018 tarihinden bu yana "malttan üretilen biralar" %63, "kolalı gazozlar" %25 oranında vergilendirilmektedir. Aynı zamanda 7061 Sayılı Kanunun 75'inci maddesi ile beraber meyve suları (üzüm şırası dâhil) ve sebze suları (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın (yalnız ambalajlanmış olanlar ve/veya toptan teslimatı konu edilenler) (sebze suları ve Türk Gıda Kodeksine göre %100 meyve suyu sayılanlar hariç), sade ve meyveli gazozlar ve alkolsüz biralar için %10 ek vergi uygulanmaya başlanmıştır. (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özel Tüketim Vergisi Kanunu (III) sayılı listesi, 2018).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Obezite vergisi; etkililiği, olumlu ve olumsuz görülen yönleri ile tartışılan bir konudur. Henüz Türkiye'de "obezite vergisi" adı altında bir vergilendirme mevcut değildir fakat sağlıksız gıdaların tüketimini kısıtlamak amacı ile vergilendirme uygulamaları dönem dönem gündeme gelmektedir. Bu amaçla bu çalışmada seçilen bir aile sağlığı merkezine başvuran hastaların obezite vergisine yönelik görüşleri değerlendirilmektedir. Araştırmada, obezite vergisine yönelik görüşlerin bağımsız değişkenlere göre fark gösterip göstermediğini incelenmekte ve obezite vergisini destekleme durumu ile bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koyulmaktadır.

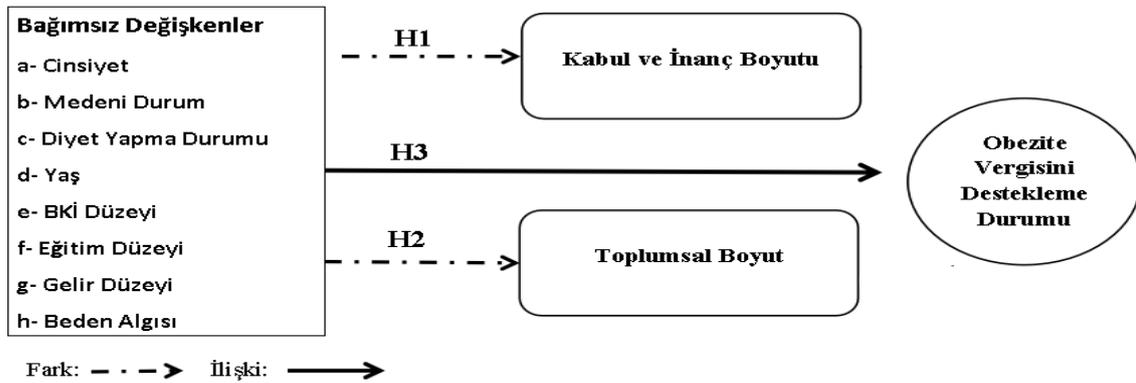
2.2. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın hipotezlerine ilişkin araştırma modeli Şekil 1’de yer almaktadır. Obezite vergisine yönelik görüşleri belirlemeye yönelik bu çalışmada; çalışmada ulaşılan iki ana boyutun (F1-Kabul ve inanç, F2-Toplumsal boyut); yaş, medeni durum, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, cinsiyet, BKİ düzeyi, diyet uygulayıp uygulamama durumu ve beden algısına göre fark gösterip göstermediği incelenmiştir. Obezite vergisini destekleme durumu ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı analizlerle değerlendirilmiştir

2.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Araştırma evreni, Ankara’da hizmet veren bir Aile Sağlığı Merkezine 01.04.2019-30.05.2019 tarihleri arasında başvuran 18 yaş ve üzeri hastalardan oluşmaktadır. Aile sağlığı merkezine belirtilen tarihlerde başvuran hasta sayısı 3.841 olarak belirlenmiştir. Buna göre ulaşılması gereken örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında, %5 hata payı ile hesaplandığında 349 kişinin yeterli olacağı görülmüştür. Araştırma kapsamında gönüllülük esasıyla çalışmayı kabul eden 371 hasta ile görüşme yapılmıştır. Veriler, çalışmacı tarafından toplanmıştır. Bazı katılımcılar anketleri kendileri doldurdıkları için eksik veri olmasını önlemek amacıyla ile hesaplanan örneklem büyüklüğünden bir miktar fazla anket yapılmıştır. Hastalarla yüz yüze görüşerek anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmaya katılanlar; 18-70 yaş aralığında ve okur-yazar bireylerdir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Veri toplama aracı olarak Ayyıldız ve Demirli (2015) tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişilerin demografik (yaş, cinsiyet, kilo, boy, BKİ vb.) özelliklerine yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise kişinin beslenme alışkanlıkları, bedensel algısı, obezitenin nedenleri ve çözümlerine yönelik görüşlerini ölçen sorular bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise kişilerin obezite vergisine yönelik görüşlerini değerlendiren 18 soru bulunmaktadır. Anketler çalışmacı tarafından yüz yüze görüşme şeklinde yapılmıştır. Katılımcılara, anket öncesinde obezite vergisinin tanımı yapılmış ve bu verginin amacı, kullanım alanları hakkında kısaca bilgilendirme yapıldıktan sonra anket formunu doldurmaları istenmiştir. Anket, 1’in “Kesinlikle Katılmıyorum”, 5’in “Kesinlikle katılıyorum” olduğu 5’li Likert Ölçeğine dayandırılmıştır.

Araştırmanın yürütüleceği kurum olan Yenimahalle Varlık Aile Sağlığı Merkezi için 06.03.2019 tarih ve 62693856-604.02 sayılı karar ile kurum izni alınmıştır. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 22.01.2019 tarih ve 16969557-200 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır. Araştırma için gerekli izinler alındıktan sonra 01.04.2019-30.05.2019 tarihleri arasında anket formları uygulanmış ve çalışmaya ilişkin veriler toplanmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 20.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak çalışmada kullanılan anketin geçerlilik ve güvenilirlik düzeyini belirleyebilmek için Cronbach’s Alfa katsayısı ve faktör analizi kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen faktörlere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır ve kullanılan ankette yer alan 18 ifadeden 5 adet ifade çıkarılmış ve 13 maddeden ve 2 boyuttan oluşan anket formu ile devam edilmiştir. Oluşan 2 faktör ile bağımsız değişkenler fark testleri ile analiz edilmiştir. Tüm değişkenlerin normallik varsayımına bakılmış, yapılan Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarına göre $p < 0,005$ olarak hesaplanmıştır. Bu durumda değişkenlerin normal dağıldığı görülmüştür. İki bağımsız gruba sahip değişkenlerde (cinsiyet, medeni durum, diyet uygulama durumu) T-testi yapılmıştır. Yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, beden algısı ve BKİ düzeyi değişkenlerinde ise tek yönlü varyans analizi olan ANOVA testi kullanılmıştır. Obezite vergisinin

uygulanmasını destekleme durumu ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmada kullanılan anketin üçüncü bölümünde yer alan ve obezite vergisine yönelik görüşleri değerlendiren 18 ifadelik anketin yapı geçerliliğini belirlemek için öncelikle açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Korelasyon matrisi kontrol edilmiş ve ilk aşamada 3. ifade olan “Obezite ile mücadele vergi dışı araçlarla olmalıdır” ifadesi, ikinci aşamada ise 14. sırada yer alan “devletin bu vergiyi gelir sağlamak amacı ile çıkaracağına inanıyorum” ifadesi korelasyon matrisine göre düşük değerlere sahip oldukları için anketten çıkarılmıştır. Üçüncü aşamada “obezite ile mücadelede öncelikli araç vergiler olmalıdır”, “Obezite ile mücadele devletin temel görevlerinden biridir” ve “Devlet bu uygulamayı vatandaşın sağlığını düşündüğü için yapacaktır” ifadeleri bitişik ifade oldukları için anketten çıkarılmıştır. Ardından kalan 13 ifade için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi uygulanmıştır. KMO değeri 0,943 olarak hesaplanmıştır. Obezite vergisine yönelik görüşleri değerlendiren ifadelere ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 1’de gösterilmektedir. Bartlett Küresellik Test değeri 2.674,480 ($p < 0,001$) bulunmuş ve bu bulgular ifadelerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Analiz sonucunda kalan 13 ifadenin iki boyutta gruplandığı ve açıklanan toplam varyansın %60,219 olduğu görülmüştür. Oluşan yeni faktörler için “kabul ve inanç boyutu” ve “toplumsal boyut” isimlendirmeleri uygun görülmüştür.

Tablo 1: Obezite Vergisine Yönelik Görüşleri Değerlendiren İfadelere İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yükleri
F1- Kabul ve İnanç Boyutu	
S1- Tüketim üzerinden alınan vergiler tüketimi azaltabilir.	0,627
S5- Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	0,772
S6- Obeziteye neden olan ürünlerde vergi oranı yüksek belirlenebilir.	0,738
S7- Obezite vergisinin toplum açısından faydalı olacağını düşünüyorum	0,749
S9- Vergi nedeniyle fiyatı artan obezite ürünlerine yönelik tüketim azalır	0,800
S10- Bu vergi obezite grubuna giren kesimin sayısını azaltabilir.	0,838
S11- Obezite vergisinin konulması sağlıklı ürünlerin tüketimini arttırır.	0,812
S12- Bu vergi obezite ürünleri satan iş sahasının gelir durumunu azaltır	0,588
S15- Obezite vergisi devlet açısından sağlık giderlerini azaltabilir.	0,690
S17- Obezite vergisi konulan ürünlerin tüketimini azaltmayı düşünebilirim.	0,713
F2- Toplumsal Boyut	
S8- Obezite vergisi insanların yaşama biçimlerine müdahale oluşturmaz.	0,716
S16- Obezite vergisi toplum içinde tepki uyandırmaz	0,732
S18- Ödediğimiz vergiler kamu hizmeti olarak bizlere geri dönmektedir.	0,721
<i>Kaiser-Meyer-Olkin: 0,943 Bartlett Küresellik Testi Ki Kare: 2674,480 $p < 0,001$ Açıklanan Toplam Varyans: %60,219</i>	

Yapılan açıklayıcı faktör analizinin ardından elde edilen sonuçlara doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır ve analiz sonucunda uyum iyiliğini iyileştirmek için 5. ve 6. ifade arasında kovaryans yapılmış ve tekrar doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de görüldüğü gibi kabul edilebilir bulunmuştur.

Tablo 2: Obezite Vergisine Yönelik Görüşleri Değerlendiren İfadelere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İndeks	Model Değerleri	
CMIN/df	162,636/63=2,582	Kabul edilebilir
RMSEA	0,065	Kabul edilebilir
AGFI	0,906	Kabul edilebilir
GFI	0,935	Kabul edilebilir
CFI	0,962	İyi uyum
NFI	0,940	Kabul edilebilir
TLI	0,929	Kabul edilebilir

Tablo 3’de; araştırmaya katılan 371 kişiye ilişkin demografik bulgular verilmiştir. Anket katılımcılarının %49,9’u (n=185) kadın, %50,1’i (n=186) erkektir. Medeni duruma göre %56,6’sı (n=210) evli, %43,4’ü (n=161) bekar. Diğer bir demografik değişken olan yaş ise üç grup altında incelenmiştir. Katılımcıların %24,8’i (n=92) 18-25 yaş grubunda, %36,7’si (n=136) 26-40 yaş aralığında ve %38,5’i (n=143) 40 yaş ve üzerindedir. Araştırmaya katılanların %25,6’sının (n=95) aylık geliri 2.500 Türk lirası ve altındadır, %42’sinin (n=156) 2.501 ile 5.000 lira arasındadır, %32,3’ünün (n=120) ise aylık geliri 5.001 lira ve üzerindedir. Eğitim düzeylerine göre katılımcıların; %36,9’u (n=137) lise ve altı, %51,2’si (n=190) üniversite mezunu ve %11,9’u (44) yüksek lisans veya doktora mezunudur.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	185	49,9
Erkek	186	50,1
Medeni Durum		
Evli	210	56,6
Bekar	161	43,4
Yaş		
18-25	92	24,8
26-40	136	36,7
41 ve üzeri	143	38,5
Gelir Düzeyi		
2.500 TL ve altı	95	25,6
2.501TL - 5000 TL	156	42,0
5.001 TL ve üzeri	120	32,3
Eğitim Düzeyi		
Lise ve altı	137	36,9
Üniversite	190	51,2
Yüksek Lisans ve Doktora	44	11,9

Tablo 4’de araştırmaya katılanların tanımlayıcı özellikleri yer almaktadır. Katılımcılardan kilo ve boy bilgileri istenmiş ve beden kitle indeksleri hesaplanmıştır. Verilen bilgilere göre katılımcıların %3’ünün (n=11) BKİ değeri 18,5 ve altındadır. Katılımcıların %47,2’sinin (n=175) BKİ’sinin 18,6-24,9 arasında sağlıklı kabul edilen kilo-boy ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Fazla kilolu olarak kabul edilen 25-29,9 değerleri arasında BKİ’ye sahip olanlar %35 (n=130), 30 ve üzeri BKİ değeri ile obez sınıfta kabul edilen kişilerin oranı ise %14,8’dir (n=55). Bireylerin bilimsel olarak belirlenen değerlerinin yanı sıra kendi bedenlerini nasıl algıladıklarının da önemli olduğu düşünülmektedir. Beden algısını değerlendiren soruya göre katılımcıların %56,1’i (n=208) kendisini normal ve sağlıklı bir kiloda hissederken, %36,1’i (n=134) fazla kilolu, %4,6’sı (n=17) zayıf, %2,2’si (n=8) obez, %1,1’i (n=4) aşırı zayıf olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %87,3(n=324) gibi büyük bir kısmı belirli bir diyet uygulamadığını, %12,7’si (n=47) ise diyet uyguladıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4: Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri

Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri	n	%
Beden Algısı		
Aşırı zayıf	4	1,1
Zayıf	17	4,6
Normal kiloda	208	56,1
Fazla Kilolu	134	36,1
Obez	8	2,2
Diyet Uygulama Durumu		
Evet	47	12,7
Hayır	324	87,3
BKİ Düzeyleri		
≤18,5	11	3,0
18,6-24,9	175	47,2
25-29,9	130	35,0
≥30	55	14,8

Katılımcılara tanımlayıcı özelliklerinin yanı sıra obezitenin nedeni olarak gördükleri ana etken ve obezite için en etkili olduğu düşünülen çözüm yolu sorulmuş ve sonuçlar Tablo 5’de gösterilmiştir. Anket sonuçlarına göre obezitenin asıl nedeni olarak %57,7(n=214) oranı ile sağlıksız beslenme görülmektedir. Katılımcıların %24,3’ü (n=90) hareketsiz bir yaşam sürmeyi, %9,4’ü (n=35) genetik faktörleri, %5,4’ü (n=5,4) bilgi yetersizliğini, %3,2’si (n=12) ise paketli gıdaların ucuz olmasını obezitenin asıl nedeni olarak görmektedir. Katılımcılara göre obezitenin asıl nedenleri sağlıksız bir beslenme düzeni ve hareketsiz yaşamdır. Obezite için başlıca çözüm yolu olarak ise %48,8(n=181) beslenme eğitimi verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıların; %21’i (n=78) sağlıksız gıdaların okul gibi kurumlarda yasaklanmasını, %13,2’si (n=49) kamuya açık spor alanlarının artırılmasını, %8,9’u (n=33) obezite vergisini, %8,1’i (n=30) medya kanalları ile bilgilendirmeyi önermiştir. Obezite ile mücadelenin eğitim araçları ile yapılması desteklenmektedir. Öncelikli çözüm yolu olarak obezite vergisi uygulanmasını destekleyenlerin oranı oldukça düşüktür.

Tablo 5: Katılımcıların Obeziteye Yönelik Görüşleri

Obezitenin Başlıca Nedeni	n	%
Sağlıksız beslenme	214	57,7
Genetik faktörler	35	9,4
Hareketsizlik	90	24,3
Bilgi yetersizliği	20	5,4
Paketli gıdaların ucuz olması	12	3,2
Obezite ile Mücadelede Tercih Edilen Çözüm Yolları		
Beslenme eğitimi verilmesi	181	48,8
Sağlıksız gıdaların okul vs.de yasaklanması	78	21,0
Obezite vergisi	33	8,9
Kamuya açık spor alanlarının artırılması	49	13,2
Medya kanalları ile bilgilendirme	30	8,1

Tablo 6’da obezite vergisi ile ilgili katılımcıların değerlendirmeleri yer almaktadır. “Obezite vergisi sizce uygulanmalı mıdır?” sorusuna katılımcıların %44,7’si (n=166) obezite vergisinin uygulanması gerektiğini ifade ederken, %55,3’ü (n=205) uygulanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Obezite vergisi uygulamasına katılımcıların çoğunun karşı olduğu görülmektedir. “Obezite vergisi hangi gıdalardan alınmalıdır?” sorusuna katılımcıların, %33,4’ü (n=124) hiçbir gıdadan alınmamalıdır cevabını verirken %22,4’ü (n=83) fast food yiyeceklerden, %15,9’u (n=59) belirtilen tüm gıdalardan, %15,1’i (n=56) şekerli içeceklerden, %13,2’si (n=49) abur-cuburlardan alınmalıdır şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 6: Obezite Vergisi ile İlgili Genel Değerlendirmeler

	n	%
Obezite vergisi sizce uygulanmalı mı?		
Evet	166	44,7
Hayır	205	55,3
Obezite vergisi hangi gıdalardan alınmalıdır?		
Şekerli içecekler	56	15,1
Abur-cubur	49	13,2
Fast food	83	22,4
Hiçbiri	124	33,4
Hepsi	59	15,9

Tablo 7: Obezite Vergisine Yönelik Görüşlerin Frekans Dağılımları ve Ortalamaları

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ort.	S.S.
Kabul ve İnanç Boyutu								
1. Tüketim üzerinden alınan vergiler tüketimi azaltabilir.	n	82	83	53	98	55	2,89	1,39
	%	22,1	22,4	14,3	26,4	14,8		
5. Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	n	83	91	55	93	49	2,82	1,37
	%	22,4	24,5	14,8	25,1	13,2		
6. Obeziteye neden olan ürünlerde vergi oranı yüksek belirlenebilir.	n	74	79	71	93	54	2,92	1,35
	%	19,9	21,3	19,1	25,1	14,6		
7. Obezite vergisinin toplum açısından faydalı olacağını düşünüyorum.	n	79	77	68	102	45	2,88	1,34
	%	21,3	20,8	18,3	27,5	12,1		
9. Vergi nedeniyle fiyatı artan obezite ürünlerine yönelik tüketim azalır.	n	71	74	64	105	57	3,00	1,36
	%	19,1	19,9	17,3	28,3	15,4		
10. Bu vergi obezite grubuna giren kesimin sayısını azaltabilir.	n	63	71	72	118	47	3,04	1,30
	%	17,0	19,1	19,4	31,8	12,7		
11. Obezite vergisinin konulması sağlıklı ürünlerin tüketimini artırır.	n	70	69	73	103	56	3,01	1,35
	%	18,9	18,6	19,7	27,8	15,1		
12. Bu vergi obezite ürünleri satan iş sahasının gelir durumunu azaltır.	n	57	63	76	125	50	3,12	1,28
	%	15,4	17,0	20,5	33,7	13,5		
15. Obezite vergisi devlet açısından sağlık giderlerini azaltabilir.	n	67	84	77	105	38	2,90	1,27
	%	18,1	22,6	20,8	28,3	10,2		
17. Obezite vergisi konulan ürünlerin tüketimini azaltmayı düşünebilirim.	n	66	62	69	115	59	3,10	1,34
	%	17,8	16,7	18,6	31,0	15,9		

Tablo 7: Obezite Vergisine Yönelik Görüşlerin Frekans Dağılımları ve Ortalamaları (Devamı)

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ort.	S.S.
Toplumsal Boyut								
8. Obezite vergisi insanların yaşama biçimlerine müdahale oluşturmaz.	n	77	83	90	80	41	2,79	1,29
	%	20,8	22,4	24,3	21,6	11,1		
16. Obezite vergisi toplum içinde tepki uyandırmaz.	n	98	104	73	64	32	2,53	1,28
	%	26,4	28,0	19,7	17,3	8,6		
18. Ödediğimiz vergiler kamu hizmeti olarak bizlere geri dönmektedir.	n	97	68	86	82	38	2,71	1,33
	%	26,1	18,3	23,2	22,1	10,2		

Anketin üçüncü kısmında yer alan obezite vergisine yönelik görüşleri değerlendiren 18 ifade faktör analizi sonrası iki ana faktör olarak değerlendirilmiştir. Tablo 7’de görüldüğü gibi ifadelerden en çok desteği 3,12 ortalama ile (%47,2) “Bu vergi obezite ürünleri satan iş sahasının gelir durumunu azaltır.” ifadesi almıştır. Katılımcıların, obezite vergisinin doğuracağı ekonomik sonuçlar hakkında endişeleri olduğu görülmektedir. Ardından “Obezite vergisi konulan ürünlerin tüketimini azaltmayı düşünebilirim.” ifadesi en çok destek gören ikinci ifade olmuştur ($\bar{x}=3,10$). Katılımcıların büyük bir kısmı obezite vergisi uygulanması durumunda tüketim alışkanlıklarının bu durumdan etkileneceğini belirtmiştir. Katılımcılardan en az destek alan ifade ise “Obezite vergisi toplum içinde tepki uyandırmaz.” ifadesidir. Katılımcılar, obezite vergisinin uygulanması durumunda toplumun tepki göstereceğini düşünmektedir. En düşük ortalamaya sahip bir diğer ifade ($\bar{x}=2,71$) ise “Ödediğimiz vergiler kamu hizmeti olarak bizlere geri dönmektedir.” ifadesidir. Katılımcılar vergilerin işlevselliği ve etkililiği konusunda güven duymadıklarını belirtmiştir. Katılım yüzdeleri incelendiğinde katılımcıların %46,9’unun, obezite vergisinin Türkiye’de uygulanması fikrine karşı çıktığı saptanmıştır. Öte yandan, obezite vergisi ile sağlıksız gıdaların tüketiminin düşeceği (%43,7) ve böylece obezite prevalansının azalacağı (%44,5) düşünülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Obezite Vergisine Yönelik Değerlendirmelerinin Bağımsız Değişkenlere Göre Analizi

BOYUTLAR		n	Ort.	S.S	t/F	p
Cinsiyet						
Kabul ve İnanç	Kadın	185	3,00	1,00	0,628	0,530
	Erkek	186	2,93	1,07		
Toplumsal	Kadın	185	2,70	,94	0,455	0,649
	Erkek	186	2,66	1,03		
Medeni Durum						
Kabul ve İnanç	Evli	210	2,90	1,09	-1,428	0,154
	Bekar	161	3,06	0,95		
Toplumsal	Evli	210	2,67	1,06	-,223	0,824
	Bekar	161	2,69	0,87		
Diyet Uygulama Durumu						
Kabul ve İnanç	Evet	47	2,65	1,16	-2,047	0,045
	Hayır	324	3,01	1,01		
Toplumsal	Evet	47	2,61	1,08	-0,464	0,644
	Hayır	324	2,69	0,97		

Tablo 8: Katılımcıların Obezite Vergisine Yönelik Değerlendirmelerinin Bağımsız Değişkenlere Göre Analizi (Devamı)

BOYUTLAR		n	Ort.	S.S.	t/F	p
Yaş						
Kabul ve İnanç	18-25	92	3,09	0,96	0,829	0,437
	26-40	136	2,91	1,08		
	41+	143	2,95	1,03		
Toplumsal	18-25	92	2,59	0,87	0,681	0,507
	26-40	136	2,75	1,04		
	41+	143	2,68	1,00		
BKI						
Kabul ve İnanç	<18,50	11	2,60	0,97	0,986	0,399
	18.50-24.99	175	3,05	1,02		
	25.0-29.99	130	2,91	1,02		
	30+	55	2,92	1,12		
Toplumsal	<18,50	11	2,3333	0,96	0,679	0,565
	18.50-24.99	175	2,7257	0,93		
	25.0-29.99	130	2,6410	0,96		
	30+	55	2,7273	1,20		
Eğitim Düzeyi						
Kabul ve İnanç	İlkokul-Lise	137	2,97	1,06	2,597	0,076
	Lisans	190	3,05	0,98		
	Lisansüstü	44	2,66	1,11		
Toplumsal	İlkokul-Lise	137	2,7908	1,08	1,256	0,286
	Lisans	190	2,61	0,91		
	Lisansüstü	44	2,64	0,99		
Gelir Düzeyi (TL)						
Kabul ve İnanç	<2.500	95	2,93	1,05	1,234	0,292
	2500-4999	156	3,07	1,00		
	5.000+	120	2,88	1,07		
Toplumsal	<2.500	95	2,72	1,04	1,777	0,171
	2500-4999	156	2,77	1,02		
	5.000+	120	2,55	0,89		
Beden Algısı						
Kabul ve İnanç	Zayıf	21	2,92	0,99	0,882	0,415
	Normal Kiloda	208	3,04	1,01		
	Fazla kilolu	142	2,89	1,08		
Toplumsal	Zayıf	21	2,62	0,81	1,313	0,270
	Normal Kiloda	208	2,76	0,95		
	Fazla kilolu	142	2,59	1,06		

Katılımcıların obezite vergisine yönelik değerlendirmelerinin bağımsız değişkenlere göre analizi Tablo 8'de gösterilmektedir. Yapılan T-testi ve ANOVA testleri sonucunda, katılımcıların obezite vergisine yönelik görüşleri ile cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları, beden kitle indeksleri, eğitim durumları, aylık gelirleri, beden algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0,05$).

Obezite vergisine yönelik görüşlerin kabul ve inanç boyutu ile kişilerin diyet yapma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülmüştür ($p=0,045$). Diyet uygulamayanların kabul ve inanç boyutuna ilişkin puanlarının uygulayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin diyet yapanların obezite ile mücadelede bireysel değişime odaklanması olduğu düşünülmektedir. Diyet yapmayanlar, obezite ile mücadelede bireylere sorumluluk yüklemek yerine devlet müdahalesinin daha etkili bir strateji olduğu fikrini desteklemektedir.

Katılımcılar ‐Obezite vergisi sizce Türkiye’de uygulanmalı mıdır?‑ sorusuna evet-hayır şeklinde yanıt vermiştir. Bu soruyu bağımlı değişken olarak ele aldığımızda evet ve hayır şeklinde iki kategoride gruplanmaktadır. Bu nedenle soruya verilen cevaplar ile kişinin yaşı, BKİ düzeyi, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, beden algısı, cinsiyeti ve medeni durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi için lojistik regresyon analizi yapılmıştır ve $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 9’da görüldüğü gibidir.

Tablo 9: Obezite Vergisini Destekleme Durumu ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	p	Odds Oranı (OR)	OR için% 95 Güven Aralığı	
BKİ Grupları						
<18,5	0,353	0,833	0,672	1,423	0,278	7,278
18,5-24,9	-0,651	0,405	0,108	0,522	0,236	1,153
25.0- 29.9	-0,464	0,358	0,195	0,629	0,312	1,268
30+			0,208			
Eğitim Düzeyi						
Lisans altı	-0,301	0,378	0,426	0,740	0,353	1,552
Lisans	-0,127	0,354	0,721	0,881	0,440	1,764
Lisansüstü			0,686			
Gelir Düzeyi						
0- 2.499	-0,229	0,310	0,460	0,796	0,434	1,460
2.500-4.999	-0,245	0,262	0,350	0,783	0,469	1,307
5.000+			0,624			
Yaş						
18-25	0,401	0,373	0,283	1,493	0,718	3,104
26-40	0,270	0,268	0,312	1,310	0,776	2,214
41+			0,490			
Medeni Durum						
Bekar						
Evli	0,297	0,288	0,303	1,345	0,765	2,368
Cinsiyet						
Erkek						
Kadın	-0,554	0,230	0,016	0,574	0,366	0,901
Beden Algısı						
Zayıf	0,212	0,551	0,700	1,237	0,420	3,642
Normal Kiloda	-0,078	0,269	0,772	0,925	0,546	1,568
Fazla Kilolu			0,823			

Nagelkere $R^2=0,054$

Tabloda yer alan analiz sonuçları incelendiğinde katılımcıların yaşlarının, BKİ düzeylerinin, eğitim ve gelir düzeylerinin, medeni durumlarının ve beden algılarının obezite vergisini destekleme durumlarına istatistiksel olarak bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ancak cinsiyet değişkeninin obezite vergisinin Türkiye’de uygulanması düşüncesi üzerinde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,016$). Cinsiyete göre incelendiğinde, kadınların obezite vergisini destekleme olasılığının 0,574 kat daha fazla olduğu bulunmuştur (%95 GA: 0,366-0,901). Bunun nedeni erkeklerin fiyatlara karşı daha duyarlı olması olabileceği gibi kadınların obezitenin etkileri konusunda daha biliçli olmaları ve bireysel davranışlarla bu sorunun çözülemeyeceğini düşünmeleri olabilir.

4. TARTIŞMA

Ankara’da bir aile sağlığı merkezinde yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcılar arasında obezitenin asıl sebebi olarak sağlıksız beslenme görülmektedir. Daha sonra, hareketsizlik ve genetik faktörlerin

etkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcılar obezite ile mücadele için uygulanacak belirli politikaları desteklemektedir. Özellikle eğitim ve bilgilendirme politikaları en çok destek gören obezite ile mücadele yöntemi olmuştur. Öte yandan obezite vergisi katılımcılardan en az destek alan yöntemdir. Katılımcılar tarafından devlet müdahalesi kabul edilebilir fakat bu müdahalenin vergi dışı araçlarla gerçekleşmesi gerektiği düşünülmektedir. 371 kişinin katıldığı araştırmada obezite vergisi uygulanmamalıdır diyenler çoğunluktadır (%55,3). Akkaya ve Gergerlioğlu (2017), obezite vergisinin bireyler üzerindeki etkisini ölçmek için 1.018 katılımcı ile yaptığı çalışmada obezite vergisine yönelik desteğin %40-%50 arasında olduğu sonucuna ulaşmıştır ve katılımcıların %40,8'i obezite vergisinin özgürlükleri kısıtladığını ifade etmektedir. Bu sonuçlar ile yapılan bu araştırma sonuçları karşılaştırıldığında obezite vergisine yönelik genel destek yüzdesi (%44,7) paralellik göstermektedir.

Ayyıldız ve Demirli (2015) tarafından 1.126 kişi ile tamamlanan çalışma sonuçlarına göre katılımcılar, obezite ile mücadelenin devletin görevlerinden biri olduğunu ve obezite vergisinin bu amaca hizmet edebilecek etkili bir araç olduğunu düşünmektedirler ancak obezite ile mücadelenin vergi dışı yollarla gerçekleştirilmesini beklenmektedir. Saruç (2015) tarafından yapılan araştırmada obezite vergisini kabul düzeyi oldukça yüksek (%60) belirlenmiştir. Obezite vergisinin etkili olacağına inanılmaktadır ancak uygulama sırasında en son tercih edilmiştir. Obezite ile mücadelede en etkili çözüm yolu olarak eğitim ve bilinçlendirme politikaları görülmektedir. Elde edilen sonuçlar ile bu çalışma paralellik göstermektedir. Bu çalışmada katılımcılardan en çok destek alan obezite ile mücadele yöntemi eğitim ve bilinçlendirme politikaları olmuştur ve obezite vergisi en az destek alan öncelikli çözüm yoludur. Obezite vergisinin kabul edilebilirliğini araştırmak üzere Gezgin (2017) tarafından yapılan araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunda obezitenin nedeni olarak sağlıksız beslenme ve hareketsizlik görülmektedir. Katılımcıların çoğu devletin obezite ile mücadele politikaları geliştirmesini desteklemiş ancak obezite vergisine karşı çıkmıştır. Bu çalışma ile karşılaştırıldığında katılımcıların obezitenin nedenine ve obezite vergisine yönelik değerlendirmeleri tutarlılık göstermektedir.

Yapılan bu çalışmada katılımcıların yaşları ile obezite vergisini destekleme ihtimalleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Akkaya ve Gergerlioğlu (2017), obezite vergisinin bireyler üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla ile İstanbul'da 1.018 katılımcı ile bir çalışma gerçekleştirmiştir ve katılımcıların 37 yaş ve üstü olanların diğer yaş gruplarına göre obezite vergisini daha çok desteklediği sonucuna ulaşmıştır. Ayyıldız ve Demirli (2015), Türkiye'de 20 ilde toplam 1.126 kişi ile yüz yüze anket uygulaması yapmıştır. Yaptıkları araştırma sonucunda 35 yaş üzeri katılımcıların diğer yaşlardaki kişilere göre obezite vergisinin toplum açısından faydalı olacağı görüşünü daha çok destekledikleri görülmüştür. Sandalcı (2018), yaptığı araştırmada Türkiye genelinde 54 ilden 1.683 katılımcı ile anket çalışması gerçekleştirmiştir ve çalışma sonucunda 46 yaş ve üzeri katılımcıların obezite vergisini daha çok desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Obezite vergisinin kabul edilebilirliğini araştırmak üzere Gezgin (2017) tarafından yapılan araştırma kapsamında 274 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir ancak katılımcıların yaşı ile obezite vergisini kabul etme düzeyleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Ayas (2016), obezite vergisinin Türkiye'de politik kabul edilebilirliğine dair bir araştırma gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden 716 kişi ve 309 sağlık profesyoneli ile anket çalışması yapılmıştır. Sağlık profesyonellerinde ileri yaş grubundakiler gençlere göre obezite vergisini daha çok desteklerken, 716 katılımcıda yaş ile obezite vergisini destekleme durumu arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Rivard ve arkadaşları (2012), Amerika'da halkın şekerli içecek vergisine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla 592 kişi ile yapılan araştırmada katılımcılardan 18-24 yaş grubu içinde olanların diğer yaş gruplarına göre obezite vergisini daha çok desteklediği saptanmıştır.

Gerçekleştirilen bu araştırmada katılımcıların cinsiyeti ile obezite vergisini destekleme durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcılardan kadın olanların erkek olanlara göre obezite vergisinin Türkiye'de uygulanmasını destekleme ihtimali daha yüksek belirlenmiştir. Bunun nedeninin erkeklerin fiyatlara karşı daha duyarlı olması olabileceği gibi kadınların obezitenin toplumsal etkileri konusunda daha bilimli olmaları ve bireysel davranışlarla bu sorunun çözülemeyeceği fikri olduğu düşünülmektedir. Akkaya ve Gergerlioğlu (2017) yaptıkları çalışmada katılımcıların cinsiyeti ile obezite vergisini destekleme düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşmamışlardır. Öte yandan Ayyıldız ve Demirli (2015) ve Sandalcı (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda kadınların erkeklere göre obezite vergisini daha fazla destekledikleri görülmektedir. Ayas (2016) tarafından yapılan çalışmada sağlık profesyonelleri dışında katılımcılardan kadınların erkeklere göre obezite vergisini daha çok desteklediği görülmüştür. Gezgin (2017) tarafından yapılan araştırmada ve Ayas'ın (2016) sağlık profesyonelleri yaptığı çalışmada erkeklerin obezite vergisini destekleme düzeyinin kadınlara göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan kişilerin BKİ düzeyi ile obezite vergisini destekleme durumu istatistiksel olarak incelenmiş ve anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Daha önce yapılan bazı çalışmaların sonuçları incelendiğinde çeşitli BKİ gruplarının obezite vergisine yönelik düşüncelerinde farklılık görüldüğü sonucuna

ulaşmıştır. Rivard ve arkadaşları (2012), Amerika’da gerçekleştirdikleri araştırmada BKİ düzeyi 30’un altında olan kişilerin obezite vergisini daha çok destekledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Sandalcı (2018), BKİ değeri düşük kilo aralığında olan kişilerin diğer gruplar arasında obezite vergisini en çok destekleyen grup olduğunu ve ardından normal kilodakilerin desteklediğini ve obezite vergisine en az destek veren grubun BKİ düzeyi 30 ve üzeri olan kişiler olduğunu çalışmasında ifade etmiştir. Gezin (2017), yaptığı araştırmaya katılanların oldukları kilo ile obezite vergisinin kabul edilebilirliği arasında anlamlı bir fark olmadığına ulaşmıştır. Ayas (2016), sağlık çalışanları içinde obezite vergisini adil bulma ihtimalinin BKİ düzeyi arttıkça azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer katılımcılarla gerçekleştirdiği çalışmada ise beden kitle indeksi ile kişinin obezite vergisini adil bulması arasında anlamlı bir ilişkiye varılamamıştır.

Katılımcıların eğitim düzeyleri lisans öncesi, lisans ve lisansüstü olarak gruplandırılmıştır ve kişilerin eğitim düzeyi ile obezite vergisini destekleme olasılığı arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Akkaya ve Gergerlioğlu (2017) ve Ayyıldız ve Demirli (2015) tarafından yapılan araştırmalarda eğitim düzeyi düşük olanların yüksek olanlara göre obezite vergisini daha çok desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Sandalcı tarafından 2018’de yapılan araştırmada, diğer eğitim gruplarına göre lisansüstü eğitime sahip bireylerde obezite vergisini kabul düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Gezin (2017) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların eğitim düzeyi ile obezite vergisini destekleme düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmada gelir düzeyi ile obezite vergisini destekleme olasılığı arasında anlamlılık görülmemiştir. Ayyıldız ve Demirli (2015)’nin, çalışma sonuçlarına göre katılımcılardan düşük gelir gruplarında olanların obezite vergisini öncelikli olarak destekledikleri görülmüştür. Sandalcı (2018) ise aylık gelir grupları içinde 4.001 TL ve üzeri gelire sahip kişilerin diğer gelir gruplarına göre obezite vergisini destekleme oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Rivard ve diğerleri (2012)’nin, Amerika’da 592 kişiyle yaptığı çalışmada gelir seviyesi yüksek olanların şekerli içecek vergisini daha çok destekledikleri görülmüştür.

Araştırmada, katılımcıların evli veya bekar olması ile obezite vergisini destekleme durumu arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Fakat Akkaya ve Gergerlioğlu (2017) katılımcılardan evli olanların bekarlara göre obezite vergisini daha çok desteklediği sonucuna ulaşırken, Sandalcı (2018) evlilere göre bekar kişilerde destekleme düzeyinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayas (2016) sağlık profesyonelleri için evli olanların bekarlara göre obezite vergisini kabul düzeyleri yüksektir sonucuna ulaşırken diğer kişilerle yaptığı çalışmada bekarların evlilere göre kabul düzeyinin daha yüksek olduğuna varmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlıksız gıdalara uygulanan ve bu gıdaların tüketiminin azalmayı amaçlayan vergi olan obezite vergisinin olumlu ve olumsuz etkileri birçok ülkede tartışılmaktadır. Sağlıksız gıdaları vergilendiren çok sayıda ülke bulunmaktadır ancak ülkenin uyguladığı vergi miktarı ve vergi kapsamında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan ve toplumsal yapıdan kaynaklı olarak farklı ülkelerde yaşayan kişilerin obezite vergisine yönelik görüşleri değişmektedir. Henüz Türkiye’de obezite vergisi adı altında bir vergilendirme mevcut değildir fakat sağlıksız gıdaların tüketimini kısıtlamak amacı ile vergilendirme uygulamaları dönem dönem gündeme gelmektedir. Bu amaçla bu çalışmada seçilen bir aile sağlığı merkezine başvuran hastaların obezite vergisine yönelik görüşleri değerlendirilmektedir. Araştırmada, obezite vergisine yönelik görüşlerin bağımsız değişkenlere göre fark gösterip göstermediğini incelemek ve obezite vergisini destekleme durumu ile bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koyulmaktadır.

Obezite vergisine yönelik görüşleri değerlendirmek için kullanılan anket, faktör analizi sonucu iki alt boyuta indirgenmiştir. Oluşturulan kabul ve inanç boyutu ve toplumsal boyut ile katılımcıların yaşı, BKİ düzeyi, beden algısı, diyet uygulayıp uygulamama durumu, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, cinsiyeti ve medeni durumu arasında anlamlı bir fark olup olmadığı uygun analiz yöntemleri ile incelenmiştir. Kabul ve inanç boyutu ile kişinin diyet yapma durumu arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Diyet uygulamayan kişilerin kabul ve inanç boyutundaki ifadeleri daha çok destekledikleri görülmüştür. Bunun nedeninin diyet yapanların obezite ile mücadelede bireysel değişime odaklanması olduğu düşünülmektedir. Diyet yapmayanlar, obezite ile mücadelede bireylere sorumluluk yüklemek yerine devlet müdahalesinin daha etkili bir strateji olduğu fikrini desteklemektedir. Toplumsal boyuta yönelik değerlendirmelerde bağımsız değişkenlerin istatistiksel açıdan anlamlı bir fark oluşturmadığı gözlemlenmiştir.

Obezite vergisinin uygulanmasını olumlu karşılama veya karşı çıkma durumu ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir. Katılımcıların yaşlarının, BKİ düzeylerinin, eğitim ve gelir düzeylerinin, medeni durumlarının ve beden algılarının obezite vergisini destekleme durumlarına istatistiksel olarak bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ancak cinsiyet değişkeninin obezite vergisinin Türkiye’de uygulanması düşüncesi üzerinde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyete göre incelendiğinde,

kadınların obezite vergisini destekleme olasılığının 0,574 kat daha fazla olduğu bulunmuştur. Bunun nedeninin erkeklerin fiyatlara karşı daha duyarlı olması olabileceği gibi kadınların obezitenin toplumsal etkileri konusunda daha biliçli olmaları ve bireysel davranışlarla bu sorunun ortadan kaldırılamayacağı görüşü olduğu düşünülmektedir.

Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde araştırmaya katılan kişilerin büyük bir kısmı bu uygulamanın obezite ile mücadelede etkili olabileceğini düşünmektedir. Öte yandan katılımcılar arasında obezite vergisini desteklemeyenler çoğunluktadır ve uygulanması durumunda toplum içinde tepki uyandıracağını düşünmektedirler. Obezite vergisi başvurulabilecek en son çözüm yolu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, obezite ile mücadele politikalarında vergi dışı araçların kullanılması daha sağlıklı sonuçlar verecektir.

Özellikle eğitim ve bilinçlendirme politikalarına yönelik katılımcıların desteğinin oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Obezite vergisinin amacının tam olarak açıklanması ve sübvansiyonlar, sağlıklı gıda indirimleri ve eğitim politikaları ile iç içe uygulanması halinde etkili bir politika olması muhtemeldir. Obezite vergisinin halk sağlığı amacıyla uygulanması gerekmektedir bunun için vergilerden elde edilen gelirlerin; kamuya açık spor alanlarının yaygınlaştırılması, sağlıklı gıdaya ulaşımın kolaylaştırılması, sağlık danışmanlığı hizmetlerinin sağlanması gibi amaçlar için kullanılması obezite vergisinin olumlu sonuçlar oluşturmada etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkaya Ş., Gergerlioğlu U. (2017). Obezite Vergilerine İlişkin Tutumların Analizi: İstanbul Örneği. *Marmara İktisat Dergisi*, 1(2), 119-154.
- Alemanno A., Carreno I. (2013). 'Fat Taxes' in Europe – A Legal And Policy Analysis Under EU And WTO Law, *European Food And Feed Law Review*, 8(2), 97-112.
- Ayas, I. (2016). Obezite İle Mücadelede Obezite Vergilerinin Algılanan Etkinliği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ayyıldız Y., Demirli Y. (2015). Obezite Vergisine İlişkin Halkın Düşünceleri: Türkiye'de Bir Alan Araştırması. *İşletme Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 59-78.
- Badilas A. (2011). Food Taxes: A Palatable Solution To The Obesity Epidemic. *Pacific McGeorge Global Business & Development Law Journal*, 23(2), 255-277.
- Barry C.L., Niederdeppe J., Gollust S.E. (2013). Taxes On Sugar-Sweetened Beverages: Results From A 2011 National Public Opinion Survey. *American Journal of Preventive Medicine*, 44(2), 158-163.
- Brunner-Brown, J. (2014). Fat Taxes Fighting Globesity Ignore Food Demand Inelasticities. *Annual Survey Of International And Comparative Law*, 20(1), 239-265.
- Doğan R. (2012). Eskişehir Büyükdere Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Gebelerde Obezite Sıklığının Ve Obezitenin Yaşam Kalitesine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Efrat M.W., Efrat R. (2012), Tax Policy and the Obesity Epidemic, *Journal of Law And Health*, 25(2).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, Özel Tüketim Vergisi Kanunu (III) sayılı listesi, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/03_01_2018_III_sayili_liste.htm (Erişim Tarihi: 10.05.2021)
- Gezgin T. (2017). Obezite Vergisinin Toplumsal Kabul Edilebilirliği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Institute for Fiscal Studies (2004). The 'Fat Tax': Economic Incentives to Reduce Obesity (Report No: Bn49). Londra: Institute for Fiscal Studies.
- Jacobson M.F., Brownell K.D. (2000). Small Taxes On Soft Drinks and Snack Foods to Promote Health. *American Journal Of Public Health*, 90(6), 854–857.
- Lusk J.L. (2017). Economics And Obesity Policy. *International Journal of Obesity*, 41, 831–834.
- Mytton O., Clarke D., Rayner M. (2012). Taxing Unhealthy Food and Drinks to Improve Health, *British Medical Journal*, 344(2931), 1-7.
- Remler D.K. (2004). Poor Smokers, Poor Quitters and Cigarette Tax Regressivity. *American Journal of Public Health*, 94(2), 225-229.
- Rivard C., Smith D., Mccan S.E. Ve Hyland A. (2012). Taxing Sugar-Sweetened Beverages: A Survey of Knowledge, Attitudes and Behaviors, *Public Health Nutrition*, 15(8), 1355–1361.
- Sandalcı, U., Tuncer, G., (2019), Obezite Vergisinin Kabul Edilebilirliğine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli Analizi. *Sayıştay Dergisi*, 113, 71-102.
- Saruç N. T. (2015). Obezite Ekonomisi, Seçkin Kitapevi, Ankara.
- Silva D., Cristina A., Hiang Leng T., Nada R., Bongiwe V. (2016). Implementation of a "Food Tax" to Prevent Obesity: A Critical Appraisal. *Diabetes & Primary Care*, 18, 126-130.
- Sipahi B.B. (2014). Türkiye'de Obezite Üzerinde Sosyo Ekonomik Değişkenlerin Etkileri Ve Eşitsizlik. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Skinner T., Miller H., Bryant C. (2005). The Literature on the Economic Causes of and Policy Responses To Obesity, *Food Economics*, 2(3-4), 128-137.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2015). Sağlık İçin Obezite İle Mücadele. Erişim: 19 Ağustos 2020 <https://www.saglik.gov.tr/tr,11692/obezite.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2019). Türkiye Beslenme Ve Sağlık Araştırması 2019, Ankara: Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü.
- Thiele S., Roosen J. (2018). Obesity, Fat Taxes And Their Effects On Consumers: A Legal-Economic Perspective. *Regulating And Managing Food Safety in the EU*. Springe, Switzerland.
- Thow A.M., Downs S., Jan S. (2014). A Systematic Review of The Effectiveness of Food Taxes and Subsidies to Improve Diets: Understanding The Recent Evidence. *Nutrition Reviews*, 72(9), 551–565.
- WHO (2014), Global Status Report on Noncommunicable Diseases, Cenevre: World Health Organization.
- WHO (2019), Obesity. <https://www.who.int/topics/obesity/en/>, Erişim: 18 Ağustos 2020,
- Wolf A.M. (2002). Economic Outcomes of the Obese Patient, *Obesity Research*, 10(11), 58-62.
- Yücel, N. (2008), Kilolu ve Obez Kadınlarda Obezite ve Benlik Saygısı İlişkinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ön Lisans ve Lisans Düzeyinde Halkla İlişkiler Öğrenimi Gören Öğrencilerin Mesleki Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

Investigation of Occupational Anxiety Levels Of Students Studying Public Relations at Associate and Undergraduate Levels

Mehmet Erhan SUMMAK *

ÖZ

Üniversite öğrenimi, kişilerin gelecekte yapacakları mesleğin temel belirleyicileri arasında yer alır. Bu süreç içerisinde kişi geleceğine ve mesleğine yönelik olarak çeşitli kaygılar duyabilmektedir. Bu kaygıların hissedilme dereceleri sosyal hayatını ve öğrenim hayatını belli aşamalarda olumsuz bir şekilde etkileyerek umutsuzluğa neden olmaktadır. Bu kaygılar içerisinde özellikle mezun olduktan sonra iş bulamama ve iş bulduğunda mesleki yeterlilik noktasındaki kaygılar önemli bir yer tutar. Ülkemizde özellikle gençler ve üniversite mezunları arasında işsizliğin yaygın olması bu kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin daha da artmasına neden olabilmektedir.

Konunun yukarıda ifade edilen öneminden dolayı, ön lisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerin mesleki kaygı düzeylerini bazı değişkenlere göre incelenmesi amacı taşıyan bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma betimsel araştırma türünde ve ilişkisel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem içerisinde birincil verileri elde etme aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anketler anketörler aracılığıyla yüz yüze uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Selçuk Üniversitesinde 2021-2022 eğitim- öğretim yılında ön lisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde araştırmacıların zaman ve maliyet kısıtları dikkate alınarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve 300 örnek belirlenmiştir. Verilerin analizinde SPSS 21 istatistik paket programı kullanılmıştır. Cevaplayanların frekans dağılımları, demografik özellikleri incelenmiş, güvenilirlik testleri ve regresyon analizleri yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Halkla İlişkiler, Mesleki Kaygı, Üniversite Öğrencileri, Önlisans, Lisans.

ABSTRACT

University education is one of the main determinants of one's future profession. In this process, a person may experience anxiety regarding his/her future and profession. The level of feeling anxiety affects social life and educational life negatively in certain stages and leads to despair. The anxiety is particularly related to not finding a job after graduation and the professional competence when they find a job. The fact that unemployment among youth and university graduates is widespread in our country may cause anxiety and hopelessness levels to increase even more.

Due to the above mentioned importance of the subject, a research has been conducted to examine the occupational anxiety levels of students who are studying public relations at associate and undergraduate levels according to some variables. This research was carried out with descriptive relational screening method. In this method, the survey technique was used as a means of obtaining primary data. The surveys were conducted face to face by interviewers. The population of the research is composed of the students studying public relations at associate and undergraduate levels in the academic year of 2021-2022 at Selçuk University. Due to the constraint of time and cost, convenience sampling method, one of the random sampling methods, was used and 300 samples were selected. SPSS 21 statistical package program was used to analysis the data. The frequency distribution and demographic characteristics of the respondents were examined, and reliability tests and regression analysis were conducted.

KEYWORDS

Public Relations, Occupational Anxiety, University Students, Associate, Undergraduate.

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
05.10.2022	26.10.2022
Atf	Summak, M. E. (2022). Ön Lisans ve Lisans Düzeyinde Halkla İlişkiler Öğrenimi Gören Öğrencilerin Mesleki Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25 (2), 719-726.

GİRİŞ

Halkla ilişkiler bir anlamda bu işin eğitimini almış, meslek için gerekli olan bilgi ve beceriye sahip meslek mensupları tarafından yürütülen, kendine özgü amaç ve ilkeleri olan planlı uygulamaları içeren bir süreçtir. Halkla ilişkiler mesleğini yürütecek olan kişilerin profesyonel bir konum kazanmalarında akademik düzeyde almış oldukları eğitim önemli bir yere sahiptir. Bu eğitim sürecinde mesleğe başlamadan daha öğrencilik aşamasında mesleğe yönelik bazı kaygılar taşımaları da oldukça normaldir. Bu kaygılar farklı içeriklere sahip olup farklı seviyelerde hissedilebilmektedir. Bu kaygılar içerisinde özellikle mesleğe başladığında elde edeceği gelirin kişiye normal bir hayat standardı sağlayamaması önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında mesleğinin gereklerini tam olarak yerine getirememesi, mesleğin toplum tarafından algılanış şekli ve itibarı, iş ortamına uyum sağlayamama gibi birçok kaygının olduğu görülmektedir.

1. BİR MESLEK OLARAK HALKLA İLİŞKİLER

Dünya üzerinde var olan ekonomik sistemler, mal ve hizmet üretiminin gerçekleştirilmesi ve bunların dağıtımının sağlanması için ihtiyaç duyulan kurumlardan oluşur. Bu kurumların iş kavramı üzerine yapılandırıldıkları görülmektedir. Bu yapılandırma sürecinde bir iş var olan ekonomik sistemin ve kültürün şekillendirdiği şartlara uygunluk sağlaması neticesinde meslek olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan meslekleşme olgusu ekonomik sistemin temel unsurları arasında yer almaktadır(Tuncer, 2009: 64). Ekonomik sistemde ortaya çıkan ve kültürle şekillenen meslek kavramına yönelik literatürde farklı bakış açılarına sahip birçok tanım ve model yer almaktadır. Bu tanımlamalardan bazıları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Yapılan bu tanımlardan bir tanesi mesleği; kişinin hayatını kazanmak ve geçimini temin etmek için sürekli olarak üzerinde çalıştığı iş veya fikir alanı(Ertekin, 1988: 35) olarak ifade etmektedir. Bu tanımlama kişinin taşıdığı ekonomik beklentilere yönelik olarak yapılan bir tanımlamadır.

Ayrıca, Ertekin (1988:36) mesleğin “uğraş” kavramıyla da açıklanmaya çalışıldığını fakat bunun mesleki faaliyetlerden farklı bir kavram olduğunu ifade ederek mesleği; Belirli bir öğrenim ve tecrübe sonunda kazanılan bilgi ve beceriler yoluyla, belirli kurallara uyularak yapılan çalışmalar olarak değerlendirmektedir.

Diğer bir tanımlama; gerçekleştirilen bir uygulamanın meslek olarak değerlendirilebilmesi için eğitiminden, uygulama aşamasındaki etik yaklaşıma, meslek kültürünün oluşumundan, uygulayıcının sahip olması gereken temel özelliklere ve öğrenme koşullarına kadar birçok ayrıntının temel mesleki esaslar çerçevesinde tanımlanmış olması (Işık ve Akdağ, 2011: 113) gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bunun yanında meslek kavramını kamu yararı ilişkisi boyutunda değerlendiren(Lim ve Hussein, 2006: 55) tanımlamalar da bulunmaktadır.

Ayrıca bir faaliyet alanının meslek olarak kabul görebilmesi için belli standartlara sahip olması gerekmektedir. Bu standartlar; faaliyet alanının açık bir şekilde belirlenmesi ve işin tanımlanması, meslek icra eden kişinin bir rol üstlenmesi, ahlak standartlarının bulunması, mesleğe yönelik eğitim ve işe alma standartlarının olması, meslek icra eden kişilerin örgütlenmesi ve mesleğin herkes tarafından yapılamayacak bir faaliyet alanı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir (Kalender, 1999: 25). Böylece gerek bir faaliyetin gerekse bir uğraş alanının meslek olarak nitelendirilebilmesi için belli standartları taşıması gerektiği noktası literatürde yapılan tanımlamalarda vurgu yapılan konuların başında geldiği görülmektedir.

2. KAYGI KAVRAMI VE MESLEKİ KAYGI

En genel anlamıyla kaygı; algılanan tehlikeye karşı hazır olma esnasında hissedilen güçsüzlük duygusunun mevcut duygusal durum olarak ifade edilmesidir (Watt ve Morris, 2001: 245). Ayrıca kişinin hayatında belli dönemlerde yaşadığı ve gelecekte de yaşayacağı muhtemel olan zorluklarla dolu olayları düşünmesi ile şekillenen güvensizlik, kararsızlık ve çatışma hissettiği durumlar karşısında gösterdiği tepkiler olarak da ifade edilebilir (Koç, 2004: 19).

Kaygı, genellikle gelecekle ilgili olarak insanı üzen ve sıkıyan bir beceri halidir (Öncül, 2000:676). Güvensizlikten doğan tedirgin edici bir duygu olup nedeni açık olmayan bilinç dışında gerçekleşen korku veya giderilmeyen isteklerden doğan sıkıntı halidir (Bakırcıoğlu, 2006:147). Bu sıkıntı, stres yaratan durumlar karşısında ortaya çıkar ve algılama güçlüğü, gerginlik gibi başkaları tarafından gözlemlenebilen tepkilere dönüşür.

Geleceğe yönelik endişe ve gerginlik durumu olan kaygı, bilinmeyen ve anlaşılmayan bir tehlikeyi beklemek kişide huzursuzluk ve gerginlik yaratır (Kaya ve Varol, 2004: 32). Kişinin sosyal hayatındaki ilişkilerini ve yaşantısını etkileyen, tedirginliğe sebep olan bir duygudur. Bu duygunun hissedilme derecesinin kişiye getirdiği bazı avantaj ve dezavantajları vardır. Düşük düzeyde hissedilen kaygı kişiyi bazı tehlikelerden koruyabilmektedir. Fakat yüksek düzeyde hissedilen kaygı kişiyi başarısızlığı götürür ve özgüvenini yitirmesine sebep olabilir (Doğan ve Baş, 2003: 1).

Spielberger kaygıyı, “durumluk kaygı” ve “sürekli kaygı” olmak üzere iki farklı açıdan ele almıştır. Durumluk kaygının temelinde, kişinin içinde bulunduğu durumu tehdit eden tehlikelerin olduğunu algılaması ve yorumlaması vardır. Bu durum kişide, kaygı ve elem veren duygulanım durumu yaratır ve bu duygulanım durumu kişi tarafından algılanır, anlaşılır ve duyumsanır. Sinir sistemi işlevlerinde bazı değişimler meydana gelir ve bu değişimler belirtilerle ortaya çıkar (Köknel, 2014: 25). Belli durumlarda ortaya çıkan durumluk kaygı, kaygı yaratan durumun ortadan kalkmasına bağlı olarak ortadan kalkar.

Sürekli kaygı ise, geleceğe yönelik hissedilen ve bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlığını ifade eder. Bu kaygı türü bireyin içinde bulunduğu durumdan bağımsız olarak varlığını sürdürür ve bireylerin bazı davranış ve yaşantılarında ağırlığını daha çok hissettirerek yaşamın tümüne yayılır (Öner ve Le Compte, 1998: 2; Kaya ve Varol, 2004: 32; Silah, 2005: 149).

Spielberger, sürekli kaygının durumluk kaygıya oranla daha durağan ve sürekli olduğunu belirtmiştir. Şiddetli kişilik yapısına, kişiliği oluşturan katmanların işlevlerine bağlı olarak değişiklik gösterir. Kaygıya yatkın kişilik yapısı sürekli kaygı düzeyini etkiler. Kişilerin sürekli kaygı düzeylerinin birbirinden farklı olması, tehdit eden tehlike durumunun algılanmasını, anlaşılmasını yorumunu, değerlendirmesini değiştirir. Sürekli kaygı düzeyindeki bu değişiklik, durumluk kaygı düzeyini de değiştirir. Günlük yaşantıda kişilik yapısı ve kişiliği oluşturan katmanların işlevi sonucu ortaya çıkan yüksek sürekli kaygı düzeyi, engel aşma sorun çözme durumlarında durumluk kaygı düzeyinin aşırı, şiddetli sürekli biçimde yükselmesine yol açar (Köknel, 2014: 26).

Yukardaki açıklamalar doğrultusunda, öğrencilerin gelecek beklentileri ile ilgili belirsizliklerin ciddi şekilde kaygı uyandırdığı açıktır. Çoğu öğrenci üniversite yıllarını, gerçek hayata yönelik iş tecrübesi olmadan sürdürmekte ve tamamlamaktadır. Bu durum iş piyasasına geçişi zorlaştırmakta ve kaygıyı arttırmaktadır (Belle, vd., 2022: 1126).

Geleceğe yönelik kaygıların belli bir seviyede kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Öğrencilerin üniversite öğrenimleri sürecinde uzman kişiler tarafından verilecek eğitim veya seminerlerle kaygıyla başa çıkma davranışı kazanabilmeleri mümkün olabilecektir (Güdücü ve Özerk, 2022: 766).

Kaygı, kişinin yaşayabileceği en temel duygular arasında yer almaktadır. Günümüz toplumların yaşadığı en önemli sorunların başında işsizlik gelmektedir. Bu durum özellikle üniversite öğrenimi gören öğrenciler ve onların aileleri tarafından sorun olarak algılanmakta ve böylece kaygıya sebebiyet vermektedir. Öğrencilerin iş bulma ile ilgili sorunlar, aldıkları eğitimin sektör beklentilerini karşılayabilmesi, yeterli ekonomik gelir gibi birçok konu kaygıyı besleyen önemli belirsizlikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde, yapılan araştırmanın metodolojisine ilişkin bilgilere yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; ön lisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerin mesleki kaygı düzeylerinin incelenmesidir. Üniversite öğrenimi, kişilerin gelecekte yapacakları mesleğin temel belirleyicileri arasında yer alır. Bu süreç içerisinde kişi geleceğine ve mesleğine yönelik olarak çeşitli kaygılar duyabilmektedir. Bu kaygıların hissedilme dereceleri sosyal hayatını ve öğrenim hayatını belli aşamalarda olumsuz bir şekilde etkileyerek umutsuzluğa neden olmaktadır. Bu araştırma; öğrencilerin mezun olduktan sonra iş bulamama ve iş bulduğunda da mesleki yeterlilik noktasındaki kaygılarıyla ilgili güncel veriler sağlaması açısından önemlidir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini; Selçuk Üniversitesinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında ön lisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma ana kütleyi temsil edecek bir örneklem üzerinden yürütülmüştür. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından hazırlanan örneklem Büyüklükleri ($\alpha=0.05$) tablosu dikkate alınarak örneklem büyüklüğü ± 0.05 örneklem hatası $p=0,5$ ve $q=0,5$ güven aralığı olarak belirlenmiştir. Lisans ve önlisans öğrencilerinin görüşlerinin eşit bir şekilde temsil edilebilmesi için 150’şer örneklem (150 önlisans, 150 lisans) kolayda örnekleme metodu ile seçilerek toplamda 300 örneklem oluşturulmuştur.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Ön lisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerin mesleki kaygı düzeylerinin incelenmesini amaçlayan bu araştırma, nicel verilere dayalı genel tarama modelinde ve ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrenden, evren

hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama modelleridir. İlişkisel tarama modelleri ise, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2000:79).

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmış ve anketler anketörler aracılığıyla yüz yüze uygulanmıştır. Araştırmada Güler (2018)'in "Halkla İlişkiler Öğrencilerinin Mesleki Kaygılarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması" isimli makalesinde geliştirdiği ölçekten faydalanılmıştır. Ölçek 5 boyuttan oluşmakta olup; 1.boyutta, görev ve görev merkezli kaygı (15 soru), 2. Boyutta, ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygı (10 soru), 3. Boyutta, mesleki yeterlilik ve mahrem merkezli kaygı (6 soru), 4. Boyutta, belirsizlik merkezli kaygı (7 soru), 5. Boyutta ise, kararsızlık ve özgüven eksikliği merkezli kaygı yer almaktadır. Anketler beşli likert şeklinde hazırlanmış ve uygulanmıştır. Anket uygulaması; Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Bilimsel Etik Kurulunun 22.03.2021 tarih ve 49557 sayılı yazılı izni kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Veriler normal dağılım göstermediği için parametrik analizler uygulanmıştır. Verilerin çözümü ve yorumlanmasında, betimsel istatistikler, Bağımsız Örneklem T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. Araştırmanın anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, araştırma sorularına uygun olarak tablolara dönüştürülerek yorumlanmıştır.

3.4. Araştırma Soruları

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen araştırma soruları aşağıda yer almaktadır.

- 1- Mesleki kaygı alt boyutlarına göre öğrencilerin kaygı düzeyleri nedir?
- 2- Öğrencilerin öğrenim türüne göre mesleki kaygı düzeylerinin alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 3- Öğrencilerin mesleki kaygı düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 4- Önlisans öğrenimi gören öğrencilerin devam ettikleri sınıfa göre mesleki kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 5- Lisans öğrenimi gören öğrencilerin devam ettikleri sınıfa göre mesleki kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde araştırmaya ilişkin bulgular ve bulgulara yönelik yorumlar yer almaktadır.

Tablo 1: Ölçeğin Güvenirlik Katsayıları

İfade Sayısı	Cronbach's Alfa Güvenirlik Katsayısı
49 madde	0,85

Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliğini sağlamak için uzman görüşü alınmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı Cronbach's Alpha = 0,93 olarak bulunmuş olup bu değerler ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Sınıf	n	%
Kadın	185	61,7	1. Sınıf	128	42,7
Erkek	115	38,3	2. Sınıf	94	31,3
Yaş			3. Sınıf	55	18,3
20 ve altı	148	49,3	4. Sınıf	23	7,7
21-23 arası	114	38,0			
24-26 arası	30	10,0			
27 ve üstü	8	2,7			

Araştırmaya katılan öğrencilerin %61,7'sini kadınlar %38,3'ünü ise erkekler oluşturmaktadır. Öğrencilerin yaş aralıklarına bakıldığında ise: %49,3'ü 20 yaş ve altı, %38'i 21-23 yaş arası, %10'u 24-26 yaş arası ve %2,7 ise 27 yaş ve üstüdür. Öğrencilerin; %42,7'si birinci sınıfta, %31,3'ü ikinci sınıfta, %18,3'ü üçüncü sınıfta ve %7,7'si ise dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir.

Tablo 4: Alt Boyutlara Göre Mesleki Kaygı Düzeyleri

	N	Mean	Std. Deviation
Ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygı	300	3,0890	,92685
Belirsizlik merkezli kaygı	300	2,9667	1,00865
Mesleki yeterlilik ve mahrem merkezli kaygı	300	2,6150	1,04213
Kararsızlık ve özgüven eksikliği merkezli kaygı	300	2,4289	1,11455
Görev ve görev yeri merkezli kaygı	300	2,3213	,75297

Tablo 4’de görüldüğü gibi, mesleki kaygının alt boyutlarına yönelik olarak gerçekleşen kaygılarda en yüksek 3,0890 ortalama puanla birinci sırada ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygı alt boyutu yer almaktadır. Onu 2,9667 ortalama puanla belirsizlik merkezli kaygı ikinci sırada takip etmektedir. Üçüncü sırada ise 2,6150 ortalama puanla mesleki yeterlilik ve mahrem merkezli kaygı yer almaktadır. Dördüncü sırada 2,4289 ortalama puanla kararsızlık ve özgüven eksikliği merkezli kaygı yer almakta olup en düşük ortalamaya sahip olan görev ve görev yeri merkezli kaygı ise 2,3213 ortalama puanla beşinci sırada yer almaktadır. Bu veriler doğrultusunda, ön lisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerin ekonomi ve yaşam şartlarına ilişkin kaygıları diğer kaygılara göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Öğrenim Türüne Göre Öğrencilerin Mesleki Kaygı Düzeyleri

	Öğrenim Türü	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygı	Önlisans	150	2,1524	,64513	-3,713	0,00*
	Lisans	150	2,4902	,81493		
Belirsizlik merkezli kaygı	Önlisans	150	3,1140	,84306	0,432	0,64
	Lisans	150	3,0640	1,00591		
Mesleki yeterlilik ve mahrem merkezli kaygı	Önlisans	150	2,4867	1,01030	-1,984	0,33
	Lisans	150	2,7433	1,06090		
Kararsızlık ve özgüven eksikliği merkezli kaygı	Önlisans	150	3,0219	1,00290	0,923	0,34
	Lisans	150	2,9114	1,01471		
Görev ve görev yeri merkezli kaygı	Önlisans	150	2,1944	,93055	-3,577	0,00*
	Lisans	150	2,6633	1,23134		

*p<0,05

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim türüne göre mesleki kaygı düzeyleri arasında ilişkinin belirlenmesi için Independent Samples t-test analizi yapılmıştır. T testi sonucuna göre; ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygı ve görev ve görev yeri merkezli kaygı alt boyutlarında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Lisans düzeyindeki öğrencilerin mesleki kaygı puanları önlisans düzeyindeki öğrencilerin puanlarına göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Öğrencilerin Mesleki Kaygı Düzeyleri

	Öğrenim Türü	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygı	Önlisans	115	2,3310	,80364	-3,713	0,86
	Lisans	185	2,3153	,72185		
Belirsizlik merkezli kaygı	Önlisans	115	3,1087	,94864	0,432	0,77
	Lisans	185	3,0768	,91542		
Mesleki yeterlilik ve mahrem merkezli kaygı	Önlisans	115	2,5928	1,15664	-1,984	0,77
	Lisans	185	2,6288	,96719		
Kararsızlık ve özgüven eksikliği merkezli kaygı	Önlisans	115	2,8559	,87174	0,923	0,13
	Lisans	185	3,0355	1,08166		
Görev ve görev yeri merkezli kaygı	Önlisans	115	2,5710	1,07969	-3,577	0,08
	Lisans	185	2,3405	1,12956		

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre kaygı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Independent Samples t-test analizi yapılmıştır. Test sonucuna göre cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Tablo 5: Önlisans Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Sınıfa Göre Kaygı Düzeyleri

	Öğrenim Türü	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Genel Kaygı Düzeyi	1.Sınıf	83	2,5526	,58504	0,23	0,981
	2.Sınıf	66	2,5503	,60490		

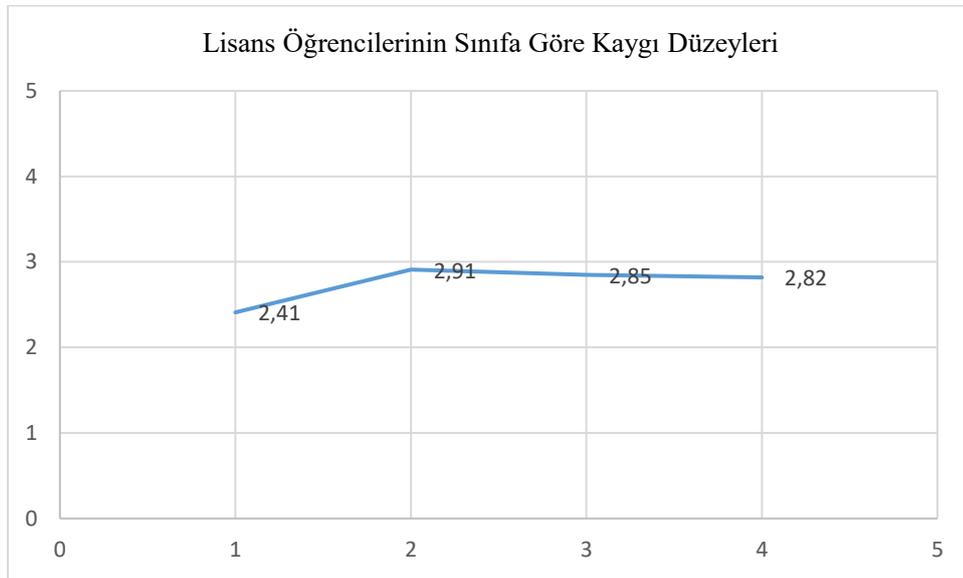
Araştırmaya katılan önlisans öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıflarına göre kaygı düzeyleri arasında ilişkinin tespiti için Independent Samples t-test analizi yapılmıştır. T testi sonucuna göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 6: Lisans Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Sınıfa Göre Kaygı Düzeyleri

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Genel Kaygı Düzeyi	Gruplar arası	3,931	3	1,310	2,912	,037*
	Grup içi	65,695	146	,450		
	Toplam	69,626	149			

*p<0,05

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıfa göre toplam kaygı düzeyleri arasında ilişki bulunup bulunmadığını test etmek için One Way Anova testi yapılmıştır. Anova testine göre, öğrenim görülen sınıfa göre kaygı düzeyi arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Farklılığın kaynağını tespit etmek için LCD testi uygulanmıştır. Buna göre 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kaygı düzeyleri 1. ve 2. sınıfta okuyan öğrencilerin kaygı düzeyleriyle farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca kaygı düzeyinde doğrusal bir artış olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Üniversite öğrenimi gören gençler gelecekte yapacakları mesleğe yönelik olarak çeşitli kaygılar duyabilmektedirler. Bu kaygıların hissedilme dereceleri öğrencinin sosyal hayatını ve öğrenim hayatını olumsuz yönde etkileyerek umutsuzluğa yol açabilmektedir. Yapılan bu çalışmada önlisans ve lisan seviyesinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerin mesleki kaygı düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenerek güncel verilere ulaşılmıştır. Bu veriler ışığında elde edilen sonuçlar aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımları incelendiğinde önemli oranda kadınlardan oluştuğu dikkat çekmektedir. Bu durum halkla ilişkiler mesleğinin kadınlar tarafından daha fazla oranda tercih edildiği ve bir kadın mesleği olduğu söylenebilir. Öğrencilerin mesleki kaygı boyutları içerisinde en yüksek kaygı düzeyine sahip boyutun ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygının olduğu anlaşılmaktadır. Bu boyut içerisinde öğrenciler mesleğe başladıklarında alacakları ücret kaygının merkezinde yer almaktadır. Ülkede yaşanan ekonomik olumsuzluklar ve genç nüfus arasındaki yüksek işsizlik oranlarının mevcudiyetinden dolayı bu yöndeki kaygıların yüksek oranda hissedilmesi normal karşılanabilir. Ayrıca öğrenciler kamuda halkla ilişkiler mesleğine yönelik tahsis edilen alanların yetersiz olmasından dolayı bu alanda iş bulabilme noktasında da yüksek kaygı seviyesine sahip oldukları görülmektedir.

Önlisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerin mesleki kaygı düzeyleri arasında iki boyutta anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Lisans düzeyindeki öğrencilerin ekonomik ve iş-yaşam merkezli kaygı ile görev ve görev yeri merkezli kaygı düzeyleri önlisans öğrencilerinin kaygı düzeylerinden anlamlı şekilde yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç, toplumun ve iş dünyasının önlisans ve lisans öğrenimine bakış açıları arasındaki farkla uyumsuzdur. Çünkü toplum lisans öğrenimini daha prestijli görmekte ve bu durum önlisans öğrencilerinin daha yüksek mesleki kaygı duymaları beklentisi yaratmaktadır. Araştırma sonucu bunun tam tersi bir durum ortaya koymuştur.

Önlisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerin mesleki kaygı düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Gerek erkek öğrenci olsun gerekse kadın öğrenci olsun yaklaşık olarak aynı düzeyde mesleki kaygı duymaktadırlar.

Araştırmaya katılan önlisans öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıflarına göre kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Böylece önlisans öğrenimi gören öğrencilerin 1. Sınıfta ki mesleki kaygı düzeyleriyle 2. Sınıfta (son sınıf) ki mesleki kaygı düzeylerinde bir değişikliğin olmadığı görülmüştür. Son sınıfı okuyan öğrencilerin okulu bitirme ve iş hayatına atılma aşamasına gelmelerinden dolayı mesleki kaygılarının birinci sınıfa göre daha yüksek olması beklenirken araştırma sonucu bunun tersi bir durum ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında lisans öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıfa göre kaygı düzeyi arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kaygı düzeyleri 1. ve 2. sınıfta okuyan öğrencilerin kaygı düzeyleriyle farklılaşmakta olup doğrusal bir artışın olduğu söylenebilir.

Yukarıda ifade edilen bu sonuçlar ışığında önlisans ve lisans seviyesinde halkla ilişkiler öğrenimi gören öğrencilerinin orta düzeyde bir mesleki kaygı seviyesine sahip oldukları görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akgün Güdücü, S. ve Özerk, H. (2022). Türkiye’ de Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygılarıyla İlişkili Olarak 1996-2020 Yılları Arasında Yapılan Araştırmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 5(6): 748-769.
- Bakırcıoğlu, R. (2006). Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü (1. Basım), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Belle, M. A., Antwi, C. O., Ntim, S. Y., Affum-Osei, E., ve Ren, J. (2022). Am I gonna get a job? Graduating students’ psychological capital, coping styles, and employment anxiety. Journal of Career Development, 49(5), 1122-1136.
- Doğan, A. A. Ve Baş, M. (2003). Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğrencilerinin Durumluk Kaygı Düzeyleri ile Başarıları Arasındaki İlişkileri, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 5(3), 1-5.
- Ertekin, Y. (1988). Halkla İlişkiler ve Meslekleşme Olgusu, Halkla İlişkiler Sempozyumu-87, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 35-46.
- Işık, M. ve Akdağ, M. (2011). Düünden Bugüne Halkala İlişkiler, Konya: Eğitim Akademi Basım.
- Kalender, A. (1999). Türkiye’de Halkla İlişkilerin Meslekleşmesi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Selçuk İletişim Dergisi, 1 (1), 23-33.
- Karasar, N. (2000). Bilimsel Araştırma Yöntemi (10.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, M. ve Varol, K. (2004). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği), Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 17(17), 31-63.
- Khor, Y. L., ve Hussein, A. (2006). Professionalism and Ethics: Is the Tobacco Industry Damaging the Health of the Public Relation Profession?. Kajian Malaysia, 24(1-2), 55- 71.
- Koç, H. (2004). Profesyonel Futbolcularda Durumluk Kaygı Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Köknel, Ö. (2014). Kaygıdan Korkuya. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Öncül, R. (2000). Eğitim ve Eğitim Bilimleri sözlüğü (1.Basım), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Öner, N. ve Le Compte, A. (1998). Süreksiz Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı, (2. Basım), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Silah, M. (2005). Endüstride Çalışma Psikolojisi, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tuncer, M. U. (2011). Halkla ilişkilerde Meslek Standartları: Uygulayıcılara Yönelik Bir Araştırma, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (32), 63-85.
- Watt A.P. ve Morris T. (2001). Criterion Validity of the Sport Imagery Ability Measure (SIAM), English, In Proceeding Of The 10th World Congress Of Sport Psychology.

Covid 19 Pandemisinin Bankaların Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz

The Impact of The Covid 19 Pandemic on The Financial Performance of Banks: A Comparative Analysis

Tuba GÜLCEMAL *
Mesut DOĞAN **

ÖZ

Bu çalışmanın amacı COVID-19 pandemisinin bankaların finansal performansı üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırmada bankalara ait veriler, COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 dönemi olarak iki gruba ayrılmıştır. Böylelikle COVID-19 öncesi dönem ile COVID-19 dönemi açısından bankaların 9 çeyreklik dönemi kapsayan finansal oranları karşılaştırılmıştır. Araştırmada BIST Bankacılık endeksinde yer alan 8 adet mevduat bankasının verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada bankalar toplam 13 değişken ve sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yabancı para net pozisyonu, gelir gider yapısı, piyasa performansı, karlılık olmak üzere 6 kategoride incelenmiştir. Ampirik analizlerde bağımlı iki grup açısından karşılaştırma yapabilmek için eşleştirilmiş t-testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda COVID 19 döneminde bankaların sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yabancı para net pozisyonu, gelir gider yapısı oranlarının etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca COVID 19 döneminde COVID 19 öncesine göre bankaların karlılıklarında önemli bir değişiklik olmamasına rağmen piyasa performanslarında istatistiksel açıdan anlamlı bir yükseliş olduğu belirlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

COVID-19, Banka Performansı, Finansal Performans

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the impact of the COVID-19 pandemic on the financial performance of banks. It is divided into two groups as pre-COVID-19 period and the COVID-19 period. Thus, the financial ratios of the banks for the 9-quarter periods were compared in terms of the pre-COVID-19 period and the COVID-19 period. The data of 8 deposit banks in the BIST Banking index were used in the research. In the study, banks were examined in terms of a total of 13 variables and 6 categories: capital adequacy, asset quality, foreign exchange net general position, income-expenditure structure, market performance, and profitability. Paired t-test was used to compare two dependent groups in empirical analysis. As a result of the analysis, it has been determined that the capital adequacy, asset quality, foreign exchange net general position, and income-expenditure structure ratios of banks were affected in the COVID 19 period. In addition, although there was no significant change in the profitability of banks during the COVID 19 period compared to the pre-COVID-19 period, a statistically significant increase was determined in the market performances.

KEYWORDS

COVID-19, Bank Performance, Financial Performance

	Makale Geliş Tarihi / Submission Date 10.11.2022	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 17.11.2022
Atf	Gülcemal, T. ve Doğan, M. (2022). Covid 19 Pandemisinin Bankaların Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25 (2), 727-735.	

* Dr.Öğr.Üyesi,Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, tgulcemal@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4806-8568

** Doç.Dr.,Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bayat Meslek Yüksekokulu, mesutdogan07@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6879-1361

GİRİŞ

COVID-19 pandemi süreci tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'de de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinden itibaren bütün sektörleri etkisi altına almıştır. Ekonomideki her sektöre özgü politikalar ve düzenlemelerle krizin etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Merkez Bankaları ve politika yapıcılarının düzenlemelerinden finans kuruluşları ve özellikle bankalar da payını almıştır. Bankacılık sektörünün COVID-19 sürecinde çalışan sayısı ve şube sayısı olarak %1 ile %2 seviyesinde küçüldüğü tespit edilirken toplam aktif büyüklüğünde ve kredi hacminde özellikle kamu bankalarının büyümenin lokomotifi olduğu görülmektedir (<https://www.tbb.org.tr>). 2021 yılı Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri bankacılık sektörü kıyaslamasına göre özkaynak karlılığı AB ülkelerinde ortalama %7 iken Türkiye'de bu oran %14'tür. Özkaynak/Toplam aktifler oranı AB'de ortalama %7 iken Türkiye'de ise %8'dir. Aynı yıl için Türkiye ortalaması Kredi/Mevduat oranı ortalaması %101, AB ortalaması %105 ve AB gelişmekte olan ülke ortalaması %85'tir (<https://www.tbb.org.tr>).

COVID-19'un milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan insani boyutunun yanı sıra, ekonomik hasara neden olan durgunluklara yol açması nedeniyle ekonomik boyutu da oldukça yıkıcı olmuştur. Bütün dünyada kısa süreli resesyona yol açan bu kriz nedeniyle önemli yeni düzenlemeler ve önlemler devreye sokulmuştur. COVID-19 nedeniyle ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla bankacılık sektöründeki bu uygulamaların bankaların fonlama yapısında ve maliyetinde, karlılığında, müşteri davranışlarında, kredi ve portföy riskinde, likidite yönetimi üzerinde etkisi ön plana çıkmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı COVID-19 pandemisinin bankaların finansal performansı üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırmada banka verileri; COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 dönemi olarak iki gruba ayrılarak finansal oranları karşılaştırılmıştır. Araştırmada BIST Bankacılık Endeksinde yer alan 8 adet mevduat bankasının verilerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın literatüre 2 açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunlardan ilki; daha önce yapılan araştırmalarda yeterli veri olmamasından dolayı COVID 19 döneminin bankaların finansal performans üzerindeki etkisi tam olarak belirlenememiştir. Bu nedenle çalışmada 9 çeyrek dönem açısından toplam 13 değişken ve sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yabancı para net pozisyonu, gelir gider yapısı, piyasa performansı, karlılık olmak üzere 6 kategori açısından bankaların performansının kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırılması literatüre katkı sağlayacaktır. İkincisi, çalışmada COVID 19'un bankacılık sektörünü ne yönde ve nasıl etkilediği veya etkilemediği bulgusu, finans sektörünün geliştirilmesine yönelik uygulanacak politikalara yön verebilecektir.

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmının ardından ikinci bölümde konu ile ilgili literatür özetlenmiştir. Üçüncü bölümde veri seti, değişkenler ve yöntem sunulmuş, dördüncü bölümde ampirik bulgular sunulmuştur. Son bölümde ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. İLGİLİ LİTERATÜR

Konuya ilişkin literatür taraması sonucu ulaşılan çalışmalarda COVID 19 pandemisinin finans sektörü üzerine etkilerinin farklı açılardan ele alındığı görülmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda COVID 19 döneminde bankacılık endeksindeki ve hisse senetlerindeki fiyat değişimlerinin incelendiği; diğer çalışmalarda ise COVID 19 dönemindeki performansın ölçüldüğü görülmüştür. Ayrıca, COVID 19 dönemindeki ulusal ve uluslararası bankaların kredi ve mevduat değişimlerinin incelendiği söz konusu araştırmalara aşağıda yer verilmiştir.

Foglia, Addi ve Angelini (2022), çalışmalarında Euro bölgesi bankacılık sisteminin volatilité yayılımını 2005 ile 2020 yılları arası dönemi esas alarak incelemişlerdir. Diebold-Yılmaz bağlantılılık endeks modeli 30 en büyük Euro bölgesi bankasının günlük hisse getirilerinin oynaklıklarına uygulanarak risk yayılımını ve COVID-19 salgınının bankacılık istikrarı üzerindeki etkisini ölçmüşlerdir. Ampirik bulgular, 30 bankanın yüksek oranda birbirine bağlı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, COVID-19 pandemisinin volatilité dinamikleri yani Euro bölgesi bankacılık sistemi üzerinde güçlü bir etkisi olduğu görülmüştür. Volatilité yayılımının krizler sırasında arttığı, COVID-19 döneminde en yüksek seviyeye ulaştığı görülmüştür. Yapılan analiz, büyük bankaların oynadığı oynaklık aktarımındaki kritik rolüne işaret ederek, bankacılık sisteminin "batamayacak kadar büyük" olma özelliğini vurgulamaktadır. Ancak, küçük-orta ölçekteki bankaların bulaşmanın önemli aktörleri olduğunu ve Euro bölgesi bankacılık sisteminin "batamayacak kadar birbirine bağlı" olduğu tezini desteklemektedir. Bulgular, COVID-19 pandemisinin Euro bölgesi bankacılık sistemleri üzerindeki etkisinin heterojen olduğunu ve bu heterojenliğin Euro bölgesinde gelecekte oluşabilecek finansal istikrarsızlığın kaynağı olabileceği ifade edilmiştir.

Rizwan, Ahmad ve Ashraf (2022), bankacılık sisteminde geleneksel bankalarla yan yana faaliyet gösteren İslami bankaların sistemik risk profilinde, COVID-19 pandemisi sırasında benzersiz iş modelleri nedeniyle bir farklılık olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmanın örnekleme, İslami bankacılık sektörünün sistematik

olarak önemli olduğu on ülkeyi ve dönem olarak Kasım 2015 ile Kasım 2020 arasında kapsamaktadır. Ampirik sonuçlara göre, örnek ülkelerde, 2020'nin ilk yarısında sistemik riskte önemli bir artış ve ardından 2020'nin ikinci yarısında bir toparlanma olduğu görülmüştür. Yapılan karşılaştırmalı analiz sonuçlarına göre, İslami bankalar COVID-19 kaynaklı dışsal ekonomik şok sırasında sistematik ve kendine özgü faktörlere benzer sistemik kırılganlıklara sahiplerdir. Bununla birlikte, İslami bankaların anormal getirileri geleneksel bankalara kıyasla daha az yayılım göstermektedir.

Dunbar (2022) Federal Rezerv Bankası'nın bankaların sermaye tamponu gerekliliğinde bir değişikliğe gitmesinin sermaye pozisyonları ve finansal sağlamlılıkları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Yaptığı araştırmalar sonucu, A.B.D.'de bankaların, COVID-19'dan doğrudan etkilenen hanelere ve reel ekonomiye kredi akışlarını desteklemeye teşvik edildiğinden, bankaların netliğe ihtiyacı olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Federal Rezerv Bankası beklenmedik şekilde bankalara özgü sermaye tamponunu düşürdüğünde, bu politika şokunun etkisi bankaların riske göre ağırlıklandırılmış varlıklarının %6'sından fazla olması gereken asgari sermayelerinde bir artışa neden olmuştur.

Belirsizliğin bankaların karlılığını nasıl etkilediğini inceleyen Dang ve Nguyen (2022) bankacılık sektöründeki belirsizliğe odaklanarak şokların banka düzeyindeki kilit değişkenlere etkisini yatay kesit analizi yoluyla ölçmüşlerdir. 2007-2019 döneminde Vietnam'a ait panel veriyi iki aşamalı sistem genelleştirilmiş moment tahminci yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Bankacılık belirsizliğinin bankaların genel kazancını engellediğine dair tutarlı kanıtlar bulmuşlardır. Bankacılık belirsizliğinin net faiz gelirleri üzerindeki olumsuz etkisinin, toplam faiz dışı gelir ve kredi zararı karşılıkları üzerindeki olumlu etkilerinden baskın olduğunu göstermektedir. Faiz dışı gelirleri ayrı bileşenlere ayırırken, bankaların, menkul kıymetlerdeki değer kaybının aksine, bankacılıktaki belirsizlik ortamında ücretler, komisyonlar, döviz işlemleri ve diğer geleneksel olmayan bölümlerden elde edilen gelir kaynaklarını iyileştirme eğiliminde olduğu sonucuna vararak, tüm etkilerin daha fazla kredi riski ve temerrüt riskine maruz kalan bankalar için daha belirgin olduğu gözlenmiştir. Bankacılık belirsizliğinin bankaları ihtiyatlı davranmaya ittiği fikrini destekleyici sonuçlar elde edilmiştir.

Demirel (2021) COVID-19 salgınının Türk bankacılık sektöründeki etkisini toplam kredi ve mevduat tutarlarını ele alarak t-testi ile incelemiştir. Yapılan analiz neticesinde, kredi ve mevduat hacimlerinde artış olduğu tespit edilmiştir. Pandemi sürecinde reel sektörde faaliyetler yavaşlamışken, bankacılık sektöründe hem aktif büyümesi hem de kredi hacminde büyüme gözlenmesinin nedeni reel ekonomik aktiviteyi destekleyici politikalar olmuştur.

Çolak ve Öztekin (2021) pandeminin küresel banka kredileri üzerindeki etkisini ülkelere özgü faktörleri de dikkate alarak incelemiştir. 125 ülkeden banka örneklemeyle yapılan analizde sağlık krizinden daha çok etkilenen ülkelerde banka kredilerinin daha zayıf olduğunu tespit etmişlerdir. Bu etki, bankanın finansal koşullarına, piyasa yapısına, düzenleyici ve kurumsal ortama, finansal aracılık ve borç piyasasının gelişimine, kurumsal firmaların borca erişim kolaylığına ve sağlık sektörünün krize tepkisine bağlıdır.

Demirgüç-Kunt, Pedraza ve Ortega (2021) COVID-19 krizinin başlangıcında dünya genelinde finans sektörü politika duyurularının banka hisseleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Genel olarak, likidite desteğinin, borçlulara yardım programlarının ve parasal gevşemenin krizin olumsuz etkisini hafiflettiğini, ancak bu etkilerin bankalar ve ülkeler arasında önemli ölçüde değiştiği sonucuna varmışlardır. Buna karşılık, konjonktür karşıtı ihtiyatı önlemlerin banka hisselerinde negatif anormal getirilere yol açtığını bunun nedeni olarak da piyasaların bu politikalarla ilgili aşağı yönlü riskleri fiyatlaması olduğunu öne sürmüşlerdir.

Demir ve Danışman (2021) COVID-19 salgını nedeniyle banka hisse senedi getirileri üzerindeki hükümet politikalarının katıldığı bağlamında bankaya özgü faktörlerin ve varyasyonların etkisini incelemiştir. İlk büyük COVID-19 dalgası olan Ocak-Mayıs 2020 dönemi için 110 ülkeden 1.927 halka açık bankadan oluşan bir örneklem kullanılmıştır. Bulgular, daha yüksek kapitalizasyona ve mevduata, daha fazla çeşitlendirmeye, daha düşük takipteki kredilere ve daha büyük ölçekteki bankaların hisse senedi getirilerinin pandemiye karşı daha dayanıklı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, özellikle gelir desteği, borç ve sözleşme hafifletme gibi ekonomik tepkiler ve hükümetlerin aldığı mali önlemlerin katılığı arttıkça, banka hisse senedi fiyatlarındaki pandemi kaynaklı düşüşün hafiflediği gözlemlenmiştir.

Borri ve di Giorgio (2021) halka açık bir dizi büyük Avrupa bankasının sistemik riske katkısını incelemiştir. Son yirmi yılı ve üç farklı krizi kapsayan bir örnekleme, örnekleme tüm bankaların sistemik riske önemli ölçüde katkıda bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, daha büyük bankaların ve finansal piyasa oynaklığına daha fazla maruz kalan iş modeline sahip bankaların sistemik riske daha fazla katkıda bulunduğu; COVID-19 şokuyla karakterize edilen daha kısa döneme ait örnekleme ise ülke temerrüt risklerinin tüm bankaların sistemik riske katkısını önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Avrupa Merkez Bankası'nın Pandemi Acil Satın-Alım Programı'nı açıklaması, Avrupa bankacılık sektöründe sakinliği yeniden sağlamıştır.

Berger, Demirgüç-Kunt, Moshirian ve Saunders' a göre (2021), COVID-19'un bankalar ve diğer finansal kurumlar üzerinde önemli etkileri olmuştur ve bu etkiler devam da edecektir. Örnek olarak, COVID-19 ile ilişkili, ABD'de devletin ve merkez bankasının büyük miktarda tahvil geri alımları verilebilir. Bu durum sadece ABD'de değil, aynı zamanda kurumsal tahvil piyasalarının, daha küçük firmalar için daha az erişilebilir olduğu Avrupa'da da geçerlidir. Avrupa'da kurumsal tahvil piyasasına erişim sağlayan yeni kurulan küçük firmaların artış gösterdiği ve banka kredilerine göre tahvil piyasalarında kayda değer bir büyüme olduğu gözlenmiştir.

Berger ve Demirgüç-Kunt (2021) COVID-19 krizinin dünya çapındaki olumsuz insani ve ekonomik etkilerine rağmen, bazı olumlu ekonomik ve finansal sürprizler yaşattığını; bunlardan birinin kayıtlara geçen en kısa ABD resesyonu olduğunu ve diğerinin de herhangi bir bankacılık krizinin yaşanmaması olduğunu ifade etmişlerdir. Yaşanan kısa süreli resesyonu “ekonomik sürpriz” şeklinde niteleyerek bu durumu COVID-19 sırasındaki ABD teşvik programlarının hızına ve boyutuna bağlamaktadırlar. Bankacılık sektörünün dayanıklılığını da “finansal sürpriz” olarak niteleyip, COVID-19 öncesinde global finansal kriz sırasında ve sonrasında uygulanan ihtiyatlı politikalarla ABD bankalarının güçlenmesine bağlamaktadırlar. Bu ikiz “sürprizlerin” aynı zamanda karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiğini – eğer ekonomi ya da bankacılık sisteminin başarısız olması durumunda, diğerinin de başarısız olacağını öne sürmüşlerdir.

Coşkun vd. (2021) yaptıkları çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren tüm bankaların finansal performanslarını incelemişlerdir. Bankaların performansları COVID-19 öncesi ve COVID-19 dönemi ele alarak 2019-2020 yılları arasında belirlenen rasyolar kullanılarak çok kriterli karar verme teknikleriyle analiz edilmiştir. Entropi yöntemiyle yapılan analiz sonuçlarına göre 2019 yılında takipteki alacaklar (brüt) / toplam nakdi krediler, 2020 yılında ise dönem net kârı (zararı) / ortalama toplam aktifler oranları en önemli kriterler olarak bulunmuştur. WASPAS yöntemine göre yapılan analiz sonucunda 2020 yılında yabancı sermayeli bankaların birinci sıraya yükseldiği, yerli özel ve kamu bankalarının performansında ise önceki yıla göre gerileme tespit edilmiştir.

Ulusoy ve Demirel (2021) COVID-19 dönemi öncesi (2019) ve COVID-19 dönemi (2020) Türkiye’de faaliyet gösteren yirmi bankanın karlılıkları üzerinde etkili olan faktörler analiz edilmiştir. COVID-19 öncesinde ve sonrasında karlılık üzerindeki etkisi devam eden oran sermaye yeterlilik oranı olurken; özkaynak ve toplam varlıkların karlılık üzerindeki etkisi COVID-19 sonrası dönemde azalmıştır. Yine, Baloğlu (2022) tarafından yapılan başka bir çalışmada TOPSİS yöntemi kullanılarak Türkiye’de faaliyet gösteren 27 mevduat bankasının COVID-19 öncesi ve sonrası performansları analiz edilmiştir. Yabancı sermayeli bankaların risk-getiri yapılarının COVID-19’dan diğer bankalara göre daha olumsuz etkilendiği ortaya konmuştur.

Şenol ve Başer' de (2022), Ocak 2020 – Kasım 2021 dönemine ait Borsa İstanbul (BİST) bankacılık sektör endeksi ve günlük COVID-19 vakalarını kullanarak EGARCH yöntemi ile COVID-19’un BİST bankacılık sektör endeks getirilerini sınırlı düzeyde pozitif etkilediğini buna karşın volatilitate yayılımı oluşturmadığını tespit etmişlerdir. Çalışmada ayrıca negatif haberlerin pozitif haberlerin etkisinden fazla olduğu kaldıraç etkisi görülmüştür.

Sonuç olarak literatür taraması incelendiğinde söz konusu çalışmaların; bankacılık endeksindeki ve hisse senetlerindeki fiyat değişimleri, COVID 19 dönemindeki çok kriterli karar verme modelleri ile performans ölçümü, kredi ve mevduat yapısındaki değişimler üzerine odaklandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada bankalar COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 dönemi olarak iki gruba ayrılarak sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yabancı para net pozisyonu, gelir gider yapısı finansal oranlarının karşılaştırılması açısından diğer araştırmalardan farklılaşmaktadır.

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı COVID-19 pandemisinin bankaların finansal performansı üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırmada bankalar; COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 dönemi olarak iki gruba ayrılmıştır. Böylelikle söz konusu iki dönemin finansal oranları karşılaştırılmıştır. Çalışmanın alt amaçları şöyledir;

- COVID-19 pandemisinin bankaların sermaye yeterlilikleri üzerindeki etkisini,
- COVID-19 pandemisinin bankaların aktif kalitesi üzerindeki etkisini,
- COVID-19 pandemisinin bankaların yabancı net para pozisyonu üzerindeki etkisini,
- COVID-19 pandemisinin bankaların gelir gider yapısı üzerindeki etkisini,
- COVID-19 pandemisinin bankaların piyasa performansı üzerindeki etkisini,
- COVID-19 pandemisinin bankaların karlılıkları üzerindeki etkisini tespit etmektir.

2.2. Çalışmanın Veri Seti ve Örneklem

Araştırmada BIST Bankacılık endeksinde yer alan 8 adet mevduat bankasının (Akbank, Garanti, İşbank, Yapı kredi, QNB Finansbank, Şekerbank, Halkbank, Vakıfbank) verilerinden yararlanılmıştır. BIST'te faaliyet gösteren katılım, kalkınma ve yatırım bankalarının mali yapıları farklılık olmasından dolayı analize dahil edilmemiştir. Ayrıca diğer mevduat bankalarına göre çok az şubesi ve finansal oranlarında uç değerlere sahip olan ICBC bankası analiz dışında tutulmuştur.

Tablo 1. Analize Dahil Edilen Dönemler

2017 /12	2018 /3	2018 /6	2018 /9	2018 /12	2019 /3	2019 /6	2019 /9	2019 /12	10 Mart 2020 COVID 19 Başlama	2020 /6	2020 /9	2020 /12	2021 /3	2021 /6	2021 /9	2021 /12	2022 /3	2022 /6
COVID 19 PANDEMİ ÖNCESİ DÖNEM										COVID 19 PANDEMİ DÖNEMİ								

Tablo 1'de COVID-19 döneminde ve COVID-19 öncesinde analize dahil edilen dönemlere yer verilmiştir. Bankaların COVID-19'un başladığı 10 Mart 2020 döneminden sonraki çeyrek dönemler ile bu tarih öncesindeki çeyrek dönemlerin verilerinden yararlanılmıştır. Başka bir ifade ile 2017:12 ile 2022:6 dönemi arasındaki dönemler incelenmiştir. Bankalar; COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 dönemi olarak iki gruba ayrılmıştır. Böylelikle COVID-19 dönemi ile COVID-19 öncesi 9 çeyreklik dönemler karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak 8 banka ve 9 dönem açısından COVID-19 öncesi 72 gözlem ve COVID-19 dönemi için 72 gözlem elde edilmiştir.

2.3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Bu araştırmada 8 mevduat bankasının COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 döneminin karşılaştırılması için 13 farklı finansal oran kullanılmıştır.

Tablo 2. Analize Dahil Edilen Değişkenler

Değişkenler	Kategori
Alınan Krediler / Aktif	Sermaye Yeterlilik
Alınan Krediler / Özkaynaklar	Sermaye Yeterlilik
Özsermaye / Aktif %	Sermaye Yeterlilik
Krediler / Mevduat	Aktif Kalitesi
Krediler / Aktif %	Aktif Kalitesi
Özsermaye / Krediler %	Aktif Kalitesi
Yabancı Para Net Pozisyonu / Net Faiz Gelirleri	Yabancı Para Net Pozisyonu
Yabancı Para Net Pozisyonu / Öz sermaye (%)	Yabancı Para Net Pozisyonu
Faiz Giderleri / Faiz Gelirleri %	Gelir Gider Yapısı
Hisse Başına Kar	Piyasa Performansı
Piyasa Değeri / Defter Değeri	Piyasa Performansı
Aktif Karlılık %	Karlılık
Özsermaye Karlılığı %	Karlılık

Tablo 2'de analize dahil edilen değişkenler gösterilmiştir. Çalışmada toplam 13 değişken sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yabancı para net pozisyonu, gelir gider yapısı, piyasa performansı, karlılık olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır. COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 dönemi söz konusu kategoriler açısından karşılaştırılmıştır. Çalışmada kullanılan tüm değişkenler FINNET programı yardımıyla temin edilmiştir.

2.4. Yöntem ve Değişkenler

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25.0 programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak normallik testi gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı istatistikleri sonucunda normal dağıldığı başka bir ifade ile parametrik yöntemler kullanılması gerektiği anlaşılmıştır. Daha sonra bağımlı 2 grup açısından karşılaştırma yapabilmek için eşleştirilmiş (paired) t-testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde COVID-19 pandemisinin bankaların finansal performansı üzerindeki etkisine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3. Bankaların Sermaye Yeterliliklerinin Karşılaştırılması

Değişken	COVID 19 Öncesi		COVID 19 Dönemi		Ortalama Farklılığı	t	p
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma			
Alınan Krediler / Aktif	9,2518	3,04586	5,9847	2,64707	3,26708	15,554	,000
Alınan Krediler / Özkaynaklar	93,7504	34,33699	68,1481	34,82365	25,60236	8,062	,000
Özsermaye / Aktif %	10,0701	2,37377	8,9862	2,61446	1,08389	7,834	,000

Tablo 3'te bankaların COVID 19 öncesine ait dönem ile COVID 19 dönem açısından sermaye yeterlilikleri eşleştirilmiş t-testi ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda COVID 19 dönemi COVID 19 öncesi dönemine göre aktifler içerisindeki özsermaye oranında istatistiksel olarak anlamlı bir azalış olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Benzer bir şekilde COVID 19 dönemi COVID 19 öncesi dönemine göre aktifler ve özkaynaklar içerisindeki alınan krediler oranında istatistiksel olarak anlamlı bir azalış olduğu belirlenmiştir ($p<0,01$). Sonuç olarak bankaların COVID 19 döneminde sermaye yeterlilik oranında azalma gerçekleşmiştir.

Tablo 4. Bankaların Aktif Kalitesinin Karşılaştırılması

Değişken	COVID 19 Öncesi		COVID 19 Dönemi		Ortalama Farklılığı	t	p
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma			
Krediler / Mevduat	104,7360	10,93541	91,2404	9,57396	13,49556	16,595	,000
Krediler / Aktif %	66,7699	13,51054	61,1347	10,83472	5,63514	11,158	,000
Özsermaye / Krediler %	16,3679	4,80109	15,8181	5,32185	,54986	2,150	,035

Tablo 4'te bankaların COVID 19 öncesine ait dönem ile COVID 19 dönem açısından aktif kalitesi eşleştirilmiş t-testi ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda COVID 19 dönemi COVID 19 öncesi dönemine göre krediler/mevduat oranında istatistiksel olarak anlamlı bir azalış olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Benzer bir şekilde COVID 19 dönemi COVID 19 öncesi dönemine göre aktifler içerisindeki krediler oranı ve özsermaye/krediler oranında anlamlı bir şekilde azalma gerçekleşmiştir ($p<0,05$).

Tablo 5. Bankaların Yabancı Para Net Pozisyonunun Karşılaştırılması

Değişken	COVID 19 Öncesi		COVID 19 Dönemi		Ortalama Farklılığı	t	p
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma			
Yabancı Para Net Pozisyonu / Net Faiz Gelirleri	,0119	,13858	,0682	,21596	-,05625	-2,224	,029
Yabancı Para Net Pozisyonu / Öz sermaye (%)	,0678	6,76469	2,7731	10,89357	-2,70528	-2,202	,031

Tablo 5'te bankaların COVID 19 öncesine ait dönem ile COVID 19 dönem açısından yabancı para net pozisyonu incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda COVID 19 dönemi COVID 19 öncesi dönemine göre net faiz gelirleri ve özsermaye içerisindeki yabancı para net pozisyonu önemli bir şekilde yükselmiştir ($p<0,05$). Başka bir ifade ile COVID 19 dönemi BIST'te faaliyet gösteren bankaların yabancı para net pozisyonunda genişleme olmuştur.

Tablo 6. Bankaların Gelir Gider Yapısının Karşılaştırılması

Değişken	COVID 19 Öncesi		COVID 19 Dönemi		Ortalama Farklılığı	t	p
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma			
Faiz Giderleri / Faiz Gelirleri %	60,2475	8,95813	52,8468	11,46235	7,40069	10,899	,000

Tablo 6'da eşleştirilmiş t-testi ile bankaların COVID 19 öncesine ait dönem ile COVID 19 dönem açısından gelir gider yapısı karşılaştırılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda COVID 19 dönemi COVID 19 öncesi dönemine göre faiz giderleri/faiz gelirleri oranı önemli bir şekilde azalmıştır ($p<0,01$). Başka bir ifade ile COVID 19 dönemi bankaların faiz gelirlerine göre faiz giderlerinin azaldığı söylenebilir.

Tablo 7. Bankaların Piyasa Performanslarının Karşılaştırılması

Değişken	COVID 19 Öncesi		COVID 19 Dönemi		Ortalama Farklılığı	t	p
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma			
Hisse Başına Kar	1,1154	,65426	1,4575	1,26308	-,34208	-2,293	,025
Piyasa Değeri / Defter Değeri	,8128	,94403	1,3943	2,67948	-,58153	-2,020	,047

Tablo 7'de BIST'te yer alan bankaların COVID 19 öncesine ait dönem ile COVID 19 dönem açısından piyasa esaslı performans göstergeleri karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda COVID 19 dönemi ile COVID 19 öncesi döneminde piyasa performans göstergeleri olan hisse başına kar ve piyasa değeri/defter değeri oranlarında istatistiksel olarak anlamlı bir artış olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Başka bir ifade ile COVID 19 döneminde bankaların piyasa performansları ve piyasa değerleri yükselmiştir.

Tablo 8. Bankaların Karlılıklarının Karşılaştırılması

Değişken	COVID 19 Öncesi		COVID 19 Dönemi		Ortalama Farklılığı	t	p
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma			
Aktif Karlılık %	1,2243	,74006	1,2994	,97401	-,07514	-,641	,524
Özsermaye Karlılığı %	11,3890	7,61560	13,2369	9,86063	-1,84792	-1,292	,201

Tablo 8'de COVID 19 öncesine ait dönem ile COVID 19 dönem açısından mevduat bankaların muhasebe esaslı performans göstergeleri karşılaştırılmıştır. Eşleştirilmiş t-testi sonucunda COVID 19 dönemi ile COVID 19 öncesi dönemi arasında muhasebe esaslı performans göstergeleri olan aktif karlılık ve özsermaye karlılık oranlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Başka bir ifade ile COVID 19 döneminde bankaların karlılıklarında veya muhasebe esaslı performans göstergelerinde önemli bir değişiklik bulunmamaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada COVID-19 pandemisinin bankaların finansal performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada bankalar; COVID-19 öncesi dönem ve COVID-19 dönemi olarak iki gruba ayrılmıştır. Araştırmada 8 adet mevduat bankasının çeyreklik dönemlerin verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada bankalar sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yabancı para net pozisyonu, gelir gider yapısı, piyasa performansı, karlılık olmak üzere 6 kategori açısından karşılaştırılmıştır. Ampirik analizlerde bağımlı iki grup açısından karşılaştırma yapabilmek için eşleştirilmiş t-testi kullanılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda bankaların sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yabancı para net pozisyonu, gelir gider yapısı oranlarının COVID 19 döneminde etkilendiği tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile COVID 19 dönemi, COVID 19 öncesi dönemine göre bankaların aktifler içerisindeki özsermaye oranında istatistiksel olarak anlamlı bir azalış tespit edilmiştir. COVID 19 döneminde bankaların sermaye yeterlilik oranı azalmış ve kısmen daha riskli hale gelmişlerdir. Ayrıca COVID 19 dönemi, COVID 19 öncesi dönemine göre krediler/mevduat oranında istatistiksel olarak anlamlı bir azalma gerçekleşmiştir. Bu durum COVID-19 döneminde kredi kullanımında azalma ile ilişkilendirilebilir. Bunun yanı sıra COVID 19 dönemi, COVID 19 öncesi dönemine göre faiz giderleri/faiz gelirleri oranı önemli bir şekilde azalmıştır. Başka bir ifade ile COVID 19 dönemi bankaların faiz giderlerinde azalma gerçekleşmiştir.

Araştırmada elde edilen bir diğer önemli bulgu ise COVID 19 döneminde COVID 19 öncesine göre bankaların karlılıklarında önemli bir değişiklik olmamasına rağmen piyasa performanslarında istatistiksel açıdan anlamlı bir yükseliş belirlenmiştir. Bu durum bankaların gelir gider yapısında değişikliğe neden olmasına rağmen bankalar gelir çeşitlendirmesine giderek ve aktif kalitesini artırarak karlılıklarını sürdürmüşlerdir. Bu sonuca paralel bir şekilde bankalar söz konusu krizi iyi yöneterek ve temkinli davranarak piyasa değerlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir.

COVID-19 pandemisinin bankaların finansal performansı üzerindeki etkisi incelenen bu çalışmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle elde edilen bulgular BIST bankacılık sektörü ve ilgili dönem açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca çalışmada kullanılan 13 değişken çalışmanın bir diğer kısıtıdır. Gelecek çalışmalarda COVID-19 pandemisinin farklı sektörler üzerinde etkisinin değişebileceği için finansal olmayan şirketler açısından benzer araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Berger, A. N. ve Demirgüç-Kunt, A. (2021). Banking research in the time of COVID-19. *Journal of Financial Stability*, 57, 100939.
- Berger, A. N., Demirgüç-Kunt, A., Moshirian, F. ve Saunders, A. (2021). The way forward for banks during the COVID-19 crisis and beyond: Government and central bank responses, threats to the global banking industry. *Journal of Banking & Finance*, 133, 106303.
- Baloğlu, G. (2022). Covid-19 pandemi döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren bankalarının başarı sıralamasındaki değişimin finansal göstergeler üzerinden TOPSİS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 67, 159-180. <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1035901>
- Borri, N. ve Di Giorgio, G. (2022). Systemic risk and the COVID challenge in the European banking sector. *Journal of Banking & Finance*, 140, 106073.
- Çolak, G. ve Öztekin, Ö. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on bank lending around the world. *Journal of Banking & Finance*, 133, 106207.
- Coşkun, B., Öncü, M. A., İstemi, Ç. ve Hiçyılmaz, E. (2021). COVID-19’un Banka Finansal Performanslarına Etkisinin Entropi ve Waspas Yöntemiyle Analizi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP)*, 5(2), 810-828.
- Dang, V. D. ve Nguyen, H. C. (2022). Bank profitability under uncertainty. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 83, 119-134.
- Demir, E. ve Danisman, G. O. (2021). Banking sector reactions to COVID-19: The role of bank-specific factors and government policy responses. *Research in International Business and Finance*, 58, 101508.
- Demirel, S. (2021). Covid-19 Pandemisinin Kredi ve Mevduata Etkisi (2019-2020). *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 22-37.
- Demirgüç-Kunt, A., Pedraza, A. ve Ruiz-Ortega, C. (2021). Banking sector performance during the COVID-19 crisis. *Journal of Banking & Finance*, 133, 106305.
- Dunbar, K. (2022). Impact of the COVID-19 event on US banks’ financial soundness. *Research in International Business and Finance*, 59, 101520.
- Foglia, M., Addi, A. ve Angelini, E. (2022). The Eurozone banking sector in the time of COVID-19: Measuring volatility connectedness. *Global Finance Journal*, 51, 100677.
- Rizwan, M. S., Ahmad, G. ve Ashraf, D. (2022). Systemic risk, Islamic banks, and the COVID-19 pandemic: An empirical investigation. *Emerging Markets Review*, 100890.
- Şenol, Z. ve Başer, R. (2022). COVID-19’un Bankacılık Sektörüne Etkileri: Türkiye Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 12, Sayı 2, 28-37.
- Ulusoy, A. ve Demirel, D. (2021). Türk Bankacılık Sisteminde Karlılık Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 5 (11),20-48. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bspad/issue/63559/939666>
- TBB (2022) Temel Ekonomi ve Bankacılık Göstergeleri Türkiye – AB Ülkeleri (Erişim: 01.11.2022) https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/8877/TR-AB_2021.pdf

Narsizm ve Sinizmin Mitolojik Kökenlerine Disiplinlerarası Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım¹

A Critical Approach to the Mythological Origins of Narcissism and Cynicism in an Interdisciplinary Context

Mehmet Ali CANBOLAT*
Aykut BEDÜK**

ÖZ

Örgütsel davranış literatüründe gün geçtikçe daha popüler kavramlar olmaya başlayan narsizm ve sinizmin kökenleri, birçok araştırmada Antik Yunana dayandırılmaktadır. Bu dayanımda narsizmin kaynağı Narkissos miti ile sinizmin kaynağı ise kinizm felsefesi ile bağdaştırılmaktadır. Her ne kadar baskın referanslar bu yönde olsa da bu durumun yanlış bir aktarımdan ibaret olduğunu savunan araştırmalara da rastlamak mümkündür. Narsizm ve sinizmin, mitoloji, örgütsel davranış ve psikoloji gibi birbirinden farklı disiplinlerde çalışılıyor olması tartışmaların sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır. Buradan hareketle araştırmanın amacı; narsizm ve sinizm kavramlarının yüzyıllarca gelişen kültürel yapısına ve bu kavramların -modern dünya ile bağdaşımı noktasında- yanlış aktarımı olasılığına ilişkin çekincelerin dile getirilmesini kapsamaktadır.

ANAHTAR KELİMELELER

Sinizm, Narsizm, Mitoloji, Kinizm, Narkissos

ABSTRACT

The origins of narcissism and cynicism, which are becoming more and more popular concepts in the organizational behavior literature, are based on Ancient Greece in many studies. In this strength, the source of narcissism is associated with the myth of Narcissus, and the source of cynicism is associated with the philosophy of cynicism. Although the dominant references are in this direction, but it is possible to come across studies that argue that this situation consists of a wrong transmission. The fact that narcissism and cynicism are studied in different disciplines such as mythology, organizational behavior and psychology causes the discussions to be inconclusive. From this point of view, the aim of the research is; it includes expressing the reservations about the cultural structure of the concepts of narcissism and cynicism that have developed over the centuries and the possibility of wrong transmission of these concepts in terms of their compatibility with the contemporary world.

KEYWORDS

Cynicism, Narcissism, Mythology, Cynism, Narcissus

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
07.08.2022	24.11.2022
Atıf	Canbolat, M. A. ve Bedük, A. (2022). Narsizm ve Sinizmin Mitolojik Kökenlerine Disiplinlerarası Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 736-745.

¹ Bu çalışma birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında yürütmekte olduğu "Karanlık Üçlünün Örgütsel Sinizme Etkisinde Algılanan Aşırı Nitelikliliğin Aracı Rolü" isimli doktora tez çalışmasından bağımsız değildir.

* Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, SBMYO, Yönetim ve Organizasyon, malican70@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1235-9013

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, İşletme, abeduk@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0845-8978

GİRİŞ

Çağlar boyunca çeşitli araştırmalarda bir takım kavramların etimolojik ya da mitolojik kökenine atıfta bulunulması sıkça karşılaşılan bir durumdur. İlaç sektöründen yeni keşfedilen bir fosile, bitki çeşitlerinden sosyal bilimler araştırmalarına kadar kullanılmakta olan birçok kavramın kökenleri incelendiğinde genellikle Latince ya da Antik Yunanca karşılıklarına referans gösterildiği bilinmektedir.

Hemen her alanda olduğu gibi örgütsel davranış literatüründe de sıkça yer bulan ve mitolojik kökenleri olduğu iddia edilen birçok kavramdan iki tanesi ise narsizm ve sinizm kavramlarıdır. Sosyal bilimler alanında yüzlerce araştırmacının kavramsal literatür bölümlerinde, narsizm ve sinizmin kökenleri konusunda çoğunlukla Antik Yunana atıfta bulunulduğu görülmektedir. Özellikle Türk Dil Kurumu sözlüğünde bile sinizm kavramı için yapılan tanımlama; “İnsanın erdem ve mutluluğa, hiçbir değere bağlı olmadan bütün gereksinimlerden sıyrılarak kendi kendine erişebileceğini savunan Antisthenes'in öğretisi, kinizm.” şeklindedir (TDK, 2020). Ancak görece kavramların yüzyıllar boyunca değişime uğramadan yeni nesillere aktarılamayacağı ya da antik kaynakların güvenilir oluşundan emin olunmadan referans gösterilemeyeceği ve mitolojinin de kesin kaynak olarak kabul edilemeyeceği açıktır.

Birçok araştırmada narsizmin kaynağı Narkissos mitiyle, sinizmin kaynağı ise kinizm felsefesiyle, bağdaştırılsa da bu ilintinin yanlış yorumlandığını ileri süren kısıtlı araştırmalarla da karşılaşılmaktadır. Araştırmada ilk olarak narsizm kavramına değinilmiş ardından mitolojik kökenleri hakkında ileri sürülen iddialara yer verilmiştir. Sonrasında narsizmin günümüzdeki anlamlarına ve çelişkilerine değinilmiştir. Daha sonra kinizm ve sinizm kavramları birbirinden ayrı tutulmaya çalışılmış ve bu konudaki görüşler irdelenerek değerlendirilmiştir.

1. NARSİZM

Narsizm, kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliği ya da karakterine aşırı derecede bağlılık duyması, kendini aşırı beğenmesi, kendine hayran olması, benmerkezcilik, aşırı öz-sevgi, empati yapmama ve kendini olduğundan büyük görme anlamlarına gelmektedir (Özel, 2014:311; Koç, 2020:14). Narsizm yerine kullanılabilen diğer kelimeler ise özsevi, özsevgi, özsaygı, özdeğer, bensevi, ego saygısı ve kendilik değeridir (Gürel ve Mutur, 2007:554; Keçe, 2016:15).

Narsizm'in kökeni mitolojiye dayandırılmaktadır. Literatürde kavramın mitolojik kökeni üzerine birçok araştırmacı (Ertekin ve Yurtsever, 2001:37; Karamollaoğlu, 2004:8; Rosenthal ve Pittinsky, 2006:618; Karaaziz ve Atak, 2013:46; Behary, 2018:31; Şen, 2019:4) tarafından sıkça aktarılan ya da dile getirilen bir takım anlatılar bulunmaktadır. Mitolojik anlatılardan bazılarında mit ya da mitos ismi verilmektedir (Sümer, 2017:1368; TDK, 2020). Bu mitoslar bir takım farklılıklar içerse de özünde aşağıdaki şekliyle özdeşleşmektedir.

Mavi saçlı bir nymphe² olan Liriope (Antik Yunanca - AY: Λιριόπη) ve nehir tanrısı Kephissos'un (AY: Κήφισσος), Narkissos (AY: Νάρκισσος) isminde bir erkek çocukları dünyaya gelir. Liriope, duru göriye sahip ve birçok kehaneti gerçekleştiren Teiresias (AY: Τειρεσίας) adında kör bir kâhine çocuğunun uzun yıllar yaşayıp yaşamayacağını sorar. Bunun üzerine “Narkissos'un kendi suretini görmediği sürece uzun yıllar yaşayacağı” yanıtını alır. Narkissos 16 yaşına geldiğinde aşırı yakışıklılığı, alımı ve çalımıyla kadın-erkek demeden gören herkesin kendisine gönül verdiği ve hayran kaldığı bir delikanlı olmuştur. Bunca ilgiye rağmen Narkissos kimseye karşılık vermemiştir. Bir gün dağ nymphelerinden Ekho (AY: Έκχο) adında bir peri, avlanmakta olan avcı Narkissos'u görür ve herkes gibi O da gönlünü kaptırır ancak aşkına bir karşılık bulamaz. Ekho bu duruma çok üzülerek gündün güne erir, kara sevda ile içine kapanarak ölür. Kemikleri kayalara, sesi ise “eko” diye bilinen yankılara dönüşür. Bir gün yine avlanmakta olan Narkissos yorulduğunda güzel bir pınarın kenarında dinlenmeye koyulur. Su içmek için pınara eğildiğinde ise kendi yansımada kendi güzelliğini görür ve daha önce fark etmediği bu güzellik karşısında büyülenerek suretine âşık olur. Böylelikle artık kehanet gerçekleşecektir. Günlerce pınarın başında kendi aksini hayranca seyredip durur. Bu vaziyette yemeden içmeden kesilir. Tıpkı Ekho gibi gün geçtikçe erimeye başlayarak yaşamı son bulur. Bazı anlatılarda ırmağa düşerek kendi egosunda boğulduğu da dile getirilmektedir. Nihayetinde kendi görüntüsüne ulaşma arzusu, ölümüne/intiharına neden olur. Bu durumu izlemekte olan nympheler Narkissos'a acırlar ve cesedi yakmak için odun toplamaya giderler. Geri döndüklerinde ise Narkissos'un bedeni yerine sarı ve beyaz renkli günümüzde Nergis adıyla bilinen Narkissos çiçeğini bulurlar (Ovidius, 1994:80-85; Ertekin ve Yurtsever, 2001:37; Can, 2015:104-105; Erhat, 2015:211-212; Demirci ve Ekşi, 2017:38; Sümer, 2017:1368).

²Nymphe: “Kelime anlamı olarak ‘başı örtülü’, diğer bir deyişle ‘gelin’ anlamına gelen Nympha -Nymphe-; kırlarda, sularda ve ormanlarda yaşayan varlıklar ya da peri anlamındadır.” (Gürel ve Mutur, 2007:555).

Buradan hareketle Narsizmin klinik anlamdaki karşılığını kullanan, bilinen ilk araştırmacı 1898 yılındaki eseri ile psikanalitik kuramcı ve cinsellik bilimci Havelock Ellis'tir (Campbell ve Foster, 2007:115). Ellis, kişide cinsel duyguların kendisini hayranlık derecesinde özümsemesine neden olan bir eğilim için "Narcissuslike" kavramını kullanarak bu kavramın kökenini Narkissos'a dayandırmış (Cihangiroğlu vd., 2015:2-3) ve kişinin kendine olan hayranlığının cinsel duyguları ortadan kaldırması ile sonuçlanan gözlemlerini tanımlamak için Narkissos'un yukarıda bahsedilen mitosundan yararlanmış (Demirci ve Ekşi, 2017:38).

Ancak narsizmin kökeninin bu mitos ile özdeşleştirilmesinin bir yanlılığı olduğunu ileri süren araştırmalara da rastlamak mümkündür. Bunlardan ilki Grunberger'in 1989 yılında yayınlanan "New Essays on Narcissism" isimli eseridir. Grunberger (1989)'e göre Narkissos; bir ikili ilişkinin, anne-çocuk ilişkisinin işaretidir. Narkissos haberdar olmasa da kendisini görmek için baktığı ırmak, annesi yani Liriope'dir. Narsizm, çocuğun anne rahminde, amniotik sıvı içerisinde yaşadığı kadiri mutlaklığın, mutlak tatminin ve başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamanın, doğum sonrasında büründüğü biçimidir. Çocuğun narsizmi, aslında bu ruhsal/gövdesel bütünlükteki yaşanan herhangi bir parçalanmaya katlanamayışında ortaya çıkmaktadır (Aktaran: Koçak, 2012:103). Narkissos mitosunun yanlış yorumlandığını savunan diğer çalışma ise Candan (1998)'a aittir. Candan (1998:128), kendini aşırı beğenen egoist kişilere narsist isminin takıldığını ve klasik psikolojide Narsizm'in kökeni ile ilişkilendirilen bu mitosun anlaşılmasını savunmaktadır. Öyle ki Narkissos'un kendisini suda gördüğü ve suyun duru görü yeteneğini harekete geçirmek için kullanılan yöntemlerden bir tanesi olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Dahası eski çağlardan beri konsantrasyon aracı olarak suya bakarak kehanette bulunmak birçok toplumun geleneklerinde yer almaktadır. Narkissos'un üzerine eğildiği su, duru görü yeteneğini harekete geçirmiş ve suda kendi sureti yerine tanrı Dionysos (AY: Διόνυσος)'un çehresini görmüş ve ona âşık olmuştur. Aslında görmüş olduğu Dionysos, kendi ilahi benliği olup en büyük sırrın kendi içinde saklı olduğunu fark etmiştir. Hilmi Yavuz'un "Narkissos'a Ağıt" şiirini yorumlayan Şişman (2019:371) ise yazarın ortaya attığı olgunun; Narkissos'un narsizmin bir temsili olarak görülmemesi gerektiğini ve mitosun, kendisini suda arayan, büyük hafızayı ırmakta gören ve arayış için yola çıkan bir kimlik olarak evrensel bir duygunun temsilcisi şeklinde yorumlanması gerektiğini iddia etmektedir.

Narkissos mitosunu üzerinden Ellis'in ortaya atması olduğu narsizm kavramı daha sonraları Freud'un çalışmalarına da esin kaynağı olmuştur (Freedman, 1972:415). Freud (1914)'a göre narsizm, libidonun kişinin kendi benliğine yönelmesiyle ortaya çıkmaktadır (Aktaran: Demirci ve Ekşi, 2017:38). Bu bakış açısı ile Freud narsizmin, kişinin kendini ve bir başkasını sevmeye arasındaki farkın ve bu iki yaşamsal tecrübenin, deneyimlenememesi neticesinde ortaya çıkabilen egosantrik bir durum olduğunu savunmaktadır (Yavuz, 2018:5). Diğer bir anlatımla Freud, seven kişinin, narsizmin bir kısmını kaybederek alçakgönüllü olabileceğini ve kaybedilen bu narsizmin ise ancak sevilerek yeniden kazanılabileceğini savunmuştur (Karamollaoğlu, 2004:13). Halen Freud'un araştırmalarının ana merkezini narsizm olduğu kabul edilmektedir (Cihangiroğlu vd., 2014:175).

Narsist kişilik özellikleri barındıran kişiler, beğenilmeye ihtiyaç duyan, üstünlük duygusuna sahip ve empati yoksunluğu olan kişiler olup kendilerinin herkesten önemli olduğu duygusunu taşımaktadırlar. Sahip oldukları ve gösterdikleri becerileri abartılı bir şekilde olağanüstü olarak niteleyerek herhangi bir iş üzerinde yeterince başarı göstermemekle birlikte kendilerinin diğerlerinden daha üstün ve değerli olduğunun kabul görmesini beklemektedirler (Koç, 2020:15). Sürekli olarak başarı, güç, güzellik ya da zekâ gibi kusursuzluk arzuları üzerine yoğunlaşırlar. Küstahlığın yanında hak kazandığı duygusu baskındır (Amirigargari, 2013:3). Kişilerarası manipülasyon eğilimi ise Makyavelizm ile narsizmin temel ortak noktasıdır (McHoskey, 1995:755).

Narsistlik, kişinin gençlik yıllarında başlayan ve farklı koşullarda kendini gösterebilen büyükmecilik, hayranlık duyulma ihtiyacı ve empati yoksunluğunu içeren bir kişilik özelliğidir (Yılmaz, 2020:40). Narsizm her ne kadar insan ilişkilerini olumsuz etkileyip (Salazar, 2016:4) genel olarak psikolojik bir hastalık gibi görülse de aslında psikolojik bir bozukluk olduğu ve aksine kişiler üzerinde her zaman zararlı etki göstermediği bilinmektedir. Normal düzeydeki narsizm, kişinin başarısı için önemli bir faktör olabilmektedir. Diğer bir ifade ile tehlikeli boyutlara ulaşmadığı takdirde gerekli ve değerli bir eğilim olarak da görülebilmektedir (Cihangiroğlu vd., 2014:177; Yurdakul, 2015:8-9). Narsist kişiler özellikle tetiklenmedikleri, tahrik edilmedikleri ya da herhangi bir travma yaşamadıkları sürece ciddi bir davranış bozukluğunda bulunmamaktadırlar (Keçe, 2016). Hatta narsizmin kişinin hayatta kalması, mücadele edebilmesi ve sağlam bir kişiliğe devam edilebilmesi için bir zorunluluk olduğu da söylenmektedir (Özel, 2014:312).

Amerikan Psikiyatri Birliği, bir kişiye "Narsistik Kişilik Bozukluğu" teşhisi konulabilmesi için aşağıda belirtilen 9 özellikten en az 5 tanesine sahip olunması gerektiğini belirtmektedir (Keçe, 2016:243; Ermiş, 2019:38-39):

- Sınırı olmayan başarı, güç, zekâ, güzellik ya da yüce bir sevgi konusunda takıntılıdır.
- Üstün birisi olarak görülme beklentisi ile büyüklenir ve çok önemli olduğu hissini taşır.
- Özel ve eşi benzeri bulunmaz birisi olduğuna ve ancak bu özelliklere sahip kişilerce anlaşılabilceğine inanır.
- Aşırı derecede beğenilme arzusu taşır.
- Hak kazanmışlık duygusuna sahiptir.
- Kişisel amaçlarına ulaşmak için başkalarını kullanır.
- Empatiden yoksun şekilde başkalarının duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışmaz.
- Genellikle hem başkalarını kıskanır hem de başkalarının kendisini kıskandığını düşünür.
- Kendini beğenmiş bir şekilde başkalarına saygısız davranır.

Narsizmin, sub-klinik (normal) ve patolojik olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Sub-klinik narsizm, kişinin çevresindeki diğer kişilerle uyumunu ve sosyal çevrenin beklentilerini karşılayabileceği duygusunu deneyimlemesi şeklinde açıklanabilir (Yavuz, 2018:9). Kişinin kendine vermiş olduğu özgüven ve değerini hiçbir kuşkuyla yer verilmeksizin olabildiğince yüksek tutulması durumudur (Karaaziz ve Atak, 2013:46). Patolojik narsizmde ise dışarıdan bakıldığında kendinden emin ve güçlü görünmelerine rağmen içten gözlemlendiğinde kendine güvenmeyen ve zayıf bir kişilik yapısı ön plana çıkmaktadır. Kişi tarafından açıkça ifade edilmemekle birlikte başkalarının duygu, düşünce ve görüşlerine muhtaçlık söz konusudur (Şen, 2019:11). Patolojik narsizmde bazen bir abartı söz konusu olabilmektedir. Kişinin “narsistik yapı özellikleri” adı da verilen bu abartılı patolojik narsizm belirtilerinin anlaşılabilmesi için aşağıdaki kriterlerden yararlanılabileceği ifade edilmektedir (Keçe, 2016:78):

- Sürekli kendi kişisel öneminden ve başarılarından bahsetmesi,
- Kibirli ve kendine yetebilen bir kişilik tipi sergilemesi,
- Bazı durumlarda alçak gönüllü davranarak kendini gizlemeye çalışması,
- Çok önemli, kabiliyetli ve başarılı birisi olduğuna inanması,
- Karşısındaki kişinin dinlemesini ve onay vermesini beklemesi,
- İlişkide olduğu kişileri sömürücü şekilde kullanma eğilimi olması,
- Karşısındakine farkında olmadan basitlik ve önemsizlik hissi yüklemesi,
- Fikirlerinin önemi ve tutarlılığını sürekli ön plana çıkarması,
- Toplumdaki kişisel itibarını ön planda tutması,
- Aşırı şekilde hayranlık beklentisi içerisinde olması,
- Eleştirilere tahammül gösterememesi,
- Başkalarının anlattıklarına ilgisiz kalması.

2. SİNİZM

Literatürde sinizm kavramının kökeni ile ilgili iki farklı görüşün benimsendiği söylenebilir. Bu görüşlerden ilki sinizm (sinizim, cynicism) kavramının Antik Yunan döneminde oluştuğu yönündedir. Şöyle ki; sinizm kavramının, kinizm (AY: κινισμός) kelimesinden günümüze evrildiği ve bu kelimenin ise kinik (kynik, cynics, AY: Κυνικοί) kelimesinden türetilmiş bir kelime olduğu ayrıca “köpeksi/köpeğe ait” anlamındaki “kynikos” (AY: κυνικός) ve “köpek” anlamındaki “kyôn” (AY: κύων) kelimelerinden türetildiği savunulmaktadır (Dean, Brandes ve Dharwadkar, 1998:342; Çelgin, 2011:388). Dolayısı ile öncelikle kinik ve kinizm kavramlarının tanıtılmasında yarar vardır.

Kinizmin öncüsü, MÖ. 445 – MÖ. 365 yılları arasında yaşamış ve aynı zamanda Sokrates’in öğrencisi Yunanlı bir filozof olan Antisthenes (AY: Ἀντισθένης) dir. MÖ. 5. yüzyılda kinikler okulunu kurarak en büyük idealini “dünya nimetlerinden uzak durma tavrı ve kendine yeter olma” şeklinde ortaya atmıştır (Cevizci, 1999:61). Bu felsefe kinizm olarak anılmaktadır. Kinizm felsefesini savunanlara ise kinik ismi verilmektedir. Kiniklere göre yaşamın tek bir anlamı ve gayesi vardır ki o da “erdem”dir. Erdem, kişinin bağımsızlığı yoluyla mutluluğa ulaşabilmesidir. Bu mutluluğa ise her türlü ihtiyaca bağımlı olmaktan kurtularak erişilebilmektedir (Görkaş, 2000:12). En büyük kötülüklerden birisinin “haz duygusu” olduğunu savunan Antisthenes, bu duyguya karşı koyabilmenin en etkili çözümünü “çalışmak ve sıkıntı çekmek” şeklinde önermektedir. Çalışma ile kişi, erdemliliği kazanabilecek ve bu sayede bağımsız olabilecektir. Elbette adı geçen çalışma, bedensel ya da bilimsel değil ahlaki bir çalışma olmalıdır (Çıkla, 2020:58). Aynı zamanda Antisthenes’in çağdaşı Aristoteles (MÖ. 384 – MÖ. 322) de erdem etiği felsefesini savunarak, erdemli davranışların bir karakter özelliği haline getirilmesi ile iyiye ve mükemmele ulaşılabilceğini ifade etmektedir (Keskin, Akgün ve Koçoğlu, 2016:133).

Kinikler aynı zamanda köleci bir toplumda demokratik kesimlerin görüşlerini ifade edebilmişler, toplumsal kalıplardan, zenginlik ve duyusal hazlardan uzaklaşmayı mutluluk ve erdemin temeli olarak saymışlardır (Frolov, 1991:292). Dolayısı ile kinik akımın, çileciliği de bünyesinde barındırdığı açıktır (Karadeniz, 2017:54). Kinizm, zamanla devletin siyasi örgütlerini protesto etmek amacı taşıyan ve sosyal hayatın gerçeklerinden kaçmak ya da devlete bağlı olmamak için fakirliği tercih etmek gibi özellikler taşıyan bir siyaset felsefesine dönüşmüştür (Demir ve Acar, 2005:365). More (1923) ise kinizmin en başından beri sadece bir felsefe değil aynı zamanda bir yaşam tarzı olduğunu savunmuştur (Aktaran: Dean, Brandes ve Dharwadkar, 1998:342). Öğretinin temeli nefsin hâkimiyeti, maddesel zenginliklerden uzak durulması ve azla yetinilmesi gibi Sokratesçi yaşam felsefesine dayanmaktadır (Korkmaz, 2011:3). Kinizm tıpkı Plâtoncular gibi köklerini Sokratesçilikten alıyorsa da her iki cenah arasında her zaman bir husumet olduğu da bilinmektedir. İlk kinikler, tüm ciddiyetlerine karşın gülünç özellikleri ile güçlü, özgün ve ayrıksı kişiler olmasına rağmen her zaman halk kahramanı olarak görülmüşlerdir (Luck, 2011:16). Etik ve ahlak konusunda yüksek seviyelere ulaşmayı hedeflemişler ve bu değerlerden uzak olanları eleştirmişlerdir (Çağ, 2011:54).

Kinizmin öncüsü her ne kadar Antisthenes olsa da MÖ. 412 – MÖ.323 yılları arasında yaşayan öğrencisi Diyojen (AY: Διογένης, Diogenes of Sinope, Diogenes, Sinoplu Diyojen), bu alanda daha çok tanınan bir düşünürdür. Diyojen'in, bir dönem Yunan koloni şehirlerinden olan Sinope (modern ismiyle Sinop)'de doğduğu ve daha sonra Atina'ya göç ettiği bilinmektedir. Kinik yaşamını içine sığabileceği bir fiçı içerisinde geçirmiş, benimsediği bu yaşam biçimi ise başkaları tarafından "sefilce" şeklinde yorumlanmıştır (Çıkla, 2020:58). Diyojen'in ustasından bile daha tanınır hale gelmesine neden olan olaylardan birisi Büyük İskender ile olan diyaloglara dayanır. Bir karşılaşmalarında Büyük İskender'in "Benden bir dileğin var mı" sorusuna Diyojen, "gölge etme başka ihsan istemem / güneşimi engelleme yeter" diye cevap verir. İsminin asırlarca anımsanmasına neden olan bir diğer ünlü anekdotu ise şöyledir: Diyojen, gündüzleri sokak lambası ile dolaşmaktadır. "Niçin böyle davrandığı" sorusuna ise "dürüst insan arıyorum" yanıtını verir (Bulut, 2017:11). Bu anlatılar Diyojen'in iğneleyici, umursamaz ve alaycı tavrının birer göstergesi olarak kabul edilmektedir. Nitekim alay, istihza, şaka, yergi ve hiciv kiniklerin her daim edebi silahlarından bazıları olmuştur (Luck, 2011:38).

Kiniklere başlarda "köpek" diye hitap edilse de kinikler zamanla bu sözcüğü kendi avantajlarına çevirmeye çalışmışlardır. Bu şekilde isimlendirilmeleri ise dört nedene bağlanmaktadır. İlk neden yaşam tarzlarının kayıtsızlığıdır. Kamusal alanlarda bile çıplak ayakla yürüyebilir ve herhangi bir yol kenarında uyuyabilirler. İkinci neden, köpeğin utanmaz bir hayvan olmasıdır. Günlük ihtiyaçlarını herhangi bir yerde giderebilirler. Üçüncü neden, köpeğin aynı zamanda iyi bir bekçi olmasıdır. Öğretinin ilkelerini hep korumuşlardır. Dördüncü ve son neden ise köpeğin; dostu ve düşmanı ayırt edebilme yeteneğidir. Kiniklerde öğretiyeye uygun davranışları dost olarak tanıyıp onlara nazikçe yaklaşırlarken uygun olmayanları uzaklaştırmışlardır (Dudley, 1937:5).

Antik Yunanda pek de önemsenmeyen kinikler okulu Yunan-Roma uygarlığına geçişte toplumsal dengelerin sarsılmasına neden olmuş ve hatta kimilerine göre Hristiyanlığı da önemli biçimde etkileyebilmiştir (Bulut, 2017:13). Burada hatırlatmakta yarar var ki kinizmin ilk dönemlerinden günümüze kadar eksiksiz ulaşabilen bir eserle henüz karşılaşılammıştır. Birçok anlatıyı günümüze ulaşmayan kaynaklardan derlediği kitabından aktaran Yunan felsefe tarihçisi Diogenes Laertios (MS 180-240)'dan, Horatius'un mektuplarından, Philon'un makalelerinden ve Seneca'nın mektuplarından öğrenmekteyiz. Bu durum ise anlatıların dedikodu havasında, tahrif edilmiş, uydurulmuş ya da çarpıtılmış olabileceği kuşkusuna neden olmaktadır (Luck, 2011:15-16). Antik Yunan döneminde yaşamış birçok düşünürün yaşamları ve eserleri günümüze ulaşabilmişken özellikle Diyojen'in yaşamına ilişkin güvenilir kaynak bulmak pek de mümkün değildir. Zira yaşamını fiçıda sürdüren birisine yönelik ortaya atılan birçok kurmaca anekdotla da uğraşılması gerekmekte, güvenilir bilginin azlığı ve belgesiz atıfların yarattığı zorluklar (Yardımcı, 2018:385) göz ardı edilmeden genel örüntüde; kiniklerin özetle dünya nimetlerinden uzak ve erdemli bir yaşam sürdüğü vurgulanırken "ahlak dışı davranışlarının olduğu", "ulu orta yerlerde doğal ihtiyaçlarını giderebildikleri" ya da "sürekli kadınları ötekileştirdikleri" vb. şekilde ifade edilen anlatılardaki (Dudley, 1937:5; Luck, 2011:162-163) tutarsızlık, adı geçen kuşkuları artırmaktadır.

Sinizm kavramının kökeni konusundaki ikinci görüş ise yine "kynikos" kelimesinin Fransızcaya cynique (alaycı, kuşkucu) olarak geçtiği ve Fransızcadan Türkçeye "sinmiş, yılmış, pusmuş" olarak çevrildiği yönündedir. Ancak gerek Fransızcada gerek Türkçede sinizm kelimesi, hem burada bahsedilen anlamları ile hem de kinizm kökenli anlamı ile kullanılmaktadır. Öte yandan kelimenin diller arası geçişlerde çeşitli eş ve yan anlamlar kazandığı da ifade edilmektedir (Ağırda, 2016:1-2). Bu nedendir ki on dokuzuncu yüzyıl sonlarında düşünsel dünyayı meşgul eden kavramlardan ikisi kinizm ve sinizm olmuş (Köktürk, 2008:98), toplumsal ve kültürel hayata bu ikili arasındaki mücadele damgasını vurmuştur (Sarıbay, 2002:19). Žižek

(2011:44) tıpkı Rigel (2005:320) gibi sinizmi bir ideoloji olarak ele almış ve kinizm kavramı ile eş tutulmaması gerektiğini savunmuştur. Sloterdijk (1983)'e göre kinizm kitlelerin, alt tabakanın resmi kültürü alaya alarak reddetmesi, sinizm ise egemen kültürün kitlenin yol açtığı toplumsal çözülmeye gösterdiği bir tepki ve egemen kültüre karşı herkesin kendi gerçeğini inşa etmesidir. Sloterdijk (1983)'in Sokrates karşıtı tutumu, Antik Yunanda kullanılan anlamıyla kendi kendine yetinmeyi merkeze alan bir sinizm anlayışına değil; töretanmazlığa, hazcılığı dışlamaya ve yergiye vurgu yapan bir anlayışa daha yakındır (Aktaran: Sarıbay, 2002:19-20). Diğer bir ifade ile kinizm, halkın ya da alt tabakaların resmi kültürü, ironi ve alay yoluyla reddetmesi durumunu temsil eder. Buna göre klasik kinik işlem, egemen resmi ideolojinin söylemlerinde, ağırbaşlı ya da ciddi duruşları karşısında gündelik sıradanlığı ortaya çıkararak bunlarla alay edilmesi durumu olup bu sayede ideolojik lafların yüce soyluluğunun ardında gizlenen bencil çıkarların, şiddetin ve kaba iktidar hırsların teşhir edilmesi amaçlanmaktadır (Žižek, 2011:44). Kinikler, kamusal yasayla gizli konumundan alay eder ve böylelikle onu sağlam da bırakmış olurlar (Žižek, 1996:64). Kinizm ve sinizmin daha iyi kavranabilmesi adına Žižek (2011:44-45) şu şekilde örnekler sunmuştur: Bir siyasetçi, “vatan için kendini feda etmenin kutsal bir görev olduğunu” söylerken; kinizm, bu siyasetçinin başkalarının fedakârlığından elde ettiği kişisel kazancı teşhir edebilmektedir. Sinizmde ise yasadışı zenginleşme karşısında sininin tepkisi “yasal zenginleşmenin çok daha etkili olduğu ve üstelik yasalarca koruma altına alınmış olduğunu” söylemekten ibarettir.

Helvacı (2017:521-522)'ya göre sinizm, günümüzde çıkış noktası itibarıyla düzeni eleştirerek kişiyi ön plana çıkarmayı hedefleyen ve kimileri tarafından olumlu bir anlama sahip olduğu düşünülen ancak yüzyıllar içerisinde olumsuzluk ifade eden bir kavrama dönüşmüştür. Diğer bir ifade ile sinizmin geçmişten günümüze kadar olumluluk içeren kelime anlamı olumsuzluğa doğru kaymıştır. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri'nde son otuz yıldır sosyal bilim araştırmalarında (Bateman, Sakano ve Fujita, 1992; Brandes vd., 2008; Brown, Kraimer ve Bratton, 2020; Qian ve Jian, 2020) kullanılan bu kavram için artık antik dönem referans gösterilmemektedir. Bu durumun en temel nedeni ise sinizmin antik dönemdeki anlamından tamamen uzaklaşmış olmasıdır. Ancak gerek antik kiniklerin gerekse modern siniklerin ortak noktasının, “umutsuzluk” olduğu söylenebilmektedir (Delken, 2004:2012).

Räwel (2007:150) sinizmi, ironi ve istihza (sarcasm / alaycılık) arasındaki bir bağ olarak ele almaktadır. Sinizm tutumları gösteren kişilere ise sinik adı verilmektedir. Aynı zamanda alaycılıkla ilişkilendirilen sarcasm ve sardonizm kavramlarının sinizm ile ilintisine göz atılacak olursa; sarcasm kavramı ironiden yararlanırken sinizmden kaçınmakta ve sardonizm kavramı ise ironiden uzak durarak temel bileşenleri arasında sinizmi barındırmaktadır (Pediaa, 2021). Sarcasm, siniklerin araçlarından bir tanesi olarak görülebilir (Frumer vd., 2019:3). Sinik bir tutumun gelişmesi, kişinin beklentilerinin hayal kırıklığına yol açacak şekilde karşılanmaması ve bu gerçeklik şokunun kişiyi öfkeye yönlmesiyle başlamaktadır (Kart, 2015:84). “Ağzın kıyısında alaycı bir gülümse” gibi olan sinik tutum, Ulaş (2002) tarafından popüler felsefe düzleminde, gerçeklerin dobra dobra söylenebildiği, cüretkar bir töretanmazlık şeklinde ifade edilirken Sloterdijk (1983) bu durumu, genel olarak geçiştirilen, görmezden gelinen çıplak gerçeği ya da bir rezilliği açığa vuran bir tutum şeklinde ifade etmektedir (Aktaran: Bora, 2011:24). Nihayetinde sosyal bilimlerin alanında sinizm için evrensel bir tanım yapmaktan kaçınılmış, genel olarak sinizmin bir kişilik özelliği, duygu, inanç ya da tutum olduğuna vurgu yapılmıştır (Andersson, 1996:1397).

Sinikler, otoriteye olan güvensizliklerinin yanında herkesin kendi çıkarları için motive olduklarına inanmakta aynı zamanda kişisel davranışların benlik değerine hizmet eden gerekçeler ile yapıldığını varsaymaktadırlar. Bu düşünce ise onları sarmalayan güvensizliğin yarattığı engeller karşısında mizah ve arsızlık içeren tepkilerin oluşmasına yol açmaktadır (Kart, 2015:77). Bir örgütte sinik çalışanlar mevcutsa orada örgütsel sinizmden de söz etmek mümkündür. Sinik örgüt üyeleri, çalıştıkları örgütü hor görür, çalıştıkları örgüte ilişkin olumsuz duygular besler, küçük düşürücü söylemlerde bulunur, sürekli eleştiride bulunmalarına rağmen hiç öneri getirmez ve örgütlerini kötüleyici konuşmaktadırlar (Saruhan ve Yıldız, 2009:106). Siniklerin temel ve ön plana çıkan ayırt edici özelliklerinden bazıları ise aşağıdaki gibidir (Özgener, Ögüt ve Kaplan, 2008:54; Saruhan ve Yıldız, 2009:106):

- İnsanın temel karakteristiklerinin; yalan söyleme, sahte yüzle ortaya çıkma ve başkalarının istismar edilmesi düşüncesinde olduğunu varsayarlar.
- İnsanların bencil, tutarlı olmayan ve güvenilmez olduklarını düşünürler.
- Genellikle yapılan eylemlerin arka planında saklı niyetler olduğuna inanırlar.
- Psikolojik objeleri (kişi, örgüt, grup, vb.) düşündükleri zaman sıkıntı, tiksinti ve utanç hissedebilirler.
- Psikolojik objenin dürüstlük ve samimiyetten yoksun olduğuna yönelik net ifadeler içeren eleştirilerde bulunabilirler.

- Psikolojik obje ile yaşanan deneyim sonrasında olayları sık sık kendi yorumları ile alaycı bir şekilde anlatırlar.
- Yaptıkları işle dalga geçerler, komik olmaya çalışırlar, espri yaparlar.
- Genellikle kişisel vizyonlarını gerçekleştirememiş ya da örgütte istedikleri yere gelememiş kişilerdir.
- Henüz emekliliğe daha çok zaman varken bile emeklilik havasına girmişlerdir.
- Sürekli çalıştıkları örgütten bir beklentilerinin kalmadığını vurgularlar.
- Uzlaşmacı değillerdir. Çünkü uzlaşmanın taviz ya da güçsüzlük olduğunu düşünürler.
- Eleştiride bulunur ancak bu eleştirilere herhangi bir çözüm önermezler.
- Yatay ilişkilerde oldukça zorlanırlar ve hiyerarşik yapıyı tercih ederler.

Örgütsel bağlamda ise sizizmi ele alan ilk araştırmacılar Kanter ve Mirvis (1989) olup örgütsel sizizmi, “çağın yeni bir hastalığı” şeklinde tanımlamışlardır (Aktaran: Çelebi, 2019:41). Örgütlerde her geçen gün daha da sık görülmeye başlanan bir durum (Mirvis ve Kanter, 1991:45) olan örgütsel sizizm için en erken geliştirilen tanımlardan bir tanesi “kişinin, örgütte başkalarına duyduğu hoşnutsuzluk ve güvensizlik durumu” şeklindedir (Cook ve Medley, 1954:418). Örgütsel sizizm, çalışanın örgüt yönetimine duyduğu inanmama hali yani inançsızlıktır (Stanley, Meyer ve Topolnytsky, 2005:436). Çalışanın, çalışma ortamındaki kötü şartlar ya da olaylar karşısında kendini koruyabilmesi adına verdiği bir tepki ve savunma mekanizmasıdır (Naus, Iterson ve Roe, 2007:195). Dürüstlük, adalet ve samimiyet ilkelerinin örgüt çıkarları için feda edildiği inancını oluşturan örgütsel sizizm (Abraham, 2000:269), birçok kültürle harmanlandığından çeşitli tanımlara sahip olması da olağan kabul edilebilir (Tink, 2019:22). Örgütsel sizizm aynı zamanda bir iletişim problemi olup (Qian ve Daniels, 2008:320) öğrenilmiş çaresizlik sonucunda oluştuğu da söylenebilir (Brandes vd., 2008:243). Aşağılama ve kişilerarası zayıf bağlar ile karakterize edilen örgütsel sizizm (Eryeşil ve Öztürk, 2019:133), örgüte özgü bir reaksiyon olarak görülmeli ve diğer örgütlere genellenmemelidir (Kart, 2015:82). Örgütsel sizizm; çalışanların düşüncesiyle, örgüt yönetiminin söylediklerinin gerçek niyetlerini göstermediği, yalnızca bir imaj oluşturmak maksadı ile bir takım kararların alındığı, sahte davranışların olduğu ve -özellikle örgütün gelişmesi amacına dönük olduğu vurgulanarak açıklanan- değişim programlarının, esasında, yönetimin çıkarlarına hizmet edecek bir düzeni devam ettirmek olduğu gibi, örgüt çalışanları arasında şüpheliğin ve kuşkuğun yaygın olduğu bir durumu ifade etmektedir (Koçel, 2015:536).

SONUÇ

Araştırmada narsizm ve sizizm kavramlarına yönelik ileri sürülen farklı görüşler, nedenleri ile irdelenmeye çalışılmıştır. İlk olarak narsizm ele alınacak olursa kavramın, günümüzdeki anlamı ile kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliği ya da karakterine aşırı derecede bağlılık duyması, kendini aşırı beğenmesi, kendine hayran olması, benmerkezcilik, aşırı öz-sevgi, empati yapmama ve kendini olduğundan büyük görme anlamları ile özdeşleştiği görülmektedir (Özel, 2014:311; Koç, 2020:14). Oysa literatürden derlenen bilgiler ışığında Narkissos’un bu özellikleri taşımadığı kanaati oluşmaktadır. Dolayısı ile narsizmin kökeni konusunda Narkissos’un referans gösterilmesinin yanlıgı oluşturabileceği şüphesi bulunmaktadır.

Bir diğer şüpheli duyulan durum ise sizizmin kökenleri konusunda kinizmin referans alınmasıdır. Kinizm, Antisthenes’in bir öğretisi olup kiniklere göre yaşamın tek bir anlamı ve gayesi vardır ki o da “erdem”dir. Erdem, kişinin bağımsızlığı yoluyla mutluluğa ulaşabilmesi olup bu mutluluğa ise her türlü ihtiyaca bağımlı olmaktan kurtularak erişilebildiği iddia edilmektedir (Görkaş, 2000:12). Kinizmin öncüsü her ne kadar Antisthenes olsa da öğrencisi Sinoplu Diyojen’in yaşam tarzından ötürü kinizm felsefesinin örneklerini daha yakından yorumlayabilmekteyiz. Görece kinizm, pozitif bir anlam içerirken sizizmin negatif bir anlamı temsil ettiği kanaati olduğundan sizizmin kökenleri referans gösterilirken kinizme atıfta bulunulmasının Sinoplu Diyojen’in felsefesi ile örtüşmeyeceği şeklinde bir değerlendirmede bulunulabilir.

Örgütsel davranış literatüründe de yer alan narsizm ve sizizm kavramlarının kökenleri hakkında, farklı disiplinlerdeki araştırmacılarca konunun birlikte ele alınması bu konudaki tartışmaların derinleştirilebilmesine ve ortak bir referansın elde edilebilmesine olanak sağlayabilir. Bu bakış açısı ile narsizm ve sizizm gibi daha birçok kavramın kökenlerine ışık tutulabileceği düşünülmektedir. Ayrıca örgütsel davranış alanındaki narsizm ya da sizizm kavramlarının kökenlerine yer verilmesi gereken ilerleyen araştırmalarda bu çekinceler göz önünde bulundurulabilir.

KAYNAKÇA

- Abraham, Rebecca, (2000) "Organizational cynicism: Bases and consequences", *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), s. 269-292.
- Ağırdan, Özgün, (2016) "Örgütsel Sinizm: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Amirigargari, Azade, (2013) "Kadına Yönelik Şiddet, Narsizm ve Saldırganlık Arasındaki İlişki", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Andersson, Lynne M., (1996) "Employee cynicism: An examination using a contract violation framework", *Human Relations*, 49(11), s. 1395-1418.
- Bateman, Thomas S., Sakano, Tomoaki ve Fujita, Makoto, (1992) "Roger, me, and my attitude: Film propaganda and cynicism toward corporate leadership", *Journal of Applied Psychology*, 77(5), s. 768-771.
- Behary, Wendy T., Narsistle Ateşkes, çev: M. Caner ve N. Azizlerli (2018) *Psikonet Yayınları*, İstanbul.
- Bora, Tanıl, (2011) *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, 2. Baskı (K. Ünüvar Ed.). *Birikim Yayınları*, İstanbul.
- Brandes, Pamele, Castro, Stephanie L., James, Matrecia S. L., Martinez, Arthur D., Matherly, Timothy A., Ferris, Gerald R. ve Hochwarter, Wayne A., (2008) "The interactive effects of job insecurity and organizational cynicism on work effort following a layoff", *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 14(3), s. 233-247.
- Brown, Michelle, Kraimer, Maria L. ve Bratton, Virginia K., (2020) "Performance appraisal cynicism among managers: A job demands resources perspective", *Journal of Business and Psychology*, 35, s. 455-468.
- Bulut, İbrahim, (2017) "İdeoloji Olarak Sinizm: İklim Değişikliği ve Giddens Paradoksu", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Campbell, W. Keith ve Foster, Joshua D. (2007). *The narcissistic self: Background, an extended agency model, and ongoing controversies*. C. Sedikides ve S. J. Spencer (Eds.), *The Self* içinde (ss. ss. 115-138). Taylor & Francis Group, New York.
- Can, Şefik, (2015) *Klasik Yunan Mitolojisi*, 13. Baskı. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Candan, Ergun, (1998) *Gizli Sırlar Öğretisi*, 13. Baskı. Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul.
- Cevzici, Ahmet, (1999) *Felsefe Sözlüğü*, 3. Baskı. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cihangiroğlu, Necmettin, Teke, Abdulkadir, Uzuntarla, Yasin ve Uğrak, Uğur, (2014) "Narsistik kişilik özellikleri kurumsal bağlılığı etkiler mi?", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), s. 173-185.
- Cihangiroğlu, Necmettin, Teke, Abdulkadir, Uzuntarla, Yasin ve Uğrak, Uğur, (2015) "Narsistik kişilik eğilimleri ile kurumsal bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin analizi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), s. 1-18.
- Cook, Walter W. ve Medley, Donald M., (1954) "Proposed hostility and Pharisic-virtue scales for the MMPI", *Journal of Applied Psychology*, 38(6), s. 414-418.
- Çağ, Aydan, (2011) "Algılanan Örgütsel Adaletin, Örgütsel Sinizme ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Çelebi, Furkan, (2019) "Yıkıcı Liderliğin Örgütsel Sapma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracı Rolü: Samsun İli Sağlık Sektöründe Bir Araştırma", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Çelgin, Güler, (2011) *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, 1. Baskı. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Çıkla, Murat, (2020) "Ahmet Hamdi Tanpınar ve sinizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 24(1), s. 56-77.
- Dean, James W., Brandes, Pamele ve Dharwadkar, Ravi, (1998) "Organizational cynicism", *Academy of Management Review*, 23(2), s. 341-352.
- Delken, Menno, (2004) "Organizational Cynicism: A Study Among Call Centers", *Unpublished Master's Thesis*, University of Maastricht, Department of Organization and Strategy, Maastricht.
- Demir, Ömer ve Acar, Mustafa, (2005) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 6. Baskı. Adres Yayınları, Ankara.
- Demirci, İbrahim ve Ekşi, Füsün, (2017) "Büyükleme narsizminin iki farklı yüzü: Narsistik hayranlık ve rekabetin mutlulukla ilişkisi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46, s. 37-58.
- Dudley, Donald R., (1937) *A History of Cynicism*. Methuen and Company Limited,
- Erhat, Azra, (2015) *Mitoloji Sözlüğü*, 23. Baskı. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ermış, Sermin Ağralı, (2019) "Akademisyenlerin Karanlık Üçlü Özellikleri ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ertekin, Yücel ve Yurtsever, Gülçimen, (2001) "Yönetimde narsizm üzerine bir deneme", *Amme İdaresi Dergisi*, 34(3), s. 37-46.
- Eryeşil, Kemalettin ve Öztürk, Mehtap. (2019). *Örgütsel Sinizm*. A. Bedük (Ed.), *Örgüt Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar - Güncel Konular* içinde (ss. 113-136). Atlas Akademi, Konya.
- Freedman, Burrill, (1972) "The contributions of havelock ellis to sexology", *The Psychoanalytic Quarterly*, 11(3), s. 375-418.

- Freud, Sigmund. (1914). On Narcissism: An Introduction. J. Strachey (Ed.), The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914-1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement içinde (ss. 67-102). Hogarth Press, London.
- Frolov, İvan, Felsefe Sözlüğü, çev. A. Çalışlar (1991). Cem Yayınevi, İstanbul.
- Frumer, Dafna Sofrin, Ilan, Shirel Dorman, Fishman, Yael, Weinberger, Ronnie ve Gothelf, Doron, (2019) "Cynicism - A commonly used concept with relevance to mental health", Israel Journal of Psychiatry, 56(3), s. 3-10.
- Görkaş, İrfan, (2000) "İslam felsefesi açısından Horasan erenleri", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 15, s. 1-19.
- Grunberger, Béla, (1989) New essays on narcissism, (D. Macey Ed.). Free Association Books, London.
- Gürel, Emet ve Muter, Canan, (2007) "Psikomitolojik terimler: Psikoloji literatüründe mitolojinin kullanılması", Sosyal Bilimler Dergisi, 1, s. 537-569.
- Helvacı, M. Akif. (2017). Örgütsel Sinizm. H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Eds.), Yönetimde Yeni Yaklaşımlar içinde (ss. 519-540). Pegem Akademi, Ankara.
- Kanter, Donald L. ve Mirvis, Philip H., (1989) The Cynical Americans: Living and Working in an Age of Discontent and Disillusion. Jossey-Bass Publishers, San Francisco.
- Karaaziz, Meryem ve Atak, İrem Erdem, (2013) "Narsisizm ve narsisizmle ilgili araştırmalar üzerine bir gözden geçirme", Nesne, 1(2), s. 44-59.
- Karadeniz, Elif Miray, (2017) "Üstünlük Vehmi ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Bir Çalışma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Karamollaoglu, Aslı, (2004) "Doksanlı Yıllar ve Sonrasında Hollywood Sinemasında Eril Narsizm ve Fallik Karakter Temsilleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kart, Müge Ersoy, (2015) Örgütsel Sinizm, Bağlamsal Performans ve Etik İdeoloji, 2. Basım. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Keçe, Cem, (2016) Sevemez Kimse Beni Benim Sevdiğim Kadar: Farklı Yönlerden Narsizm, Narsistik Yapı ve Narsistik Kişilik Bozukluğu, 2. Baskı (S. Yağcı Ed.). Pusula Yayınevi, Ankara.
- Keskin, Halit, Akgün, Ali Ekber ve Koçoğlu, İpek, (2016) Örgüt Teorisi, 1. Baskı. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Koç, Ahmet Ferdi, (2020) "Sadizm, Narsizm, Schadenfreude ve Takım Kimliği İlişkisi: Futbol Taraftarları Araştırması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Koçak, Orhan, (2012) "Narkissos'tan Oidipus'a", Defter Dergisi, 22, s. 95-107.
- Koçel, Tamer, (2015) İşletme Yöneticiliği, 16. Baskı. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Korkmaz, Ceren İrem, (2011) "Kişilik Sinizmi ve Algılanan Üst Yönetim Desteğinin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köktürk, Gökhan, (2008) "Postmodern anominin kültürel, toplumsal ve moral kökleri: Üstinsanın izinde", Civilacademy Journal of Social Sciences, 6(1), s. 97-109.
- Luck, Georg, (2011) Köpeklerin Bilgeliği - Antikçağ Kiniklerinden Metinler, 1. Baskı (Çev.O. Özügül). Say Yayınları, İstanbul.
- McHoskey, John, (1995) "Narcissism and Machiavellianism", Psychological Reports, 77, s. 755-759.
- Mirvis, Philip H. ve Kanter, Donald L., (1991) "Beyond demography: A psychographic profile of the workforce", Human Resource Management, 30(1), s. 45-68.
- More, Paul Elmer, (1923) Hellenistic Philosophies. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Naus, Fons, Iterson, Ad Van ve Roe, Robert A., (2007) "Value incongruence, job autonomy, and organization-based self-esteem: A self-based perspective on organizational cynicism", European Journal of Work and Organizational Psychology, 16(2), s. 195-219.
- Ovidius, Publius Naso, Dönüşümler (Metamorphoses), çev: İ. Z. Eyuboğlu, (1994). Payel Yayınları, İstanbul.
- Özel, İsa, (2014) "Dindarlarda narsizm: Yüksek din eğitimi alan öğrenciler üzerine bir araştırma", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(32), s. 310-327.
- Özgener, Şevki, Ögüt, Adem ve Kaplan, Metin. (2008). İşgören-İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm. M. Özdevecioğlu ve H. Karadal (Eds.), Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar içinde (ss. 53-72). İlke Yayınevi, Ankara.
- Pediaa (2021), "Difference Between Sarcastic and Sardonic", erişim tarihi 04.03.2021, <https://pediaa.com/difference-between-sarcastic-and-sardonic/>.
- Qian, Yuxia ve Daniels, Tom D., (2008) "A communication model of employee cynicism toward organizational change", Corporate Communications: An International Journal, 13(3), s. 319-332.
- Qian, Yuxia ve Jian, Guowei, (2020) "Ethical leadership and organizational cynicism: The mediating role of leader-member exchange and organizational identification", Corporate Communications: An International Journal of Applied Research & Studies, 25(2), s. 207-226.
- Räwel, Jörg, (2007) "The relationship between irony, sarcasm and cynicism", Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik, 37(1), s. 142-153.
- Rigel, Nurdoğan. (2005). 'Lacan'ın Çekiciyle Put Kırma'ı Slovaç Zizek. N. Rigel (Ed.), Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar içinde (ss. 295-329). Su Yayınevi, İstanbul.
- Rosenthal, Seth A. ve Pittinsky, Todd L., (2006) "Narcissistic leadership", The Leadership Quarterly, 17, s. 617-633.

- Salazar, Leslie Ramos, (2016) "The relationship between compassion, interpersonal communication apprehension, narcissism and verbal aggressiveness", *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), s. 1-14.
- Sarıbay, Ali Yaşar, (2002) "Fin de siècle 2000", *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, 1(1), s. 19-22.
- Saruhan, Şadi Can ve Yıldız, Müge Leyla, (2009) *Çağdaş Yönetim Bilimi*, 1. Baskı. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Sloterdijk, Peter, (1983) *Kritik der Zynischen Vernunft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Stanley, David J., Meyer, John P. ve Topolnytsky, Laryssa, (2005) "Employee cynicism and resistance to organizational change", *Journal of Business and Psychology*, 19(4), s. 429-459.
- Sümer, Necati, (2017) "Mitolojik ve dinsel bir sembol olarak ayna", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), s. 1367-1375.
- Şen, Onur, (2019) "Siyasi Partilerin Gençlik Örgütlerindeki Bireysel Narsizm Üzerine Bir Araştırma", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Şişman, Gönül Yonar. (2019, 2-5 Mayıs 2019). Hilmi Yavuz'un Narkissos'a Ağıt ve Mevlana ile Şems şairlerinde mitolojik unsurlar. Paper presented at the International Symposium on Mythology, Ardahan.
- TDK (2020), "Türk Dil Kurumu", erişim tarihi 16.12.2020, <http://www.tdk.gov.tr>.
- Tink, Mehmet Ali, (2019) "Mesleki Doyum ile Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki: Ortaokul Öğrenmenleri Üzerine Bir Çalışma", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Yardımcı, Alper Bilgehan. (2018). Sinoplu Filozof Diogenes (Diyojen) ve Etik Anlayışı. Ö. Kıran (Ed.), *Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop içinde* (ss. 385-397). Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Yavuz, Kaan, (2018) "Yöneticilerin Algılanan Narsistik Özelliklerinin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkileri: Devlet Üniversitesinde Yapılan Bir Araştırma", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, Hasan, (2020) "Empati ile narsizm arasındaki ilişkide bencilliğin aracı rolü", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, s. 37-60.
- Yurdakul, Ahmet, (2015) "Örgütsel Narsizm ile Öğretmenlerin Özyeterlilik Algıları Arasındaki İlişki", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Žižek, Slavoj, (1996) "Müstehcen efendi", *Toplum ve Bilim*, 70, s. 63-77.
- Žižek, Slavoj, (2011) *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, 4. Baskı (Çev.T. Birkan). Metis Yayınları, İstanbul.

İşletmelerin Finansal Performanslarının Mali Yapı Oranları Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Financial Performance of Enterprises in Terms of Financial Structure Ratios

Fırat KINALI *

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Borsa İstanbul Ulaştırma endeksinde (XULAS) faaliyetlerine devam eden firmaların 2016-2020 yıllarına ait 5 yıllık finansal tablolarının incelenerek mali yapılarının belirlenmesi ve entegre Entropi-TOPSIS yöntemini kullanarak firmaların mali performanslarına göre sıralanmasıdır. Çalışmada, Borsa İstanbul ulaştırma endeksinde faaliyetlerine devam eden firmaların 2016- 2020 dönemine ait mali yapılarına ilişkin oranlar hesaplanmıştır. Sonrasında, Entropi yöntemi kullanılarak söz konusu oranların kriter ağırlıkları hesaplanmış ve TOPSIS analiz tekniği ile de söz konusu firmalar performanslarına göre belirlenmiş şekilde sıralanmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bilgiler neticesinde mali performansın firmalar nezdinde her yıl farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak değerlendirmeye alınan 5 yıllık dönemde U2 kodlu (Çelebi Hava Servisi A.Ş) ve U5 kodlu Reysaş Taşımacılık Ve Lojistik Ticaret A.Ş firmalarının genellikle birinci sırayı aldıkları ve bu nedenle mali performanslarının daha iyi olduğu görülmüştür. Ayrıca U1 kodlu (Beyaz Filo Oto Kiralama A.Ş) ve U3 kodlu (Gsd Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi Ve Ticaret A.Ş) firmalarında mali yapı oranlarının düşük olduğu ve genellikle 5. ve 6. sırada yer aldıkları tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

TOPSIS, Entropi, Mali Yapı Oranları

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the financial structures of the companies operating in the Borsa Istanbul Transportation Index (XULAS) for the years 2016-2020 by examining their financial structures for the years 2016-2020 and to rank the companies according to their financial performance using the integrated Entropy-TOPSIS method. In the study, the ratios related to the financial structures of the companies that continue their activities in the Borsa Istanbul transportation index for the period of 2016-2020 were calculated. Afterwards, the criteria weights of these ratios were calculated using the Entropy method, and the companies in question were ranked according to their performance with the TOPSIS analysis technique. As a result of the information obtained as a result of the study, it has been determined that the financial performance of the companies differs every year. However, it has been observed that U2 coded (Çelebi Hava Servis A.Ş) and U5 coded Reysaş Taşımacılık Ve Lojistik Ticaret A.Ş companies in the 5-year period taken into consideration generally take the first place and therefore their financial performance is better. In addition, it has been determined that the financial structure ratios of U1 coded (Beyaz Filo Oto Kiralama A.Ş) and U3 coded (Gsd Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi Ve Ticaret A.Ş) companies are low and they are generally in the 5th and 6th rank

KEYWORDS

TOPSIS, Entropy, Financial Structure Ratios

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
12.10.2022	24.11.2022
Atıf	Kınalı, F. (2022). İşletmelerin Finansal Performanslarının Mali Yapı Oranları Açısından Değerlendirilmesi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 746-756.

GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası alanlarda ekonomik gelişmenin önemli göstergelerinden biri de ulaşım sektörüdür. Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ulaşım sektöründe faaliyetlerine devam eden firmalarında yenilenmelerine ve kendilerini geliştirmelerine sebep olmaktadır. Ulaşım sektöründeki bu gelişim küreselleşme ile birlikte dünya üzerindeki ülkelerin sınırlarının kalktığını ve yeni bir dönemin başladığının habercisi olmuştur. Bu durum ulaşım sektöründe yer alan firmaların finansal performanslarının hem kendileri için hem de ülkeleri için ne kadar önem arz ettiği gerçeğini bir kez daha göstermiştir. Bu durum ile birlikte firmalar ve ülkeler arasındaki rekabetin de önemli boyutlara ulaştığı düşünülmektedir. Artarak devam eden rekabet ortamında başarılı olmak isteyen firmalar öncelikli olarak maliyet kalemlerini istenilen seviyeye çekmeli, mali yapılarını yani borç – özkaynak dengesini en uygun seviyede tutmalı ve mali performanslarını pozitif yönde geliştirmelidir.

Finansal performansları güçlü olan firmaların, mali açıdan da olumlu gelişme gösterdikleri hatta yatırımcılar ve paydaşlar nezdinde değerlerini artırdıkları bilinmektedir. İlgili literatüre bakıldığında firmaların mali performansının değerlendirilmesinde TOPSIS yönteminin çokça tercih edildiği görülse de, incelenen çalışmalar arasında firmaların mali yapısı hakkında gerçekleştirilen çalışmaların az olduğu görülmekte ve mali performansların değerlendirilmesinde kullanılan kriterlerin önem düzeylerinin belirlenme sürecinde genellikle subjektif yöntemler tercih edildiğinden yapılan çalışma ile söz konusu alana gerekli katkının sağlanacağı düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikli olarak entegre Entropi-TOPSIS yöntemine yer verilmiştir. Sonrasında ilgili alanda yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmalara değinilmiştir. Uygulama kısmında Türkiye’de Borsa İstanbul Ulaştırma Endeksinde (XULAS) faaliyetlerine devam eden firmaların 2016-2020 yıllarına ait mali yapı oranları hesaplanmış, Entropi yöntemi yardımıyla kriter ağırlıkları belirlenmiş ve son olarak da TOPSIS yöntemi ile analize dahil edilen firmalar sıralanmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Şirketlerin belirli bir dönemde gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerinin sonuçları genellikle finansal performans ile ölçülmektedir (Özçelik ve Kandemir, 2015: 97). Bu bağlamda şirketlerin en önemli önceliklerinden biri finansal performanslarının doğru olarak ölçülmesinin sağlanmasıdır. Doğru ve güvenilir bir finansal performans ölçümü için, mali tablolardan elde edilen bilgilerin objektif olması gerekmektedir. Ayrıca elde edilen bilgilere hangi analizin uygulanacağı da önceden belirlenmelidir. Açıklamalara uygun bir şekilde gerçekleştirilen bir finansal performans, öncelikle firmaların kendi durumları hakkında gerekli bilgileri görebilmelerini sağlamak ve sonrasında ise sektörde yer alan rakipleriyle mevcut durumlarını karşılaştırabilmesine olanak sağlamaktadır (Acar, 2003: 26). Finansal performansların ölçülmesiyle ortaya çıkan veriler sayesinde şirketler geleceğe yönelik yeni kararlar alırlar. Karar alma sürecinde işletmelerin en çok dikkat etmesi gereken konuların başında da veri setinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi gelmektedir.

Büyük bir firmanın üst yönetiminde yer alan yöneticiler, firma adına karar verirken değişkenleri dikkate almak zorundadırlar. Karşılaşılan bu durumlarda firma adına en uygun kararın alınması için “çok ölçütlü karar verme yöntemleri”ne başvurmaları gerekebilmektedir (Mazman İtik ve Sel, 2021: 2772). Çok kriterli karar verme yöntemlerinde temel amaç; “fazlaca seçenek ve ölçütlerin olduğu durumlarda, karar vericinin söz konusu süreci kontrol edebilmesini ve çıktılarının en kısa ve en kolay şekilde elde edilmesini sağlamaktır” (Herişçakar, 1999: 240).

TOPSIS yöntemi “çok kriterli karar verme tekniklerinden” biridir. Bu yöntem ile belirlenebilecek en iyi alternatif durumun pozitif ideal çözüme yakın ve negatif ideal çözüme uzak olması gerekmektedir. Böylelikle belirlenen alternatif durum fayda kriterini maksimize, maliyet kriterlerini de minimize etmektedir (Yamaltidnova, 2017: 73).

TOPSIS yönteminin uygulanmasında karşılaşılan kolaylık, her kriterin kendi içerisinde değerlendirilmesini sağlaması ve elde edilen sonuçların güvenilirliği bu yöntemi sıklıkla tercih edilen ÇKKV yöntemlerinden biri yapmaktadır. Ayrıca şirketlerin mali tablolarından elde edilen finansal rasyolar ile birlikte şirketlerin performansının ölçülmesinde de sıklıkla tercih edilmektedir (Mortaş ve Gümrah, 2016: 45).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kendirli ve Kaya (2016), çalışmalarında 2010 – 2013 yılları arasında faaliyetlerine devam eden ulaşım sektöründeki işletmelerin finansal performansları TOPSIS yöntemi ile ölçülmüştür. Yapılan çalışmada kullanılan 18 oran finansal tablolardan elde edilmiştir. TOPSIS analizi sonucunda elde edilen performans ölçümlerine göre işletmeler bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonucunda finansal rasyo analizi sonucunda elde edilen verilerle, yapılan sıralamaların tutarlı olduğu ifade edilmiştir.

Akgün ve Soytemur (2016), ulaştırma sektöründe faaliyetlerine devam 2 adet firmanın 2010 – 2015 yıllarına ait performansları TOPSIS tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmada mali yapı, rantabilite, likitide ve verimlilik oranları kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda analize tabi tutulan firmalar arasında finansal performansı en yüksek firma 2012 yılında THY olmuştur. 2013 ve 2014 yıllarında ise Pegasus firması en yüksek performansı göstermiştir.

Gümrah (2016), yaptığı çalışmanın temel amacı Türkiye ve Malezya’da faaliyetlerine devam eden katılım bankalarının finansal performanslarının ölçülmesidir. Finansal performansın ölçülmesinde kullanılacak finansal rasyolar belirlenmiş ve çıkan sonuçlar çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS tekniği ile sıralanmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de faaliyetlerine devam eden katılım bankalarının yapılan sıralamada ilk üçe girdiği ifade edilmiştir.

Siew vd. (2017), Malezya Borsası’nda faaliyetlerine devam eden 8 ulusal bankanın 2011-2015 yıllarına ait finansal tablolarından mali oranlar hesaplanmış ve söz konusu bankaların performansları TOPSIS tekniği ile sıralanmıştır. Analiz sonucunda ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiş ve bankaların sıralamaları yapılmıştır.

Roy ve Das (2018), yılında yaptıkları çalışmada Bangladeş’teki bankalara ait mali performansları değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede bankalara ait 21 adet oranı kullanmışlardır. Oranların önem dereceleri entropi yöntemi ile belirlenmiş ve söz konusu bankaların performanslarına bağlı olarak sıralanmasını TOPSIS yöntemine göre yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda kamu bankalarının finansal performansları diğer bankalara göre daha düşük çıkmıştır.

Güngör ve Uzun Kocamış (2018), İngiltere’deki 4 futbol kulübünün finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiş ve performans derecelendirmeleri yapılmıştır. Söz konusu futbol kulüplerinin 2012 – 2016 yıllarına ait finansal tablolarından mali yapı oranları ve rantabilite (karlılık) oranları elde edilmiş ve analizde kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre kulüpler performanslarına göre sıralanmış ve tüm kulüplerin öz sermaye karlılık oranlarının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bilici (2019), yılında yaptığı çalışmada 1996-2016 yılları arasında turizm sektörünün ortalama mali yapı oranları, likitide oranları ve karlılık oranlarını TOPSIS yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda turizm sektörünün 1999, 2000, 2001 ve 2008 yılında yaşanan ekonomik krizlerden etkilenmediği ve turizm sektörünün performansının en iyi olduğu yıllar ise 1999, 2001 ve 2011 olarak tespit edilmiştir.

Sakarya ve Aksu (2020), Borsa İstanbul ulaştırma sektöründe faaliyetlerine devam eden işletmelerin 2013 – 2017 yıllarına ait finansal performansları TOPSIS yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada söz konu işletmelerin belirlenen yıllar arasında ki finansal tablolarından yararlanılarak 14 oran hesaplanmıştır. İncelenen dönemlerde en başarılı firma RYSAS iken, finansal açıdan en başarısız olan firmanın THYAO olduğu tespit edilmiştir.

Tulum (2021), Borsa İstanbul’da faaliyetlerine devam eden inşaat işletmelerini TOPSIS yöntemini kullanarak finansal performanslarını analiz etmiştir. 2015 – 2019 yılları arasında yayınlamış oldukları finansal tablolardan yararlanarak söz konusu işletmelerin mali yapı oranlarını, rantabilite oranlarını, likitide ve varlık kullanım oranlarını hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda analize tabi işletmelerin yıllar itibariyle performans sıralamalarının benzer bir özellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Say (2022), yılında yapmış olduğu çalışmada, Türkiye aktif olarak çalışan kamu sermayeli mevduat bankalarının 2010 – 2020 yıllarına ait finansal tablolarından aktif kalitesini tespit etmek amacıyla finansal oranları hesaplamıştır. Sonrasında Entropi yöntemi yardımıyla kriter ağırlıkları belirlenmiş ve TOPSIS yöntemi kullanılarak bankalar aktif kalitelerine göre sıralanmıştır. Çalışmanın sonucunda kamusal sermayeli bankaların aktif kalitesine göre sıralamalarının yıllara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. İncelenen dönemlerde genellikle birinci sırayı Ziraat Bankası’nın aldığı tespit edilmiştir.

3. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde uygulama kapsamında amaç, örneklem ve kısıtlar, yöntem ve bulgular yer almaktadır.

3.1. Amaç

Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de Borsa İstanbul Ulaştırma Endeksinde (XULAS) faaliyetlerine devam eden firmaların 2016-2020 yıllarına ait 5 yıllık finansal tablolarının incelenerek mali yapılarının belirlenmesi ve entegre Entropi-TOPSIS yöntemini kullanarak firmaların mali performanslarına göre sıralanmasıdır.

3.2. Örneklem ve Kısıtlar

Çalışmada, 2016-2020 yıllarını kapsayacak şekilde, Borsa İstanbul Ulaştırma Endeksinde (XULAS) faaliyetlerine devam eden 6 firma dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamına alınan firmalar Tablo.1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Analize Dahil Edilen Firmalar ve Kodlar

Sıra	Firma Adı	Kod
1	Beyaz Filo Oto Kiralama Anonim Şirketi	U1
2	Çelebi Hava Servisi Anonim Şirketi	U2
3	Gsd Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi	U3
4	Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi	U4
5	Reysaş Taşımacılık ve Lojistik Ticaret Anonim Şirketi	U5
6	Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı	U6

Çalışmaya, Borsa İstanbul Ulaştırma Endeksinde yer alan (Do & Co Aktiengesellschaft, Gür-Sel Turizm Taşımacılık ve Servis Anonim Şirketi, Trabzon Liman İşletmeciliği Anonim Şirketi ve Turex Turizm Taşımacılık Anonim Şirketi) firmaları dahil edilmemiştir. Söz konusu firmaların analize tabi tutulan 2016-2020 dönemlerine ait finansal tabloları tam olarak yayınlanmamıştır.

3.3. Yöntem

Çalışma kapsamına dahil edilen firmaların ilgili dönemdeki mali tablolarına Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan ulaşılmış ve gerekli finansal veriler elde edilmiştir. Ayrıca firmaların mali yapısına ilişkin finansal oranlar ilgili mali tablolardan hesaplanmıştır. Firmaların mali yapısının belirlenmesi için çalışmada tercih edilen oranlara ve formüllere Tablo.2'de yer verilmiştir.

Mali yapı oranları, firmaların pasif yapısı ile ilgili olmakla birlikte genellikle, bir firmanın öz kaynağının yeterli olup olmadığını ve kaynakların ne ölçüde dağıldığını (kısa vadeli, uzun vadeli ve özkaynak) göstermektedir. Ayrıca dönen ve duran varlık yatırımlarının, hangi finansman metoduyla gerçekleştiği bilgisini de vermektedir. Mali yapı oranları işletmelerin mali performanslarının ölçülmesinde sıklıkla tercih edilmektedir (Akdoğan ve Tenker, 1998: 610).

Tablo 2. Mali Yapı Oranları

Oranlar	Formüller	Kod
Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Borçlar / Toplam Aktifler (Varlıklar)	MY1
Finansman Oranı	Özkaynaklar / Toplam Borçlar	MY2
TB/ÖZK	Toplam Borçlar / Toplam Özkaynaklar	MY3
KVYK/TV	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktifler (Varlıklar) Toplamı	MY4
UVYK/TV	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktifler (Varlıklar) Toplamı	MY5
ÖZK/TV	Özkaynaklar / Toplam Aktifler (Varlıklar)	MY6

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde firmaların mali performanslarının ölçülmesinde TOPSIS-ENTROPİ gibi ÇKKV yöntemlerinin en sık kullanılan tekniklerinden biri olduğu görülmektedir. Çalışmada firmaların mali yapısına ilişkin hesaplanan oranlar, ENTEGRE ENTROPİ-TOPSIS yöntemleriyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sonrasında ulaşım endeksinde yer alan firmaların 2016–2020 yılları arasında her dönem için sıralama yapılmıştır. Bu çalışmada tercih edilen yöntemlerden ilki entropi yöntemidir. Bu yöntem alanında uzman kişilerin şahsi yargı ve düşüncelerini dikkate almadan ulusal ve uluslararası literatüre göre önceden belirlenmiş kriterlerin önem ağırlıklarının hesaplanmasında etkili olduğu için kullanılmıştır. Tercih edilen ikinci yöntem ise TOPSIS'dir. Bu yöntemin kullanılma sebebi ise performans sıralamalarında en çok tercih edilen yöntemlerden biri olmasıdır. Uygulama bölümünde ise, ilk olarak entropi yöntemi yardımıyla kriter ağırlıkları hesaplanacak, sonrasında ise TOPSIS yöntemi kullanılarak ulaşım endeksindeki firmalar değerlendirilecektir. Ayrıca yöntem uygulanırken firmalara ait MY1, MY3, MY4 ve MY5 oranları minimize, MY2 ve MY6 olarak belirlenen oranlar kullanılan yöntemde maksimize edilecektir.

3.3.1. Entropi Yöntemi

Uluslararası literatüre bakıldığında çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulandığı araştırmalarda kriterlerin ağırlıklarının yani önem düzeylerinin belirlenmesinde genellikle objektif ağırlıklandırma

yöntemlerinden entropi yöntemi tercih edilmektedir (Wang ve Lee, 2009: 8981; Shemshadi vd., 2011: 12161). Entropi kavramı ilk olarak 1865 yılında ortaya çıkmış ve var olan bir sistemde ortaya çıkan belirsizlik ve düzensizliklerin ölçüsü olarak ifade edilmiştir. Entropi yöntemi genellikle kriterlerin dağılım derecelerinin ortaya çıkarılmasında tercih edilmektedir. Kritik değerlerin dağılım dereceleri yükseldikçe, söz konusu kriterlerin de yapılan değerlendirmeler üzerindeki etkisi de bağlı olarak artmaktadır (Wang ve Lee, 2009: 8982). Entropi yöntemiyle belirlenen kriterlere ait objektif ağırlıkların ortaya çıkarılmasında takip edilen adımlar sırayla belirtilmiştir (Deng vd., 2000: 966-967; Meyliana vd., 2015: 1684-1685);

1. Adım: Değişkenlerin karar matrisi eşitlik yardımıyla düzenlenmesi.

$$D = \begin{bmatrix} a_1 & x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_m & x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

2. Adım: Normalizasyon işlemlerinin eşitlik yardımıyla gerçekleştirilmesi için karar matrisi değerlerinin belirlenmesinde kullanılan söz konusu birimlerin farklılıklarının yok edilmesi,

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall i, j$$

3. Adım: Eşitlikler yardımıyla her kriterin entropisinin ayrı ayrı hesaplanması

$$e_{ij} = - \sum_{j=1}^n p_{ij} \cdot \ln(p_{ij})$$

$$i=1,2,\dots,m \text{ ve } j=1,2,\dots,n \quad k=(\ln(mm)^{-1}) \quad e_{ij}=0 \leq e_j \leq 1$$

4. Adım: Eşitlikler yardımıyla farklılaşma derecelerinin belirlenmesi

$$d_j = 1 - e_j$$

$$j = 1, 2, 3 \dots n$$

5. Adım: Entropi ağırlığının her bir kriter için ayrı ayrı hesaplanması

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}$$

6. Adım: Negatif veriler oluşmuş ise bunula ilgili gerekli düzeltmeler yapılması

3.3.2. TOPSIS Yöntemi

1981 yılında “Multiple Attributes Decision Making Methods and Applications” adlı çalışmada Hwang ve Yoon tarafından TOPSIS yöntemi geliştirilmiştir. TOPSIS yöntemine bakıldığında temel amacın ideal çözüm noktalarının (pozitif ve negatif) belirlenmesidir. Bu yöntemde söz konusu alternatifler arasında bir sıralamanın gerçekleşmesi için “ideal çözüme göreceli yakınlık” temeli baz alınmaktadır. Pozitif ideal çözüm, fayda kriterini maksimize ve maliyet kriterini de minimize kabul eden bir çözüm olarak belirlenirken, negatif ideal çözüm ise tam tersi mantıkta fayda kriterini minimize maliyet kriterini ise maksimize kabul eden bir çözüm anlayışına sahiptir. Bu seçenekler arasında ki en uygun yaklaşım ise pozitifte en yakın ve negatif çözüme ise en uzak olan durum kabul edilmektedir (Cheng-Ru, 2008: 256).

TOPSIS yönteminin uygulama adımları aşağıda ifade edilmiştir (Barros ve Wanke, 2015: 94; Hwang ve Yoon, 1981: 128; Behzadian vd., 2012: 13052);

1. Adım: Karar değerlendirme matrisinin kriterlere göre hazırlanması

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

2. Adım: Karar Matrisinin normalize edilerek hazırlanması

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

3. Adım: Normalize edilerek hazırlanan karar matrisinin ağırlıklandırılması

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_{11}r_{11} & \cdots & w_{n1}r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ w_{1m}r_{m1} & \cdots & w_{nm}r_{mn} \end{bmatrix}$$

4. Adım: Pozitif ve Negatif çözüm noktalarının denklemlerinin hazırlanması

$$A^* = \{(max_i v_{ij} | j \in J), (min_i v_{ij} | j \in J')\} A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

$$A^- = \{(min_i v_{ij} | j \in J), (max_i v_{ij} | j \in J')\} A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

5. Adım: (S+) ve (S-) değerlerinin eşitlikler yardımıyla hesaplanabilmesi için ağırlıklı karar matrisinde belirtilen performans göstergelerinin ilgili sütununa göre hesaplanması

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

6. Adım: Herhangi bir alternatifin ideal çözüme göre yakınlığının belirlenmesi

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

7. Adım: Söz konusu alternatifler arasında öneme göre sıralamanın gerçekleştirilmesi

3.4. Bulgular

TOPSIS yönteminde yukarıda bahsedildiği üzere ilk adım karar matrisinin belirlenmesi ve oluşturulmasıdır. Yapılan çalışmada sadece 2020 yılına ait hesaplamalara yer verilmiş, diğer yıllarda yapılan hesaplamalar gösterilmemiştir. Çalışmada yapılan hesaplamalar neticesinde oluşturulan karar matrislerine Tablo 3'de yer verilmiştir. Görüldüğü üzere karar matrisinin satır kısmında 6 karar noktası yer almakta yani ulaştırma endeksinde faaliyetlerine devam şirketler bulunurken sütun kısmında belirlenen 6 adet değerlendirme faktörü yer almakta yani firmaların mali performanslarını ölçen mali yapı bulunmaktadır. Bu çerçevede analize dahil edilen şirketlerin 2020 yılına ait karar matrisi şu şekilde oluşmuştur;

Tablo 3. 2020 Yılına Ait Karar Matrisi

2020	MY1	MY2	MY3	MY4	MY5	MY6
U1	0,62	0,62	1,62	0,60	0,02	0,38
U2	0,84	0,19	5,19	0,39	0,45	0,16
U3	0,41	1,43	0,70	0,38	0,03	0,59
U4	0,81	0,23	4,40	0,22	0,59	0,19
U5	0,75	0,33	2,99	0,35	0,40	0,25
U6	0,79	0,27	3,74	0,25	0,54	0,21

Karar matrisinin belirlenmesinden sonraki adım normalize matrisin oluşturulmasıdır. Tablo 3.'de yer alan bilgilerden yararlanılarak normalize edilmiş karar matrisi elde edilmiştir. Bu çerçevede Tablo 4.'de analiz kapsamına dahil edilen şirketlerin 2016-2020 yıllarına ait normalize edilmiş karar matrisi yer almaktadır.

Tablo 4. 2020 Yılına Ait Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	MY1	MY2	MY3	MY4	MY5	MY6
U1	0,35	0,35	0,92	0,34	0,01	0,22
U2	0,48	0,11	2,95	0,22	0,26	0,09
U3	0,23	0,81	0,40	0,21	0,02	0,33
U4	0,46	0,13	2,50	0,13	0,34	0,11
U5	0,43	0,19	1,70	0,20	0,23	0,14
U6	0,45	0,15	2,12	0,14	0,30	0,12

Tablo 4.'de ulaştırma endeksinde yer alan firmaların 2020 yılına ait normalize edilmiş karar matrisi yer almaktadır. Bu matrisin belirlenmesi için, Tablo 3.'te oluşturulan karar matrislerinin satırlarının tamamının

kareleri alınıp toplanır sonrasında ise her bir sütunda belirtilen değer, sütunların kareleri toplamına oranlanılarak oluşturulur. Bu hesaplamalardan sonra entropi yöntemi kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. TOPSIS yöntemi kullanılarak çalışmaya dahil edilmiş şirketler değerlendirilmiş ve entropi yöntemi kullanılarak Tablo 5.'de belirlenen kriter ağırlıkları yer almaktadır.

Tablo 5. Entropi Yöntemi Kullanılarak Belirlenen Kriter Ağırlıkları

	MY1	MY2	MY3	MY4	MY5	MY6
2016	0,52	0,14	0,10	0,05	0,13	0,06
2017	0,54	0,08	0,11	0,12	0,11	0,05
2018	0,30	0,18	0,35	0,01	0,08	0,09
2019	0,30	0,14	0,34	0,04	0,10	0,08
2020	0,39	0,19	0,10	0,04	0,21	0,08
2016	0,52	0,14	0,10	0,05	0,13	0,06

Sonraki adımda ise entropi ağırlık katsayıları ile normalize edilmiş standart matris değerleri çarpılmış ve sonucunda ağırlıklandırılmış karar matrisi belirlenmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda Tablo 6.'da 2020 yılına ait ağırlıklandırılmış karar matrisine yer verilmiştir.

Tablo 6. Ağırlıklandırılma İşlemi Sonucu Oluşan Karar Matrisi

	MY1	MY2	MY3	MY4	MY5	MY6
U1	0,15	0,07	0,06	0,01	0,00	0,02
U2	0,24	0,01	0,33	0,01	0,03	0,01
U3	0,21	0,03	0,16	0,01	0,03	0,01
U4	0,21	0,03	0,15	0,01	0,04	0,01
U5	0,24	0,02	0,27	0,01	0,04	0,01
U6	0,21	0,03	0,15	0,01	0,03	0,01

Tablo 6.'da 2020 yılına ait ağırlıklandırılmış standart karar matrisi yer almaktadır. Söz konusu matrislerin oluşturulabilmesi adına öncelikle ağırlık dereceleri hesaplanmıştır. Ağırlık derecesi, Tablo 4.'de belirtilen karar matrisine göre önce her sütunun toplamı, matrisdeki diğer sütunların toplamına bölünerek elde edilmiştir. Sonrasında belirlenen karar matrislerinin öğeleri, entropi yöntemi yardımıyla elde edilen ağırlık derecesi ile çarpılmıştır. Yapılan bu işlemler neticesinde de ağırlıklandırılmış standart karar matrisleri belirlenmiştir.

(V matrisi) yani ağırlıklandırılmış normalize matris belirlendikten sonra (A+) ve (A-) yani ideal pozitif ve negatif çözüm değerlerinin de belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca ideal değer belirlenmesi için her bir sütundaki en büyük değer, negatif ideal değer belirlenmesi için de her bir sütundaki en küçük değer elde edilmesi gerekmektedir.

Çalışmada yer alan firmalara ait olan MY2 ve MY6 oranları maksimize edilmiş, MY1, MY3, MY4 ve MY5 oranları ise minimize edilmiştir. Belirlenen maksimize ve minimize değerler neticesinde Tablo 7.'de 2020 yılına ait (A+) ve (A-) değerleri belirtilmiştir.

Tablo 7. (A+) ve (A-) Çözüm Değerleri

	MY1	MY2	MY3	MY4	MY5	MY6
(A+) - Pozitif İdeal Değer	0,1507	0,0673	0,0636	0,0052	0,0023	0,0168
(A-) - Negatif İdeal Değer	0,2429	0,0131	0,3277	0,0140	0,0425	0,0053

Yukarıdaki tabloda ideal pozitif çözüm kümesini oluşturabilmek için Tablo 6.'da hesaplanan ağırlıklandırılmış karar matrisinde bulunan sütunlardaki en büyük değerler ve ideal negatif çözüm kümesi için de sütunlardaki en küçük değerler belirlenmiştir. Sonrasında ise her karar noktası için pozitif ideal ve negatif ideal çözüm noktalarından oluşabilecek sapmalar belirlenmiştir. Çalışmaya dahil olan her bir firma için 2020 yılındaki "pozitif ve negatif ideal çözüm" verileri Tablo 8.'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Seçenekler Arasında Oluşan Mesafeler

	U1	U2	U3	U4	U5	U6
Pozitif Uzaklık Değeri (S⁺)	0,23	0,14	0,27	0,14	0,17	0,15
Negatif Uzaklık Değeri (S⁻)	0,08	0,27	0,14	0,23	0,15	0,20

TOPSIS yönteminin son adımında, karar noktalarının (C) değeri hesaplanmış ve Tablo 9.'da gösterilmiştir. İdeal çözüme göreceli yakınlığın hesaplanabilmesi için yapılması gereken işlem negatif ideal değer, negatif ve pozitif ideal değerlerinin toplamına bölünmesidir. Hesaplanan (C) değerleri en büyük olandan en küçük olana doğru sıralanmış ve bu sıralama firmalarında kendi aralarındaki dizilişi belirlemiştir.

Tablo 9. 2020 Yılı İdeal Çözüme Göreceli Yakınlık Değerleri

Şirket Kodu	C (2020)	Sıra
U1	0,266	6
U2	0,657	1
U3	0,338	5
U4	0,620	2
U5	0,469	4
U6	0,562	3

Tablo 9.'da verilen bilgiler neticesinde 2020 yılı için BİST Ulaştırma endeksinde yer alan firmaların mali performanslarına (mali yapı oranları) göre yapılan sıralamada 0,657 göreceli yakınlık değeri ile U2 koda sahip firma ilk sırada gözükürken, 0,266 göreceli yakınlık değeri ile U1 koda sahip firma en son sırada bulunmaktadır.

Tablo 10. 2016 Yılı İdeal Çözüme Göreceli Yakınlık Değerleri

U2	C2	0,833	1
U5	C5	0,744	2
U3	C3	0,387	3
U6	C6	0,368	4
U4	C4	0,360	5
U1	C1	0,166	6

Tablo 10.'da firmaların mali performanslarına (mali yapı oranları) göre yapılacak sıralamada 0,833 göreceli yakınlık değeri ile U2 koda sahip firma ilk sırada yer alırken son sırada ise 0,166 göreceli yakınlık değeri ile U1 koda sahip firma yer almaktadır.

Tablo 11. 2017 Yılı İdeal Çözüme Göreceli Yakınlık Değerleri

U5	C5	0,919	1
U2	C2	0,478	2
U3	C3	0,329	3
U6	C6	0,192	4
U4	C4	0,160	5
U1	C1	0,108	6

Tablo 11.'de firmaların mali performanslarına (mali yapı oranları) göre yapılacak sıralamada 0,919 göreceli yakınlık değeri ile U5 koda sahip firma ilk sırada yer alırken son sırada ise 0,108 göreceli yakınlık değeri ile U1 koda sahip firma yer almaktadır.

Tablo 12. 2018 Yılı İdeal Çözümüne Göreceli Yakınlık Değerleri

U5	C5	0,963	1
U2	C2	0,124	2
U4	C4	0,096	3
U6	C6	0,087	4
U1	C1	0,037	5
U3	C3	0,036	6

Tablo 12.'de firmaların mali performanslarına (mali yapı oranları) göre yapılacak sıralamada 0,963 göreceli yakınlık değeri ile U5 koda sahip firma ilk sırada yer alırken son sırada ise 0,036 göreceli yakınlık değeri ile U3 koda sahip firma yer almaktadır.

Tablo 13. 2019 Yılı İdeal Çözümüne Göreceli Yakınlık Değerleri

U5	C5	0,974	1
U4	C4	0,106	2
U2	C2	0,103	3
U6	C6	0,089	4
U1	C1	0,035	5
U3	C3	0,026	6

Tablo 13'de firmaların mali performanslarına (mali yapı oranları) göre yapılacak sıralamada 0,974 göreceli yakınlık değeri ile U5 koda sahip firma ilk sırada yer alırken son sırada ise 0,026 göreceli yakınlık değeri ile U3 koda sahip firma yer almaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte teknolojik alanda yaşanan yeni gelişmeler ulaştırma sektörünün önemini artırmış ve bu sektörde faaliyetlerine devam eden firmaların mali performanslarının verimli ve etkin olması gerekliliğini göstermiştir. Bu gereklilik ulaştırma sektöründeki firmaların mali kaynaklarının optimal kullanımı ve diğer ülkeler ile bağlantının sürekliliğinin sağlanmasıyla sağlanacaktır.

Bu çalışmada BIST Ulaştırma endeksi (XULAS) yer alan firmaların 2016-2020 yılları arasında yayınladıkları finansal tablolardan (finansal durum tablosu ve finansal performans tablosu) yararlanılarak mali performansları Entropi ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmaya dahil edilen firmaların her yıl için ayrı ayrı başarı düzeyleri belirlenmiş ve sıralamaları yapılmıştır. Ulaştırma endeksinde yer alan firmaların mali yapı oranlarına ilişkin değerlendirme yapabilmek için, finansal kaldıraç oranı (FKO), finansman oranı (FO), Toplam Borçlar / Özkaynaklar oranı, Kısa Vadeli Yabancı Kaynak / Toplam Varlıklar oranı, Uzun Vadeli Yabancı Kaynak / Toplam Varlıklar oranı ve Özkaynaklar / Toplam varlıklar oranı olmak üzere 6 tane oran analize dahil edilmiştir.

Çalışmada firmalar ve mali yapı oranları kodlanarak gösterilmiştir. Analizin ilk kısmında söz konusu firmaların mali yapı oranları her yıl için 2016 – 2020 dönemlerinde ayrı ayrı hesaplanmıştır. Elde edilen oranlar Entropi ve TOPSIS yöntemleri ile analiz edilmiş ve firmaların mali performanslarına göre sıralamaları belirlenmiştir.

Analiz sonucunda 2016 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte mali performansı en başarılı olan firmalar sırasıyla; Çelebi Hava Servisi A.Ş, Reysaş Taşımacılık ve Lojistik Ticaret Anonim Şirketi olmuştur. Mali performansı başarısız olan işletmeler ise, Beyaz Filo Oto Kiralama A.Ş, Gsd Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi ve Beyaz Filo Oto Kiralama Anonim Şirketi firmaları olmuştur. Görüldüğü üzere başarılı ve başarısız olan firmalar her 5 yılda da aynı şirketler arasında değişmiştir. Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi ve Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı firmaları ise analize dahil edilen yıllarda ortalama bir mali performans başarıları göstermişlerdir.

Bu çalışmada bazı kısıtlar söz konusudur. Çalışmada tercih edilen XULAS endeksinde yer alan firmalardan; Do & Co Aktiengesellschaft, Gür-Sel Turizm Taşımacılık ve Servis Anonim Şirketi, Trabzon Liman İşletmeciliği Anonim Şirketi ve Turex Turizm Taşımacılık Anonim Şirketi firmalarının analiz kapsamına dahil edilen yıllar içerisinde yeterli verileri olmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır. Literatürde, çok kriterli karar verme teknikleri kullanılarak ulaştırma endeksinde yer alan firmaları inceleyen çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak ulaştırma sektörünü sadece mali performans açısından (mali yapı oranları) ele alan çalışmaların oldukça az olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca firmaların mali yapılarının belirlenmesi için tercih

edilen oranların farklı ve ölçüm için yeterli olması bakımından ileride yapılacak çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Ulaştırma endeksinde yer alan 6 firmanın genel anlamda mali performanslarının değerlendirildiği bu çalışmanın, çalışmaya dahil olan firmalarla ilgilenen yatırımcılar için de şeffaf ve önemli bilgiler sağladığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2003). Tarımsal İşletmelerde Finansal Performans Analizi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20, 21-37.
- Akdoğan, N., ve Tenker, N. (1998). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akgün, M. ve Soytemür, A. (2016). BIST Ulaştırma Endeksine Kayıtlı Şirketlerin Finansal Performanslarının Topsis Yöntemi İle Değerlendirilmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR Özel Sayı 16, 173-186.
- Barros, C. P., ve Wanke, P. (2015). An Analysis of African Airlines Efficiency With Two-Stage TOPSIS and Neural Networks. Journal of Air Transport Management, 44-45, 90-102.
- Bilici, N. (2019). Turizm Sektörünün Finansal Performansının Oran Analizi ve Topsis Yöntemiyle Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(1), 173-194.
- Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M., ve Ignatius, J. (2012). A state-of-the-art survey of TOPSIS applications. Expert Systems with Applications, 39(17), 13051-13069.
- Cheng-Ru W., Lin C., Tsai, P., (2008). Financial Service of Wealth Management Banking: Balanced Scorecard Approach. Journal of Social Sciences 4(4), 255-263.
- Deng, H., Yeh, C. H., ve Willis, R. J. (2000). Inter-Company Comparison Using Modified TOPSIS With Objective Weights. Computers & Operations Research, 27(10), 963-973.
- Gümrah, A. (2016). Measuring The Performance Of Participation Banks By Topsis Method: Turkey And Malaysia Cases. International Journal of Business and Management Studies, 5(1), 211-218.
- Güngör, A. ve Uzun Kocamış, T. (2018). Halka Açık Futbol Kulüplerinde Finansal Performansın Topsis Yöntemi İle Analizi: İngiltere Uygulaması. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (3), 1846-1859.
- Heriştirakar, E. (1999). Gemi Ana Makina Seçiminde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri AHP Ve Smart Uygulaması. Gemi İnşaatı Ve Deniz Teknolojisi Teknik Kongresi 99 – Bildiri Kitabı (s. 240-257). İstanbul: Yapım Matbaacılık Ltd.
- Hwang C. L. & Yoon, K. (1981). Multiple Attributes Decision Making Methods and Applications, Berlin: Springer.
- Kendirli, S. ve Kaya, A. (2016). BIST-Ulaştırma Endeksinde Yer Alan Firmaların Mali Performanslarının Ölçülmesi ve TOPSIS Yönteminin Uygulanması. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1), 34-63.
- Mazman İtik, Ü., ve Sel, A. (2021). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Perakende Ticaret Sektörü Şirketlerinin Finansal Performansının Cilos Ağırlıklandırma ve Topsis Yöntemiyle İncelenmesi: 2013-2019. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10(3), 2769-2795.
- Mortaş, M. ve Gümrah, A. (2016). İşletme Birleşmelerinin TFRS-3, TTK ve VUK Kapsamında Değerlendirilmesi ve Birleşme Başarısının Topsis Yöntemi Belirlenmesi. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 6(1), 39-51.
- Meyliana, M., Hidayanto, A. N., ve Budiardjo, E. K. (2015). Evaluation Of Social Media Channel Preference For Student Engagement Improvement In Universities Using Entropy and TOPSIS Method. Journal of Industrial Engineering and Management, 8(5), 1676-1697.
- Özçelik, H., ve Kandemir, B. (2015). BİST' de İşlem Gören Turizm İşletmelerinin TOPSIS Yöntemi İle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(33), 97-114.
- Roy, S. ve Das, A. (2018). Application of TOPSIS Method for Financial Performance Evaluation: A Study of Selected Scheduled Banks in Bangladesh. Journal of Commerce & Accounting Research, 7(1), 24-29.
- Sakarya, Ş. ve Aksu, M. (2020). Ulaştırma Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performanslarının Geliştirilmiş Entropi Temelli TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(1), 21-40.
- Say, S. (2022). Kamusal Sermayeli Mevduat Bankalarının Aktif Kalitesinin Entegre Entropi-Topsis Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (52), 351-361.
- Shemshadi, A., Shirazi, H., Toreihi, M., ve Tarokh, M. J. (2011). A Fuzzy VIKOR Method For Supplier Selection Based On Entropy Measure For Objective Weighting. Expert Systems with Applications, 38(10), 12160-12167.
- Siew, L. W., Fai, L. K. ve Hoe, L. W. (2017). Evaluation on the financial performance of the Malaysian Banks with TOPSIS Model. American Journal of Service Science and Management. 4(2), 11-16.
- Tulum, S. (2021). BIST'de İşlem Gören İnşaat İşletmelerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 154-170.
- Wang, T.C. ve Lee, H.D. (2009). Developing a Fuzzy Topsis Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights, Expert Systems With Applications, 36(5), 8980-8985.
- Yamaltdinova, A. (2017). Kırgızistan Bankalarının Finansal Performanslarının Topsis Yöntemiyle Değerlendirilmesi. International Review Of Economics And Management, 5(2), 68-87.

Covid-19 Sonrası Yoksulluğun Azaltılmasında Yoksul Yanlısı Büyüme

Pro-Poor Growth In Reducing Poverty After Covid-19

İsa ALTINIŞIK *

ÖZ

Yoksulluk ve ekonomik büyüme ilişkisi, iktisat biliminde önemli tartışma konularından birisidir. Ekonomik büyüme refah düzeyinde artış sağlar. Dolayısıyla yoksulların refah düzeyinde de artış olur. Ekonomik büyüme, yoksulluğu azalttığı için yoksul yanlısı büyüme olarak ifade edilir. Yoksul yanlısı büyüme, yoksulluğu hafifleterek, bu artışın Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'da görülmesidir. Bunun anlamı yoksulların ekonomik büyümeden zenginlere nazaran daha çok yararlanması olarak kabul edilir. Yoksul yanlısı büyümenin temelini, ekonomik büyümenin yoksulluğun giderilmesinde yetersiz kalmasına dayanır. Bu noktadan hareketle, yoksul yanlısı büyümede bölüşüm, gelir dağılımı eşitsizliği ve gelirin yeniden dağılımı konuları ön plana çıkmaktadır. Özellikle gelirin yeniden dağılımı, ekonomik büyüme açısından topluma eşit yansıtılması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, ekonomik büyümenin yoksulluğa etkileri ve yoksulların ekonomik büyümeden ne ölçüde faydalandığı ve faydalanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ekonomik büyümenin etkinliği açısından, gelirin yeniden dağılımının nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yoksul yanlısı büyüme, gelir dağılımı eşitsizliği ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Covid-19 pandemisinin savunmasız nüfus üzerindeki etkisini minimize etmek için politika yapıcılara yönelik öneriler geliştirmektir. Bulgular, Covid-19 pandemisinin başlangıcından bugüne kadar kamu harcamalarında, çeşitli demografik gruplar ve yoksullara yönelik sosyal koruma harcamalarını arttırdığı gözlenmiş ve bu desteklerin pandemiyle sınırlı kalmayarak sürdürülebilirlik kazanması önerilmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

Büyüme, COVID-19, Ekonomik Büyüme, Yoksulluk, Yoksul Yanlısı Büyüme

ABSTRACT

The relationship between poverty and economic growth is one of the important topics of discussion in economics. Economic growth provides an increase in the level of welfare. Therefore, the welfare level of the poor also increases. Economic growth is expressed as pro-poor growth as it reduces poverty. Pro-poor growth is alleviating poverty and seeing this increase in Gross Domestic Product. This means that the poor benefit more from economic growth than the rich. The basis of pro-poor growth is based on the inadequacy of economic growth in eliminating poverty. From this point of view, distribution in pro-poor growth, inequality of income distribution and redistribution of income come to the fore. In particular, the redistribution of income and its equal reflection on society in terms of economic growth are of great importance. In this study, the effects of economic growth on poverty and the extent to which the poor benefit from economic growth and should benefit are emphasized. In terms of the efficiency of economic growth, it has been emphasized how the redistribution of income should be. Pro-poor growth has been associated with income inequality. The main purpose of this study is to develop recommendations for policy makers to minimize the impact of the Covid-19 pandemic on the vulnerable population. Findings, it has been observed that public expenditures have increased social protection expenditures for various demographic groups and the poor since the beginning of the Covid-19 pandemic, and it is recommended that these supports gain sustainability without being limited to the pandemic.

KEYWORDS

Growth, COVID-19, Economic Growth, Poverty, Pro-Poor Growth

Makale Geliş Tarihi / Submission Date 24.10.2022	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 24.11.2022
Atıf	Altınışik, İ. (2022). Covid-19 Sonrası Yoksulluğun Azaltılmasında Yoksul Yanlısı Büyüme. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 757-765.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, isa@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2697-9750

GİRİŞ

Yeni tip koronavirüs salgını Covid-19, 2019 yılının Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır. Covid-19 tüm ülkelerde hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bunun sonucunda, Dünya Sağlık Örgütü, 2020 yılı Mart ayında pandemi ilan etmiştir. Günümüzde azalarak da olsa devam etmekte olan bu salgın sürecinde milyonlarca insan ölmüş, milyonlarca insan da virüsü kaparak enfekte olmuştur. Enfekte olan bu insanlar birçok sağlık sorunu ile karşı karşıya kalmış ve bu sağlık sorunları ile yaşamaya devam etmektedirler. Covid-19 salgını, günümüze kadar yaşanmış olan 1929 Büyük Buhranı, İkinci Dünya Savaşı ve İspanyol gribi gibi diğer krizlerden sonra dünyada görülen en büyük krizlerden biri olmuştur.

COVID-19 pandemisinin etkisiyle günümüzde işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik daha da artmıştır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve işsizlikteki bu artış sosyal yardımların yapılmasını gerekli hale getirmiştir. Covid-19 pandemi salgınının yayılımındaki artış, üretim ve tüketim zincirlerinde de aksaklıklar meydana getirmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede COVID-19 pandemisinin istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için tedbirler uygulanmaktadır. Bu tedbirlerin başında parasal ve mali tedbirler gelmektedir. Bu uygulamaların en önemlileri ise, gelir transferleri, kredi destekleridir Duran (2021: 273).

COVID-19 pandemi sürecinde devletin rolü çok artmıştır. Ekonomik baskılar sonucunda vatandaşların devletten yeni talepleri olmuştur. Bu baskılar sonucunda hükümetleri önemli kararlar almak zorunda bırakmıştır. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki yoksul nüfusun sağlık hizmetlerine erişimlerinde zorluklarla karşılaşma riskleri olduğu ortaya konmuştur. Bu bakımdan hükümetlerin, yoksul nüfusun erişimleri konusunda sağlık hizmetlerini acil yönetmesi gereken bir durum ortaya çıkarmıştır. Çünkü COVID-19 pandemisi, ekonomik faaliyetlerin aksamasına sebep olarak, işsizlik ve güvencesizliği artırmıştır. Bunun sonucunda yeni yoksullar ortaya çıkarmıştır. Covid-19 pandemisi sürecinde, devletler COVID-19 pandemisiyle mücadelede farklı yöntemler izlemişlerdir. Bu mücadelenin sağlık açısından en önemli iki ayağı "karantina ya da kapanma" olmuştur. Kapanma ve karantina önlemleri yanında karma bir politika izlemiş sosyal güvenlik, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler gibi farklı sosyal politika araçlarını kullanmışlardır (Capano ve diğ., 2020: 291). Covid-19 pandemisi tüm dünyayı etkilediği için temel amaç küresel anlamda kamu sağlığının korunmasıdır. COVID-19 virüsünün daha fazla insana bulaşmasını engellemek için, başta okulların tatil edilmesi ve insanların sokağa çıkmalarının yasaklanması gibi karantina uygulaması getirilmiştir.

Alınan bu tedbirler etkisini özellikle işgücü piyasalarında göstermiştir. Özellikle istihdam düzeyinde düşüşler olmuştur. Çalışanların çalışma düzenlerinde esnekliğe gidilmiştir. Tüketim miktarlarında büyük düşüşler yaşanmıştır. Özellikle herhangi bir sosyal güvence ağına dahil olmayanlar büyük problemlerle karşılaşmışlardır. Bu bireyler, yoksulluk ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Salgına karşı aşı dışında bir tedavi yönteminin bulunamamıştır. Halen COVID-19 pandemisi kolayca yayılmaktadır. Birçok işletme COVID-19 pandemisi ile birlikte artan maliyetleri gerekçe göstererek çalışanları işten çıkarmışlardır. İşten çıkarmalar, işletmelerde diğer çalışanları hastalığa yakalanma ve işten çıkarılma stresine sevk etmiştir. Devletler istikrarı bozan olumsuz etkiyi azaltmak ve derinleşmesini önlemek için tedbirler almıştır. Devletler özellikle işsizliğin önlenmesi ve şirket iflaslarının önüne geçmek için birçok sektörü sübvansе etmiş ve sosyal politikalar uygulamıştır Beken (2020: 182).

Ayrıca, çalışanları COVID-19 pandemisinden korumak ve gıda dağıtımını sürdürmek amacıyla topluluk mutfaklarında ve gıda dağıtımını yapan restoranlarda bulunan ekiplere kişisel koruyucu ekipman ve dezenfektan bağıışı ve dağıtımını yapılmıştır Pereira ve Oliveira (2020: 3239). COVID 19 pandemisi sırasında milyonlarca insan işten çıkarılmıştır. Diğer taraftan ofisler kapalı olduğu için evden çalışmaya hızla uyum sağlamak zorunda kalınmıştır.

COVID-19 pandemisinde yaşanan ekonomik yıkımın, daha önceki dönemlerde uygulanan ekonomik politikalarla aşılması mümkün olmamıştır. COVID-19 pandemisinin ortaya çıkardığı ekonomik şokların ortadan kaldırılması ya da bu ekonomik şokların derinleşmesini önlemek için ek ekonomik tedbirlerin alınması gereği ortaya çıkmıştır. COVID-19 pandemisinin bütün dünya ekonomilerinin kötüye gitmesine sebep olmuştur. Bu da küresel çapta bir kriz oluşturmuştur. COVID-19 pandemisinin ortaya çıkardığı ekonomik şokların aşılmasında, kamunun mevcut iktisadi yapılarını kullanarak özellikle yoksul nüfusun ekonomik açıdan desteklenmesi oldukça önem arz etmiştir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından, COVID-19 pandemisi öncesinde ekonomik açıdan kırılgan bir yapıya sahip olan ülkeler, COVID-19 pandemi konusunda ekonomik tedbirleri alırken zorlanmıştır Duran (2021: 278).

1. COVID-19 VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Küresel açıdan insanları en çok etkileyen felaketler salgın hastalıklardır. Dünya tarihine baktığımızda insanlık birçok salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu salgın hastalıkların en önemlileri veba ve İspanyol gribi olurken, günümüzde de ise insanlık COVID-19 pandemisi ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.

COVID-19 pandemisi 2019 Aralık ayında Çin'nin Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm dünyayı etkilemiştir. Covid-19 pandemisi, salgın hastalıklar arasındaki son hastalık olarak etkisini halen sürdürmektedir Özkan (2021: 94).

COVID-19 pandemisi ile mücadele kapsamında uluslararası likidite arttırılmıştır. Arttırılan likidite dünya ekonomisinde bugüne kadar görülen en yüksek likidite düzeyine ulaşmıştır. Ülkelerin bu likiditeye ulaşmaları eşit düzeyde olmamıştır. Bu da ülkelerin ekonomik krizle farklı düzeylerde mücadele etmelerine sebep olmuştur. Artan bu likidite ülkelerin borç yükünü arttırmıştır. COVID-19 pandemisi sonrasında da artan bu borç yükünün karşılanmasında, ülkeler arasındaki eşitsizlikleri arttıracaktır. Bu borçlanmalar ancak yüksek ve sürdürülebilir bir büyümeyi gerekli kılmaktadır. Ülkeler yüksek büyüme ve sürdürülebilir bir büyümeyi sağlayamazlarsa "kemer sıkma" politikalarını uygulamak zorunda kalacaklardır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında yaşayabilecekleri ekonomik darboğazlar eşitsizlikleri daha da arttıracaktır Günçavdı ve Bayar (2022).

COVID-19 salgını, işleri sürdürmek için siyasi, ekonomik ve sosyal müdahalelerin olmaması veya zayıf olmasının yanı sıra gıda üretimi ve dağıtım zincirlerinin tehlikeye girmesi ve dünyanın farklı ülkelerinde sağlıklı gıdalara erişimin azalması nedeniyle yoksulluğu arttırarak gıda güvenliğini tehdit etmektedir. Özellikle sosyal ve ekonomik eşitsizliğin zaten tarihsel olarak yüksek olduğu bölgelerdeki yoksulların, pandemiye bağlı olarak savunmasızlığı artmış ve gün yüzüne çıkmıştır Pereira ve Oliveira (2020: 3236).

Öngörülen uzun vadeli ekonomik etkiler arasında gelecekteki kazançların kaybı ve işsizlik, daha fazla yetişkini, özellikle ebeveynleri yoksulluğa itmiştir. Salgının istihdam üzerindeki etkisinin, intiharlarda ve akıl hastalıklarında keskin bir artışa yol açan 2008 mali krizinden 10 kat daha fazla olduğu belirtilmiştir. Pandemi kaynaklı durgunluğun ruh sağlığı üzerinde benzer şekilde zarar verici bir etkisi olması muhtemeldir Whitehead ve diğ. (2021: 1). COVID-19, nüfus kategorilerini farklı şekilde etkileyerek yoksulluğu arttırmış ve eşitsizlikleri devam ettirmiştir.

COVID-19 pandemisinin başlaması, istihdam ve kazançların hızla düşmesiyle ekonomik aktivitede benzeri görülmemiş bir düşüşe yol açmıştır. Bu kriz, mevcut pandeminin ve gelecekteki şokların bireylerin ve ailelerin ekonomik refahı üzerindeki etkisi hakkında, zamanında ve doğru bilgi gerektirdiğini ortaya koymuştur Han ve diğ. (2020: 1).

Yoksulluğun azaltılmasının önemini vurgulayan COVID-19 pandemisi sırasında, ekonomik bozulmaya karşı yoksul insanların özellikle savunmasız oldukları kanıtlanmıştır Beland ve diğ. (2022: 291).

Çok sayıda sosyoekonomik ve çevresel faktöre bağlı olarak hastalıklara en duyarlı olanlar, tipik olarak yoksullardır. Yoksul kesim sağlık hizmetlerine erişmeye çalışırken acı çekmekte ve çoğu zaman daha da yoksulluğa ve sağlıksızlığa sürüklenmektedir Tran ve diğ. (2020: 3).

İran'a yönelik yürütülen çalışmada, COVID-19 pandemisinin kentsel alanda kırsal alana göre daha fazla insanı aşırı yoksulluğa ittiği sonucuna ulaşılmıştır Eslamloueyan ve Kahromi (2022).

COVID-19 pandemisinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri üzerindeki etkisi üzerinde yapılan analizde, sürdürülebilir kalkınma hedefleri, yoksulluğu sona erdirmek, cinsiyet eşitsizliğini gidermek, gezegeni korumak ve dünyanın her yerindeki insanların yaşamlarını iyileştirmek için küresel bir eylem çağrısıdır. 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, hedeflere 15 yılda ulaşmak için bir plan belirleyen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi kapsamında 17 hedefi kabul etmiştir. Buna karşın, COVID-19 pandemisi ekonomik ve sosyo-kültürel düzeydeki tüm sonuçları nedeniyle bu hedeflere ulaşılmasında bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü, yoksulluk ve açlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, çalışma ve ekonomik büyüme gibi hedeflerden ciddi anlamda uzaklaşma gözlenmiştir. Bu çalışma, pandemi sonrasında hangi eylemlerin gerçekleştirildiğini ve önerildiğini anlamak için gelecekteki araştırmalar ve incelemeler için bir rehber olarak kullanılabilir Clemente-Suarez (2022).

COVID-19'un 2050'ye kadar çeşitli gelir eşiklerinde ülke düzeyinde ve yoksulluk üzerindeki uzun vadeli etkileri analiz edilmiştir. Yoksullukta COVID-19 pandemi kaynaklı en büyük artışlar, Güney Asya ve Sahra altı Afrika ülkelerinde görülmüştür Moyer ve diğ. (2022).

Yerel yönetimlerin COVID-19 pandemisi ile başa çıkmada bölgeler arasında farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma, merkezi hükümetin yerel yönetimlere, çalışanlarının toplum için etkili ve verimli programlar oluşturma becerilerini geliştirmeleri için finansal yönetim eğitimi sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Yerel yönetimlerin, özellikle yoksul mikro işletme sahipleri ve küçük işletmelerin üretime dönmelerine yardımcı olacak projelere daha fazla odaklanması gerekmektedir. Böylece evini geçindirmeye çalışan ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye odaklanarak kaynaklar yeniden tahsis edilecek, yoksulluk azalacak ve yerel yönetimlerin verimliliği artacaktır Rambe ve diğ. (2022).

Pandeminin gelir ve yoksulluk üzerindeki etkisi hakkında zamanında tespitlerde bulunarak COVID-19 pandemisinin ekonomik etkisini ele alınmıştır. Araştırmacılar, pandeminin başlangıcında ABD'de hükümet

politikalarının, çeşitli demografik gruplar ve coğrafyalarda yoksulluğu azalttığını öne sürmüş ve düşük gelir yüzdeliklerinin yükseldiğini savunmuştur. Ayrıca, işini kaybedenlerin büyük çoğunluğunun işsizlik sigortası aldığı, ancak bu desteğin bazı eyaletlerdeki işsizlerin büyük bir kısmına ulaşmadığı için eyaletler arasında gelir eşitsizliği olduğu belirlenmiştir Han ve diğ. (2020).

Hem yoksulluk hem de gıda güvenliği ile COVID-19 pandemisi arasındaki ilişkiyi tartışırken, özellikle düşük gelirli ülkeleri incelenmiştir. COVID-19 pandemisi, siyasi, ekonomik ve sosyal müdahalelerin zayıf kalmasının yanı sıra, gıda üretimi ve dağıtım zincirlerinin tehlikeye girerek dünyanın farklı ülkelerinde sağlıklı gıdalara erişimin azalmasından kaynaklanan yoksulluğu vurgulamıştır. Bu bağlamda, kamu politikaları geliştirilmesi ve uygulanması gerektiği öne sürülmüştür Pereira ve Oliveira (2020).

Bireyler ve haneler tarafından deneyimlenen sayısız stres etkeni üzerinden mikro ekonomik etkileri vurgulanması amaçlanmıştır. Ekonomistler, COVID-19 salgınının ekonomiler üzerindeki makroekonomik etkilerini ve küresel yansımalarını vurgulamakta hızlı davranmıştır. Konumu ve özellikleri göz önüne alındığında, sosyal eşitsizliği vurgulamaya yardımcı olmak ve pandeminin bireyler ile haneler için sosyo-ekonomik etkilerini azaltmak için bir vaka çalışması olarak Vietnam incelenmiş ve COVID-19'un, ülke ekonomisi ve tedarik zinciri üzerinde ağır bir etki doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır Tran ve diğ. (2020).

Hükümetler, yoksulluğu azaltmayı destekleyen büyüme politikaları uygularsa yoksul yanlısı büyümenin varlığından söz edilebilir. Literatürdeki araştırmalar, altyapı, eğitim ve sosyoekonomik hükümet harcamalarının yoksulluğu azaltabileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, yoksulluğun azaltılması, yalnızca bir tür kamu harcamasını değil, aynı zamanda sosyal koruma, eğitim ve sağlık harcamalarının birleşimini gerektirmektedir.

2. YOKSUL YANLISI BÜYÜME

Dünya ekonomilerinde birçok sektörde büyüme görülse de yoksulluk, karşı karşıya kaldığımız ve çözüm aradığımız en büyük sorundur. Bugüne kadar yoksullukla mücadele konusunda net bir çerçeve oluşturulamamıştır. Bu da yoksulluk kavramının çözüm bulunması gereken bir kavram olarak önümüzde duran ve süreklilik arz eden bir kavram olduğunu göstermektedir. Yoksulluk olgusu, ilk olarak 1870 yılında İngiltere'de İlkokullar Yasası gereğince eğitim masraflarını ödeyemeyen ailelerin tespiti sırasında ortaya çıkmıştır Çay ve Aksöz (2021, 489).

Yoksulluk kavramına baktığımızda, yoksulluğun sadece az gelişmiş ülkelerin sorunu değildir. Yoksulluk kavramı birçok gelişmiş ülkede de farklı boyutlarda görülmektedir. Yoksulluğun toplumlar arasında meydana getirdiği eşitsizliğin yarattığı sorunlara çözüm arayışları devam etmektedir. 2007–2008 yılında ABD'de başlayan mali kriz daha sonra küreselleşmenin de etkisiyle diğer ülkelere hızla yayılmıştır. Bu mali krizin oluşturduğu sorunlar küresel düzeyde halen devam etmektedir. Bu ekonomik kriz, zenginleri daha zengin hale getirirken ve yeni zenginler ortaya çıkarırken, orta sınıf ve alt gelir gruplarının durumlarını iyileştirmemiştir. Yoksullar bir kısır döngü içerisinde zorluklarla boğuşmaya devam etmektedir Halisçelik (2014, 2).

Yoksul yanlısı büyümenin temel amacı, ekonomik büyümenin 'yoksul yanlısı' olması gerektiğine dayanmaktadır. Yoksul yanlısı büyümede, yoksulların ekonomik faaliyete aktif olarak katılmalarını sağlamak ve bu ekonomik faaliyetlerin sonuçlarından önemli ölçüde yararlanmalarını sağlayan bir büyüme anlayışını hedef almaktadır. Yoksul yanlısı büyüme, yoksulluğun azaltılmasıyla birlikte, yoksul insanların refahını iyileştirmekle ilgilidir Soyyiğit ve Elverdi (2021: 63).

Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın büyümesi mutlaka yoksulluğun azaltılması anlamına gelmez. Dünyadaki yoksulların %70'i, güçlü Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüme oranları yaşayan ancak bunlardan mutlak olarak yararlanmayan ülkelerde yaşamaktadır Sumner (2016). Yoksul yanlısı büyümede, sadece yoksulların maddi imkânlarının genişletilmesi, yoksulluğun maddi olmayan boyutlarındaki gelişmeleri de içerecek şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir. Yoksul yanlısı büyüme, yoksul hane halklarının gelirinin yanı sıra eğitim ve sağlık imkânlarını da arttırmasını gerektirmektedir. Böylece, beşeri kapasitenin gelişimini mümkün hale getirerek bireylerin yaşam standardını yükseltmesi söz konusu olabilecektir Bedir (2022: 314).

Ekonomik büyüme, fırsatların yaratılmasına, umuda, güvene, ekonomik iyimserliğe, zenginlik ve esenliğe, ayrıca yoksulluğun azaltılmasına katkı sunmalıdır. Buna karşın ekonomik büyüme, farklı ülkelerde kalkınmayı, yoksulluğu ve eşitsizliği farklı şekillerde etkilemektedir. En yüksek Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyümesine sahip ülkeler bile (kişi başına olarak) insani gelişmeyi arttırmada veya yoksulluğu azaltmada başarısız bir görüntü sergileyebilmektedir. Yoksul yanlısı büyüme ise büyümenin kalkınmayı, yoksulluğu ve eşitsizliği nasıl etkilediğini değerlendirmenin mümkün olduğu kavramlardan biri olup büyümeyi yoksulların fayda sağlayacağı bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir Harmacek ve diğ. (2017: 82).

Bu konudaki ampirik çalışmaların çoğu, bazı yoksulluk göstergelerini oluşturmak için hane halklarının harcamalarını veya gelirlerini kullanmıştır. Ancak, yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu, yoksulluğun

sadece gelir boyutunu kullanarak yoksul yanlısı büyümenin işlevselleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmenin yüzeysel olduğu ileri sürülmüştür Kakwani ve Pernia (2000).

Akademik çevrelerde yoksul yanlısı büyümenin dar ve geniş tanımları vardır. Bazı bilim adamları, değişim ne kadar küçük olursa olsun, yoksulluğu azaltıyorsa büyüme geniş anlamda yoksul yanlısı olarak tanımlarlar. Bazı akademisyenler, yoksul yanlısı büyümeyle ilgili yoksul yanlısı büyüme ve mutlak yoksul yanlısı büyüme olarak ayırarak daha dar bir şekilde tanımlamaktadır. Göreceli kavram, ekonomik büyümenin yoksullara orantısız olarak yoksul olmayanlara yarar sağladığından daha fazla fayda sağladığı zaman ortaya çıkar. Tersine, eğer yoksullar, yoksul olmayanların elde ettiği mutlak faydalara eşit veya ondan daha fazla büyümenin mutlak faydalarını alıyorsa, yoksul yanlısı büyüme gerçekleşmiş demektir. Bu tanıma göre, mutlak eşitsizlik ekonomik büyüme sırasında düşecektir. Yoksullar lehine büyüme için net tanımlar ve ölçüm yöntemleri içeren üç endeks mevcuttur. Bu yaklaşımlar, yoksullar lehine büyümenin hem dar hem de geniş ölçümlerini içermektedir.

Kakwani ve Pernia (2000): Büyümenin yoksullara ne ölçüde ekonomik fayda sağladığını ölçen bir yoksul yanlısı büyüme endeksidir.

Ravallion ve Chen (2003): Kişi başına düşen geliri beşte birlik dilimlere göre düzenleyen bu yöntem, nüfusun en yoksul beşte birinin ortalama büyüme oranının hesaplanmasıdır.

Kakwani vd. (2004): Yoksul yanlısı büyüme ölçmek için yoksulluğa eşdeğer büyüme oranını (PEGR) kullanmıştır. Yoksulluk iki faktöre bağlıdır. Birincisi, ekonomik büyüme oranı olup ekonomik büyüme oranı ne kadar yüksek olursa, yoksulluktaki azalma o kadar büyük olur. İkincisi ise yoksulluğun gelir dağılımındaki değişikliklere bağlı olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Bu bağlamda yoksul yanlısı büyüme, yoksulluk ve eşitsizlik arasındaki ilişkiye de odaklanmaktadır. Yoksul yanlısı büyüme kavramı, eşitlik savunucuları tarafından olumlu olarak kabul görmektedir. Çünkü hedefleri eşitlikçi ortak bir analitik çerçeve getirmesinin yanı sıra ortak bir değerler sisteminden de söz etmek mümkündür Wang ve diğ. (2014: 520-521).

3. COVID-19 SONRASI YOKSUL YANLISI BÜYÜME POLİTİKALARI

Açlığın üstesinden gelmek ve yoksulluğun etkisini azaltmak için sosyal ve ekonomik alandaki müdahaleler, düşük gelirli ülkelerde COVID-19 pandemisini kontrol etmek için zor olabilmektedir. Yoksulluk ve açlığa karşı savunmasızlığı azaltmaya yönelik müdahale stratejileri devletin bir görevidir ve özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde küresel düzeyde ihtiyaç duyulmaktadır Pereira ve Oliveira (2020: 3237-3239).

Artan yoksulluk, evsizlik ve gıda sorunu, özellikle en yoksul bölge ve şehirlerdeki kadınlar için bebek ölümlerinde, akıl sağlığı sorunlarında ve yaşam beklentisinde benzeri görülmemiş bir artışa yol açmıştır. Bunlar, 10 yıllık kemer sıkma önlemlerinin en yoksul grupları en çok vurduğu bölgelerdir. COVID-19 pandemisi bu endişe verici sahnenin ortasına gelmiş ve mevcut eşitsizlikleri arttırmıştır Whitehead ve diğ. (2021:1).

COVID-19 pandemisinin yayılmasıyla, nüfusun büyük kesimleri gelir kaynaklarından mahrum kalmıştır. Küresel düzeyde hükümetler, yoksullukla mücadele için önlemler alarak bu haneler için sosyal koruma sağlamaya yönelik eylemlerini sıklaştırmıştır Blofield ve Hoffmann (2020:2).

COVID-19 pandemisi sırasında yürürlüğe konan acil durum politikalarının çoğu, makro-ekonomik bir bakış açısından, açıkça yoksulları hedef almasa da, yoğun sosyal koruma harcamaları, özellikle yoksulluk içinde ve risk altında olanlar için zararlı olabilecek bir ekonomik felaketin önlenmesine yardımcı olmuştur Beland ve diğ. (2022: 300). Hükümet yardımının çoğu bir kerelik veya geçici olduğundan, yıllık referans dönemi, aydan aya potansiyel olarak büyük gelir dalgalanmalarının ortalamasını almaktadır.

Günümüzde sıklıkla karşılaşılan ekonomik krizler, çevre sorunları, iklim değişikliği kaynaklı doğal afetler ve COVID-19 pandemisi gibi küresel salgınların yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileri büyümenin kapsayıcı niteliği açısından sosyal koruma politikalarının önemini daha da arttırmıştır Bedir (2022: 327).

Sağlık sorununun yanı sıra COVID-19 pandemisi, benzeri görülmemiş bir sosyoekonomik krize yol açmıştır. İnsani felaketten kaçınmak için hükümetler, sosyal koruma önlemlerini belirgin bir şekilde genişletmiştir. Buna karşın söz konusu önlemler hız, genişlik ve yeterlilik açısından büyük farklılıklar göstermektedir Blofield ve Hoffmann (2020: 1). Hükümetler, değişen hızlarda, gelir yardımı önlemlerinin etkin bir stratejinin merkezinde olduğunu kabul etmiştir.

COVID-19 krizi, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde küresel ekonomiyi büyük ölçüde etkileyerek yoksulluğu, işsizliği ve eşitsizliği tırmandırmıştır. Dünyanın dört bir yanındaki pek çok hükümet tarafından insanların hareketliliğine getirilen kısıtlamalar ticari faaliyetleri felç etmiş ve bu süreçte birçok şirket

kapanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla büyük iş kayıplarına neden olmuştur Clemente-Suarez ve diğ. (2022:7).

Hükümetin büyüme yanlısı harcamaları, yoksul yanlısı harcamalarla birleştiren yoksul yanlısı büyüme doğru evrilmiştir. Yoksul yanlısı büyüme destekleyen kamu politikaları, özellikle yoksulluk oranlarının yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde, içinde bulunduğumuz dönemlerde büyük önem kazanmıştır. Çünkü, 2020'deki COVID-19 salgını, çeşitli ülkelerde yoksulluğu daha da derinleştirmiştir Rambe ve diğ. (2022:2).

COVID-19'un ekonomik ve sosyal etkisi, ülkelerin küresel bir felaketle başa çıkma kapasitesini gözler önüne sermiştir. Bu durum, mevcut büyüme anlayışının kaynakların dağılımındaki eşitsizlikleri yalnızca genişlettiği ve sosyal açıdan en dezavantajlı kişilerin savunmasızlık riskini artırdığı gerçeğini yadsınamaz boyutlara taşımıştır. COVID-19 pandemisi, yoksul insanlar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olarak mevcut durumu daha da kötüleştirmiş ve zaten savunmasız olan kesimler üzerinde açlık, barınacak yer bulamama, yetersiz beslenme gibi olumsuz koşulları tırmandırmıştır. Kısacası, yoksulluk seviyeleri önemli ölçüde artarken olası bir büyüme artışı da yeterince anlamlı olmayacaktır. Pandeminin ilerleyişi zamanla kalıcı gibi görünürken bu durumu tersine çevirmek ve 18 yaşın altındaki bireylere bir gelecek vaat edebilmek için yoksul yanlısı büyüme bir ön koşul niteliğindedir Clemente-Suarez ve diğ. (2022:69).

COVID-19 pandemisi, kaynakların topluma tahsisini ve hane gelirlerinin yeniden dağılımını gündeme getirmesinin yanı sıra ekonomik büyüme anlayışını ve politikalarının da gözden geçirilmesine neden olmuştur Moyer ve diğ. (2022: 2).

COVID-19 pandemi sürecinde Türkiye ve birçok gelişmekte olan ülkede işsizlik sorununu çözmek ve çalışan kesimin mağduriyet yaşamaması adına çalışan kesim odaklı ve işletmelere yönelik teşvik paketleri açıklandığı görülmektedir. Covid-19 pandemi sürecinde ekonominin temel yapı taşı denilebilecek nitelikteki küçük ve orta boy işletmeler, ekonomik yönden desteklenerek COVID-19 pandemisinin yol açtığı ekonomik bunalımın büyümesini önlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye ve birçok ülkede açıklanan teşvik paketlerinden en fazla faydalanan sektörlerin başında konaklama, yiyecek ve içecek hizmetleri, imalat ve eğlence gibi sektörlerin geldiği görülmektedir Kılıç (2021).

Latin Amerika'nın en büyük iki ekonomisi olan Meksika ve Brezilya, COVID-19 pandemisi ile ilişkili yüksek enfeksiyon ve ölüm oranlarına maruz kalmasına rağmen, sosyal politika yaklaşımlarında keskin farklılıklar söz konusudur. Meksika hükümeti, COVID-19 pandemisi sonrasında ülke çapında herhangi bir nakit yardım programı oluşturulmaması ile öne çıkarken, Brezilya'nın sosyal koruma programı, muhalefetin yönlendirdiği devasa bir genişleme sürecinden geçmiş ve yoksullara yönelik politikalar artmıştır Blofield ve Hoffmann (2020:1).

Brezilya gibi COVID-19'a bağlı ölüm oranı yüksek olan ülkelerde, hastalığın önlenmesi ve kontrol altına alınmasına yönelik politikaların formüle edilmesinde devletin çok az katılımı veya yokluğu görüldüğünü ve COVID-19'un toplumlar üzerindeki yükünü yoğunlaştırdığını belirtmekte fayda var. Brezilya'nın özellikle yoksulluk, gıda ve beslenme güvenliği krizlerini çözemediği görülmüştür Pereira ve Oliveira (2020:3238).

ABD'de ise pandemiye karşı hükümet politikasının başlangıcında, bir dizi demografik grup ve coğrafyada yoksulluk düşmüştür ve bulgular, ABD'de COVID-19 pandemisinin başlamasından kısa bir süre sonra gelir yoksulluğunun düştüğünü göstermiştir Han ve diğ. (2020:2).

COVID-19 salgınının ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkilerine bağlı olarak kapsayıcı büyüme çatısı altında yoksul yanlısı büyümenin daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Ayrıca COVID-19'un yeterli teknolojik altyapısı olmayan hanelerde online eğitim ve çalışma koşullarının güçleştiği ifade edilerek büyümenin yoksullara kanalize edilmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Alekhina ve Ganelli, 2020: 4). Özellikle orta gelirli gelişmekte olan ülkelerdeki birçok hükümet, krize yanıt olarak sosyal koruma ve iş programlarını, özellikle de nakit transferi girişimlerini hayata geçirmiştir.

Özetle, gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal güvenlik ağlarının mümkün olan en kısa sürede önemli ölçüde genişletilmesi zorunluluk halini almıştır. Dahası, COVID-19'un gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki etkisine ve uluslararası toplumun yardım etmek için neler yapabileceğine öncelik verilmesinin önemine dikkat çekilmektedir COVID-19 pandemisi veya yaygın olarak adlandırılan COVID-19, birçok ekonomik sektörün bozulmasına neden olmuş, nihayetinde küresel ekonomiyi etkilemiş ve çeşitli yönlere yayılmıştır. Devletler, vergilendirme alanında teşvik veya vergi indirimine ilişkin politikalar üretmekte olan adımlar atmaktadır. Yoksullara öncelik verilen kamusal sosyal koruma politikaları, sürdürülebilir bir zemine taşınarak yoksul yanlısı büyüme uzun vadeli bir projeksiyon haline getirilmelidir.

SONUÇ

COVID-19 pandemisi ile birlikte karantina ve kapanma ile birlikte, istihdam ve kazançlarda hızla düşüşler gözlenmiştir. Bunun neticesinde ekonomik krizler daha da derinleşmiştir. Bu kriz özellikle dar ve orta gelirli nüfusu çok daha fazla etkilemiştir. Ayrıca COVID-19 pandemisinin bir sonucu olarak gezegende milyonlarca insan, mevcut yoksullara ek olarak yoksulluk koşullarını sağlamış oldu. COVID-19 pandemisi bağlamında bir nüfusun yoksulluğunun kötüleşmesi, gıda ve beslenme güvensizliği, insanları topluluk ve bireysel çevrelerindeki yaşam koşullarına göre yoğunlaşmıştır. COVID-19'un sadece kendisinin yol açtığı bir kriz sunmaktan öte, COVID-19 pandemisi öncesi sistemde zaten mevcut olan bir dizi krizi derinleştirdiği söylenebilir.

Yoksul yanlısı büyümenin daha iyi ve zamanında anlaşılması, yerel politika yapıcılarının COVID-19 pandemisinin veya diğer ekonomik şokların savunmasız nüfus üzerindeki etkisini en aza indirmek için kıt kaynakları tahsis etmesine yardımcı olacaktır. Yoksul yanlısı büyüme politikalarını değerlendirerek, kriz ve pandemilere zamanında müdahale konusunda gelecekteki çalışmalara temel oluşturacaktır. Bu çalışmada sosyal politikaların ve desteklerin bir yansıması olarak kamusal güç ve sosyal devletin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmuştur. COVID-19 salgını gibi büyük krizlerin yoksulluğun azaltılması ve yeniden dağıtımını sosyal politikalar üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Çünkü COVID-19, yoksulluğu ihmal edilemez boyutlara taşıyarak sosyal sınıflar ve farklı ekonomik katmanlar arasındaki uçurumun genişlemesine yol açmıştır.

Devlet harcamalarının verimliliğini ölçerken, sosyo-ekonomik göstergeler genellikle ekonomik büyüme gibi çıktılar olarak kullanılır. Bunun nedeni, bu harcamalara yansıyan hükümet politikaları ve programlarının, hükümetin ekonomik büyümeyi teşvik edip edemeyeceğini de belirlemesidir. Buna karşın ekonomik büyümenin yoksulluğu hafifletici etkiler sağlaması ve gelir dağılımını iyileştirmesi de beklenmelidir. Yoksul yanlısı büyüme, buradan yola çıkarak özellikle COVID-19 pandemi döneminde bir zorunluluk hali olarak öne çıkmıştır.

Öneriler:

Gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yoksulluk bağlamındaki nüfuslar için yeterli gıdaya erişim hakkının güvence altına alınmasına odaklanan kamu politikaları geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Zenginlerin çok daha zengin olmasına izin vermek yerine, hükümetlerin çalışan aileleri savunması gerekmektedir. Bu nedenle, devletlerin pandemi sırasında zenginlerin elde ettiği muazzam kazançları vergilendirmesi ve bu parayı yoksulluk bağlamında insanlar ve aileler için sağlık ve gıda güvencesi sağlamak için kullanması önerilmektedir.

Hükümetler, ekonomik büyümeyi sürdürmek ve aynı zamanda yoksulluğu azaltmak için büyüme yanlısı ve yoksulluğu azaltma programlarını ivedilikle hayata geçirmelidir.

Pandemi önlemleri bir dereceye kadar yardımcı olabilir, ancak sosyal olarak kapsayıcı olması veya uzun vadede yoksulluğu azaltması pek olası değildir. Bu yüzden asgari gelir, bir alternatif olarak yoksul yanlısı büyüme çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Pandeminin sonuçları, dünyadaki savunmasız topluluklar ve yoksullar için duyulan endişeyi arttırmıştır. COVID-19 pandemisi, bireyler için doğrudan ve dolaylı maliyetlere yol açmış olup geçici yardım önlemleri bir dereceye kadar yardımcı olmaktadır. Kısa vadeli geçici önlemlerin sosyal olarak kapsayıcı olması veya uzun vadede yoksulluğu azaltması pek olası değildir. Hiç kuşkusuz, yalnızca krizler sırasında değil, her zaman temel bir evrensel sosyal koruma tabanına sahip olmak, hepimizin çabalaması gereken idealdir. Bu maliyetlerin gerçek boyutunun daha fazla ölçülmesi; halk sağlığı krizi dönemleri içinde ve dışında daha sürdürülebilir ve ölçeklenebilir sosyal koruma politikalarına daha fazla ilgi gösterilmesini sağlayabilir. Herkes için sağlık ve ekonomik beklentileri en üst düzeye çıkarmak için sosyal koruma ve sağlık sistemleri arasındaki bağlantıların da güçlendirilmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla devletin kendisine verilen siyasi, sosyal ve ekonomik sorumluluğu tüm yönetim kademelerinde üstlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Genişletilmiş hükümet programları, yoksulluktaki artışı önlemeye yardımcı olsa da, bu yardımların çoğu bir kerelik veya geçici olduğu için yoksulluğa ilişkin tahminleri, sosyal yardımların gelecekte nasıl değişeceğine bağlı olacaktır. Hem krizlerin hem de partizanlığın, yoksulluğun azaltılması da dahil olmak üzere sosyal politika üzerindeki etkisinin daha dikkatli bir şekilde ele alınması da bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

COVID-19 pandemisi dünya çapında ekonomiyi sert bir şekilde sarsmaya devam ederken, gezegenimiz için sürdürülebilir yollar üzerinde durulmalıdır. Bununla birlikte, yoksulluğu ve eşitsizliği ortadan kaldırmak, sağlık hizmetlerini genişletmek, biyolojik çeşitlilik kaybını ve iklim değişikliğini tersine çevirmek, salt

niceliksel büyüme politikalarıyla mümkün olmayabilir. Bu bağlamda yoksul yanlısı büyüme, çağımızın bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

COVID-19 pandemisi, kazanç kayıpları ve işsizlikle karşı karşıya kalan nüfusun ruhsal durumlarını da etkilemiş, birçok kişi ruhsal sağlıklarını kaybederken, intihar vakalarını da beraberinde getirmiştir. Devletler, ekonomik önlemlerle birlikte insanların terapi yoluyla psikolojik açıdan rahatlamlarını sağlamalıdır. Ayrıca dar ve orta gelirli nüfusun sağlık hizmetlerine ulaşımında kolaylıklar sağlanmalıdır.

Pandemi sürecinde kapanma noktasına gelen ya da kapanan işletmelerin tekrar eski güçlerine gelebilmeleri açısından vergi indirim, vergi muafiyeti, uzun vadeli düşük faizli ya da faizsiz krediler verilmelidir.

Devletler, pandemi sürecinin etkilerinin tamamen ortadan kalkmasına kadar, ekonomik desteklerini devam ettirmeleri gerekmektedir. İran'da yapılan araştırmada COVID-19 pandemisinin en çok kentsel alanda yaşayanları etkilediği sonucuna ulaşılmış, buradan hareketle kentlerde yaşayan dar ve orta gelirli nüfusa kira, ısınma gibi yardımlarda bulunmalıdır.

Pandemi süreci göstermiştir ki en çok gıdaya ulaşımında sıkıntı yaşanmıştır. Yeni tarım alanları açılarak yüksek öncelikli gıdaların üretimlerine öncelik verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alekhina, V. ve Ganelli, G. (2020). "Determinants of inclusive growth in ASEAN", IMF Working Paper, WP/20/118.
- Bedir, A. (2022). "Kapsayıcı Büyüme Ölçümüne Yönelik Uluslararası Kuruluşlarca Geliştirilen Yaklaşımlar ve Bir Yöntem Önerisi", *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 8 (2), 310-335.
- Beken, H.G. (2020). "Covid-19 ile Mücadelede Sosyal Koruma Sistemleri ve İş Gücü Piyasaları", *Turkish Studies*, 15 (6), 169-187.
- Beland, D., Dinan, S., Rocco, P. ve Waddan, A. (2022). "COVID-19, Poverty Reduction, and Partisanship in Canada and the United States", *Policy and Society*, 41 (2), 291-305.
- Blofield, M. ve Hoffmann, B. (2020). "Social Policy Responses to the COVID-19 Crisis and the Road Ahead", *GIGA Focus - Latin America*, Number, 1-9.
- Capano, G., Howlett, M., Jarvis, D.S.L., Ramesh, M. ve Goyal, N. (2020). "Mobilizing Policy (In) Capacity to Fight Covid-19: Understanding Variations in State Responses", *Policy and Society*, 39 (3), 285-308.
- Clemente-Suarez, V.J., Rodriguez-Besteiro, S., Cabello-Eras, J.J., Bustamante-Sanchez, A., Navarro-Jiménez, E., Donoso-Gonzalez, M., Beltrán-Velasco, A.I., Tornero-Aguilera, J.F. (2022). "Sustainable Development Goals in the COVID-19 Pandemic: A Narrative Review", *Sustainability*, (14), 1-26.
- Çay Gönül ve Aksöz Emre Ozan (2021). "Yoksul Yanlı Turizm Yaklaşımının Desteklenmesinde ve Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında Kırsal Turizmin Rolü:Eskişehir Örneği", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2021, 9 (1), 488-510.
- Duran, T. (2021). "Covid-19 Pandemisinin Türkiye'deki Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi", (Ed. Deviren ve Daşkıran), içinde Covid-19 Pandemisine Disiplinlerarası Bakış, Nobel Yayıncılık, Ankara, 271-302.
- Eslamloueyan, K. and Kahromi, H. (2022). "The Effects of the Covid-19 Pandemic, Economic Sanctions, and Institutional Quality on the Poverty Gap: The Case of Iran", <https://papers.ssrn.com/>, Erişim Tarihi: 02.08.2022.
- Günçavdı Öner ve Bayar Ayşe Aylin, "COVID-19 Salgını Sonrasında, Gelir Dağılımında Sürdürülebilir Bir İyileşme için Makroekonomik İstikrar Şart", erişim tarihi 13.10.2022, <https://iktisatvetoplum.com/covid-19-salgini-sonrasinda-gelir-dagiliminda-surdurulebilir-bir-iyilesme-icin-makroekonomik-istikrar-sart-oner-guncavdi-ayse-aylin-bayar/>
- Halişçelik, Ergül (2017). "Yükselen Ekonomilerde Büyümeden Yoksullar da Faydalanyor mu?", *KARATAHTA İş Yazıları Dergisi Sayı: 7/ Nisan 2017 (s: 1-42)*
- Han, J., Meyer, B.D. ve Sullivan, J.X. (2020). "Income and Poverty in the Covid-19 Pandemic", *NBER Working Paper Series*, No. 27729.
- Harmacek, J., Syrovatka, M. ve Duskova, L. (2017). "Pro-poor growth in East Africa", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, (64), 82-93.
- Kakwani, N. and Pernia, E. M. (2000). "What is Pro-Poor Growth?", *Asian Development Review*, 18 (1), 1-16.
- Kakwani, N., Khandker, S. ve Son, H. (2004). "Pro-poor growth: Concepts and measurement with country case studies", *Working Paper*, No. 1. Brasilia, Brazil: International Poverty Centre, UN Development Programme.
- Kılıç, S. (2021). Covid-19 Virüs Salgını Sürecinde Türkiye'de Uygulamaya Konulan Mali Teşvikler; İngiltere, Kanada ve Avustralya ile Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Moyer J.D., Verhagen, W., Mapes, B., Bohl, D.K., Xiong, Y., Yang, V., McNeil, K., Solorzano, J., Irfan, M., Carter, C. ve Hughes, B.B. (2022). "How many people is the COVID-19 pandemic pushing into poverty? - A Long-Term Forecast to 2050 with Alternative Scenarios", *PLoS ONE*, 17 (7), 1-21.
- Özkan, Gizem, (2021). "Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, 8(14)
- Pereira, M. ve Oliveira, A.M. (2020). "Poverty and food insecurity may increase as the threat of COVID-19 spreads", *Public Health Nutrition*, 23 (17), 3236-3240.
- Rambe, R.A, Purmini, P., Armelly, A., Alfansi, L. and Febriani, R.E. (2022). "Efficiency Comparison of Pro-Growth Poverty Reduction Spending before and during the COVID-19 Pandemic: A Study of Regional Governments in Indonesia", *Economies*, 10 (6) 1-14.
- Ravallion, M. and Chen, S. (2003). "Measuring Pro-Poor Growth," *Economics Letters*, 78 (1), 93-99.
- Soyyigit, S. ve Elverdi, S. (2021). "Türkiye'de İBBS Düzey 1 Bölgelerinde Kapsayıcı Büyüme Açısından Yakınsamanın İncelenmesi", *EKOİST Journal of Econometrics and Statistics*, (35), 59-81.
- Sumner, A. (2016). *Global Poverty: Deprivation, Distribution, and Development since the Cold War*, Oxford: Oxford University Press.
- Tran P.B., Hensing, G., Wingfield, T. Atkins, S., Annerstedt, K.S., Kazibwe, J., Tomeny, E., Biermann, O., Thorpe, J., Force, R., Lönnroth, K. (2020). "Income security during public health emergencies: the COVID-19 poverty trap in Vietnam", *BMJ Global Health*, (5), 1-4.
- Wang, X., Xu, L. ve Shang, X. (2014). "China's Pro-Poor Growth: Measurement and Implications", *Journal of Social Service Research*, (40), 520-529.
- Whitehead, M., Taylor-Robinson, D. ve Barr, B. (2021). "Poverty, Health, and Covid-19", *BMJ*, (372), 1-2.

Sağlık Kurumlarında Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi ve Bir Kamu Hastanesi Ameliyathane Uygulaması

Time-Driven Activity-Based Costing Method in Health Institutions and a Public Hospital Operating Room Application

İbrahim YÜKSEL *

ÖZ

Hastane işletmeleri sağlık sektörü içerisinde hem tıbbi hem de idari faaliyetlerin yapıldığı çok çeşitli sağlık hizmeti sunan sağlık kuruluşlarıdır. Sağlık hizmet çeşitliliğinin çok fazla olması maliyet hesaplamalarını oldukça güçleştirmektedir. Buna rağmen, hastane yönetimlerinin sağlık hizmet sürecinde ortaya çıkan sağlık harcamalarını düşürmek için doğru ve güvenilir maliyet hesaplama yöntemine ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca, maliyet hesaplamalarının yanında verimlilik analizleri kapsamında kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığının da tespit edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyet (SDFTM) yöntemi hastane işletmelerinde doğru ve güvenilir maliyet hesaplama yöntemi olmasının yanında sağlık hizmet faaliyetlerindeki atıl kapasiteyi belirlemesi ile hastane yönetimlerine katkı sunabilmektedir. Çalışmanın amacı, SDFTM yönteminin hastanelerde uygulanabilirliğini göstermek ve sağlık hizmet sürecindeki atıl kapasiteyi tespit etmektir. Bu kapsamda, bir kamu hastanesinin ameliyathane bölümünde SDFTM yöntemi uygulanmış ve süreçlerdeki atıl kapasiteler hesaplanmıştır. Sonuç olarak, bu yöntem basit, pratik ve kolay anlaşılır özellikleri sayesinde hastanelerde uygulanabilirliği ile doğru ve güvenilir bir maliyet hesaplama yöntemidir. Bu yöntem sayesinde hastane yönetimleri için oldukça zor olan maliyet hesaplamaları yalnızlaştırılarak kolaylıkla yapılabilecektir.

ANAHTAR KELİMELELER

Hastane İşletmeleri, Maliyet, Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme

ABSTRACT

Hospital enterprises are health institutions that provide a wide range of health services in which both medical and administrative activities are carried out within the health sector. The wide variety of health services makes cost calculations very difficult. Despite this, hospital administrations need an accurate and reliable cost calculation method to reduce health expenditures arising in the health service process. In addition to cost calculations, it is also necessary to determine whether resources are used effectively within the scope of efficiency analysis. In this context, the process-based activity-based costing method (TDABC) can contribute to hospital management by determining the idle capacity in health service activities, as well as being an accurate and reliable cost calculation method in hospital enterprises. The aim of the study is to show the applicability of the TDABC method in hospitals and to determine the idle capacity in the health service process. In this context, the TDABC method was applied in the operating room section of a public hospital and the idle capacities in the processes were calculated. As a result, this method is an accurate and reliable cost calculation method with its applicability in hospitals thanks to its simple, practical and easy-to-understand features. Thanks to this method, cost calculations, which are very difficult for hospital administrations, can be simplified and made easily.

KEYWORDS

Hospitals, Cost, Time-Driven Activity-Based Costing

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
29.07.2022	25.11.2022
Atıf	Yüksel, İ. (2022). Sağlık Kurumlarında Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi ve Bir Kamu Hastanesi Ameliyathane Uygulaması. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 766-780.

GİRİŞ

Sağlık sektörü içinde bulunan işletmeler açısından da maliyet analizleri önem arz etmektedir. Özellikle sağlık hizmeti üreten hastane işletmelerinin karlılıklarını arttırabilmeleri için güçlü bir maliyet muhasebesine ihtiyaçları vardır. Hastane işletmeleri, matriks yapıda organizasyonlar olup üretilen hizmetler çok çeşitlilik gösterir. Her hastaya yapılan muayene ile her hastaya yapılan tedavi hizmeti birbirinden farklı olduğu için hastane işletmeleri açısından maliyet hesaplamak oldukça güçtür. Buna rağmen hastane yönetimleri doğru maliyet analizleri yapmak istemektedir. Bu yüzden, hastane işletmelerinin yapılarına uygun, doğru ve güvenilir maliyet hesaplamaları yapabilen ve kullanıcılar tarafından kolay anlaşılır bir maliyet yöntemleri kullanmaları gerekmektedir.

Ekonomik, çevresel, sosyal ve teknolojik açıdan gelişmeler ve değişimler hem üretim hem de hizmet işletmelerinde imalat, rekabet, karlılık, satış pazarlama sistemleri ile birlikte maliyet sistemlerini de etkilemiştir. Bu etkileşimler ve geleneksel maliyet sisteminin indirekt giderlerin dağıtımında yetersiz kalması nedeniyle yeni arayışlara gidilmiştir. 1980'lerde Kaplan ve Anderson tarafından faaliyet tabanlı maliyet (FTM) yöntemi geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından kurulmasında, uygulanmasında ve güncellenmesinde yaşanan zorluklar nedeniyle FTM eleştirilmeye başlanmıştır. Çalışmalar neticesinde FTM'nin eleştirilen yönlerini ve eksikliklerini giderecek ve aynı zamanda sağladığı yararları devam ettirecek bir sistem olarak SDFTM geliştirilmiştir. SDFTM, zaman ve kapasiteyi dikkate alan, daha güvenilir ve doğru araçlardan biri olarak ortaya çıkmıştır (Kiroğlu ve Atalay, 2014b: 141)

SDFTM yöntemi hastane işletmeleri açısından büyük bir şans olmuştur. Çünkü, hastane işletmelerinde hizmet üretiminde kullanılan kaynak çeşitliliği oldukça fazladır. Bunun yanında, kaynakların sınırsız olmaması kaynakların etkin kullanımının önemini de arttırmıştır. Kaynak tüketimini, planlama ve yönetimini en doğru şekilde yapacak maliyet yönetim yöntemlerinin kullanılması önemlilik arz etmektedir. Sağlık hizmetlerinin çok sayıda ve çeşitli sunulmasından dolayı maliyet ne kadar doğru hesaplanırsa, yöneticilerin alacağı kararlar o kadar isabetli olacaktır. Bu yüzden, hastane yöneticileri, hastanenin sahip olduğu teknik donanım, insan, zaman vb. tüm kaynakların kapasitesini etkin yönetmeyi amaçlamaktadır (Kiroğlu ve Atalay, 2014a: 66) Özellikle bu amacın gerçekleşmesi açısından SDFTM yöntemi hastane işletmelerine önemli katkı sunmaktadır.

Bu çalışma ile, hastane işletmelerinde SDFTM yönteminin kolaylıkla uygulanabilirliğini göstermek ve hastane yönetimlerine maliyet muhasebesi kapsamında sağlık hizmet maliyetlerinin hesaplanması konusunda katkı sunmak amaçlanmaktadır. Bu sayede, sağlık işletmelerinde maliyetlerin ve atıl kapasitesinin daha güvenilir bir şekilde hesaplanması ile birlikte hizmet süreçlerindeki verimlilik daha detaylı irdelenerek maliyetler kontrol altına alınabilecektir.

1. HASTANE İŞLETMELERİNDE MALİYET HESAPLAMA

Sağlık sistemi içerisinde sağlık harcamalarının en önemli payını sektörün lokomotifleri olan hastaneler almaktadır. Hastaneler büyük hacimlerde sağlık hizmeti üreten ve sağlık sistemini domine eden kuruluşlardır. Sağlık harcamalarının önemli bir payını oluşturan hastanelerde maliyet analizlerinin ne kadar önemli olduğu OECD tarafından 2019 yılında yapılan projeksiyon analizinde belirtilmiştir (OECD, 2019: 166). Özellikle, sağlık hizmetlerinin maliyetlerindeki artışla birlikte kamu hastanelerinde fiyatların da hastane işletmeleri tarafından belirlenememesi maliyet analizlerinin önemini daha da arttırmıştır (Kısakürek ve Biçer, 2011: 28).

Hastane yönetimleri sunulan sağlık hizmetleri ile ilgili yaptıkları maliyet analizleri sayesinde maliyetlerin kontrol altına alınması, tedavi ve hizmet kalitesinin artırılması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması gibi konularda daha doğru kararlar alabilmektedir (Kısakürek, 2010: 230). İşte bu noktada, hastane işletmeleri için maliyetlerin kontrol altına alınmasına katkı sunan maliyet hesaplama yöntemlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Hastanelerde sunulan sağlık hizmet sürecinin karmaşık yapıda olması, muayene, teşhis ve tedavilerin her hastada farklılık göstermesi, hizmet üretiminin mal üreten işletmelerde olduğu gibi kitleler halinde olmaması maliyet yönetimini oldukça güçleştirmektedir. Özellikle, maliyet yönetim sistemi geliştirememiş hastane işletmeleri için maliyet hesaplama sorunu büyük önem taşımaktadır (Yaman, 2009: 46).

Hastanelerde sağlık hizmeti maliyeti hesaplanırken, hastane işletmelerinin işlevsel yapısına, ülkenin geri ödemelerine, bilgi ihtiyacı olan yöneticilerin ve dış paydaşların beklentilerine uygun maliyet hesaplama yöntemi uygulanmalıdır. Ayrıca, yöntemin çalışanlar tarafından kolay anlaşılır ve hastane hizmet süreçleri değişikliklerine hızlı cevap verebilir olması gerekmektedir. Hastaneler için uygun olmayan maliyet yöntemlerinin kullanılması hem maliyet analizlerinin hem de verimlilik analizlerinin yanlış yapılmasına sebep olur. Bunun sonucu olarak da hastane yöneticileri hastane ile ilgili yanlış stratejik yatırım kararı alırlar ve hastane ciddi anlamda maddi zarara uğrar. Bu yüzden, hastanelerin pratikte kolay uygulanabilen,

sürdürülebilir, maliyet hesaplamalarını doğru ve güvenilir yapan bir maliyet yöntemine ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu kapsamda, hastanelerin maliyet hesaplama konusunda ihtiyacını karşılayabilen maliyet hesaplama yöntemlerinden biri sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyet (SDFTM) hesaplama yöntemidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde SDFTM yöntemi ile ilgili teorik bilgiler verilmiştir.

2. HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYET YÖNTEMİ

Dünyada yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler işletmelerde üretim, rekabet, pazarlama ve satış faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bunun sonucunda, işletme yöneticilerine karar verme süreçlerinde büyük katkı sunan maliyet yöntemlerinde de değişim ihtiyacı doğmuştur. Mevcut maliyet yöntemlerinin yetersiz kalmasından dolayı daha doğru ve güvenilir maliyet bilgisi sunan yöntem arayışına girilmiştir. Bu kapsamda, 1988'de Kaplan ve Cooper tarafından faaliyet tabanlı maliyetleme (FTM) geliştirilmiştir (Namazi, 2009: 34).

Geleneksel maliyetleme yöntemlerinin yetersizliklerinden dolayı geliştirilen FTM, mali analizlerde işletmelere katkı sunsa da uygulamadaki zorluklardan dolayı başarısız olmuştur (Atalay, 2014:70). FTM yönteminin genel olarak başarısız olmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Yöneticiler ve muhasebe çalışanları için algılanmasının güç olması,
- Her işletmenin yapısına uymaması,
- Sistemin tasarlanması, bakımı ve güncellenmesi maliyetlerinin potansiyel faydalarından fazla olması,
- İşletmelerin karlılığının artırılmasına önemli bir katkı sunmaması, (Namazi, 2016:1012)
- FTM modelini değişen durumlara göre revize etmenin kolay olmaması,
- Kullanılmayan kapasitenin göz ardı edilmesi nedeniyle modelin teorik olarak eksik kalması (Köse ve Ağdeniz, 2017: 142),

Namazi (2016) yaptığı çalışmada geçmiş yıllarda FTM üzerine yapılmış çalışmalarını incelemiştir. Buna göre:

- Nani vd. (1992) yaptıkları araştırmada FTM sisteminin karlılığı arttırmaya yönelik çok az kanıt olduğu için FTM uygulamasını terk eden firmalar olduklarını tespit etmişlerdir.
- Mitchell (1990), çalışmasında FTM yönteminin amprik olarak karlılığı arttırmaya yönelik herhangi bir kanıt sunmadığı sonucuna varmıştır.
- Kennedy ve Affleck-Graves (2001) çalışmalarında FTM'nin şirket ve hissedar değerlerinin artışlarında herhangi bir katkı sunmadığını göstermiştir.
- Abdullah ve Li (2008) Çin Bankası üzerinde yaptıkları çalışmada FTM yönteminin başarısız olduğu sonucuna varmışlardır.
- Babad and Balachandran (1993) ve Homburg (2001) çalışmalarında FTM yönteminde giderleri dağıtımında kullanılan dağıtım anahtarlarının uygun olmamasının yönteminin uygulanmasında büyük engel teşkil olduğunu belirtmişlerdir.
- Roztock and Weistroffer (2005) kesin ve güvenilir muhasebe verilerindeki eksiklik ve belirsizliğin yöntemin uygulanmasında güçlükler yarattığı sonucuna varmışlardır.
- Hormgren (1990) yaptığı çalışmada, giderler ile ilgili dağıtım anahtarlarının belirlenememesinin, uzun mesai saatlerine gereksinim olması, iş yükünü oldukça arttırması vb. sebeplerden dolayı yöntemin başarısız olduğunu tespit etmiştir.

Yapılan çalışmalar sonucu, FTM yönteminin yetersizliğinden dolayı yöntemin revize edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, FTM yönteminin eksiklerini ve uygulamadaki zorluklarını gidermeye yönelik olarak sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyet (SDFTM) yöntemi geliştirilmiştir. 2000'li yılların başında Steven R. Anderson ve Robert S. Kaplan kurdukları ekip ile birlikte SDFTM yöntemini oluşturmuşlar ve yöntemin etkin bir biçimde işletmelerde uygulanmasını başarmışlardır (Kurt, 2018: 56).

SDFTM yöntemi, işletmede yapılan faaliyetler ve bu faaliyetleri gerçekleştiren personelin verimliliği ölçerek yöneticilerin etkin kaynak planlaması yapmalarını sağlamaktadır. SDFTM, FTM' nin güncellenmiş ve gelişmiş versiyonu olarak tanımlanabilmektedir. SDFTM, maliyet hesaplamalarının, faaliyetlerin gerçekleşmesi için gereken zamana dayandırıldığı bir yöntemdir (Kıroğlu ve Atalay, 2014: 69). Bu yöntem, FTM yönteminin karşılaştığı zorlukları ortadan kaldırarak sürdürülebilir, uygulanması ve güncellenmesi kolay bir sistem olarak sunulmaktadır. SDFTM yönteminin kurulumundaki ve sürdürülmesindeki basitliği, her bir kompleks faaliyeti anlamadaki gücü, yararı ve kullanılmayan kapasiteyi açığa çıkarması ile FTM yönteminden ayrılan bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. (Küçüktüfekçi ve Güner, 2014: 216). SDFTM, kaynaklar,

faaliyetler, ürün ve hizmetler arasında sadece zaman maliyet etkenini kullanarak ilişki kurmaktadır. Bu şekilde maliyet analizi, faaliyet analizi, süreç analizi, değer analizi, kalite ve karlılık yönetimini tek bir analizde bütünleştirmektedir (Kıroğlu ve Atalay, 2014 :69).

Bu yöntem özellikle, hastane işletmeleri gibi karmaşık hizmet organizasyon yapısına sahip işletmeler için yeni maliyet hesaplama modeli olarak fırsat olmuştur (Atalay, 2014: 73). Hastane işletmeleri çok çeşitli ve birbirinden farklı tıbbi bölümler ile klinik ve destek hizmet birimlerinden oluşan organizasyonlardır. Bir hizmet işletmesi olan hastanelerde endirekt maliyetler, üretim işletmelerindeki direkt malzeme ve direkt işçilik gibi giderlerden ayrıldığı için maliyet hesaplama yöntemleri diğer işletmelerden farklılık göstermektedir (Önder,2020: 111).Hastaneler için maliyet yönetimi karmaşık bir alandır. Bu alanda başarılı olmayı sağlayan verimlilik unsurunun da anahtarı etkin bir girdi tahminlemesine bağlıdır. Bu tahminleri yapabilmek için etkin şekilde çalışan bir maliyet muhasebesi sistemine ihtiyaç duyulmaktadır (Güngör ve Keskin, 2020: 51). Böyle bir talebin olması ve hastane işletmesinde çok çeşitli faaliyetler ile sağlık hizmetinin sunulmasının neden olduğu maliyet hesaplama zorluğu SDFTM yöntemine duyulan ihtiyacı körüklemiştir (Önder, 2020: 111).

Hastanelerde SDFTM, katma değeri olmayan süreçleri ortadan kaldırarak kaynak kullanım kapasitesini arttırdığı, sağlık hizmet sürecindeki faaliyetleri yalınlaştırarak süreçler ile klinik becerileri eşleştirdiği ve doğru maliyet hesaplaması sağladığı için değer katan fırsatlar sunmaktadır. Hastanelerde muhasebe ve finans yöneticileri, idari yöneticiler, hekimler ve diğer sağlık personelleri bu yöntemin bir paydaşı olduğu için sağlık profesyonelleri arasında bir köprü kurmuştur. Birlikte süreç haritaları oluşturulmakta, zaman tahminleri yapılmakta, hasta tedavi döngü maliyetleri hesaplanmaktadır. SDFTM, hastane işletmesinde ortak bir anlayış ortaya çıkardığı için bir bilgi platformu inşa etmektedir (Kıroğlu ve Atalay, 2014 :69).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sağlık sektörü alanında son yıllarda rekabetin ve girdi fiyatlarının artması ile birlikte sağlık hizmet maliyetlerinde önemli artışlar yaşanmaktadır. Bu yüzden, hastane yönetimleri tarafından maliyet artışlarının kontrol altına alınabilmesi için mali analizlerin yapılması oldukça önemlidir. Bunun için sağlık hizmet maliyetleri ile atıl kapasitenin doğru ve eksiksiz hesaplanması gerekmektedir. Özellikle, hastane işletmelerinin genel yapısı gereği sağlık hizmet çeşitliliğinin çok fazla olması, sunulan muayene ve tedavi hizmetlerinin hastadan hastaya farklılık göstermesi maliyet hesaplamalarını oldukça güçleştirmektedir. Bu yüzden, maliyet içinde önemli bir paya sahip olan endirekt maliyetlerin gerçekçi tespitini, dağıtımını sağlayan ve uygulamada pratik olan maliyet hesaplama yöntemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, SDFTM yöntemi, maliyet hesaplamalarını zaman esaslı temelinde gerçekleştirerek atıl kapasiteyi de hesaplamak amacı ile geliştirilen ve pratikte kolaylıkla uygulanabilen özelliği ile hastane işletmeleri için uygun bir maliyet hesaplama yöntemidir. Araştırmanın amacı SDFTM yönteminin hastane işletmelerinde uygulanabilirliğini göstermek ve hastane yönetimlerine bu yöntemin uygulanması konusunda ışık tutmaktır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Hastane işletmelerinde sağlık hizmetleri poliklinik, klinik, yoğun bakım, ameliyathane birimlerinin yanında bu birimlere sağlık hizmet desteği sağlayan laboratuvar, radyoloji vb. tanı merkezlerinde sunulmaktadır. Her birimde sunulan sağlık hizmetleri çeşitli olmakla birlikte; hizmet süreçlerinde gerçekleştirilen faaliyetler birimden birime farklılık göstermektedir. Bu kapsamda, araştırmada örneklem olarak sağlık hizmet birimleri arasından ameliyathane alınmıştır. Ameliyathane biriminde genel cerrahi, ortopedi, üroloji vb. cerrahi bölümler, anestezi bölümü ile birlikte hizmet sunmaktadır. Toplamda 12 bölüm ameliyathanede cerrahi işlem hizmeti vermektedir. Cerrahi bölümlerin tıbbi işlem ve tedaviler kapsamındaki faaliyetleri birbirinden farklı olduğu için örneklem olarak genel cerrahi bölümü seçilmiştir. Araştırma, İzmir ilindeki bir kamu üniversite hastanesinin ameliyathane biriminde uygulanmıştır. Araştırma kapsamında ameliyathanede gerçekleşen tıbbi faaliyetler ve bu faaliyetler ile ilgili veriler hastane yöneticileri ile görüşülerek elde edilmiştir. Ayrıca, araştırmada kullanılan giderler, hasta sayısı ve ameliyathane süreçleri ile ilgili veriler 2022 Ocak ayına ait olup; ilgili döneme ait veriler üzerinden SDFTM yöntemi kullanılarak maliyet hesaplamaları yapılmıştır. Bu çalışma için Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 25.05.2022 tarihli ve 2022/19-08 sayılı araştırma izni alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada maliyet hesaplama yöntemlerinden sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyet yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem kapsamında aşağıdaki adımlar sıra ile uygulanmıştır.

1. Hastane işletmenin ameliyathane birimine ait faaliyet merkezleri, alt faaliyetleri ve gerçekleşme sürelerinin belirlenmesi
2. Faaliyet merkezlerine ait maliyetlerin hesaplanması
3. Faaliyet merkezlerinin pratik kapasitesinin hesaplanması
4. Pratik kapasitenin faaliyet merkezinin toplam maliyetine bölünmesi ile birim maliyetin hesaplanması
5. Birim süre maliyetleri ile faaliyetin gerçekleşme süresinin çarpılması ile gerçekleşen maliyetlerin hesaplanması
6. Faaliyet maliyetlerinin maliyet objelerine (hastalara) yüklenmesi.

Maliyetlerin hesaplanmasının yanında pratik ve gerçekleşen kapasiteler karşılaştırılarak sağlık hizmet sürecindeki faaliyetlerin atıl kapasiteleri de hesaplanmıştır.

3.4. Araştırmanın Uygulanması

Araştırmanın uygulama aşamasında öncelikle ameliyathane biriminin sağlık hizmet süreçlerini analiz etmek ve iş akışlarını belirlemek amacıyla ameliyathane yöneticisi ve sorumlu hemşiresi ile görüşülmüştür. Özellikle, genel cerrahi hastaları ile ilgili ameliyathane dış ve iç süreçleri tetkik edilmiş, sağlık hizmetleri ile ilgili faaliyet merkezleri ve alt faaliyetleri belirlenmiştir. Alt faaliyetlere ilişkin süre (zaman) bilgileri ameliyathane personeli, hemşire, hekim, tıbbi sekreter ve yöneticilerden alınmıştır. Ameliyathane birimine ait maliyet, gider ve hasta sayısı verileri hastanenin performans yönetim birimi ile medikal muhasebe birimlerinden alınmıştır.

Süreç analizi ve iş akışı belirleme aşaması sonucunda belirlenen faaliyet merkezi ve alt faaliyetleri ile ilgili veriler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Ameliyathane Faaliyet Merkezleri ve Alt Faaliyetler

Faaliyet Merkezi (FM)	Alt Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi(dk.)	Faaliyet Sayısı
FM ₁ - Hastanın klinikten ameliyathaneye getirilmesi.	FM _{1.1} -Personel tarafından sedyenin, yeşil önlük ve ameliyathane örtüsünün hazırlanması	5	262
	FM _{1.2} -Sedye ve diğer malzemeler ile kliniğe gidilmesi	10	262
	FM _{1.3} -Hastanın klinikte hazırlanması	5	262
	FM _{1.4} -Klinik sekreteri ve hemşiresine hasta transfer bilgilerinin verilmesi ve hasta dosyasının teslim alınması	5	262
	FM _{1.5} -Hastanın ameliyathaneye getirilmesi ve dosyası ile birlikte ilgili ameliyathane iç personeline teslim edilmesi	10	262
FM ₂ – Hastanın ameliyathanede kayıt ve kabul sürecinin tamamlanması	FM _{2.1} -Hastanın enformasyon sistemi üzerinden ameliyathaneye naklinin yapılması	2	262
	FM _{2.2} - Hasta dosyasının kontrolü	3	262
	FM _{2.3} -Ameliyat öncesi ve sonrası hasta transfer formlarının düzenlenmesi	3	262
	FM _{2.4} -Cerrahi işlem sürecinde hastaya yapılan işlemlerin enformasyon sistemine kaydının yapılması	10	262
	FM _{2.5} -Cerrahi işlem sonucunda ortaya çıkan patoloji materyallerinin kayıt altına alınması	2	262
	FM _{2.6} .Hastaya ait ameliyathane evraklarının (anestezi formu, transfer fişi vb.) dosyalanarak arşive kaldırılması	10	262
	FM _{2.7} -Hasta yakını bilgilendirme panosuna gerekli hasta bilgilerinin kaydedilmesi.	2	262
FM ₃ - Cerrahi işlemlerin yapılması	FM _{3.1} - Hekim ile hasta görüşmesi ve doğru kimliklendirme işleminin yapılması.	3	262
	FM _{3.2} - Cerrahi işlem ile ilgili malzemelerin hazırlanması	15	262
	FM _{3.3} - Ameliyathane salonunun temizlenmesi	20	262
	FM _{3.4} - Hastanın ameliyathane salonuna transfer edilmesi	2	262
	FM _{3.5} - Cerrahi işlemin yapılması	177*	262

	FM _{3.6} - Cerrahi işlem sonucunda ortaya çıkan patoloji materyalinin gönderilmesi	15	262
	FM _{3.7} - Cerrahi işlem ile ilgili formların doldurularak sekreterliğe teslim edilmesi	10	262
	FM _{3.8} - Cerrahi işlem ile ilgili kodlama ve tıbbi bilgilerin enformasyon sistemine kaydedilmesi	10	262
FM ₄ - Anestezi İşlemleri	FM _{4.1} -Hastanın anestezi muayene formunun incelenmesi	3	262
	FM _{4.2} -Anestezi doktorunun hasta ile görüşmesi	3	262
	FM _{4.3} -Hastanın ilgili anestezi cihazlarına bağlanması	10	262
	FM _{4.4} -Hastaya anestezi verilmesi ve hastanın uyutulması	5	262
	FM _{4.5} -Cerrahi işlem süresince hasta takibi	177*	262
	FM _{4.6} -Hastanın anestezi cihazlarından ayrılması	5	262
	FM _{4.7} -Hastaya it ilgili anestezi formlarının doldurulması	10	262
FM ₅ - Hasta uyandırma (derlenme)	FM _{5.1} -Hastanın cerrahi işlem sonucunda derlenme ünitesine transfer edilmesi	5	262
	FM _{5.2} -Hastanın takibinin (monitör, nabız – tansiyon – ateş vb.) yapılması ve kayıt altına alınması	120	262
	FM _{5.3} -Anestezi hekimi tarafından hastanın kontrol edilerek kliniğe devrine karar verilmesi	5	262
	FM _{5.4} -Hastanın uyandırılması	2	262
FM ₆ - Hastanın yatış yaptığı kliniğe transfer edilmesi	FM _{6.1} -Hasta dosyasının hazırlanması	3	262
	FM _{6.2} -Hastanın ilgili kliniğe personel tarafından götürülmesi	10	262
	FM _{6.3} -Hastanın klinikte güvenli bir şekilde yatağına alınması ve hemşirelere teslim edilmesi	5	262

*Hastaya göre değişkenlik göstermektedir. Ortalama süre alınmıştır.

Hastane performans yönetim biriminde her bölümün maliyet tablosu kayıt altında tutulmaktadır. Maliyet tablosunda bölümlere ait poliklinik, klinik, yoğun bakım ve ameliyathane birimlerinin giderleri detaylı olarak bulunmaktadır. Genel Cerrahi bölümüne ait 2022 Ocak ayı genel üretim giderleri 173.383,00 TL'dir. Toplam genel üretim gideri, alt faaliyetlerin toplam süreleri üzerinden faaliyet merkezlerine dağıtılarak faaliyet merkezlerinin endirekt maliyetleri hesaplanmış ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Faaliyet Merkezlerine Ait Endirekt Maliyetler

FAALİYET MERKEZİ	TOPLAM SÜRE (dk./hasta)	DAĞITIM ORANI	MALİYET (TL)
FM ₁	35	0,0514	8.911,89
FM ₂	32	0,0469	8.131,66
FM ₃	252	0,3695	64.065,02
FM ₄	213	0,3123	54.147,51
FM ₅	132	0,1935	33.549,61
FM ₆	18	0,0264	4.577,31
TOPLAM	682	1,00	173.383,00

SDFTM yönteminin uygulanmasının üçüncü adımında ise faaliyet merkezlerinin pratik kapasitelerinin hesaplanması için gerekli olan aktif çalışan sayısı ve çalışma süreleri hastane yöneticilerinden alınmıştır. Bu verilere göre, faaliyet merkezlerinin pratik kapasiteleri hesaplanmıştır. Bundan sonra ise, dördüncü aşamada, faaliyet merkezi maliyetinin pratik kapasiteye bölünmesi ile birim kapasite maliyetine ulaşılmıştır. Pratik kapasite ile birim kapasite maliyetinin tespitine yönelik yapılan hesaplamalar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: SDFTM Yöntemine Göre Pratik Kapasite ile Birim Kapasite Maliyetinin Tespiti

	FM ₁	FM ₂	FM ₃	FM ₄	FM ₅	FM ₆
Faaliyet Merkezinin Maliyeti(TL)	8.911,89	8.131,66	64.065,02	54.147,51	33.549,61	4.577,31
Aktif Çalışan Sayısı	1	2	8	10	4	1
Aylık Çalışılan Gün	21	21	21	21	21	21
Birim Günlük Net Çalışma Saati(mola hariç)	8	8	8	8	8	8
Birim Aylık Çalışma saati	168	168	168	168	168	168
Birim Aylık Çalışma süresi(dk.)	10080	10080	10080	10080	10080	10080
Toplam Aylık Çalışma Süresi (Pratik Kapasite)	10080	20160	80640	100800	40320	10080
Birim Kapasite Maliyeti(TL/dk.)	0,88	0,40	0,79	0,54	0,83	0,45

SDFTM sürecinin beşinci aşamasında, faaliyetlerin toplam maliyetleri hesaplanmıştır. Birim faaliyet süreleri ve zaman etken sayısı olan hasta sayıları Tablo 1’de verilmişti. Birim kapasite maliyetleri ise hesaplanarak Tablo 3’de belirtilmişti. Bu veriler üzerinden (1) nolu formül kullanılarak toplam faaliyet maliyetleri hesaplanmış ve detaylı olarak tablolar 4,5,6,7,8,9 ‘da verilmiştir.

Toplam Faaliyet Maliyeti = (Birim Kapasite Maliyeti x Birim Faaliyet Süresi) x Zaman Etkeni Sayısı.....(3.1.)

Tablo 4: FM₁’e Ait Alt Faaliyetlerin Maliyetleri

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dk./hasta sayısı)	Birim Kapasite Maliyeti (TL/dk.)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/ hasta sayısı)*	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dk.)**	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
FM _{1.1} - Personel tarafından sedyenin, yeşil önlük ve ameliyathane örtüsünün hazırlanması	5	0,88	4,40	Hasta sayısı	262	1310	1.152,80
FM _{1.2} - Sedye ve diğer malzemeler ile kliniğe gidilmesi	10	0,88	8,80	Hasta sayısı	262	2620	2.305,60
FM _{1.3} - Hastanın klinikte hazırlanması	5	0,88	4,40	Hasta sayısı	262	1310	1.152,80
FM _{1.4} - Klinik sekreteri ve hemşiresine hasta transfer bilgilerinin verilmesi hasta dosyasının teslim alınması.	5	0,88	4,40	Hasta sayısı	262	1310	1.152,80
FM _{1.5} - Hastanın ameliyathane getirilmesi ve dosyası ile birlikte ilgili ameliyathane iç personeline teslim edilmesi.	10	0,88	8,80	Hasta sayısı	262	2620	2.305,60
Toplam Kullanılan Kapasite						9170	8.069,60
Pratik Kapasite						10080	8.911,89
Atıl Kapasite						%10	%10

* Birim Maliyet Yükleme Oranı = (Birim Faaliyet Süresi) x (Birim Süre Maliyeti)

**Toplam Tüketilen Süre (dk.) = (Birim Faaliyet Süresi) x (Zaman Etkeni Miktarı)

Tablo 4'te yapılan hesaplamalara göre, *hastanın klinikten ameliyathaneye getirilmesi (FM₁)*'nin toplam maliyeti 8.069,60 TL'dir. Bu faaliyet merkezi için belirtilen pratik kapasite 10080 dakika olmasına rağmen, gerçekleşen kapasite 9170 dakika çıkmıştır. Buna göre, bu faaliyet kapsamında %10 oranında atıl kapasite oluşmuştur. Pratikte hesaplanan faaliyet maliyeti ile gerçekleşen maliyet arasında 842,29 TL'lik bir fark ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: FM₂'e Ait Alt Faaliyetlerin Maliyetleri

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dk./hasta sayısı)	Birim Kapasite Maliyeti (TL/dk.)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/hasta sayısı)	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dk.)	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
FM _{2.1} - Hastanın enformasyon sistemi üzerinden ameliyathaneye naklinin yapılması.	2	0,40	0,80	Hasta sayısı	262	524	209,60
FM _{2.2} - Hasta dosyasının kontrolü	3	0,40	1,20	Hasta sayısı	262	786	314,40
FM _{2.3} Ameliyat öncesi ve sonrası hasta transfer formlarının düzenlenmesi.	3	0,40	1,20	Hasta sayısı	262	786	314,40
FM _{2.4} - Cerrahi işlem sürecinde hastaya yapılan işlemlerin enformasyon sistemine kaydının yapılması.	10	0,40	4,00	Hasta sayısı	262	2620	1048,00
FM _{2.5} - Cerrahi işlem sonucunda ortaya çıkan patoloji materyallerinin kayıt altına alınması.	2	0,40	0,80	Hasta sayısı	262	524	209,60
FM _{2.6} Hastaya ait ameliyathane evraklarının(anestezi formu, transfer fişi vb.) dosyalanarak arşive kaldırılması.	10	0,40	4,00	Hasta sayısı	262	2620	1.048,00
FM _{2.7} -Hasta yakını bilgilendirme panosuna gerekli hasta bilgilerinin kaydedilmesi.	2	0,40	0,80	Hasta sayısı	262	524	209,60
Toplam Kullanılan Kapasite						8384	3.353,60
Pratik Kapasite						20160	8.131,66
Atıl Kapasite						%59	%59

Hastanın ameliyathanede kayıt ve kabul sürecinin tamamlanması (FM₂) faaliyet merkezi ile ilgili hesaplanan pratik ve gerçekleşen kapasiteler Tablo 5'te verilmiştir. Buna göre, pratikte belirlenen kapasite 20160 dakika olmasına karşın, gerçekleşen kapasite 8384 dakika; pratikte hesaplanan maliyet 8.131,66 TL hesaplanmasına rağmen gerçekleşen maliyet 3.353,60 TL bulunmuştur. Bu verilere göre ise atıl kapasite %59 ile yüksek bir oran çıkmıştır. Bu yüzden, bu faaliyet sürecinin hastane yönetimi tarafından verimlilik açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 6: FM₃'e Ait Alt Faaliyetlerin Maliyetleri

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dk./hasta sayısı)	Birim Kapasite Maliyeti (TL/dk.)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/ hasta sayısı)	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dk.)	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
FM _{3,1} - Hekim ile hasta görüşmesi ve doğru kimliklendime işleminin yapılması.	3	0,79	2,37	Hasta sayısı	262	786	620,94
FM _{3,2} - Cerrahi işlem ile ilgili malzemelerin hazırlanması	15	0,79	11,85	Hasta sayısı	262	3930	3.104,70
FM _{3,3} - Ameliyathane salonunun temizlenmesi.	20	0,79	15,8	Hasta sayısı	262	5240	4.139,60
FM _{3,4} - Hastanın ameliyathane salona transfer edilmesi	2	0,79	1,58	Hasta sayısı	262	524	413,96
FM _{3,5} - Cerrahi işlemin yapılması.	177*	0,79	139,83	Hasta sayısı	262	46374	36.635,46
FM _{3,6} - Cerrahi işlem sonucunda ortaya çıkan patoloji materyalinin gönderilmesi.	15	0,79	11,85	Hasta sayısı	262	3930	3.104,70
FM _{3,7} - Cerrahi işlem ile ilgili formların doldurularak sekreterliğe teslim edilmesi	10	0,79	7,9	Hasta sayısı	262	2620	2.069,80
FM _{3,8} - Cerrahi işlem ile ilgili kodlama ve tıbbi bilgilerin enformasyon sistemine kaydedilmesi.	10	0,79	7,9	Hasta sayısı	262	2620	2.069,80
Toplam Kullanılan Kapasite						66024	52.158,96
Pratik Kapasite						80640	64.065,02
Atıl Kapasite						%19	%19

* Hastaya göre değişkenlik göstermektedir. Ortalama süre alınmıştır.

Ameliyathane süreçlerinde önemli bir paya sahip olan, *cerrahi işlemlerin yapılması (FM₃)* faaliyet merkezinin pratik kapasitesi 80640 dakika, gerçekleşen kapasite ise 66024 dakika olarak bulunmuş ve Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre, bu faaliyet ile ilgili maliyet hesaplamalarına göre pratik ve gerçekleşen maliyetler arasında 11.906,06 TL'lik fark oluşmuştur. Atıl kapasite %19 olarak hesaplanmıştır. Cerrahi işlem faaliyetinin ilgili dönem için yüzde 81 kapasite ile yürütüldüğü ortaya çıkmıştır.

Tablo 7: FM₄'e Ait Alt Faaliyetlerin Maliyetleri

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dk./hasta sayısı)	Birim Kapasite Maliyeti (TL/ dk.)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/ hasta sayısı)	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dk.)	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
FM4.1 - Hastanın anestezi muayene formunun incelenmesi.	3	0,54	1,62	Hasta sayısı	262	786	424,44
FM4.2 - Anestezi doktorunun hasta ile görüşmesi.	3	0,54	1,62	Hasta sayısı	262	786	424,44
FM4.3 - Hastanın ilgili anestezi cihazlarına bağlanması.	10	0,54	5,4	Hasta sayısı	262	2620	1.414,80
FM4.4 - Hastaya anestezi verilmesi ve hastanın uyutulması	5	0,54	2,7	Hasta sayısı	262	1310	707,40
FM4.5 - Cerrahi işlem süresince hasta takibi	177*	0,54	95,58	Hasta sayısı	262	46374	25.041,96
FM4.6 – Hastanın anestezi cihazlarından ayrılması	5	0,54	2,7	Hasta sayısı	262	1310	707,40
FM4.7 - Hastaya it ilgili anestezi formlarının doldurulması.	10	0,54	5,4	Hasta sayısı	262	2620	1.414,80
Toplam Kullanılan Kapasite						55806	30.135,24
Pratik Kapasite						100800	54.147,51
Atıl Kapasite						%45	%45

*Hastaya göre değişkenlik göstermektedir. Ortalama süre alınmıştır.

Ameliyathane süreçlerinde diğer önemli bir paya sahip faaliyet *anestezi işlemleri (FM₄)*'dir. Bu faaliyet merkezi ile ilgili pratik ve gerçekleşen kapasite verileri Tablo 7'de verilmiştir. Buna göre, pratik kapasite 100800 dakika olmasına rağmen, gerçekleşen kapasite 55806 dakika olarak hesaplanmıştır. Maliyet verileri ise, pratik kapasiteye göre maliyet 54.147,51 TL iken, gerçekleşen kapasiteye göre 30.135,24 TL bulunmuştur. Bu faaliyetin atıl kapasite oranı %45 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 8: FM₅'e Ait Alt Faaliyetlerin Maliyetleri

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dk./hasta sayısı)	Birim Kapasite Maliyeti (TL/dk.)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/ hasta sayısı)	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dk.)	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
FM5.1 - Hastanın cerrahi işlem sonucunda derlenme ünitesine transfer edilmesi	5	1,66	8,3	Hasta sayısı	262	1310	1.087,30
FM5.2 - Hastanın takibinin (monitör, nabız – tansiyon – ateş vb.) yapılması ve kayıt altına alınması	120	1,66	199,2	Hasta sayısı	262	31440	26.095,20
FM5.3 - Anestezi hekimi tarafından hastanın kontrol edilerek kliniğe devrine karar verilmesi	5	1,66	8,3	Hasta sayısı	262	1310	1.087,30
FM5.4 - Hastanın uyandırılması.	2	1,66	3,32	Hasta sayısı	262	524	434,92
Toplam Kullanılan Kapasite						34584	28.704,72
Pratik Kapasite						40320	33.549,61
Atıl Kapasite						%15	%15

Tablo 8'teki verilere göre hasta uyandırma (FM₅) faaliyet merkezinin pratik kapasitesi 40320 dakika olmasına karşın, gerçekleşen kapasite 34584 dakika bulunmuştur. Buna göre, atıl kapasite bu faaliyet merkezi için %15 olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 9: FM₆'e Ait Alt Faaliyetlerin Maliyetleri

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dk./hasta sayısı)	Birim Kapasite Maliyeti (TL/dk.)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/ hasta sayısı)	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dk.)	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
FM _{6.1} - Hasta dosyasının hazırlanması	3	0,45	1,35	Hasta sayısı	262	786	353,7
FM _{6.2} - Hastanın ilgili kliniğe personel tarafından götürülmesi.	10	0,45	4,50	Hasta sayısı	262	2620	1179
FM _{6.3} - Hastanın klinikte güvenli bir şekilde yatağına alınması ve hemşirelere teslim edilmesi.	5	0,45	2,25	Hasta sayısı	262	1310	589,5
FM _{6.1} - Hasta dosyasının hazırlanması	3	0,45	1,35	Hasta sayısı	262	786	353,7
Toplam Kullanılan Kapasite						5502	2475,9
Pratik Kapasite						10080	4577,31
Atıl Kapasite						%45	%45

Faaliyet merkezlerinin sonucusu olan *hastanın yatış yaptığı kliniğe transfer edilmesi (FM₆)*'ne ait veriler Tablo 9'daki verilmiştir. Buna göre, faaliyet merkezinin atıl kapasitesi %45 olarak hesaplanmıştır.

SDFTM yönteminin son aşaması olan altıncı adımda faaliyet merkezlerinde oluşan maliyetlerin, hastaya (maliyet objesi) yansıtılmasıdır. Burada, her faaliyet maliyetinin birim maliyet yükleme oranı ile maliyet sürücü miktarını çarpılır ve hastaya yüklenen maliyet bulunur. Hastalara maliyet yüklenmesi ile ilgili FM₁ faaliyet merkezine ait örnek hesaplama Tablo 10'da verilmiş ve tüm faaliyet merkezlerinin hasta maliyet yükleme işlemi bu şekilde yapılmıştır. Faaliyet merkezlerinde oluşan maliyetlerin hastaya yüklenmesi sonucunda oluşan maliyet tablosu ise Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 10: FM₁ Merkezine Ait Hasta Maliyeti Hesaplaması

Faaliyetler	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL / hasta sayısı) (1)	Maliyet Sürücüsü (Hasta Sayısı) (2)	Yüklenen Hasta Maliyeti (TL)= (1)*(2)
FM _{1.1} - Personel tarafından sedyenin, yeşil önlük ve ameliyathane örtüsünün hazırlanması	4,40	1	4,40
FM _{1.2} - Sedye ve diğer malzemeler ile kliniğe gidilmesi	8,80	1	8,80
FM _{1.3} - Hastanın klinikte hazırlanması	4,40	1	4,40
FM _{1.4} - Klinik sekreteri ve hemşiresine hasta transfer bilgilerinin verilmesi hasta dosyasının teslim alınması.	4,40	1	4,40
FM _{1.5} - Hastanın ameliyathane getirilmesi ve dosyası ile birlikte ilgili ameliyathane iç personeline teslim edilmesi.	8,80	1	8,80
Toplam			30,80

Tablo 11: Maliyetlerin Hastaya (Maliyet Objesi) Yüklenmesi

Faaliyet Merkezleri	Maliyet (TL)
FM ₁ - Hastanın klinikten ameliyathaneye getirilmesi.	30,80
FM ₂ – Hastanın ameliyathanede kayıt ve kabul sürecinin tamamlanması	12,80
FM ₃ - Cerrahi işlemlerin yapılması	199,08
FM ₄ - Anestezi İşlemleri	115,02
FM ₅ - Hasta uyandırma (derlenme)	109,56
FM ₆ - Hastanın yatış yaptığı kliniğe transfer edilmesi	9,45
Toplam	476,71

Tablo 11'deki verilere göre, bir hasta için hesaplanan endirekt maliyet tutarı 476,71 TL'dir. Böylece, endirekt maliyetin hasta maliyeti içindeki tutarı SDFTM yöntemi ile hesaplanmıştır. Bundan sonraki aşamada direkt personel ve tıbbi ürün tutarları da belirlenerek hasta toplam maliyeti bulunmaktadır. Örnek olarak tiroidektomi ameliyatı olan hasta alınmış ve bununla ilgili hasta maliyeti hesaplama örneği Tablo 12' de verilmiştir. Direkt personel ile tıbbi ürün maliyet unsurlarına ait verilere hastane performans biriminden ulaşılmıştır.

Tablo 12: Hasta Maliyeti (Tiroidektomi Ameliyatı)

Maliyet Unsurları	Tutar(TL)
Direkt Personel	273,14
Tıbbi ürün (ilaç, tıbbi malzeme, kan ve kan ürünleri)	673,93
Endirekt Maliyetler	476,71
Toplam	1.423,78

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde, hastane işletmeleri tarafından uygulanan veya uygulanmaya çalışılan maliyet hesaplama yöntemlerinin yanında bu yöntemler üzerine yapılmış akademik çalışmalar da mevcuttur. Bunlar, geleneksel maliyetleme, maliyetlerin ücretlere oranı ve faaliyet tabanlı maliyetleme (FTM) yöntemleridir. Bu yöntemler genel olarak değerlendirildiğinde geleneksel ve maliyetlerin ücretlere oranı yöntemleri uygulamada kolay olmasına rağmen doğru maliyet sonuçları vermemektedir (Carroll ve Lord, 2016: 4). Faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi ise veri toplama yükünün fazla olması ve verilerin sürekli güncellenme gereksiniminin olması sebebiyle pratikte uygulanması güç olmakla birlikte iş yükünü de oldukça arttırmaktadır. Özellikle, faaliyetlerin belirlenmesinin yanında bu faaliyetler ile ilişkili dağıtım anahtarlarının belirlenmesi ve güncellenmesi hastane işletmeleri gibi hizmet çeşitliğinin fazla olduğu işletmelerde uygulanması kolay olmamaktadır. Bu yüzden, süreçte FTM hem pahalı hem de zor bir yöntem olmasından dolayı işletmelerde olduğu gibi hastane işletmelerinde de uygulanması devam etmemiştir (Çankaya ve Aygün, 2006:98). Bundan sonra, FTM 'nin getirdiği zorlukları aşmak ve pratikte uygulanabilirliği daha kolay maliyetleme yöntemi olarak sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyet (SDFTM) yöntemi geliştirilmiştir. Bu yöntem ile FTM'nin karmaşık yapısı yalınlaştırılarak SDFTM'nin etkinliği ve uygulanabilirliği artırılmıştır (Carroll ve Lord, 2016: 4). Böylece, hastane işletmeleri gibi karmaşık yapıda olan organizasyonlar için de yeni bir maliyetleme modeli olarak fırsat yaratmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada SDFTM yönteminin hastane işletmelerinde de uygulanabilirliğini göstermek amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada bir kamu hastanesinin ameliyathane bölümünde SDFTM yöntemi uygulanarak maliyet hesaplaması yapılmıştır. Uygulama örneğinde tıbbi bölümlerden Genel Cerrahi bölümü alınmış ve tiroidektomi ameliyatı olmuş bir hastanın maliyet hesaplaması örnek olarak yapılmıştır.

Çalışmanın uygulama aşamasında SDFTM yönteminin uygulanabilmesi için ameliyat süreçleri analiz edilmiş ve altı faaliyet merkezi ile bunlara ait alt faaliyetler belirlenmiştir. Bu faaliyetler ile ilgili indirekt maliyetler belirlendikten sonra SDFTM yöntemi aşama aşama uygulanmıştır. Ameliyathane süreçlerini değerlendirdiğimizde, en yoğun faaliyet merkezinin cerrahi ve anestezi işlemleri olduğu görülmektedir. Bu süreçlerin hastadan hastaya değişkenlik göstermesine rağmen kapasite bazında değerlendirildiğinde en fazla süreyi cerrahi işlemler faaliyeti almaktadır. En az süre alan faaliyet ise hastanın ameliyat sonrası kliniğe götürülmesidir.

SDFTM yönteminde maliyet hesaplamasının yanında süreçlerde ortaya çıkan atıl kapasite de belirlenebilmektedir. Hastane yönetimleri SDFTM yöntemi sonucunda ortaya çıkan atıl kapasite sonuçlarını verimlilik analizi kapsamında değerlendirerek kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlayabilmektedirler. Çalışmada çıkan sonuçlara göre faaliyetlerin atıl kapasiteleri ve gerçekleşen maliyetleri Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: Faaliyetlerin Atıl Kapasite Oranı ve Gerçekleşen Maliyetleri

Faaliyetler	Atıl Kapasite	Maliyet(TL)
Hastanın klinikten ameliyathaneye getirilmesi (FM ₁)	%10	8.069,60
Hastanın ameliyathanede kayıt ve kabul sürecinin tamamlanması (FM ₂)	%59	3.353,60
Cerrahi işlemlerin yapılması (FM ₃)	%19	52.158,96
Anestezi işlemleri (FM ₄)	%45	30.145,24
Hasta uyandırma (FM ₅)	%15	28.704,72
Hastanın yatış yaptığı kliniğe transfer edilmesi (FM ₆)	%45	2.475,90

Buna göre, atıl kapasitenin en yüksek olduğu faaliyet *hastanın ameliyathanede kayıt ve kabul sürecinin tamamlanması* olarak ortaya çıkmıştır. Bu faaliyet konusunda hastane yönetimi tekrar değerlendirme yaparak burada kullanılan kaynakları daha etkin ve verimli kullanılması konusunda süreçleri tekrar gözden geçirebilir ya da başka alanlara yönlendirebilir. Örneğin, personel kaynağı iş yoğunluğuna göre başka bir birimde belirli bir süre değerlendirilebilir. Bunun dışında, *anestezi işlemleri ve hastanın yatış yaptığı kliniğe transfer edilmesi* faaliyetlerinin de atıl kapasitelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu iki faaliyet karşılaştırıldığında anestezi işlemlerini tıbbi faaliyet, diğerinin ise idari faaliyet olarak tanımlayabiliriz. Burada hasta yönetimleri süreçleri ne kadar analiz etse dahi atıl kapasiteyi azaltma konusunda tıbbi faaliyetlerde, idari faaliyetlere göre daha fazla zorlanmaktadırlar. Çünkü, sağlık söz konusu olduğunda kaynak tasarrufu yapmak biraz daha güçleşmektedir. Bu yüzden, hastane yönetimlerinin verimlilik analizi konusunda tıbbi faaliyetler de daha hassas olmaları gerekmektedir.

SONUÇ

Günümüzde hastane işletmeleri için sağlık harcamalarını kontrol altına almak için maliyet hesaplamalarının yanında verimlilik analizlerinin yapılması oldukça önem kazanmıştır. Sağlık hizmet süreçlerinde ortaya çıkan atıl kapasitelerinin ölçülerek kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasının sağlanması hastane yönetimlerince mali ve finansal analizlerde önemli katkı sunmaktadır. Bu sayede yönetimler daha doğru stratejik kararlar alabilmektedirler.

Hastane işletmelerinde bilindiği üzere çok çeşitli sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Bu çeşitlilik aynı zamanda sağlık hizmet sürecinde birbirinden farklı birçok faaliyetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, sağlık hizmet maliyetlerinin hesaplanmasını oldukça güçleştirmektedir. Bu yüzden, hastane işletmelerinin kolay uygulanabilir, düşük maliyetli ve doğru maliyet hesaplaması yapan bir maliyet yöntemine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda, SDFTM yöntemi diğer maliyet yöntemleri ile kıyaslandığında pratikte kolay uygulanabilmesi, verimlilik açısından hastane yönetimlerince bilgi sunması ve hastane yönetimlerince doğru maliyetleme yapmaları konusunda katkı vermesi ile hastane işletmelerinin bu ihtiyacını karşılayabilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

SDFTM yöntemi, işletmede yapılan faaliyetler ve bu faaliyetleri gerçekleştiren personelin verimliliği hakkında doğru bilgi sağlayarak yöneticilerin başarılı stratejik kaynak planlaması yapmalarına imkân sağlamaktadır. SDFTM, maliyet oranlarının zaman tabanlı hesaplandığı ve maliyet denklemleri kullanılarak maliyetlerin, faaliyetin gerçekleşmesi için gereken zamana dayandırıldığı bir yöntemdir. Bu yöntemde, kaynaklar, faaliyetler, ürün ve hizmetler arasında sadece zaman maliyet etkeni kullanılarak ilişki kurulmaktadır. Bu şekilde maliyet analizi, faaliyet analizi, süreç analizi, değer analizi, kalite ve karlılık yönetimini tek bir analizde bütünleştirmektedir (Kıroğlu ve Atalay, 2014: 69). SDFTM yönteminde maliyet yükleyici etken olarak sadece zaman (süre) kullanıldığı için uygulanması ve sürdürülebilirliği oldukça pratik, hızlı ve kolaydır. Bu bağlamda, çalışmada SDFTM yönteminin hastane işletmelerinde uygulanabilirliğini göstermek amaçlanmıştır.

Çalışmada bir kamu hastanesinin ameliyathane biriminde gerçekleşmiştir. İlgili kamu hastanesinin ameliyathane süreçleri analiz edilerek faaliyet merkezleri ve bunlara bağlı faaliyetler ile bu faaliyetlerin gerçekleşme süreleri belirlenmiştir. Uygulama aşamasında faaliyet merkezleri ile ilgili pratik ve gerçekleşen kapasiteler belirlenmiş; bunların üzerinden atıl kapasiteler hesaplanmıştır. Bu sayede ameliyathane hizmet süreçlerinde kaynakların ne kadar etkin kullanılıp kullanılmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında tüm süreçlerde atıl kapasite çıkmış; ancak, en fazla atıl kapasite anestezi işlemleri ve hastanın ameliyat sonrası kliniğe transferi faaliyetlerinde oluşmuştur.

Hastane işletmeleri 7/24 sağlık hizmeti sunduğu ve talebin ne zaman oluşacağı öngörülemediği için kaynakların her an kullanılacakmış gibi hazırda tutulması gerekmektedir. Sağlık hizmeti talebine göre atıl kapasite oranlarında artışlar ve azalışlar yaşanabilmektedir. Burada, hastane yönetimleri SDFTM yöntemi ile dönemsel karşılaştırma yaparak kaynakların etkin ve verimli kullanılıp kullanılmadığını, faaliyet maliyetlerinde artış olup olmadığını analiz edebilirler. Böylece, mali ve finansal konulardaki stratejik kararların daha güvenilir ve isabetli alınması sağlanır. Bu yöntemin, hastane işletmeleri için doğru sonuç vermesi için sağlık hizmet sürecindeki faaliyetlerin ve bu faaliyetlerin gerçekleşme sürelerinin tam ve eksiksiz belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için süreç analizlerinin titizlikle yapılması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, SDFTM yöntemi hastane işletmelerinde kolay, hızlı ve basit şekilde uygulanabilirliği ile doğru ve güvenilir bir maliyet hesaplama yöntemidir. Özellikle, maliyet sürücüsü olarak zaman(süre) etkeninin tek bir dağıtım anahtarı olarak kullanılması yöntemin sürdürülebilirliğini oldukça kolaylaştırmaktadır. Bu yöntem, karmaşık yapıda hizmet sunan hastane işletmeleri için oldukça zor olan maliyet hesaplamalarını yalınlaştıran etkin bir maliyet yöntemidir.

KAYNAKÇA

- Atalay, B. (2014). “Hastane İşletmelerinde Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bir Hastane Uygulaması”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Carroll N., Lord J.C. (2016). “The Growing Importance of Cost Accounting for Hospitals”, *J Health Care Finance*, 43(2), s.172–185.
- Çankaya, F., Aygün,D. (2006). “Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Bir Kamu Hastanesi Uygulaması”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,Güz 2006 Sayı 17, s.93-119.
- Güngör, B., Keskin, D. (2020). “Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Sağlık Sektöründe Uygulanabilirliği Ve Ağız Diş Sağlığı Polikliniğinde Bir Uygulama”, *Mali Çözüm Dergisi*, 30(158), s. 47-79.
- Kıroğlu, H. ve Atalay, B. (2014a). “Hastane İşletmelerinin Maliyet Sorununa Tıbbi Müdahale Gerektirmeyen Çözüm Önerisi: Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme”, *İşletme Bilimi Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1, s. 65-90
- Kıroğlu, H. ve Atalay, B. (2014b). “Hastane İşletmelerinde Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Modellemesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41. Sayı Temmuz 2014.
- Kısakürek, M.M. (2010), “Hastane İşletmelerinde Bölüm Maliyet Analizi: Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.*, 24(3), s. 229-256.
- Kısakürek, M., Biçer, E.B. (2011), “Maliyet Hacim Kar Analizinin Bir Hastane İşletmesi MR Ünitesinde Uygulanması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), s. 281-306.
- Köse, T., Ağdeniz, Ş.(2017). “Zaman Esaslı Faaliyete Dayalı Maliyetleme ve Kaynak Tüketim Muhasebesi Maliyet Yöntemlerinin Karşılaştırılması”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Temmuz 2017; 10 (2), s. 139-160.
- Kurt,P. (2018). “Hastane İşletmelerinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Kamu Hastanesinde Bir Uygulama”, *Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.*
- Küçüktüfekçi, M., Güner, M.F. (2014). “Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi ve Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, s. 211-226.
- Namazı, M.(2009). “Performance Focused ABC: A Third Generation of Activity-Based Costing System”, *Cost Management*, 23(5), s. 34-46.
- Namazı, M.(2016). “Emergence of the Time- Driven Activity- Based Costing”, *International Review of Management and Business Research*. September, Volume:5 Issue:3.
- OECD (2019). *Health at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, Erişim Tarihi, 22.03.2022, [https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en.\(10.03.2021\)](https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en.(10.03.2021)).
- Önder, B. (2020). “Hastane İşletmelerinde Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Aydın’da Bir Hastane İşletmesinde Uygulama”, *Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.*
- Yaman, Ö. (2009). “Hastanelerde Maliyet Yönetim Sistemi ve Bir Uygulama”, *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*

Türk Katılım Sigortacılığı Sektörünün SD-Waspas Modeliyle Analizi

Analysis of Turkish Participation Insurance Industry with SD-Waspas Model

Esra AYDIN ÜNAL *
Mehmet Zafer TAŞCI **

ÖZ

Sigorta sektörü, ülke ekonomilerinin gelişmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Sermaye piyasasının ve ekonomik altyapının gelişmesi için uzun vadeli tasarruf sağlayan ve kaynak yaratan, dolayısıyla ekonominin büyümesine istikrar sağlayan bir sektördür. Bu çalışmada ülkemizde son yıllarda önemli bir büyüme trendi yakalayarak gelişme gösteren, toplam sigortacılık prim üretimi içerisindeki payı her geçen gün artan katılım sigortacılığı sektörünün 2021 yılı 4 çeyrek dönem performanslarının hibrit bir çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak SD ağırlıklandırma yöntemi ile kriterlere ait önem ağırlıkları belirlendikten sonra WASPAS yöntemi ile alternatifler sıralanmıştır. Analiz sonucunda katılım sigorta şirketlerinin performansının belirlenmesinde genel olarak en önemli kriterin kısa vadeli borçlar / toplam aktifler kriteri olduğu tespit edilmiştir. Bereket Katılım Hayat A.Ş. 'nin ele alınan dönemlerde istikrarlı bir şekilde finansal performans sıralamasında ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Sigorta Şirketleri, İslami Sigorta, ÇKKV

ABSTRACT

The insurance sector plays a vital role in the development of national economies. It is a sector that provides long-term savings and creates resources for the development of the capital market and economic infrastructure, thus stabilizing the growth of the economy. In this study, it is aimed to evaluate the performance of the participation insurance sector, which has developed by catching a significant growth trend in recent years in our country and whose share in the total insurance premium production is increasing day by day, with a hybrid MCDM method. For this purpose, firstly, the importance weights of the criteria were determined with the SD weighting method, and then the alternatives were listed with the WASPAS method. As a result of the analysis, it has been determined that the most important criterion in determining the performance of participation insurance companies is the short-term liabilities / total assets criterion. It has been determined that Bereket Participation Hayat A.Ş. consistently ranks first in the financial performance rankings in the periods discussed.

KEYWORDS

Insurance Companies, Islamic Insurance, MCDM

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
31.10.2022	24.11.2022
Atıf	Aydın Ünal, E. ve Taşcı, M. Z. (2022). Türk Katılım Sigortacılığı Sektörünün SD-Waspas Modeliyle Analizi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 781-792.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimleri Yüksekokulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, eaunal@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1613-2046

** Arş. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimleri Yüksekokulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, mztasci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5848-259X

GİRİŞ

Gelişmiş bir finans sektörünün varlığı ülke ekonomilerinde istikrarın ve büyümenin sağlanması için büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde finans sektöründe en büyük paya sahip sektör bankacılık sektörüdür. Bunun yanı sıra günümüzde sigortacılık sektörünün de finans sektörü içerisindeki payının her geçen gün arttığı ve sigorta şirketlerinin finansal sistemin en önemli iki elemanından birisi olduğu görülmektedir (Demir, 2022: 113). Sigorta sektörü finans sektörüne yarattığı kaynaklar ile ülke ekonomilerinde büyümeyi teşvik etmekte ve yarattığı güven ortamı ile girişimcilere daha rahat hareket edebilme olanağı sağlayarak ticaretin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bunların yanı sıra sigorta tasarruf fonksiyonu ile bireylerin ve firmaların gelecekteki hedeflerini de güvence altına almaktadır.

Sigorta sektörü, ülke ekonomilerinin gelişmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Sermaye piyasasının ve ekonomik altyapının gelişmesi için uzun vadeli tasarruf sağlayan ve kaynak yaratan, dolayısıyla ekonominin büyümesine istikrar sağlayan bir sektördür. Ayrıca sigorta, dünya genelinde ulusal ekonomilerin sorunsuz işleyişinde hayati bir öneme sahiptir (Dwivedi ve diğ. 2021: 34). Ülkemizde sigorta sektörü son zamanlarda büyük gelişmeler göstermiş olsa da henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Ülkemizde sigorta sektöründe gelişimin gecikmesinin nedenlerinden birisi de dini olarak geleneksel sigorta sistemine faiz hassasiyeti, belirsizlik içermesi ve kumara benzetilmesi gibi sebeplerden dolayı sıcak bakmayan, günah olduğunu düşünerek geleneksel sigorta sistemini kullanmak istemeyen bir kesimin var oluşu gösterilebilmektedir (Güçlü ve Kılıç, 2018: 302). Bu hassasiyete karşılık olarak geleneksel sigortacılığın İslami kurallara göre paylaşma ve yardımlaşma esaslarını içeren bir şekli olan katılım sigortacılığı uygulaması geliştirilmiştir. Katılım sigortacılığının ilk uygulamalarının 1979 yılında Sudan'da ilk katılım sigorta şirketinin kurulmasıyla başlamış olduğu söylenebilir. Ülkemizde ise katılım sigortacılığı faaliyetleri 2010 yılında başlamıştır (Öner, 2021: 36). Türkiye Sigorta Birliği (TSB) tarafından 2014 yılında yayınlanan katılım sigortacılığı istatistiklerinde sektörde 2 şirketin faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. 2021 yılına gelindiğinde ise katılım sigortacılığı alanında prim üretim yapan şirket sayısının 12 olduğu görülmektedir. Bu şirketlerden hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren şirket sayısı 5, hayat/emeklilik branşında faaliyet gösteren şirket sayısı ise 7'dir. Bu şirketlerden 6 tanesi faaliyetlerinin tamamını katılım sigortacılığı prensiplerine bağlı olarak (Tam Katılım Modeli) yürütmektedir. Geri kalan 6 şirket ise katılım sigortacılığı faaliyetleri ile geleneksel sigortacılık faaliyetlerini birlikte (Pencere Usulü) sürdürmektedir. 2021 yıl sonu itibarıyla ülkemizde katılım sigortacılığı sektöründe 5.5 milyar TL prim üretimi gerçekleştirilmiştir (TSB, 2021).

Bu çalışmada ülkemizde son yıllarda önemli bir büyüme trendi yakalayarak gelişme gösteren, toplam sigortacılık prim üretimi içerisindeki payı her geçen gün artan ve gelişiminin devamı ile geleneksel sigortacılık faaliyetlerine sıcak bakmayan kesiminde sigorta sektörüne katılımını sağlayarak sigortalılık oranını artıracak düşünülen katılım sigortacılığı sektörünün performansının hibrid bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) modeliyle ölçülmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın organize edilmiş biçimi şu şekildedir: Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi ve yönteminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de katılım sigortacılığı sektörünün genel görünümüne ilişkin bilgiler sunulmuştur. Üçüncü bölümde literatür özetlenmiştir. Dördüncü bölümde çalışmanın amacına ulaşmak için ele alınan kriterler ile çalışma kapsamına dahil edilen şirketler tanıtılmış, SD ve WASPAS yöntemlerine ilişkin uygulama prosedürleri açıklanmıştır. Beşinci bölümde önerilen modele ilişkin analiz bulgu ve sonuçları sunulmuştur. Son bölümde ise sonuç, sınırlılıklar ve önerilere yer verilmiştir.

1. TÜRK KATILIM SİGORTACILIĞI SEKTÖRÜ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Ülkemizde katılım sigortacılığı uygulamaları 2010 yılında başlamış ve yaklaşık olarak 12 yıllık bir geçmişe sahiptir. 2014 yılında yayınlanan katılım sigortacılığı istatistiklerinde sektörde 2 şirketin faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. 2021 yılına gelindiğinde ise katılım sigortacılığı alanında prim üretim yapan şirket sayısının 12 olduğu görülmektedir. Bu şirketlerden 5 tanesi hayat dışı branşlarda faaliyet gösterirken 7 tanesi ise hayat/emeklilik branşında faaliyet göstermektedir. Yine bu şirketlerden 6 tanesi Tam Katılım Modeli olarak adlandırılan modele göre tüm işlemlerini katılım sigortacılığı prensiplerine göre yürütmektedir. Geri kalan 6 şirket ise Pencere Usulü olarak adlandırılan modele göre faaliyetlerini konvansiyonel sigortacılık işlemleri ile yürütmektedir (TSB, 2019-2021). Tablo 1'de Türkiye'de yıllar itibarıyla faaliyet gösteren katılım sigorta şirketi sayısı sunulmuştur.

Tablo 1: 2014-2021 Dönemi Türk Katılım Sigortacılığı Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirket Sayısı

Yıllar	Şirket Sayısı
2014	2
2015	5
2016	6
2017	6
2018	8
2019	12
2020	12
2021	12

Kaynak: Türkiye Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği Katılım Sigorta Verileri 2014-2021.

Tablo 1 incelendiğinde Türk sigorta sektöründe katılım sigortacılığı faaliyetinde bulunan şirket sayısının yıllar itibarıyla artış gösterdiği görülmektedir. 2014 yılında 2 olan şirket sayısı 2021 yılına gelindiğinde 12'ye yükselmiştir.

Aşağıda Tablo 2'de yıllar itibarıyla Türk katılım sigortacılığı prim üretim rakamları ve genel sigortacılık prim üretimi içerisindeki payı gösterilmiştir.

Tablo 2: 2014-2020 Dönemi Türk Katılım Sigortacılığı Prim Üretim Rakamları ve Büyüme Oranları

Yıllar	Sigorta Sektörü Prim Üretimi (TL)	Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi (TL)	Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi Önceki Yıla Göre Büyüme Oranı (%)	Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi Toplam Sigorta Sektörü Prim Üretimi İçerisindeki Payı (%)
2014	25.776.851.269	383.722.042	-	1,5
2015	30.773.775.736	533.253.025	38,9	1,7
2016	40.191.374.542	1.045.611.280	96,1	2,6
2017	46.181.816.693	1.315.855.322	25,8	2,8
2018	54.653.580.369	2.231.560.711	69,6	4,1
2019	69.242.168.593	3.436.819.840	54	5
2020	82.575.846.005	4.267.313.631	24,2	5,2
2021	105.307.008.083	5.468.861.839	28,1	5,2

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2021.

Tablo 2 incelendiğinde 2014 – 2020 döneminde Türk katılım sigortacılığı prim üretiminin yıllar içerisinde sürekli olarak artış gösterdiği tespit edilmiştir. Katılım sigortacılığı prim üretiminin toplam sigorta sektörü prim üretimi içerisindeki payı 2014 yılında %1,5 iken 2021 yılına gelindiğinde %5,2'ye yükseldiği görülmüştür.

Tablo 3'te Türkiye'de faaliyet gösteren katılım sigorta şirketleri 2021 yılı prim üretim rakamları ve katılım sektörü pazar paylarına yer verilmiştir.

Tablo 3: 2021 Yılı Şirket Bazında Prim Üretim Rakamları ve Katılım Sektörü Pazar Payları

Şirket Adı	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı (%)	Değişim (%)
Neova Sigorta	2.648.372.639	48,43	39,44
Bereket Sigorta	2.080.840.319	38,05	46,62
Bereket Emeklilik ve Hayat	303.231.347	5,54	67,79
Katılım Emeklilik ve Hayat	166.247.714	3,04	13,02
Bereket Katılım Sigorta	69.813.865	1,28	140,59
HDI Sigorta	63.780.733	1,17	69,66
Türkiye Sigorta	63.243.477	1,16	-5,79
Bereket Katılım Hayat	38.063.272	0,70	109,04

Türkiye Hayat ve Emeklilik	32.488.414	0,59	-53,21
Doğa Sigorta	2.448.802	0,04	-99,38
Unico Sigorta	193.418	0,00	-94,63
Groupama Hayat	137.841	0,00	-91,33
Sektör Toplamı	5.468.861.839	100,00	28,16

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2021.

Tablo 3' e göre 2021 yılında katılım sigortacılığı prim üretiminde Neova Sigorta'nın %48,43 pazar payı ile birinci sırada, Groupama Hayat şirketinin ise son sırada olduğu görülmektedir.

Aşağıda Tablo 4'te Türk katılım sigortacılığı sektöründe bulunan şirketlerin faaliyet gösteriş şekillerine göre katılım sigortacılığı model ayrımları sunulmuştur.

Tablo 4: Türk Katılım Sigortacılığı Sektöründe Bulunan Şirketlere İlişkin Faaliyet Modeli

Şirket İsmi	Katılım Sigortacılığı Modeli
Neova Sigorta A.Ş.	Tam (Pür) Katılım Sigortacılığı
Bereket Sigorta A.Ş.	Tam (Pür) Katılım Sigortacılığı
Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.	Tam (Pür) Katılım Sigortacılığı
Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.	Tam (Pür) Katılım Sigortacılığı
Bereket Katılım Hayat A.Ş.	Tam (Pür) Katılım Sigortacılığı
Bereket Katılım Sigortası A.Ş.	Tam (Pür) Katılım Sigortacılığı
Doga Sigorta A.Ş.	Pencere Katılım Sigortacılığı
HDI Sigorta A.Ş.	Pencere Katılım Sigortacılığı
Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.	Pencere Katılım Sigortacılığı
Türkiye Sigorta A.Ş.	Pencere Katılım Sigortacılığı
Unico Sigorta A.Ş.	Pencere Katılım Sigortacılığı
Groupama Hayat A.Ş.	Pencere Katılım Sigortacılığı

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2021; Öner, M. H. (2021). Türkiye'de Katılım Sigortacılığı ve Gelişimi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s. 50.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür incelemesi 3 grup altında incelenmiştir. İlk olarak SD yönteminin uygulama alanına ilişkin çalışmalar, ikinci olarak WASPAS yöntemine ilişkin çalışmalar, üçüncü olarak sigorta sektörüne yönelik ÇKKV tekniklerinin kullanıldığı çalışmalar ele alınmıştır. Literatür taramasına ilişkin özet bilgiler aşağıda tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: SD, WASPAS ve Sigorta Şirketlerine Yönelik Literatür Taraması

SD Yöntemini Kullanan Örnek Çalışmalar	
Yazar	Konu
Demir (2022)	Bir sigorta şirketinde kurumsal performans değerlendirmesi
Çoşkun (2022)	Elektrikli otomobil seçimi
Ürgüp ve Demir (2021)	Finansal performans ile sportif başarı arasındaki ilişkinin belirlenmesi
Koşaroğlu (2020)	BIST'te işlem gören bankaların performanslarının değerlendirilmesi
Ünal (2019)	Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren özel sermayeli ticari bankaların performans ölçümü
Jahan vd. (2012)	Malzeme seçim probleminin çözümü
WASPAS Yöntemini Kullanan Örnek Çalışmalar	
Pala (2022)	Aracı kurum performans değerlendirmesi
Coşkun vd. (2022)	Banka performans değerlendirmesi
Barakati vd. (2022)	Yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi
Lukic vd. (2021)	Sırbistan'daki tarım işletmelerinin verim değerlendirilmesi.
Yücenur ve İpekçi (2021)	Bir deniz akıntısı enerji santrali yer seçimi problemi

Eş ve Kök (2020)	Banka performans analizi
Özbek (2019)	Türkiye’deki illerin yaşanabilirlik kriterlerine göre sıralanması
Orçun (2019)	Enerji sektöründe performans analizi
Çakır vd. (2018)	Türkiye’de faaliyet gösteren özel alışveriş sitelerinin değerlendirilmesi
Urosevic vd. (2017)	Turizm sektöründe personel seçimi
ÇKKV Teknikleri Kullanılarak Sigorta Şirketlerini Konu Alan Bazı Çalışmalar	
Taşcı ve Akbalık (2022)	Türk sigorta sektöründe hayat/emeklilik branşında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performans değerlendirmesi
Akyüz (2022)	Hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal performans analizi
Ecer ve Pamucar (2021)	Sağlık hizmetleri açısından sigorta şirketlerinin COVID-19 pandemi performansının belirlenmesi
Mimovic vd. (2021)	Sigorta şirketlerinin değerlendirilmesi ve başarısı
Acer vd. (2020)	Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Performans değerlendirmesi
Mandic vd. (2017)	Sırbistan sigorta şirketlerinin verimlilik analizi

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışma kapsamında Türk sigorta sektöründe tam katılım modeliyle faaliyetlerini sürdüren 6 sigorta şirketine ait 2021 yılı 4 çeyrek dönem verileri analize dahil edilmiştir. Katılım sigorta şirketlerinin performans sıralaması 10 finansal kriter üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılacak veri seti TSB tarafından yayınlanan istatistiki raporlardan derlenmiştir. Çalışma kapsamına dahil edilen sigorta şirketleri ve değerlendirme kriterleri sırasıyla Tablo 6. ve Tablo 7. ‘de gösterilmiştir.

Tablo 6: Çalışma Kapsamına Dahil Edilen Katılım Sigorta Şirketleri ve Kodları

Katılım Sigorta Şirketleri	KOD
Bereket Sigorta A.Ş.	KSS1
Neova Sigorta A.Ş.	KSS2
Bereket Katılım Sigorta A.Ş.	KSS3
Bereket Katılım Hayat A.Ş.	KSS4
Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.	KSS5
Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.	KSS6

Tablo 7: Değerlendirme Kriterleri, Hedefler ve Kodları

	HEDEF	KOD
Dönem Net Karı / Toplam Aktif	Maksimum	DNK/TA
Cari Varlık / Kısa Vadeli Borç	Maksimum	CV/KVB
Özkaynaklar / Toplam Aktif	Maksimum	ÖK/TA
Net Kâr / Öz Sermaye	Maksimum	NK/ÖS
Teknik Kâr Zarar / Alınan Primler	Maksimum	TKZ/AP
Masraf Oranı	Minimum	MO
Bileşik Rasyo	Minimum	BR
Hasar/Prim	Minimum	H/P
Kısa Vadeli Borç / Toplam Aktif	Minimum	KVB/TA
Toplam Borç / Toplam Aktif	Minimum	TB/TA

Bu çalışmada en iyi performansa sahip alternatifte karar vermek için SD ve WASPAS olmak üzere iki yöntemden bahsedilecektir. SD yöntemi ile performans değerlendirmede kullanılan karar kriterlerinin ağırlıkları belirlendikten sonra WASPAS yöntemi ile alternatiflerin sıralaması yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde SD ve WASPAS yöntemlerinin tanıtımı yapılmıştır.

3.1. SD Yöntemi

Bu çalışmada kriter önceliklerinin belirlenmesinde SD yöntemi kullanılmıştır. Mevcut veri doğrultusunda kriterler arasındaki zıtlık yoğunluğuna dayanan SD yöntemi aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır (Diakoulaki ve diğ. 1995: 765-766; Jahan ve diğ., 2012:413; Ünal, 2019:389; Bağcı ve Yiğiter, 2019:885-886; Koşaroğlu, 2020: 410).

Yöntemin birinci adımında m adet alternatif ve n adet kriterden oluşan karar matrisi Eşitlik (3.1)' de görüldüğü gibi oluşturulur.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (3.1)$$

Yukarıdaki denklemde x_{ij} , i. alternatifin j. kriter açısından performansını göstermektedir.

Yöntemin ikinci adımında kriterlerin karar vericiler açısından fayda veya maliyet durumları dikkate alınarak karar matrisi normalleştirilir. Bu aşamada fayda yönlü kriterler için Eşitlik (3.2) kullanılırken maliyet yönlü kriterler için ise Eşitlik (3) kullanılmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (\text{fayda kriteri için}) \quad (3.2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (\text{maliyet kriteri için}) \quad (3.3)$$

SD yönteminin son aşamasında normalize edilmiş karar matrisinde yer alan her bir kriter açısından standart sapması değerleri hesaplandıktan sonra Eşitlik 4 kullanılarak kriterlerin önem ağırlıkları hesaplanır.

$$w_j = \frac{\sigma_j}{\sum_{k=1}^n \sigma_k} \quad (j = 1, 2, \dots, m) \quad (3.4)$$

3.2. WASPAS Yöntemi

Zavadskas vd. (2012) tarafından önerilen WASPAS yöntemi ağırlıklı toplam (WSM) ve ağırlıklı çarpım (WPM) modellerini entegre eden bir ÇKKV yöntemidir. WASPAS yöntemine ait uygulama adımları aşağıda gösterildiği gibidir (Zavadskas vd. 2012: 3-4; Ghorabae vd. 2016: 217; Karabasevic vd. 2016: 5-6).

Yöntemin ilk adımında SD yönteminde olduğu gibi karar matrisi oluşturulur.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (3.5)$$

WASPAS yönteminin ikinci uygulama adımında karar matrisi elemanları normalize edilir. Burada fayda nitelikli kriterler için Eşitlik (3.6) faydasız kriterler için ise Eşitlik (7) kullanılır.

$$X_{ij}^+ = \frac{x_{ij}}{\max_{i \times j} x_{ij}} \quad (3.6)$$

$$X_{ij}^- = \frac{\min_{i \times j} x_{ij}}{x_{ij}} \quad (3.7)$$

Üçüncü adımda WSM modeline göre her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri Eşitlik (8) yardımı ile hesaplanır.

$$Q_i^1 = \sum_{j=1}^n X_{ij}^* W_j \quad (3.8)$$

W_j = SD yöntemi ile hesaplanan kriter ağırlığı.

Dördüncü adımda WPM modeline göre her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri Eşitlik (3.9) yardımı ile hesaplanır.

$$Q_i^2 = \prod_{j=1}^n (X_{ij}^*)^{W_j} \quad (3.9)$$

WASPAS yöntemine ait beşinci uygulama adımında her bir alternatif için birleşik optimallik değeri Eşitlik (10) yardımı ile bulunur.

$$Q_i = 0.5Q_i^1 + 0.5Q_i^2 \quad (3.10)$$

Yöntemin son aşamasında alternatifler Eşitlik (3.11) yardımıyla birleşik optimallik değerine göre sıralanır. Q_i değeri en yüksek olan alternatif en iyi alternatif olarak kabul edilir. Aşağıdaki eşitlikte yer alan λ kat sayısının sıfır alınması halinde WASPAS modeli WPM bir alınması halinde ise WSM haline dönüşmektedir.

$$Q_i = \lambda Q_i^{(1)} + (1-\lambda)Q_i^{(2)}, \quad (3.11)$$

$$\lambda=0,0.1,0.2,0.3,0.4,\dots,1$$

λ katsayısının 0-1 aralığında hangi değeri alacağı kararı karar vericiye bırakılmıştır. Bununla birlikte Zavadskas vd. (2012) λ kat sayısı belirlenirken optimal değerini hesaplanmasını tavsiye etmiştir. Optimal λ değeri Eşitlik (3.12) yardımı ile hesaplanmaktadır.

$$\lambda = \frac{\sigma^2 Q_i^{(2)}}{\sigma^2 Q_i^{(1)} + \sigma^2 Q_i^{(2)}} \quad (3.12)$$

4. UYGULAMA VE BULGULAR

Bu bölümde performans analizinde kullanılan bütünlük modeli oluşturan yöntemlerin uygulanma aşamaları ve analiz bulguları sunulacaktır.

4.1. SD Yöntemi Bulguları

Uygulamanın ilk aşamasında SD yöntemi ile performans kriterlerine ait önem ağırlıkları belirlenmektedir. Bu amaçla ilk olarak katılım sigorta şirketlerine ait 2021 yılı 1. çeyrek dönem verilerinden oluşan karar matrisi oluşturulmuş ve Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: 2021 Yılı 1. Çeyrek Dönem İçin Karar Matrisi

	DNK/TA	CV/KVB	ÖK/TA	NK/ÖS	TKZ/AP	MO	BR	H/P	KVB/TA	TB/TA
KSS1	-0,00313	1,14789	0,12950	-0,02417	-0,02088	0,191217	1,163567	0,97235	0,84869	0,87050
KSS2	0,02198	1,26168	0,20059	0,10958	0,15276	0,185388	1,001021	0,81563	0,77723	0,79941
KSS3	-0,03424	1,11664	0,10753	-0,31839	-0,25784	0,684814	1,495222	0,81041	0,88260	0,89247
KSS4	0,032254	3,227615	0,448895	0,071852	0,104775	0,913157	0,96158	0,048424	0,305713	0,551105
KSS5	0,014538	1,436856	0,082496	0,176232	0,431494	0,19783	0,638458	0,440628	0,141999	0,917504
KSS6	0,002866	1,970506	0,029712	0,096451	0,36299	0,387525	0,574939	0,187414	0,03628	0,970288

Tablo 8'de gösterilen başlangıç karar matrisi elemanları Eşitlik (3.2) ve Eşitlik (3.3) yardımı ile normalize edilir. Normalize edilmiş karar matrisi Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: 2021 Yılı 1. Çeyrek Dönem İçin Normalize Karar Matrisi

	DNK/TA	CV/KVB	ÖK/TA	NK/ÖS	TKZ/AP	MO	BR	H/P	KVB/TA	TB/TA
KSS1	0,4678	0,0148	0,2381	0,5948	0,3438	0,9920	0,3604	0,0000	0,0401	0,2381
KSS2	0,8455	0,0687	0,4076	0,8652	0,5956	1,0000	0,5370	0,1696	0,1245	0,4076
KSS3	0,0000	0,0000	0,1856	0,0000	0,0000	0,3138	0,0000	0,1753	0,0000	0,1856
KSS4	1,0000	1,0000	1,0000	0,7890	0,5260	0,0000	0,5799	1,0000	0,6816	1,0000
KSS5	0,7336	0,1517	0,1259	1,0000	1,0000	0,9829	0,9310	0,5755	0,8751	0,1259
KSS6	0,5580	0,4045	0,0000	0,8387	0,9006	0,7223	1,0000	0,8496	1,0000	0,0000

Aynı işlemler 2021 yılı tüm çeyreklik dönemler için tekrarlanmış ve tüm dönemlere ait kriter ağırlıkları Eşitlik (4) yardımı ile hesaplanmıştır. İlgili sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: 2021 Yılı 4 Çeyrek Dönem İçin Hesaplanan Kriter Ağırlıkları

		DNK/TA	CV/KVB	ÖK/TA	NK/ÖS	TKZ/AP	MO	BR	H/P	KVB/TA	TB/TA
2021/1	Wj	0,0919	0,1008	0,0931	0,0938	0,0959	0,1102	0,0968	0,1067	0,1177	0,0931
2021/2	Wj	0,0897	0,0988	0,0933	0,1009	0,0879	0,1156	0,0936	0,1091	0,1177	0,0933
2021/3	Wj	0,0896	0,0973	0,0923	0,1062	0,0932	0,1047	0,1041	0,1053	0,1150	0,0923
2021/4	Wj	0,0823	0,0978	0,0973	0,0959	0,0988	0,0921	0,1039	0,1008	0,1143	0,1166

Tablo 10 incelendiğinde SD yöntemine göre katılım sigorta şirketlerinin finansal performansının belirlenmesinde 2021 yılı 1. 2. ve 3. çeyrek dönemleri için önem ağırlığı en yüksek kriterin Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Aktifler kriteri olduğu görülmektedir. 2021 yılı 4. çeyrek dönemi için ise önem ağırlığı en yüksek kriterin Toplam Borçlar / Toplam Aktifler kriteri olduğu söylenebilir.

4.2. WASPAS Yöntemi Bulguları

Uygulamanın bu aşamasında katılım sigorta şirketlerinin analiz dönemindeki başarı sıralaması WASPAS yöntemi ile belirlenecektir. Tablo 8’de yer alan başlangıç karar matrisi WASPAS yöntemi içinde oluşturulmuştur. Z-skoru standartlaştırma dönüşümü uygulanarak eksi değerlerden dönüştürülmüş karar matrisi Tablo 11’de sunulmuştur (Zhang vd. 2014: 3).

Tablo 11: Dönüştürülmüş Karar Matrisi

	DNK/TA	CV/KVB	ÖK/TA	NK/ÖS	TKZ/AP	MO	BR	H/P	KVB/TA	TB/TA
KSS1	1,4215	1,1479	0,1295	1,6590	1,0076	0,1912	1,1636	0,9723	0,8487	0,8705
KSS2	2,4963	1,2617	0,2006	2,4128	1,6945	0,1854	1,0010	0,8156	0,7772	0,7994
KSS3	0,0901	1,1166	0,1075	0,0008	0,0702	0,6848	1,4952	0,8104	0,8826	0,8925
KSS4	2,9361	3,2276	0,4489	2,2002	1,5046	0,9132	0,9616	0,0484	0,3057	0,5511
KSS5	2,1778	1,4369	0,0825	2,7884	2,7971	0,1978	0,6385	0,4406	0,1420	0,9175
KSS6	1,6782	1,9705	0,0297	2,3388	2,5261	0,3875	0,5749	0,1874	0,0363	0,9703

Tablo 11’de yer alan dönüştürülmüş karar matrisi elemanları Eşitlik (3.6) ve Eşitlik (3.7) kullanılarak normalize edilmiş sonuçlar Tablo 12’de rapor edilmiştir.

Tablo 12: Normalize Karar Matrisi

	DNK/TA	CV/KVB	ÖK/TA	NK/ÖS	TKZ/AP	MO	BR	H/P	KVB/TA	TB/TA
KSS1	0,4842	0,3556	0,2885	0,5950	0,3602	0,9695	0,4941	0,0498	0,0427	0,6331
KSS2	0,8502	0,3909	0,4468	0,8653	0,6058	1,0000	0,5744	0,0594	0,0467	0,6894
KSS3	0,0307	0,3460	0,2395	0,0003	0,0251	0,2707	0,3845	0,0598	0,0411	0,6175
KSS4	1,0000	1,0000	1,0000	0,7890	0,5379	0,2030	0,5979	1,0000	0,1187	1,0000
KSS5	0,7417	0,4452	0,1838	1,0000	1,0000	0,9371	0,9005	0,1099	0,2555	0,6007
KSS6	0,5716	0,6105	0,0662	0,8387	0,9031	0,4784	1,0000	0,2584	1,0000	0,5680

Normalizasyon işlemi yapıldıktan sonra WSM modeline göre her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri Eşitlik (8) yardımı ile hesaplanmış ve Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Alternatiflere Ait Q_1^1 Değerleri

	DNK/TA	CV/KVB	ÖK/TA	NK/ÖS	TKZ/AP	MO	BR	H/P	KVB/TA	TB/TA	Q_1^1
KSS1	0,0434	0,0346	0,0266	0,0632	0,0336	0,1015	0,0515	0,0052	0,0049	0,0584	0,4229
KSS2	0,0761	0,0380	0,0413	0,0919	0,0565	0,1047	0,0598	0,0062	0,0054	0,0636	0,5436
KSS3	0,0027	0,0336	0,0221	0,0000	0,0023	0,0284	0,0400	0,0063	0,0047	0,0570	0,1973
KSS4	0,0896	0,0973	0,0923	0,0838	0,0501	0,0213	0,0623	0,1053	0,0136	0,0923	0,7078
KSS5	0,0664	0,0433	0,0170	0,1062	0,0932	0,0982	0,0938	0,0116	0,0294	0,0555	0,6144
KSS6	0,0512	0,0594	0,0061	0,0891	0,0842	0,0501	0,1041	0,0272	0,1150	0,0524	0,6388

WPM modeline göre her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri Eşitlik (9) yardımı ile hesaplanmış ve Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14: Alternatiflere Ait Q_1^2 Değerleri

	DNK/TA	CV/KVB	ÖK/TA	NK/ÖS	TKZ/AP	MO	BR	H/P	KVB/TA	TB/TA	Q_1^2
KSS1	0,9371	0,9043	0,8916	0,9464	0,9092	0,9968	0,9292	0,7292	0,6959	0,9587	0,2930
KSS2	0,9856	0,9127	0,9283	0,9848	0,9544	1,0000	0,9439	0,7429	0,7030	0,9662	0,3738
KSS3	0,7320	0,9019	0,8764	0,4201	0,7093	0,8721	0,9053	0,7434	0,6928	0,9565	0,0670
KSS4	1,0000	1,0000	1,0000	0,9752	0,9439	0,8462	0,9478	1,0000	0,7826	1,0000	0,5777
KSS5	0,9736	0,9243	0,8552	1,0000	1,0000	0,9932	0,9891	0,7926	0,8548	0,9540	0,4887
KSS6	0,9511	0,9531	0,7783	0,9815	0,9905	0,9257	1,0000	0,8672	1,0000	0,9491	0,5227

WSM ve WPM değerleri kullanılarak Eşitlik (11) yardımı ile alternatifler sıralanmıştır. Bileşik optimallik değeri hesaplanırken $\lambda=0.50$ olarak alınmıştır. 2021 yılı 1. Çeyrek dönemine ait toplam görece önem değerleri ve katılım sigorta şirket sıralamaları Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. Sigorta Şirketleri İçin 2021 Yılı 1. Çeyrek Dönem Q_i Değerleri ve Performans Sıralamaları

Sigorta Şirketi	Q_i	Sıra
Bereket Sigorta A.Ş.	0,35795133	5
Neova Sigorta A.Ş.	0,45867579	4
Bereket Katılım Sigorta A.Ş.	0,132174876	6
Bereket Katılım Hayat A.Ş.	0,642780619	1
Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.	0,551558789	3
Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.	0,580731445	2

Tablo 15 incelendiğinde 2021 yılı 1. çeyrek dönemde finansal performans sıralamasında birinci sırada Bereket Katılım Hayat A.Ş.’nin olduğu görülmektedir. Bu şirketi takiben ikinci sırada Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş. ve üçüncü sırada ise Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.’nin yer aldığı söylenebilir. 2021 yılı 1. çeyrek dönemde son sırada ise Bereket Katılım Sigorta’nın yer aldığı tespit edilmiştir.

WASPAS yöntemine ilişkin sunulan işlemlerin hepsi 2021 yılı 4 çeyrek dönem içinde tekrarlanmış ve tüm dönemlere ilişkin katılım sigorta şirketleri performans sıralaması Tablo 16’da rapor edilmiştir.

Tablo 16. 2021 Yılı 4 Çeyrek Döneme İlişkin Katılım Sigorta Şirketleri Performans Sıralaması

	2021/1	2021/2	2021/3	2021/4
Bereket Sigorta A.Ş.	5	5	5	6
Neova Sigorta A.Ş.	4	4	4	5
Bereket Katılım Sigorta A.Ş.	6	6	6	2
Bereket Katılım Hayat A.Ş.	1	1	1	1
Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.	3	3	3	3
Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.	2	2	5	4

Tablo 16 incelendiğinde Bereket Katılım Hayat A.Ş.’nin 2021 yılı tüm çeyreklik dönemlerde istikrarlı bir şekilde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Tablo 16’ya göre Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş. ‘nin ise ilk iki dönem ikinci sırada iken sonraki iki dönem beşinci ve dördüncü sırada yer aldığı söylenebilir. WASPAS yöntemi sonuçlarına göre Bereket Katılım Sigorta A.Ş.’nin ilk üç çeyreklik dönemde sonra sırada yer alırken son çeyrek dönemde performans sıralamasında ikinci sıraya yükseldiği görülmektedir.

SONUÇ

Gelişmiş bir finans sektörünün varlığı ülke ekonomilerinde istikrarın ve büyümenin sağlanması için büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde finans sektöründe en büyük paya sahip sektör bankacılık sektörüdür. Bunun yanı sıra günümüzde sigortacılık sektörünün de finans sektörü içerisindeki payının her geçen gün arttığı ve sigorta şirketlerinin finansal sistemin en önemli iki elemanından birisi olduğu görülmektedir. Sigorta sektörü finans sektörüne yarattığı kaynaklar ile ülke ekonomilerinde büyümeyi teşvik etmekte ve yarattığı güven ortamı ile girişimcilere daha rahat hareket edebilme olanağı sağlayarak ticaretin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bunların yanı sıra sigorta tasarruf fonksiyonu ile bireylerin ve firmaların gelecekteki hedeflerini de güvence altına almaktadır.

Ülkemizde sigorta sektörü son zamanlarda büyük gelişmeler göstermiş olsa da henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Ülkemizde sigorta sektöründe gelişimin gecikmesinin nedenlerinden birisi de dini olarak geleneksel sigorta sistemine faiz hassasiyeti, belirsizlik içermesi ve kumara benzetilmesi gibi sebeplerden dolayı sıcak bakmayan, günah olduğunu düşünerek geleneksel sigorta sistemini kullanmak istemeyen bir kesimin var oluşu gösterilebilmektedir. Bu hassasiyete karşılık olarak geleneksel sigortacılığın islami kurallara göre paylaşma ve yardımlaşma esaslarını içeren bir şekli olan katılım sigortacılığı uygulaması geliştirilmiştir. Katılım sigortacılığının ilk uygulamalarının 1979 yılında Sudan’da ilk katılım sigorta şirketinin kurulmasıyla başlamış olduğu söylenebilir. Ülkemizde ise katılım sigortacılığı faaliyetleri 2010 yılında başlamıştır.

Bu çalışmada ülkemizde son yıllarda önemli bir büyüme trendi yakalayarak gelişme gösteren, toplam sigortacılık prim üretimi içerisindeki payı her geçen gün artan ve gelişiminin devamı ile geleneksel sigortacılık

faaliyetlerine sıcak bakmayan kesiminde sigorta sektörüne katılımını sağlayarak sigortalılık oranını artıracığı düşünülen katılım sigortacılığı sektörünün performansının SD ve WASPAS yöntemlerinden oluşan hibrid bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) modeliyle ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Türk sigorta sektöründe tam katılım modeliyle faaliyetlerini sürdüren 6 sigorta şirketine ait 2021 yılı 4 çeyrek dönem verileri analize dahil edilmiştir. Katılım sigorta şirketlerinin performans sıralaması 10 finansal kriter üzerinden değerlendirilmiştir.

SD yöntemine göre katılım sigorta şirketlerinin finansal performansının belirlenmesinde 2021 yılı 1. 2. ve 3. çeyrek dönemleri için önem ağırlığı en yüksek kriterin Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Aktifler kriteri olduğu görülmektedir. 2021 yılı 4. çeyrek dönemi için ise önem ağırlığı en yüksek kriterin Toplam Borçlar / Toplam Aktifler kriteri olduğu tespit edilmiştir.

WASPAS yöntemi sonuçlarına göre Bereket Katılım Hayat A.Ş.'nin 2021 yılı tüm çeyreklik dönemlerde istikrarlı bir şekilde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş. 'nin ise ilk iki dönem ikinci sırada iken sonraki iki dönem beşinci ve dördüncü sırada yer aldığı söylenebilir. WASPAS yöntemi sonuçlarına göre Bereket Katılım Sigorta A.Ş.'nin ilk üç çeyreklik dönemde sonra sırada yer alırken son çeyrek dönemde performans sıralamasında ikinci sıraya yükseldiği görülmektedir. Bereket Katılım Sigorta'ya ait veriler incelendiğinde 2021 yılı son çeyrekte performans üzerinde etkisi en yüksek olan Toplam Borçlar / Toplam Aktifler kriterini istenildiği gibi minimize ettiği görülmektedir. Şirketin son çeyrekte performans sıralamasında meydana gelen yükselişi bu durum ile ilişkilendirilebilir. Performans sıralamasında tüm dönemlerde ilk sırada yer alan Bereket Katılım Hayat Sigorta'ya ait veriler incelendiğinde ise genel olarak performans üzerinde ağırlığı en yüksek olan kısa vadeli borç / toplam aktifler kriterinin diğer şirketler karşısında istenildiği gibi minimum seviyede olduğu görülmektedir.

Çalışma yapılacak sonraki çalışmalar için destekleyici bilgiler sunmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda katılım sigorta şirketlerine ait daha geniş dönemli veriler kullanılarak, farklı kriterler ile farklı ÇKKV modelleri ile yapılacak analizler ile daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulhamit, E. Ş., & Eda, K. Ö. K. (2020). Banka Performanslarının Entropi Tabanlı Waspas Yöntemiyle Analizi. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 233-250.
- Al-Barakati, A., Mishra, A. R., Mardani, A., & Rani, P. (2022). An Extended Interval-Valued Pythagorean Fuzzy Waspas Method Based On New Similarity Measures To Evaluate The Renewable Energy Sources. Applied Soft Computing, 120, 108689.
- Aynur, Acer., Tolga, Genç., & Dinçer, E. (2020). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Performansının Entropi Ve Copras Yöntemi İle Değerlendirilmesi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 153-169.
- Bağcı, H., & Yiğiter, Ş. Y. (2019). Bist’te Yer Alan Enerji Şirketlerinin Finansal Performansının Sd Ve Waspas Yöntemleriyle Ölçülmesi. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 877-898.
- Coşkun, B., Öncü, M. A., İstemi, Ç., & Hiçyılmaz, E. (2021). Covid-19’un Banka Finansal Performanslarına Etkisinin Entropi Ve Waspas Yöntemiyle Analizi. Uluslararası İşletme, Ekonomi Ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (Ijbemp), 5(2), 810-828.
- Çakır, E., Gökhan, Akel., & Doğaner, M. (2018). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Özel Alışveriş Sitelerinin Bütünleşik Swara-Waspas Yöntemi İle Değerlendirilmesi. Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, 599-616.
- Çoşkun, I. T. (2022). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle Elektrikli Otomobil Seçimi: Sdmultimooraa Yaklaşımı. Third Sector Social Economic Review, 57(1), 68-82.
- Demir, G. (2022). Hayat Dışı Sigorta Sektöründe Kurumsal Performansın Pısı-Sd Tabanlı Mabac Metodu İle Ölçülmesi: Anadolu Sigorta Örneği. Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi, 7(1), 112-136.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights İn Multiple Criteria Problems: The Critic Method. Computers & Operations Research, 22(7), 763-770
- Dwivedi, R., Prasad, K., Mandal, N., Singh, S., Vardhan, M., & Pamucar, D. (2021). Performance Evaluation Of An Insurance Company Using An Integrated Balanced Scorecard (Bsc) And Best-Worst Method (Bwm). Decision Making: Applications İn Management And Engineering, 4(1), 33-50.
- Ecer, F., & Pamucar, D. (2021). Marcos Technique Under İntuitionistic Fuzzy Environment For Determining The Covid-19 Pandemic Performance Of Insurance Companies İn Terms Of Healthcare Services. Applied Soft Computing, 104, 107199.
- Ghorabae, M. K., Zavadskas, E. K., Amiri, M., & Esmaeili, A. (2016). Multi-Criteria Evaluation Of Green Suppliers Using An Extended Waspas Method With İnterval Type-2 Fuzzy Sets. Journal Of Cleaner Production, 137, 213-229.
- Güçlü, F. Ve Kılıç, M. (2018) "Katılım Sigortacılığı (Tekafül) Sistemi Ve Türkiye’deki Durumu", Iı. Uluslararası Ekonomi, Finans Ve Ekonometri Sempozyumu, Bandırma-Balıkesir.
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y., & Bahraminasab, M. (2012). A Framework For Weighting Of Criteria İn Ranking Stage Of Material Selection Process. The International Journal Of Advanced Manufacturing Technology, 58(1), 411-420.
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y., & Bahraminasab, M. (2012). A Framework For Weighting Of Criteria İn Ranking Stage Of Material Selection Process. The International Journal Of Advanced Manufacturing Technology, 58(1-4), 411-420.
- Karabašević, D., Stanujkić, D., Urošević, S., & Maksimović, M. (2016). An Approach To Personnel Selection Based On Swara And Waspas Methods. Bizinfo (Blace) Journal Of Economics, Management And Informatics, 7(1), 1-11.
- Koşaroglu, Ş. M. (2020). Bist’te İşlem Gören Bankaların Performanslarının Sd Ve Edas Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 406-417.
- Lukić, R., Kljenak, D. V., Anđelić, S., & Gavrilović, M. (2021). Application Of Waspas Method İn The Evaluation Of Efficiency Of Agricultural Enterprises İn Serbia. Экономика Польопривреде, 68(2), 375-388.
- Mandić, K., Delibašić, B., Knežević, S., & Benković, S. (2017). Analysis Of The Efficiency Of Insurance Companies İn Serbia Using The Fuzzy Ahp And Topsis Methods. Economic Research-Ekonomska İstraživanja, 30(1), 550-565.
- Mimovic, P., Tadic, D., Borota-Tisma, A., Nestic, S., & Lafuente, J. G. (2021). Evaluation And Ranking Of Insurance Companies By Combining Topsis And The İnterval Fuzzy Rough Sets. Serbian Journal Of Management, 16(2).
- Osman, Pala. (2022) İmv Ve Waspas Tabanlı Aracı Kurum Performans Değerlendirilmesi. Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(3), 266-281.
- Öner, M. H. (2021). Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Ve Gelişimi. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (58), 35-58.
- Özbek, A. (2019). Türkiye’deki İllerin Edas Ve Waspas Yöntemleri İle Yaşanabilirlik Kriterlerine Göre Sıralanması. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 177-200.
- Taşcı, M. Z., & Akbalık, M. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Hayat/Emeklilik Branşında Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Performans Analizi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 23(3), 726-735.
- Urošević, S., Karabasevic, D., Stanujkić, D., & Maksimovic, M. (2017). An Approach To Personnel Selection İn The Tourism Industry Based On The Swara And The Waspas Methods. Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research, 51(1).

- Ünal, E. A. (2019). Özel Sermayeli Ticari Bankalarının Finansal Performansının Sd Ve Waspas Yöntemleri İle Ölçülmesi. *Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 384-400.
- Ürgüp, S. E., & Demir, E. (2021). Finansal Performans İle Sportif Başarı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Türkiye'deki 4 Büyük Futbol Kulübü Üzerine Bir Analiz. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 240-250.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Antucheviciene, J., & Zakarevicius, A. (2012). Optimization Of Weighted Aggregated Sum Product Assessment. *Elektronika Ir Elektrotechnika*, 122(6), 3-6.
- Zhang, X., C. Wang, Li, E. And Xu, C. (2014). Assessment Model Of Ecoenvironmental Vulnerability Based On Improved Entropy Weight Method. *The Scientific World Journal*, 1(1), 1-7.

Türk Sinemasında Muhasebe Mesleğinin Sunumu

Representation of Accounting Profession in Turkish Cinema

Arif GÜMÜŞ*
Özge ÖZKAN**

ÖZ

Sanat, insanların duygularını etkilemeye yönelik yapılan çalışmaların tamamını kapsamaktadır. Müzik, edebiyat, resim, heykel gibi sinema da bir sanat dalıdır. Sinema, sanat dallarının içerisine sanayi devrimi ile girmiştir. Popüler kültürün en görünür unsurlarından olan sinema, toplumsal değerleri yansıtırken, yaşadığı döneme ait sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel koşulları sinemaya aktarır. Senarist, yapımcı ve yönetmenin bakış açısını kurgusal olarak yansıtan sinema, izleyicinin kendisini filmle özdeşleştirmesini, işlenen konuyu gerçek hayatmış gibi algılamasını sağlayan güçlü bir eserdir. Türk sinemasında farklı meslek grupları bazen iyi bazen de kötü özellikleri ile sunulmuştur.

Bu çalışmada muhasebe mesleğinin Türk sinemasındaki sunumu araştırılmıştır. Çalışmada on beş film belirlenmiş ve iki araştırmacı tarafından bu filmler ayrı ayrı izlenmiştir. Araştırmacılar filmlerde beş etik davranış: doğruluk ve dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik, gizlilik, mesleki davranış; on kişilik özelliği: dışa dönük, içe dönük, eleştirel, sempatik, disiplinli, dağınık, endişeli, sakin, yenilikçi, geleneksel kişilik özelliklerini araştırmıştır. Elde edilen bilgiler iki araştırmacı tarafından karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Muhasebeciler; genel olarak dışa dönük, eleştirel, doğruluk ve mesleki yeterliliğe sahiptir; bazen doğruluk ve dürüstlükten ayrılmazken bazen de muhasebecilerin bu davranışları göz ardı edebildikleri gözlemlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Muhasebe Mesleği, Etik İlkeler, Kişilik Özellikleri

ABSTRACT

Art encompasses all of the work done to influence people's emotions. Cinema is a branch of art just like music, literature, painting and sculpture. Cinema entered the branches of art with the industrial revolution. Cinema, one of the most visible elements of popular culture, while reflecting social values, transfers the social, political, economic and cultural conditions of the period to the screen. The cinema, which reflects the point of view of the screenwriter, producer and director, is a powerful work that allows the audience to identify themselves with the film and to perceive the subject as real life. In Turkish cinema, different professions are presented with sometimes good and sometimes bad features.

In this study, the presentation of the representation of the accounting profession in Turkish cinema was investigated. Fifteen films were determined in the study and these films were watched separately by two researchers. Researchers include five ethical behaviors in movies; truth and honesty, Objectivity, Professional Competence, Confidentiality, Professional Conduct and ten personality traits; Extroverted, Introverted, Critical, Sympathetic, Disciplined, Messy, Worried, Calm, Innovative, Traditional. The obtained information was evaluated and compared by two researchers. The obtained information was evaluated and compared by two researchers. Accountants are generally extroverted, critical, have integrity and professional competence; however, it has been observed that sometimes they are inseparable from truthfulness and honesty, and sometimes they can ignore this behavior.

KEYWORDS

Accounting Profession, Ethical Principles, Personality Traits

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
11.11.2022	29.11.2022
Atf	Gümüş, A. ve Özkan, Ö. (2022). Türk Sinemasında Muhasebe Mesleğinin Sunumu. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (2), 793-808.

* Öğr. Gör. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Doğanşehir Vahap Küçük MYO, arif.gumus@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4865-0892

** Öğr. Gör. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Kale Turizm ve Otel İşletmeciliği MYO, ozge.ozkan@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9047-8627

GİRİŞ

Muhasebe mesleğinin tam olarak ne zaman ve nerede başladığı bilinmemekle birlikte bu mesleğin ticarete mübadelenin başladığı dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir (Can, 2008: 1). Muhasebe mesleği çalışanları, ülkemizde profesyonel olan ve profesyonel olmayan meslek mensupları olarak çalışmalarına devam etmektedir. Profesyonel meslek mensupları: serbest muhasebeci, mali müşavirler ve yeminli mali müşavirlerden oluşurken; profesyonel olmayan meslek mensupları ise kamu ve özel sektörde istihdam edilen daha çok ön muhasebe bilgisine sahip kişilerden oluşmaktadır. Bunun yanında profesyonel meslek mensupları özel sektörde de istihdam edilmektedir (Yılmaz vd., 2008: 17). Kamu yararı gözeterek hareket etmesi beklenen muhasebe meslek mensuplarının ekonomi piyasasına etkisi, milyonlarca dolar değerinde olduğundan, bu çalışanların etik kurallar çerçevesinde davranmaları beklenmektedir. Muhasebenin ekonomik sistem içerisindeki işlevi, mesleğin yüksek etik standartlar algısı yaratmasına bağlı olmakla birlikte finansal piyasalarda ve raporlamalarda yaşanan skandallar nedeniyle daha çok vurgulanmaktadır. Her disiplin güçlü ahlaki değerlere ihtiyaç duyar. Ve her meslekte olduğu gibi muhasebe mesleğinde de meslek etiği önem arz etmektedir. İşletmelerin finansal işlemlerinin kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve hazırlanan finansal tabloların sunulması işlemlerini içerisinde barındıran muhasebe sistemi doğru ve güvenilir bilgi ihtiyacını ve dolayısıyla meslek etiğini ön plana çıkarmaktadır.

Sanat insanların duygu düşüncelerini farklı şekillerde etkilemeye yönelik yapılan eserler olarak değerlendirilebilir. Tarih boyunca neyin sanat olduğu neyin sanat olmadığı hep tartışılmıştır. Genel kanı insan yapımı olan nesnelere sanat, olmayanların ise sanat olmadığı yönündedir. Sanat eserleri ile insanlar bir başkasının duygularını ve düşüncelerini anlama olanağı yakalar. Birey gerçek hayatta karşısına çıkabilecek sayısız olayı sanat ürünü sayesinde yaşama fırsatı bulur (Okumuşoğlu, 2019: 3).

Sanat, ilk dönemlerde doğanın taklit edilmesi şeklinde yorumlanmıştır. 18. yüzyıldan sonra resim, müzik, şiir gibi sanat sınıfları; 19. yüzyılda ise sanayi devriminin oluşturmuş olduğu toplumsal dönüşüm döneminde sinema ortaya çıkmıştır. Toplum üzerinde etki sahibi olan en önemli kitle iletişim araçlarından bir tanesi sinema olmuştur. Sinemanın kendisine has bir anlatım tarzı olmakla beraber sinema, diğer sanat dallarından da etkilenmiştir. Onlardan farkı gerçekliğe daha yakınlığıdır. Sinema, konuların geçtiği dönemlerin toplumsal, siyasal ve ekonomik özelliklerini bazen olduğu gibi bazen de olduğundan farklı ekrana yansıtılmaktadır (Serdaroğlu, 2019: 115-118). Sinema filmini çekenlerin bilgi ve yargıları konunun ekrana yansıtılması açısından önemlidir. Türk sinemasının gelişimi ülkenin ekonomik, kültürel ve toplumsal özellikleri ile paralel bir gelişme göstermiştir. 1980'lere kadar daha çok içe dönük bir yapıda olan Türk sineması, Hollywood şirketlerinin Türkiye'ye gelmesiyle bu firmalara karşı rekabette zorlanmıştır. Ancak 2000'li yıllarda rekabette üstünlüğü ele geçirmiştir (Ormanlı, 2012; 32).

Uluslararası Muhasebeciler için Etik Standartları Kurulu (IESBA) "Profesyonel Muhasebeciler için Uluslararası Etik Kuralları" çerçevesinde beş temel etik ilke belirlemiştir: dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlik ve özen, sır saklama (gizlilik), mesleğe uygun davranış (TÜRMOB, 2020; 22).

Bu çalışmada Türk sinemasında muhasebe mesleğinin beş etik ve on kişilik özelliğinin (dışa dönük, içe dönük, eleştirel, sempatik, disiplinli, dağınık, endişeli, sakin, yenilikçi, geleneksel özellik) ekrana yansıtılıp yansıtılmadığı araştırılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Muhasebe mesleğinin sinemada yansıtılması çerçevesinde yapılan çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Beard (1994), muhasebecilerin ana karakter olduğu 16 filmi, film yapımcılarının muhasebenin ciddi, teknik dünyasını popüler eğlence üretimine nasıl uyarladığını incelemiştir. Muhasebeci karakterlerin 1957'den beri filmlerde yer aldığını belirten yazar modern popüler kültürün en görünür ve ulaşılabilir ürünleri arasında yer alan filmlerin, toplumsal değerleri hem yansıtmaya hem de üretmeye hizmet ettiğini belirtmektedir. Dürüst muhasebecilerin tuhaf, içine kapanık, hüsrana uğramış, yardımcı, her zaman "geride bırakılmış" olarak tasvir edildiğini ve zeki olarak nitelendirildiklerinde ise dürüst olmayan ve dolandırıcılık yapan kişiler olduklarını belirtmektedir (Tavares ve Dentas, 2017).

Smith ve Briggs (1999), televizyon, sinema ve edebiyatın muhasebe mesleği üzerindeki algıların oluşmasında önemli etkilerinin olduğunu fakat muhasebecilerin sıkıcı oldukları klişesini sürdürdüklerini belirtmektedir. 1954 ile 1997 yılları arasında yapılan ve muhasebeci karakterlerinin kilit rol oynadığı 24 filmi analiz eden yazarlar, "muhasebecilerin pasaklı, çok çalışan, asosyal ve yetersiz" niteliklerinin göze çarptığını, kadın muhasebecilerin pek olumlu tasvir edilmediklerini tespit etmişlerdir. Bunun gibi muhasebecilerin 'sıkıcı' olmaktan çok; kumar, kara para aklama, dolandırıcılık, cinayet ve genel olarak profesyonel olmayan davranışlarla suç unsurlarının ön plana çıktığını açıklamışlardır. Bu tür olumsuz mesajların meslek üzerindeki

etkilerinin ciddi olduğu, televizyon ve filmlerde kadın muhasebecilerin olmaması, erkek egemen bir meslek fikrini pekiştirdiğini yine çalışmalarında belirtmişlerdir.

Hunt, Falgiani ve Intrieri (2004), muhasebe ve muhasebe dışı öğrencilerinin muhasebecilere ilişkin izlenimlerini araştırmışlardır. Araştırmada, muhasebeciyi tanımlayabilecek terimleri listelemiş, öğrencilerden bu terimleri, 4 farklı izlenim kaynağına göre muhasebecileri ne kadar doğru tanımladığını değerlendirmeleri istenmiştir. İzlenim kaynakları şu şekildedir: “Filmler/TV, Bildiğiniz Muhasebeciler, Muhasebe Kursları ve Tüm Kaynaklar”. Çalışmanın sonuçları hem muhasebeci olan hem de muhasebeci olmayan öğrencilerin, film ve televizyondaki tasvirlerine dayalı olarak, muhasebeciler hakkında nispeten olumsuz izlenimlere sahip olduklarını göstermiştir.

Dimnik ve Felton (2006), yaptıkları çalışmada, popüler sinemada muhasebeci imajını incelemişlerdir. Çalışmada 168 muhasebeci karakteri ve bu karakterleri kodlamak için 41 karakter kümesi kullanılmıştır. Ardından çalışmada, beş stereotip belirlenmiştir. Bunlar: hayalperest, gayretli, eksantrik, kahraman ve kötü adamdır. Filmlerde belirlenen stereotiplerin, daha önceki çalışmalarda tanımlanmış muhasebecilerin dört ana kişilik özelliği olan geleneksellik, çabalama, pratiklik ve sosyallik ile eşleştiği belirlenmiş; eksantrik dışında, diğer stereotiplerin genellikle gelenekselliği benimsediği görülmüştür. Filmlerde hayalperest karakter çok sıradan bir hayat yaşar, gayretli karakter sıkıcı bir işte çaba sarf eder, kahraman karakter; kendini beğenmiş bir maceracı olmamakta, zorlu bir mücadeleye giren sıradan bir insandır, kötü adam ise sıklıkla basit bir üçkâğıtçıdan öte değildir. Hayalperest ve gayretli karakter hedeflerine azimli bir kararlılıkla ulaşmaya çalışır, kahraman asla pes etmez ve kötü adam acımasızca ilerlemektedir. Hayalperest dışındaki diğer dört karakter stereotipi gerçekçi olma eğilimindedir. Kahramanlar ve kötüler genellikle lider rollerde iken, hayalperest ve gayretliler genellikle içe dönük ve yalnız olarak tespit edilmiştir. Muhasebe mesleği ile ilgili klişelerin filmlerde yansıtılması noktasında negatif tarafta, hesapçı, açgözlü, duygusuz kötü adam örneğinin %23’ünü; nevrotik eksantrikler %7’sini; sempatik kabul edilen gayretli, hayalperest ve kahraman rollerin ise %70’ini oluşturduğu belirtilmiştir. Yazarlar, tespit etmiş oldukları çeşitli klişelerin, zaman içinde devam etse de yirminci yüzyılın son yarısı sinemasında muhasebecilerin tasvirinde bazı değişiklikler olduğunu gördüklerini belirtmişlerdir. Filmlerde özellikle, muhasebede kadın ve etnik azınlıkların artan varlığını yansıtmaya ve muhasebe mesleğine ilişkin artan farkındalığı göstermeye başladığı tespit edilmiştir.

Felton, Dimnik ve Bay (2007), sinemadaki muhasebeci tasvirlerini etik algılar çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmada denetçi yeterliliği gibi mesleğin en çok değer verdiği erdemler, muhasebecinin etik davranmasını etkilemede önemli belirleyiciler olarak gösterilen faktörler arasında görülmemiştir. Muhasebecilerin tipik olarak daha az önemli olarak derecelendirdiği değerler, ahlaki davranışın önemli yordayıcıları olarak tasvir edildiği belirtilmiştir. Yazarlar bu sonuçların, teknik açıdan daha az yetenekli; ancak daha hoş, iyimser ve sakin görünen muhasebecilerden çok; yetkin ancak ciddi, endişeli bir tavır sergileyen muhasebecilerden etik olmayan davranışlar beklememizin daha olası olabileceğini belirtmişlerdir. Bulgular popüler sinemada muhasebecilerin etik davranışlarının içsel nihai değerlerle pozitif; ancak yetkinlik (araçsal) değerlerle negatif ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tavares ve Dantas (2017), 21. yüzyıl sinemasında muhasebe profesyonelinin tasvir edilen imajını, klişelerini ve genellikle araştırılan karakterlerde kullanılan özelliklerini analiz etmeye çalışmıştır. Çalışmada altı film: “Casino Royale, Wanted, The Dark Knight, RocknRolla, Too Big to Fail ve The Accountant” incelenmiştir. Bu filmlerde muhasebecilerin olumlu bir şekilde tasvir edildiği, dürüstlük, bilgelik, zeka, yetkinlik, etik ve iletişim eksikliği gibi bazı kalıp yargıların daha önceki çalışmalara göre doğrusal kaldığını, 21. yüzyıldaki filmlerin özelliklerinin çoğunun, önceki filmlerin olumlu özelliklerini doğruladığı tespit edilmiştir. İncelenen karakterlerde, iletişim kurmayan ve etik olmayan karakterler olan olumsuz kalıp yargılar özelliklerin çok belirgin olduğu belirtilmiştir. Muhasebecilerin, filmlerin çoğunda sayısal beceriye sahip oldukları doğrulanmıştır. İncelenen filmlerde mesleği temsil eden kadınların çoğu durumda güçlü, son derece zeki, cesur muhasebeci kişiliği sundukları ve görüşlerinin dikkate alındığı görülmüştür.

Alankaya ve Akpınar (2017), Hollywood filmlerinde yer alan muhasebeci karakterlerini inceleyerek, bu filmlerde yer alan karakterlerin kişilik özelliklerinin belirlenmesini amaçlamışlardır. Çalışmada sadece başrolde muhasebeci karakterinin yer aldığı “The Accountant, The Untouchables, Midnight Run, The Producers ve The Shawshank Redemption” filmleri incelenmiştir. Çalışmada davranışsal özellikler: “Beş Faktör Kişilik Özellikleri, A Tipi ve B Tipi Kişilik, Karanlık Kişilik Özellikleri, Kişilik Bozukluğu” tipolojileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışma neticesinde karakterlerin ağırlıklı olarak B tipi kişilik özellikleri gösterdikleri, çok düşük düzeyde kişilik bozukluğu görüldüğü, genel anlamda kişilerin karanlık kişilik özellikleri sergilemediği ve muhasebecilerin kendi halinde, sorumluluk düzeyi yüksek ve uyumlu davranışlar sergiledikleri görülmüştür.

Arslan ve Şahin (2018), muhasebe mesleğinin medyadaki yansımalarını araştırdıkları çalışmalarında muhasebe mesleğinin geçtiği filmler, diziler ve yazınsal öğeler incelenmiş ve sadece muhasebe mesleğinin yer aldığı eserler tespit edilmiştir.

Honorio vd. (2022), “Muhasebeci (The Accountant)” filmini meşruiyet unsurları pragmatik, bilişsel ve ahlaki kapsamında incelemişlerdir. Muhasebeci imajıyla bağlantılı klişeler analiz edilerek muhasebecinin giyim tarzında, suç faaliyetlerine karışmasında, teknik kapasitesinin gösterilmesinde pragmatik meşruiyete ilişkin meşruiyet unsurlarının mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel meşruiyet ile ilgili olarak muhasebecinin müşteriyi kolayca memnun eden bir kişi olarak görüldüğü ve muhasebeciliği mesleğe yakınlığın bir sonucu olarak değil, iş bulma kolaylığı ve maddi durumu rahat olduğu için tercih edilebileceği; Ahlaki meşruiyet konusunda ise filmde muhasebecinin davranışlarında çelişkili etik ikilemler tespit edilmiştir. Ayrıca, medyadaki muhasebeci imajını oluşturan önceden var olan kalıp yargılarla ilgili olarak, toplumsal cinsiyete göre kadın ve erkek rolleri arasında farklılık olduğunu gözlemlenmiştir. Sosyal beceriler noktasında, muhasebecinin insanlara soğuk ve çok doğrudan davrandığı; bilişsel becerilerle ilgili olarak muhasebecinin; rafine mantıksal akıl yürütme, mali bilgi, pozisyonundaki yeterlilik ve zekâyâ ek olarak sistematik ve matematiksel becerilere sahip bir profesyonel olarak tanımlandığı tespit edilmiştir. Çalışmada muhasebecinin yerleşik bir kişi olarak tanımlandığı diğer çalışmalarda bulunan görüntünün aksine, filmde gösterilen muhasebecinin atletik bir fiziği olduğu belirtilmiş ve son olarak, kişilik ile ilgili olarak, muhasebecinin çok samimi olduğu, espri anlayışının olmadığı ve bir işi yarım bırakmayı zor bulduğu sunucuna varmışlardır.

Bu çalışmadan önceki araştırmalar muhasebe mesleğini özellikle yabancı filmler noktasında incelerken çalışmamızda Türk filmleri incelenmiştir. Muhasebe mesleğinin etik ilkeler ve kişilik özellikleri ile Türk sinemasında sunumu daha önce ele alınmamış olması çalışmamızın önemini ve değerini arttırmaktadır. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara öncülük etmesi beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel araştırma, bu araştırma yöntemlerinin desenlerinden biri olan durum çalışması deseni ve veri toplama aracı olarak da doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırma bir problemin çözümüne ilişkin görüşme, gözlem, doküman analizi gibi çeşitli veri toplama yöntemlerini kullanarak sorunu derinlemesine araştırılmasını sağlayan öznel yorumlayıcı bir yöntemdir (Baltacı, 2019: 369). Durum çalışması ise bir durumu ya da olayı derinlemesine inceleyerek detaylı bir şekilde betimlemektir (Subaşı ve Okumuş, 2017: 420). Durum çalışmasında kullanılan veri toplama araçlarından biri olan doküman analizi, sadece yazılı verilerin incelenmesinde değil aynı zamanda görsel verilerin incelenmesinde de kullanılmaktadır (İnce ve Yılmaz, 2020: 734).

Araştırmanın amacı Türk sinemasında muhasebe mesleğinin nasıl işlendiğini ortaya koymaktır. Araştırma için herhangi bir dönem kıstası konmamıştır. İçerisinde muhasebe mesleğinin de bulunduğu on beş film belirlenmiştir. Bunların içerisinde dokuz filmde muhasebe mesleğinin olduğu tespit edilmiş ve diğer filmler araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada Uluslararası Muhasebeciler için Etik Standartları Kurulu'nun (IESBA) belirlediği beş etik davranış ile Özkan ve Hacıhasanoğlu'nun (2012) yılında yaptıkları çalışmada kullandıkları on kişilik özelliği (dışa dönük, içe dönük, eleştirel, sempatik, disiplinli, dağınık, endişeli, sakin, yenilikçi, geleneksel) kullanılmıştır.

3. GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİLİK

Çalışmada araştırmacılar filmleri ayrı ayrı izleyerek muhasebe mesleğini icra eden oyuncuların kişilik özellikleri ve etik ilkeler açısından değerlendirmiştir. Daha sonra bulgular karşılaştırılarak ortak ve farklı yönler ortaya koyulmuş, farklılıklar tekrar gözden geçirilerek fikir birliğine varılmıştır. Bulgular doğrudan alıntılarla desteklenerek geçerlilik ve güvenilirlik artırılmıştır.

4. BULGULAR

Bu çalışmada muhasebe mesleğinin sunumu ile ilgili belirlenen dokuz film iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı izlenmiştir. Elde edilen bilgiler iki araştırmacı tarafından karşılaştırılarak değerlendirme yapılmıştır. Araştırmaya ilişkin bulgular, filmler için ayrı olarak aşağıda sunulmaktadır. Filmler farklı internet kaynaklarından izlendiği için belirtilen dakikalarda farklılıklar olabilmektedir. Bulgular açıklandıktan sonra bir tabloda gösterilmiştir.

Tablo-1: İncelenen Filmler

Filmin Adı	Yılı	Türü	Oyuncular	Filmdeki Muhasebeci Karakteri
Efkârlıyım Abiler	1966	Dram Duygusal Komedi	Sadri Alışık (Arif-Gönlübol) Filiz Akın (Fatoş) Hulusi Kentmen (Necmettinzade Ruknettin)	Sadri Alışık (Arif-Gönlübol)
Yaprak Dökümü	1967	Dram	Ediz Hun (Şevket) Fatma Girik (Leyla) Cüneyt Gökçer, (Ali Rıza Bey) Semiramis Pekkan (Necla) Güzin Özipek (Hayriye) Nurhan Nur (Fikret) Funda Postacı (Ayşe) Esin Gülsoy (Ferhunde)	Ediz Hun (Şevket)
Herşeyim Sensin	1971	Dram	Ayhan Işık (Ahmet/Feridun Hınçoğlu) Arzu Okay (Gülseren) Kuzey Vargın (Orhan) Cavidan Dora (Betül)	Ayhan Işık (Ahmet/Feridun Hınçoğlu)
Dolap Beygiri	1982	Dram Komedi Politik	İlyas Salman (Ali) Şener Şen (Yakup) Ayşen Gruda (Hacer) Yaprak Özdemiroğlu (Ayşe)	İlyas Salman (Ali)
Çarıklı Milyoner	1983	Dram Duygusal Komedi	Kemal Sunal (Bayram) Necla Nazır (Suna Sayın) Selim Naşit (Muhasebe Müdürü)	Selim Naşit (Muhasebe Müdürü)
Namuslu	1984	Aile Dram Komedi Macera Politik	Şener Şen (Ali Rıza) Ayşen Guruda (Naciye) Adile Naşit (Kaynana) Erdal Özyağcılar (Mustafa)	Şener Şen (Ali Rıza)
Uyanık Kardeşler	1974	Dram Duygusal Komedi	Kadir İnanır (Doğan) Hulusi Kentmen (Temel Ali Bey) Müjdat Gezen (Erkan) Renan Fosforoğlu (Muhasebeci Salim Bey) Arzu Okay (Nermin) Mine (Selen Büke)	Renan Fosforoğlu (Muhasebeci Salim Bey)
Çakallarla Dans-1	2010	Komedi Macera	Şevket Çoruh (Gökhan) İlker Ayrık (Muhasebeci Servet) Timur Acar (Necmi) Murat Akkoyunlu (Del Piero Hikmet)	İlker Ayrık (Muhasebeci Servet)
Kavşak	2010	Dram	Güvenç Kırac (Güven) Sezin Akbaşoğulları (Arzu Tamer) Cengiz Bozkurtoğlu (Vedat) Umut Kurt (Haydar) Mete Horozoğlu (Tamer)	Güvenç Kırac (Güven)

Kaynak: Tablo araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

4.1. Efkârlıyım Abiler

1966 yılı yapımı olan filmin yönetmeni Türker İnanoğlu'dur. Filmin başrollerinde Sadri Alışık ve Filiz Akın bulunmaktadır. Amcası çok zengin olmasına rağmen külhanbeyi gibi davranan Gönlübol Arif, işportacılık yaparak fakir bir hayat sürse de yaşadığı hayatta mutlu olan biridir. Gönlübol Arif'in amcası

Ruknettin Necmettinzade, Arif'in yaşadığı hayatı beğenmez ve kendi istediği gibi çalışıp yaşayacağı bir hayatı kendisine sunar ve bu hayatı yaşaması için onu zorlar. Ancak Arif, yine alıştığı ortama geri döner.

Filmde Arif, amcasının yanında muhasebe servisinde herhangi bir muhasebe eğitimi, tecrübesi olmadan şef yardımcısı olarak çalışmaya başlar.

Dışa Dönük: Arif; filmde günlük kazancını arkadaşları ile günlük harcayan, onlarla birlikte olmaktan hoşlanan, başkasının emri altında çalışmaktan hoşlanmayan, içinden geldiği gibi davranan, toplum kurallarına aldırmayan, neşeli, çok konuşan dışa dönük bir karakter çizer.

Eleştirel: Arif, Fatoş ile kaldıkları eve geldiklerinde yaşadıkları hayatı eleştirerek, “*Günü birlik kazan, günü birlik harca. Eeee sonu ne olacak bunun? Günün birinde kimsesizler mezarlığına atarlar bizi, hiçbir iz bırakmadan çekip gitmiş oluruz.*” (33:48) diyerek yaşadıkları hayatı sorgular.

Sempatik: Arif, filmde sempatik bir karakter çizer. Film boyunca genelde neşeli tavırları görülür. Kendi arkadaş çevresi hatta filmin başında hapisanede iken oradaki çevresi tarafından da sevilmektedir. Filmde yeni kıyafetlerine uyum sağlayamayan Arif “*Üff öldüm namussuzum, nasıl giyiyorsunuz bu bağlı ayakkabıları? Bunların hepsi kalleş ayakkabıdır. Arkadan vururlar adamı. Bana bir kahve söyle de afyonum patlasın be!*” (13:00) şeklinde konuşur.

Fatoş'u amcası ile tanıştırmaya götüren Arif, amcasının tepkisi ile karşılaşır. Amcası Arif'i görünce “*Ne var niye geldin diye sorar? Arif ise “Seni özledim geldim.” der. “Bunun üzerine amcası, Ben seni sildim defterden.” der. Arif, “Yeni bir defter aç oraya kaydet be amcacığım!”* (38:58) diye cevap verir. Bu karşılıklı konuşmadan da görüldüğü gibi Arif, hem hazırcevap hem de verdiği cevaplarla sempatik bir kişiliktir.

Dağınık: Arif, filmde dağınık bir görüntü çizer. İşe başlayacağı ilk gün amcası tarafından üzerindeki kıyafetler sorgulanırken Arif'in tavrının dağınık olduğunu ve rahat bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir (10:00). Normal yaşantısında kılık kıyafetine dikkat etmeyen Arif, amcasının yanında çalışmaya başladığında giymiş olduğu kıyafetleri zorla giydiğini ve kıyafetlerin kendisini sıktığını hissettirmektedir (14:11). Amcasının olmadığı zamanlarda kendi bildiği şekilde yaşamaya devam eder. Arkadaşları ile beraber iş yerindeki odasında eğlence düzenler (17:12). Yaşantısını yine eskisi gibi sürdürür.

Endişeli: Arif, Fatoş ile tanıştıktan sonra değişmeye başlar. Gelecek için kaygılanır. İşportadan kazanılan para ile bir aile kurulamayacağı düzgün bir işinin olması gerektiğine inanır. Daha fazla kazanmanın gerekli olduğunu söyler. Kaygılarından bahseden Arif, Fatoş'a, “*Daha fazla kazanmanın yolunu arayacağız. Bana kalsa bir tayınla bir şişe şarap bana yetiyordu burada. Her şey vızdı vız.*” (35:24) diyerek Fatoş'un hayatında yer alması ile gelecek için endişelenmeye başladığını göstermiştir.

Sakin: Arif'in filmde gelişen olaylar karşısında sakin bir tavır sergilemediği gözlemlenmektedir. Aksine yaşananlara hemen tepki göstermiştir. Örneğin filmin 32. dakikasında yeni tanıştığı kız olan Fatoş'a meyhanede müşterilerin asılmasına, onlarla kavga ederek karşılık vermiştir.

Yenilikçi: Normalde Arif çalıştığı hayatın dışına pek fazla çıkma taraftarı değildir. Onun alışmış olduğu bir yaşam tarzı vardır. Onun için bundan fazlası da gerekli değildir. Amcasının ısrarlarına bazen de zorlamalarına rağmen, amcasının fabrikasındaki muhasebe şef yardımcısı işine alışmamış ve kısa sürede ayrılmıştır. Ancak Fatoş ile bir yuva kurma düşüncesi Arif'i düzgün bir iş sahibi olmaya mecbur etmiş, amcasının yanına dönerek fabrikada çalışmaya karar vermesine neden olmuştur. Bu durumun varlığı aslında Arif'in geleneksel bir hayat tarzına sahipken gelişen olaylar karşısında yeni davranışlara, yeni çalışma şartlarına uyum sağlayabileceğini göstermektedir.

Doğruluk - Dürüstlük: Arif'in filmde işyerinde arkadaşları ile alkollü bir sofraya kurup mesai saatleri içerisinde eğlenmesini gören amcası, “*Bu ne hal, bunlar ne bunlar, bunlar ne bunlar!*” sözleri üzerine Arif: “*Kokoreç, karpuz, beyaz peynir ama yetişemedin bitti.*” sözlerine amcası “*Bu kepezelik ne onu soruyorum sana!*” demiş karşılığında ise Arif; “*Ne kepezeliği be! Arkadaşlarımızla kendi mabeynimizde ve tahliye oluşumun yüce şerefine bir böyle sessizce vaziyet yaptık yani burada.*” (18:24) şeklinde cevap vermiştir. Görüldüğü gibi Arif, gerçekleri saklamaktan kaçınmamış olduğu gibi anlatmıştır.

Bir başka sahnede ise Arif, mürekkep boyasını çıkarttığını iddia eden bir leke ilacını halka, işportadan satmıştır. Daha sonra Fatoş'la aralarında geçen konuşmada; “*Çeşme suyu içine sabun tozu koymakla leke ilacı olur mu kızım!*” (27:15) diyerek Fatoş'u şaşırtmıştır. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Arif halka söylediklerinde doğruluktan ayrılmış ve dürüst davranmamıştır.

Mesleki Yeterlilik: Arif, hapisten çıktıktan sonra amcasının zoru ile amcasına ait olan fabrikada muhasebe şefi yardımcısı olarak işe başlar. Amcası işyerinde yeğenini tanıştırdıktan; “*Yeğenimi ismen tanıyorsunuz. Daha önce de söylediğim gibi Avrupa'da iktisat tahsili görüyordu nihayet döndü. Fabrikamıza yardımcı olmayı da kabul etti. Öyle değil mi Arif?*” (12:25) diyerek yeğeninden onay alır. Aslında Arif, bu sayılan özelliklere sahip değildir ama amca kontenjanından iş sahibi olmuştur.

Mesleki Davranış: Filmde Arif, muhasebeci olarak iş yerinde çok uzun süre çalışmadığı için burada bir çıkarsamada bulunmak zordur. Ancak Arif'in muhasebe eğitimi almadığı daha öncede herhangi bir iş yerinde muhasebeci olarak çalışmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebepten Arif'ten mesleki bir davranış beklenmemektedir.

4.2. Yaprak Dökümü

Memduh Ün'ün yönetmenliğini yaptığı 1967 yapımı olan film, Reşat Nuri Güntekin'in aynı adlı eserinden uyarlanmıştır. Filmin oyuncularları: Cüneyt Gökçer (Ali Rıza), Güzin Özipek (Hayriye), Semiramis Pekkan (Necla), Fatma Girik (Leyla), Ediz Hun (Şevket) ve Nurhan Nur (Fikret), Funda Postacı (Ayşe), Esin Gülsoy (Ferhunde). Eşi ve 5 çocuğu ile İstanbul'a yerleşen Ali Rıza Bey'in hikâyesinin anlatıldığı filmde ailenin hızla kimliklerini kaybetmesi ve dağılması işlenmektedir. Filmde evin oğlu Şevket dürüst bir babanın yetiştirdiği banka memuriyet sınavlarına hazırlanan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Filmin başında Ali Rıza Bey, Şevket'in kişiliğini anlatır; *"Oğlum Şevket, onu tam hayâlimde yaşayan mükemmel bir insan modeline göre yetiştirdim. Okumuş, yazmış; dünyanın hiç bir kuvvetinin değiştiremeyeceği bir elmas parçasıdır."* (01:32). Ancak Şevket'in iş yerinde birlikte çalıştığı evli Ferhunde tarafından baştan çıkarılmasıyla başlayan yozlaşma iş yerinde kasadan para çalmaya kadar ilerler. Sonunda Şevket yakalanmış ve ceza almıştır.

İçe Dönük: Şevket kişilik özelliği olarak içe dönük bir karakter çizmektedir. Filme konu olan kitabın 1930 yılında yayımlandığı düşünüldüğünde daha çok erkek baskın bir aile yapısı ön planda olması beklenebilir. Şevket babasına saygı gösteren sessiz, ahlak kurallarına önem veren, ciddi bir kişiliğe sahiptir.

Eleştirel: Şevket, evliliği sonrası ekonomik olarak sıkıntı çekmektedir. Evin ihtiyaçlarını ve karısının isteklerini karşılayabilmek için Şevket, sonra geri koymak üzere bankadan bir miktar para çalar. Sonra o parayı da kumarda kaybeder. Ali Rıza Bey, Şevket'i hapisanede ziyaret eder. Şevket, babasına *"Çocukların içinde en çok bana güvenirdin. En korkunç tekmeyi benden yedin. İhtiyarlık günlerinde sana yardım etmeyi ne kadar isterdim. Ama yapamadım, olmadı. Ayağım kaydı babacığım."* (66:08) diyerek özeleştiriyi yapmıştır.

Disiplinli: Şevket, bankaya girmeden önce banka sınavlarına hazırlanmış ve bu sınavda muvaffak olmuştur. Böyle bir sınavı kazanmak için o dönemde disiplinli çalışmak gerekmektedir.

Endişeli: Şevket, filmde her türlü sıkıntıya ve olaya rağmen endişeli görünmemektedir.

Sakin: Necla ve Leyla'nın müzik eşliğinde evde dans ederek gürültü yaptıkları sahnede Fikret, *"Adamakallı azıttılar hazırlandığın memuriyet imtihanını bile düşünmüyorlar."* şeklindeki tepkisine Şevket, *"Eee gençlik abla kanları kaynıyor!"* (08:58) şeklinde cevap vermesi sakin bir yapısı olduğunu göstermektedir. Yine filmin ilerleyen kısımlarında Şevket'in bankadan para çalması, bu parayı kumarda kaybetmesi, kumar masasında iken polisler tarafından tutuklanması esnasında göstermiş olduğu davranışlara bakıldığında Şevket'in filmde sakin bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Geleneksel: Şevket'in memuriyete ataması yapıldığı gün babası işinden ayrılmıştır. Bu yüzden babası artık evi geçindirecek olan Şevket olduğu için masadaki yerini ona vermek ister. Bu kararı karşısında Şevket ilk başta kabul etmek istemese de babasının masasındaki yerini kabul etmek zorunda kalmıştır (14:44).

Doğruluk - Dürüstlük: Ali Rıza Bey'in çalıştığı iş yerinde ahlaki bir sebepten dolayı ayrılması eşi tarafından eleştirilirken Şevket, babasına hak vermiştir. Babasına; *"Anneme bakmayın babacığım. En doğru hareketi yapmışsınız. O kirli ekmeği nasıl yiyebilirdik?" demesine Ali Rıza Bey, "Berhudar ol yavrurum. Senden böyle bir cevap alacağımı biliyordum. Emeklerimin boşa gitmediğini gösterdin ya bana, artık kulağında bu sesle ölebilirim."* (15:55) şeklinde cevap vermiştir.

Şevket; filmin başında doğru, ahlaklı bir tavır sergilemiştir. Ancak filmin ilerleyen dakikalarında Şevket, her ne kadar ahlaklı bir insan olarak yetiştirilmişse de içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan kurtuluşu kumarda görmüş, bunun için bankanın parasını kumarda oynayarak kaybetmiş, doğru davranış göstermemiştir. Bu durum Şevket'e olan güveni sarsmıştır. Ancak bu durumda da Şevket, dürüst davranmış ve kendisini hapisanede ziyaret eden babasının ne olduğunu, borçları için mi hapiste olduğunu sormasına karşılık *"Hayır baba, keşke öyle olsaydı. Kötü, çok kötü. Bankaya ait mühimce bir parayı harcadım. Sonra kazanıp da yerine korum düşüncesiyle kumar oynadım. Müfettişler gelmiş. Velhasıl çok pis bir durum"*. Ali Rıza Bey, *"Olmasa iyi olurdu ama ne yapalım, kader. Üzülme evlâdım. İnsan olanın başına her şey gelebilir"*. Şevket, *"Çocukların içinde en çok bana güveniyordun. En korkunç tekmeyi benden yedin. İhtiyarlık günlerinde sana yardım etmeyi ne kadar isterdim. Ama yazık olmadı. Ayağım kaydı babacığım."* (1:05:20) demiştir.

Mesleki Yeterlilik: Filmde Şevket bankada işe girmek için imtihana girmiş ve başarılı olmuştur. Bu durum Şevketin mesleki yeterliliğinin olduğunu göstermektedir.

Mesleki Davranış: Şevket, bankada çalıştığı sırada iş yerinden zimmetine para geçirmiş bununla kumar oynamış ve kazanmıştır. Kumar oynadığı ilk gün kazandıklarından cesaret alarak tekrar kasadan para almıştır. Filmde Fikret, *"Şevket abim, o geceki kazancından cesaret alarak daha önce zimmetine geçirdiği parayı yerine"*

korum ümidiyle tekrar kasadan bir miktar para alıp oynamaya gitmiş.” (1:03:00) diyerek durumu anlatmaktadır. Ancak Şevket bu parayı da kumarda kaybetmiştir.

4.3. Her Şeyim Sensin

1971 yılı yapımı olan filmin yönetmeni Nuri Ergün'dür. Filmin Başrol oyuncusu Ayhan Işık (Ahmet/Feridun Hınçoğlu), Motortaş şirketinde muhasebe müdür muavini olarak çalışmaktadır. Ahmet, şirketteki usulsüzlükleri fark eder, bunlara daha fazla göz yummamak için işten ayrılmak ister. Ancak Patron Necmi Bey ve Genel Müdür Orhan, Ahmet'e iftira atarak hapishaneye düşmesine neden olurlar. Hapisteyken kendisine büyük bir miras kalan Ahmet, dokuz yılın ardından hapishaneden zengin biri olarak çıkar. Kendisini Feridun olarak tanıtarak eski patronundan intikam alacaktır.

İçe Dönük: Ahmet, filmde çok fazla dış dünya ile bağlantı kurmaz. İçindeki duyguları yıllarca saklar ve yeri geldiğinde kullanır.

Sakin: Ahmet, dokuz yıl hapiste kalır. Hapisten çıktıktan sonra kendisine komplo kurup hapse attıranlardan sabırla intikam alacağı günü beklemektedir. Bu süre zarfında her ne kadar intikam duyguları ile yansa da sakin kalabilmiş duygularını belli etmemeye çalışmıştır.

Doğruluk - Dürüstlük: Filmin başında Ahmet, kendi iç dünyası ile konuşurken “Yeni bir iş bulmaya mecburum. Artık Motortaş şirketinde çalışmama imkân yok. Daha fazla sabredemem, şirketin sahibi Necmi Bey, genel müdür Orhan'ın ticari soygunlarına, vergi kaçırma hareketlerine daha fazla göz yummamam.” (04:37) demektedir. Yine Ahmet, şirketten ayrılacağını şirketin müdürüne ve sahibine söyleyerek “Namussuzluğunuza daha fazla ortak olmamak için işimi bırakıyorum.”(05:59) demiştir.

Ahmet, her zaman doğru kalmaya özen göstermiş yaptığı hareketlerle de bunu göstermeye çalışmıştır. Ancak filmde tezat bir durum bulunmaktadır. Bir taraftan Ahmet doğru, dürüst bir insan olarak gösterilirken diğer taraftan Ahmet'in, iş yeri sahibinin ve şirket müdürünün uzun süredir yapmış olduğu yolsuzluklara ses çıkarmaması, onları gerekli yerlere şikâyet etmemesi ve artık dayanmadığı için işten ayrılmak istemesi ortaya tezat bir durum çıkarmıştır.

Mesleki Yeterlilik: Ahmet'in işyerinde meydana gelen usulsüzlükleri fark etmesi mesleki yeterliliğe de sahip olduğu fikrini vermektedir.

Gizlilik: Ahmet, işyerinde kendisine komplo kurulup hapse atılmasına rağmen iş yeri hakkında edindiği bilgileri ifşa etmemiş ve gizlilik ilkesine uymuştur. Şirket sahibi Necmi Bey, Ahmet'e işyerinden ayrılamayacağını “Seni şirketlerimin, mesleğimin sırlarına ortak ettim. İnanırım, güvendim sana.” (06:21) demektedir. Ahmet, bu zamana kadar her ne kadar bu sırları saklamışsa da daha fazla taşıyamayacağını anlamıştır ve bir noktadan sonra iş yerinden ayrılmaya karar vermiştir.

Mesleki Davranış: Ahmet, iş yerindeki usulsüzlükleri şikâyet etmemiş, bunun yerine işyerinden ayrılmayı daha uygun göyerek mesleki davranış göstermemiştir.

4.4. Uyanık Kardeşler

Filmin yönetmenliğini Hulki Saner'in yaptığı 1974 yapımı filmin başrollerini Kadir İnanır (Doğan), Müjdat Gezen (Erkan), Hulusi Kentmen (Temel Ali Bey), Leman Akçatepe, Arzu Okay (Nermin) ve Selen Büke (Mine) gibi oyuncular paylaşmaktadır. Filmde Muhasebeci Salim Bey rolünü Renan Fosforoğlu oynamaktadır.

Temel Ali Bey, kendisine ait fabrikasında çalışmakta ve iki oğlu bulunmaktadır. Onun hayâli oğullarının mühendis ve kimyager olması ve fabrikanın başına geçmeleridir. Ancak oğulları onun istediği meslekleri istemez ve babalarını kandırarak evlerinin garajında sahte bir çalışma ofisi oluştururlar. Temel Ali Bey'in oğlu Doğan, Ofiste gizlice futbolla, diğer oğlu Erkan ise müzikle ilgilenir. Bu durumun farkına varan Temel Ali Bey, hayâl kırıklığına uğrar ve oğullarını evlatlıktan reddeder. Doğan ve Erkan ise mesleklerinde başarılı olmaya çalışarak babalarının gönlünü almaya çalışacaklardır.

Filmde Muhasebeci Salim Bey, Temel Ali Bey'i şirketin olumsuz gidişatı ile ilgili sürekli uyarmak ister, ancak Temel Ali Bey kendisini dinlemez. Temel Ali Bey'in odasına giren Muhasebeci Salim Bey, “Efendim size bir rapor hazırladım.” der. Temel Ali Bey, “Gene mi rapor?” Muhasebeci Salim Bey, “Evet efendim, malum-u aliniz, fabrikanızda işler pek iyi gitmiyor. Burayı biraz modernleştirmeli, mesela bir tane kimyacı ile bir tane mühendis almak lazım.” sözlerine Temel Ali Bey sert karşılık vererek; “Yeter, Salim Bey sana kaç defa tembih ettim bana kimyager ve mühendisten bahsetme diye. Biliyorsun benim iki tane oğlum var. Biri mühendis biri kimyager olacak ve bu fabrikayı onlar idare edecekler. Anlaşıldı mı?” der. Muhasebeci Salim Bey, “Ama bey efendiciğim, müsaade buyurunda ben fikrimi söyleyeyim.” Temel Ali Bey, odadan çıkarken Muhasebeci Salim Bey'e; “Yeter sen fikrini söyledin. O raporu da yırt at” diye karşılık verir. Salim Bey; “Yırtmam saklarım.” der, devamında ise Temel Ali Bey, odadan çıkarken “Bu oğlanlar yakacak bunun canını.” der (02:55).

İçe Dönük: Muhasebeci Salim Bey, içe dönük bir kişiliğe sahiptir. Güvenilir olması, kişileri ciddiye alması, insan ilişkilerinde dengeli ve sınırlı olması Salim Bey'in içe dönük bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir.

Eleştirel: Temel Ali Bey'in oğlu Doğan'ın fabrikanın borçlarını kapatarak fabrikanın babasının olduğunu ve yine onun yöneteceğini söylemesi sonrası Salim Bey "Evladım benim de size bir borcum var müsaade edin de ben de onu ödeyeyim." der. Doğan, "Anlayamadım ne borcu?" sorusuna "Senin ve kardeşin hakkında çok yanıldım. Özür dilemek istiyorum sizden. Babanız size güvenmekte haklıymış." der ve özeleştiri yapar (1:08:47).

Sempatik: Salim Bey'in patronu ile konuşurken kullandığı jest ve mimiklerine baktığımızda sempatik biri olduğunu söyleyebiliriz. Hazırladığı raporu Temel Ali Bey'in "Yırt at" demesine "Yırtmam" şeklinde tepkileri, yine filmdeki bir sahnede Temel Ali Bey'in resmine bakarak "Ben sana söylememiş miydim? Bu veletler senin başını yakacak diye. Yaa Naber!" (56:49) repliği sempatik biri olduğunu göstermektedir.

Disiplinli: Salim Bey'in şirket raporlarını hazırlaması, şirketin işlerinin düzeltilmesi için çaba göstermesi disiplinli bir kişilik olduğunu göstermektedir.

Endişeli: Muhasebeci Salim Bey, şirketin gidişatı ile ilgili endişelidir. Temel Ali Bey'i sürekli uyarmak ister, ancak Temel Ali Bey kendisini dinlemez. Salim Bey "Bu oğlanlar yakacak bunun canını." (03:44) derken endişeli bir tavır sergilemektedir.

Yenilikçi: Salim Bey, rapor hazırlayarak patrona sunmak ister, işlerin iyi gitmediğini işyerini modernleştirmek gerektiğini belirten Salim Bey'in (02:55) yenilikçi bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.

Doğruluk - Dürüstlük: Muhasebeci Salim Bey, filmde mesleğine hakim, fabrikanın finansal durumunu bilen, işletmenin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulabilmesi için yapılması gerekenleri işletmenin sahibine iletmeye çalışan bir karakter çizmektedir.

Filmin ilerleyen sahnesinde Salim Bey, yurtdışında olan Temel Ali Bey'i oğullarının gerçekte yaptıkları işlerle ilgili bir mektup yazarak bilgilendirmiştir. Mektupta "Size bunu bildirmemem lazımdı. Yalnız sadık bir muhasebeciniz olarak vicdanen bunu bir borç biliyor, gerçekleri öğrenmenizi istiyorum. Gazetede ki resme dikkatle bakarsanız kimyager oğlunuzun popçu, mühendis oğlunuzun da sazıcı olduğunu göreceksiniz." (56:21) yazmıştır. Salim Bey, doğruluktan ayrılmamış ve dürüst bir şekilde iş yeri sahibinin bu gelişmelerden haberdar olması gerektiğini düşünmüştür.

Mesleki Yeterlilik: Salim Bey'in rapor hazırlaması, şirket gidişatının iyi olmadığını, bu nedenle şirketin modernleştirilmesi gerektiğini, mühendis ve kimyager ihtiyacının olduğunu söylemesi mesleki yeterliliğe sahip olduğuna işaret etmektedir.

Mesleki Davranış: Salim Bey, Temel Ali Bey'e oğullarının futbolcu ve müzisyen olduklarını haber verirken, bu önemli bilgileri işyeri sahibine bildirerek işverenin gerekli önlemleri almasını sağlamayı amaçlamış, mesleki davranış göstermiştir.

4.5. Dolap Beygiri

Yönetmenliğini Atıf Yılmaz'ın yaptığı film 1982 yapımıdır. Başrollerinde İlyas Salman (Ali) ve Şener Şen'in (Yakup) yer aldığı film dürüstlüğü nedeniyle zorluklar yaşayan Ali'nin hikâyesini anlatmaktadır. Ali dürüst yetiştirilmiş, doğrudan yana biridir. Köyde çobandır, devlet memuru olur.

Dışa Dönük: Ali, dairede çalışırken yapılan hatalara, rüşvet ve adam kayırmalara aleni şekilde karşı çıkan, bu olumsuzlukları düzeltebilmek için mücadele eden dışa dönük bir kişiliktir.

Eleştirel: Ali'nin muhasebe müdür yardımcısı olarak işe başladığı gün çalışanların işe geç gelmelerini eleştirmesi ve memurun hâl, tavır ve davranışlarıyla örnek teşkil etmesi gerektiğini mesai arkadaşlarına söylemesi, eleştirel yaklaştığını göstermektedir.

Yine filmin ilerleyen sahnelerinde her defasında eniştesi Yakup'tan darbe yiyen Ali, başkasının evini kendisine kiralayan eniştesi Yakup ile ilgili eşiyle yaptığı konuşmada; "Peki biz her seferde niye inanıyoruz bu namussuz enişteme?" sorusuna eşi, "Aptallığımızdan değil ki Ali çaresizliğimizden." (62:19) diye karşılık vermiştir. Bu konuşmada Ali'nin hem düzene hem de kendisine karşı eleştirel bir yaklaşımı görülmektedir.

Filmin son sahnesinde ise Ali, eniştesi Yakup'u vurur ancak Hacer'i ikna eden Yakup'u Ali sırtında taşıyarak mezarlıktan götürür. Bu durum üzerine Ali "Ömrümce hep sırtımda taşıdım senin gibileri." der. Bunun üzerine Yakup, "Ya kayınço sizin gibi beygirler olmasa bizim halimiz nice olur." (1:26:49) diyerek kahkaha atar.

Sempatik: Film boyunca sempatik bir karakter oynayan Ali, filmin son bölümünde insanları dolandırarak kendisine intihar etmiş süsü veren eniştesinin cenazesinde toplanan kalabalığa karşılık eşinin, "Bak ne çok seveni var." demesi üzerine Ali "Yok yav bunlar sevenler değil alacaklılar!" (1:22:24) demiştir. Bu cümleden Ali'nin sempatik biri olduğu sonucuna varılabilir.

Disiplinli: Ali'nin muhasebe müdür yardımcısı olarak işe başladığı ilk gün erkenden mesaiye gitmesi, mesaiye geç gelen çalışanlara ise neden geç geldiklerini sorarak “*Görev her şeyin üstündedir arkadaşlar görev kutsaldır.*” (09:03) sözleri disiplinli yaklaşımını belirtmektedir.

Filmde yeni işvereni ile konuşan Ali'ye patronu “*Sen geleli işler düzene girdi. İş hacmi %20 arttı. Böyle giderse gelecek aydan itibaren kârdan prim vereceğim sana.*” (1:11:15) der ve Ali'nin çalışkanlığını vurgular.

Endişeli: Ali, filmde namusu ile bir iş bulamayacağı düşünerek bazen endişeye kapılmıştır. Filmin çeşitli bölümlerinde bu duygu hissedilmektedir. Ali, eşine; “*Şaşım kaldım bu işe dört yer dolaştım hepsi de vergi kaçırma peşinde. Ya bu memleket nasıl batmıyor be? Namuslu bir vatandaş olduğumu belli etmemeye çalıştım ama hırsızlık, uğursuzluk daha zor zannedirdim. Namuslu olmak daha zormuş.*” (43:10) demiş, buna karşılık eşi ona iş bulacağına dair umut vermiştir.

Doğruluk - Dürüstlük: İş yerini ziyarete gelen Ali'nin eniştesi Yakup'un “*Ya sana hoşgeldine geldik bir çayda mı söylemeyeceksin bize?*” Talebine karşılık “*Af buyur enişte mesai saatinde çay içmek yönetmeliğe aykırıdır.*” (13:53) demiştir. Bu durum hem onun dürüstlüğünü hem de doğruluğunu göstermektedir.

Filmde bir vatandaş daireye gelerek Ali'den rüşvet karşılığında işinin yapılmasını ister buna karşılık Ali, “*Size hizmet etmek benim görevim, devlet bunun için bana para veriyor.*” Vatandaşın, “*Canım o parayla bu zamanda geçinmek*” demesi üzerine Ali, “*Rüşvet verdiniz, yani namussuz dediniz bana.*” (15:33) diyerek tepki vermiştir. Ali rüşveti kabul etmemiştir.

Ali, filmde yolda bir demet para bulur ve bu paraya çok ihtiyacı olmasına, evdekilerin vermeyelim baskısına rağmen parayı emniyete sahibine verilmek üzere götürür. Sahibine parayı teslim eden Ali, verilen ödülü kabul etmeyerek “*100 bini alacak olsam milyonu getirmezdim. Bu benim insanlık görevim.*” der. Bu durum karşısında para sahibi kişi Ali'ye yanında iş verir. Ali'ye yanında işveren kişi “*Senden çok memnunum, yav hiç beklemiyordum. Kusura bakma çok namuslu geçinenlerden iş yoktu da pek. Doğrusu işe alırken bile kuşku daydım. Neyse, o palavra namussuzlardan değilmişsin. Sen geleli işler düzene girdi. İş hacmi %20 arttı. Böyle giderse gelecek aydan itibaren kârdan prim vereceğim sana*” (1:11:06) diyerek Ali'nin dürüstlüğünü, doğruluğunu ve çalışkanlığını methetmiştir.

Mesleki Yeterlilik: Ali, Muhasebe müdür yardımcılığına atanarak göreve başlar, bu onun mesleki yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Yine filmin bir sahnesinde patronun imzalamak istediği bir belgeye itiraz ederek müdürün eline yapıştır ve “*Bunu imzalayamazsınız. Yasal değil bu. Gayrimeşru kazanç sağlamış olacaksınız.*” (27:43) demektedir.

Mesleki Davranış: Ali, mesai saatine riayet eder, kılık kıyafetine özen gösterir. İlk gün daireye geldiğinde diğer çalışanların zamanında iş başı yapmamasından dolayı onları eleştirir. Mesaiye zamanında gelmeyenlerin bahanelerine karşılık, “*Görev her şeyin üstündedir arkadaşlar görev kutsaldır. İyi bir memur davranışlarıyla giyinişiyse vatandaşa örnek olmalıdır, değil mi? Bakın bana devletin şerefi sorumluluğu bizim omuzlarımızda değil mi? Vatandaş bizlere büyük güven, saygı ve sevgi duymalıdır, değil mi?*” (09:03) diyerek mesleki davranışın öneminden bahsetmiştir.

Ali filmde rüşvet alan iş arkadaşını görünce “*Bu ne, para değil mi bu rüşvet yedin, itiraf et.*” demiş mesai arkadaşı ise “*Yedimse yedim sana ne?*” demiş. Buna karşılık Ali, “*İkinizi de polise vereceğim.*” der. Daha sonra gelen müdüre “*Bu adam rüşvet alıyor bu da rüşvet veriyor.*” diyerek şikâyet etmiştir (20:23).

Ali, filmde yapılan usulsüzlüklere karşı çıkması karşılığında düzene uymadığı için işten çıkarılmıştır. Çalıştığı iş yerinin müdürü “*İşinize son verildi Ali Bey, dairemizin çalışma düzenine uyamadığınız için işinize son verilmiştir.*” (36:55) demektedir. Filme göre rüşvet kurumlarda o kadar yaygın bir şekilde uygulanmaktadır ki buna karşı gelen düzeni bozan olarak kabul edilmektedir.

4.6. Çarıklı Milyoner

Kartal Tibet'in yönetmenliğini yaptığı 1983 yapımı filmin oyuncularını; Kemal Sunal (Bayram), Necla Nazır (Suna Sayın), Selim Naşit (Muhasebe Müdürü)'dir. Milyarder işadınının ölümüyle tüm mirasını köyde davulculuk yapan hiç görmediği oğlu Bayram'a bırakmasıyla olaylar gelişir.

Çarıklı Milyoner filminde Selim Naşit, muhasebe müdürü rolünü oynamaktadır. Vefat eden Bayram'ın babasının arkasından avukat ile beraber çeşitli tezgâhlar kurmuş ve hesaplarda 80 milyon açık vermişlerdir. Bu açığın ortaya çıkmasından muhasebe müdürü ve avukat bir yandan korkarken bir yandan da bir şekilde Bayram'ı da avuçlarının içine alabilecekleri planlar yapmaktadırlar.

Dışa Dönük: Muhasebe müdürü içinde buldukları durumdan nasıl kurtulacakları ile ilgili avukatla yaptıkları konuşmalarda dışa dönük bir görüntü çizmiştir

Endişeli: Muhasebeci ve avukat aralarında konuşurlar ve muhasebeci, “*Tam 80 milyon açığımız var.*” Avukat, “*O kadar oldu mu?*”. Muhasebeci, “*Nasıl idare edeceğimi bilemiyorum.*” Avukat, “*Yak hele bir sigara. Bir yolunu buluruz. Adam hıyarın teki. Bugün eve terzileri götürdüm. Yeni elbiseler ısmarladım. Keyfi*

yerinde. Yakında onu da avucumuzun içine alırız merak etme.” Muhasebeci, “İnşallah bir aksilik çıkmaz.” (14:55) diyerek endişeli bir tavır sergilemektedir. Yine Bayram için muhasebecinin “Bir de hesaplara bakmaya kalkarsa ikimizi de hapse attırır valla.” (43:54) sözleri endişeli olduğunu göstermektedir.

Doğruluk - Dürüstlük: Muhasebeci ve avukatın hesaplardaki açığı nasıl idare edecekleri ile ilgili konuşmalarında avukatın muhasebeciye “Bana bak sen şimdi umumi bir vekaletname hazırla, çaktırmadan imzalat.” (15:18) demesi ve muhasebecinin de imzayı alma girişimleri dürüst olmadığını göstermektedir.

Mesleki Yeterlilik: Muhasebecinin hesaplara hakim olduğu ne kadarlık açık verdikleri ve bunun nasıl kapatacakları ile ilgili görüşlerinden muhasebe müdürünün mesleki yeterliliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Mesleki Davranış: Muhasebecinin avukat ile birlikte iş yerinde 80 milyon liralık bir açık oluşturması, Bayram’a vekâletname imzalatılarak bu durumdan kurtulmaya çalışmaları, evrakları Bayram okumadan imzalatmaya çalışması mesleki davranışa uymamaktadır.

4.7. Namuslu

Başrolünde Şener Şen’in (Ali Rıza) bulunduğu, yapım yılı 1984 olan filmin yönetmenliğini Ertem Eğilmez yapmıştır. Ali Rıza Bey, mutemet olarak bir iş yerinde çalışmaktadır. Kendi halinde bir kişiliğe sahip olan Ali Rıza Bey’e pek saygı gösterilmemektedir. Bir gün iş yerinin yüklü miktarda parası ile birlikte bir işverene ait parayı bankadan çektikten sonra çaldırır. Çevresindeki insanlar Ali Rıza Bey’in parayı çaldığını değil de çaldığını düşünürler. Trajikomik bir şekilde bu davranışı överek etrafında pervane olurlar. Sonunda Ali Rıza Bey, olanlara dayanamaz ve herkesten intikam almaya karar verir.

Dışa Dönük: Ali Rıza Bey, filmin başlarında içe dönük bir kişilik sergilerken, filmin ilerleyen bölümünde dışa dönük bir kişilik yansıtmaktadır. Filmin 68. dakikasından Ali Rıza Bey, artık namuslu kalmamaya karar verir ve davranışlarını tamamen değiştirir. Parayı kendisinin çaldığını söyleyerek herkesten bir şekilde para almaya başlar. Yerli yersiz hareketler yapar etrafındaki kişilere zarar verir.

İçe Dönük: Ali Rıza Bey, aslında içine kapanık ve dürüst bir insandır. Yapılan hataları görmesine rağmen onları düzeltecek bir iradeye sahip değildir.

Eleştirel: Ali Rıza Bey’in kayın biraderi evlerine ziyarete gelir (14:00). Kayınbirader bir şekilde yolunu bulmuş, ekonomik durumu iyidir. Ali Rıza Bey’in kendisi hariç çevresindeki insanlar bir şekilde ekonomik durumlarını düzeltmişlerdir. Bir tek Ali Rıza Bey, namuslu bir şekilde yaşayarak geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Bu durum evdeki saygınlığını bitirmiştir. Eşi ve kayınvalidesinin dışında oğlu da babasına saygı göstermemektedir. Ali Rıza Bey, sürekli hakaretler duymaktadır. Gece herkes çekildikten sonra Ali Rıza Bey eşine samimi bir şekilde; “Biz neden böyle olduk Naciye?” diyerek özeleştiri yapmaktadır. Eşi ise kızgın bir şekilde “Daha önce neydik ki?” diyerek Ali Rıza Bey’i aşağılamıştır.

Sempatik: Film boyunca Ali Rıza Bey, sempatik tavırlar sergilemektedir.

Disiplinli: Ali Rıza Bey, tertipli düzenli ve disiplinli çalışan iş ahlakı olan bir insandır. Kendisinde istenen işleri zamanında yapar, evrakları düzenler ve gerekli yerlere iletir.

Endişeli: Ali Rıza Bey, sürekli endişeli bir hâl içerisinde. Filmin başlangıcında saf bir görüntü çizen Ali Rıza Bey, yaptığı her hatanın karşılığında cezalandırılacağını düşünmektedir. Asansörün önünde iş yeri müdürünün yüzüne hapsirir. Oradaki bekçiye “Eyyvah çok ayıp oldu!” (04:45) der. Bekçinin “Ölümlerden ölüm beğen gayri.” cümlesi üzerine Ali Rıza Bey kendini affettirebilmek için merdivenlerden hızlı bir şekilde çıkarak asansörden önce müdürün çıkacağı kata gelir ve kapıyı açar; “Çok affedersiniz efendim!” diyerek sürekli bir şeyler olacakmış gibi endişeli tavırlar sergiler. Ancak filmin ilerleyen sahnelerinde artık dürüst olmaktan vazgeçince endişeli tavır sergilemediği gözlemlenmektedir.

Sakin: Filmin başında Ali Rıza Bey, sakin bir izlenim vermektedir. İş yerinde ve ailesinde kendisine saygı duyulmayan davranışlara karşı sakinliğini hep korumuştur. İş yerinde fazla iş verilmesine itiraz etmemiştir. Bir çalışan “Gönül hanım gecikecekmış bugün biraz. O, gelene kadar siz şu ikramiye bordosunu da tamamlayıverin emi güzel kardeşim!” (05:30) der. Ali Rıza Bey de itiraz etmeden kabul eder. Bu durum Ali Rıza Bey’in sakin, anlayışlı, çalışkan biri olduğunu göstermektedir. Ali Rıza Bey, iş yerinden eve doğru giderken yolda karşılaştığı esnafın ve kapıcının iğneleyici bakışlarına ve sözlerine karşılık “Yarın aybaşı inşallah ödeyeceğiz.” (09:35) demektedir. Devamında eve geldiğinde eşi ve kayınvalidesinin iğneleyici sözlerine karşıda yine yumuşak bir mizaçla karşılık vermektedir. Örneğin karısının “Niye vuruyorsun kapıyı çat çat, anahtarın yok mu senin? Yoksa kapılarda mı karşılanmak istiyorsun beyefendi?” sözleri ve kayın validesinin “Kocan olacak uğursuz mu geldi kız?” sözlerine Ali Rıza Bey, cevap vermeden karısı “Dur çıkar! Çıkar! Ayağını çıkar kör olası!” demesine karşılık Ali Rıza Bey, tepki göstermeyerek ayakkabılarını çıkarır, içeri geçer kayın validesine “Ne var ne yok anne?” diye sorar ancak yine ters cevap alır. Bütün bu durumlara karşı Ali Rıza Bey, moralini bozamaz ve hiçbir şey olmamış gibi konuşmaya devam eder.

Ancak filmin ilerleyen kısımlarında Ali Rıza Bey, artık değişir. İnsanların parayı Ali Rıza Bey'in çaldığı yönündeki inanç onu sinirli biri haline yapmış, onların inanmaması Ali Rıza Bey'i çıldırtacak duruma getirmiştir. Sonunda etrafındaki insanlarla baş edemeyeceğini anlayınca doğruyu söylemekten vazgeçerek "Evet, evet ben hırsızım!" (67:52) demiştir.

Doğruluk - Dürüstlük: Ali Rıza Bey'in çalıştığı işyerinde vatandaşların yaptırdığı her işten neredeyse rüşvet alınmaktadır. Ali Rıza Bey, ise bu işlere ilgi duymamaktadır. Ali Rıza Bey, iş yerinde vatandaşın işini rüşvet karşılığında yapan bir memuru görür. Bu duruma karşı olduğunu gösterecek şekilde öksürür. Karşısındaki memur "Niye öyle kötü kötü baktın abi, herkes bir şekilde yolunu bulup geçinip gidiyor işte. Bir memur maaşına kalacak olsak hayat kısa di mi abi?" (03.45) der. Bunun üzerine Ali Rıza Bey, sesini çıkarmadan odadan çıkar.

Ali Rıza Bey'in etrafındaki herkes paraların Ali Rıza Bey tarafından çalındığına inanmaktadır. Ali Rıza Bey ne yapsa kimse bu duruma inanmamakta, çalınan paradan pay alabilmek için herkes türlü dalavereler çevirmektedir. Bunların neticesinde Ali Rıza Bey'in eşi, kayınvalidesi, kayınbiraderi ve oğlunun olduğu ev ortamında; "Hepiniz dinleyin kırk para yok bende, yeminle. Çalmadım, Mustafa, çalmadım çocuklar. Dilimde tüy bitti. Siz bile inanmazsanız bana." (66:15) demesine rağmen aile fertlerinin hiçbiri buna inanmaz ve türlü hakaretler ederler.

Ali Rıza Bey, artık dürüst bir insan olmaktan vazgeçmiştir (68:00). Kendisini çalmaya yalan söylemeye ve rüşvet almaya teşvik eden herkesten intikam alacaktır. Beraber çalıştıkları iş arkadaşlarını iş kurma vadiyle istifa ettirir. Kayın biraderinin dükkânını ipotek ettirerek ondan para alır. Çekini tahsil ettiği ve o parayı da işyerinin parası ile çaldığı işadamından, çalıştığı iş yerinin müdürlerinden de para alır. Böylece doğruluktan ayrılmış rüşvet alan bir insan olmuştur. Ali Rıza Bey'in hırsız olmadığının ortaya çıkması etrafındaki kişiler tarafından namussuzlukla suçlanmasıyla sonuçlanmıştır (85:30).

Mesleki Yeterlilik: İşlerin sürekli kendisine yüklenmesi, işe geciken elemanın işini bile kendisinin yapmasının istenmesi yeterli mesleki bilgiye sahip olduğunu göstermektedir.

Mesleki Davranış: İşe herkesten önce gitmesi, rüşvet almaması mesleki davranış gösterdiğini işaret etmektedir.

4.8. Çakallarla Dans -1

2010 yapımı filmin yönetmeni Murat Şeker'dir. Filmin oyuncuları; Gökhan (Şevket Çoruh), Muhasebeci Servet (İlker Ayrık), Necmi (Timur Acar), Del Piero Hikmet (Murat Akkoyunlu).

Filmin konusunu büyük bir şirketin muhasebecisi olan Servet'in karısının dolduruşlarına gelerek şirketin parasını çalma planları ve bu plana dâhil olan arkadaşları ile yaşadıkları oluşturmaktadır.

Dışa Dönük: Muhasebeci Servet, tipik bir dışa dönük kişilik özelliği göstermektedir. Sevecen, cana yakın, içinden geldiği gibi davranan, duygularını kontrol edemeyen, her zaman güvenilmeyen, kolay arkadaş edinen bir kişiliktir.

Sempatik: Muhasebeci Servet'i filmin geneli üzerinde değerlendirdiğimizde sempatik, esprili, çevresi tarafından sevilen bir karakter olduğunu söylenebilir. Örneğin filmde (66:21) arkadaşları ile kahvede yaptıkları sohbet esnasında keyfi yerinde olan Muhasebeci Servet arkadaşlarının türlü olumsuzluklarına esprili sözler, jest ve mimik hareketleri ile verdiği cevaplarla onların yüzünü güldürmüştür.

Endişeli: Servet'in eşi Fatma, eşinin şirket hesaplarından devlete verilmesi gereken 300 bin TL'yi şirket hesaplarını ve şifrelerini bir arkadaşına vererek, parayı çekmesini ister. Servet'e; "Bir sorun çıkarsa internet korsanları yapmış diyeceksin." (26:32) der. Buna karşılık Servet; "Der miyim? Denir mi?" karşılığını vererek bu konudaki endişesini dile getirmiştir.

Servet, işvereninin 300 bin TL'sinin kendisi tarafından çalındığının fark edilmesi üzerine geleceği hakkında endişeye kapılır ve kaçmaya çalışır. Eşinin gitmemesi gerektiği, nereye giderse bu adamın kendisini bulacağını söylemesi üzerine Servet, "Ne yapayım ben şimdi yaa? Nerelere gideyim? Ne güzel kendi yağımızda kavruluyorduk. Bizim neyimize çakallarla dans." (61:45) diye konuşur.

Yenilikçi: Muhasebeci Servet'in internet bankacılığı kullanması şirketin finansal işlemlerini buradan gerçekleştirmesi yenilikçi olduğunu göstermektedir.

Doğruluk - Dürüstlük: Muhasebeci Servet, menfaatleri doğrultusunda hareket eden çevresinden özellikle eşi Fatma'dan çok etkilenen bir kişidir. Servet'in söyledikleri bazen doğru bazen de değildir. Dürüst bir kişilik sergilememektedir. Söyledikleri ile yaptıkları bir birinden farklıdır. Örneğin işyeri sahibi devlete olan 300 bin TL vergi borcunun Servet tarafından düşürülmesini ister. Servet "Tamam" (23:50) der. Ama devlete olan vergi borcu kadar tutarı şirketin hesaplarından bir arkadaşısı vasıtasıyla almaya çalışır.

Servet, oynayacakları halı saha maçının sonucu için patronu ile ayrı, halı saha arkadaşları ile ayrı sözleşir. Patronu ve arkadaşlarından habersiz bir başkasından para alarak farklı anlaşır (64:08). Buradan da görüldüğü üzere Servet çevresindeki insanlara doğru ve dürüst davranmamaktadır.

Tarafsızlık: Servet mesleki bilgiye sahip olmasına rağmen bunu bağımsız ve tarafsız olarak kullanamaz. Bunda iş yeri sahibinin ve eşinin baskıları etkili olur. İşverenin vergi borcunu 300 bin TL olarak hesaplayan Servet, başlangıçta tarafsız kalmaya çalışmış daha sonra bu baskılar neticesinde fikir değiştirmiştir.

Mesleki Yeterlilik: Servet'in işyerinin ödemesi gereken vergiyi hesaplayacak kadar bilgiye sahip olması onun mesleki yeterliliğe sahip olduğunu gösterir.

Gizlilik: Servet, şirketin bilgilerini eşi ve arkadaşları ile paylaştığı için etik davranışlardan gizlilik ilkesine uymamıştır.

Mesleki Davranış: Servet, eşi ile yaptığı konuşmada, "Güzel karım benim bak anlatamıyorum sana ben ya. Ben kaç yıldır bu işi yapıyorum. Devletime, milletime, vatanıma bir kere bile yanlış yapmadım ben be bir kere bile!" buna karşılık eşi Fatma; "Yapmadın da ne oldu?..... evde oturuyoruz." Eşi Fatma "Ben devletten vergi kaçırmam" cevabı üzerine; "Devletten kaçırmayacaksın ki patronundan kaçıracağını." (25:20) diyerek eşi Servet'i ikna eder. Genellikle Serveti yönlendiren eşidir. Servet, o yıl çalıştığı işyerinin vergi borcu olarak 300 bin TL hesaplamıştır. İş yeri sahibi bu verginin düşürülmesi için gerekeni yapmasını ister. Servet'in eşi bu parayı devlete vermek zorunda olmadıklarını bu parayı şirketin banka hesabının şifrelerini bir arkadaşına vererek internet korsanları tarafından çalındığını söylemesini ister. Servet bir muhasebecinin yapması gereken davranışları yapmayarak iş yerinin devlete ödemesi gereken vergi tutarı kadar parayı arkadaşı Gökhan tarafından hesaptan çekilmesini sağlar.

4.9. Kavşak

2010 yapımı filmin yönetmeni Selim Demirdelen'dir. Oyuncular: Güven (Güvenç Kıracı), Arzu (Sezin Akbaşoğulları), Tamer (Mete Horozoğlu), Vedat (Cengiz Bozkurtoğlu), Haydar (Umut Kurt). Film bir muhasebe şirketinde şef olarak çalışan Güven'in hayatını anlatmaktadır.

İçe Dönük: Güven, insanlardan kaçan, yalnız kalmayı tercih eden, sakin ve insan ilişkilerinde dengeli davranan içe dönük kişilik özellikleri göstermektedir.

Dağınık: Güven, eşini kaybetmenin de etkisiyle dağınık bir yaşam sürmektedir. Ev hayatında yemeklerini geçiştirerek yemektedir. Örneğin akşam yemeğinde yumurta kırar, kahvaltı yapar. Ayrıca muhasebe bölümündeki işlere eskisi kadar gerekli özeni göstermez. İş yerinde hesaplarda çıkan bir açık yüzünden mesai arkadaşı Haydar ile aralarındaki konuşmada Haydar "Biliyorsun abi bu bilgisayarları, program bir hata yaptı herhalde. Sende kontrol ettin imzaladın." (43:55) demiştir. Buradan anlaşıldığı üzere Güven önündeki dosyaları gerektiği şekilde kontrol etmediği için yapılan usulsüzlüğü tespit edememiştir.

Sakin: Güven, eşini ve anne karnındaki çocuğunu bir trafik kazasında kaybetmiştir. Bunun sonrasını gösteren filmde Güven, sakin kişilik özelliklerine sahiptir

Yenilikçi: Güven'in işyerinde muhasebe ile ilgili çalışmalarına baktığımızda yenilikçi bir insan olduğunu söyleyebiliriz. Güven'in "Haydar, beni eşek yerine koyma! Kâğıt üstünde bir hata olsa düzeltelim. Banka hesaplarında nasıl eksiliyor bu para? Bunu anlat!" (43:55) dediği cümlede Güven'in teknoloji ile de arasının iyi olduğu sonucuna varılabilir.

Doğruluk - Dürüstlük: Güven, yeterli mesleki bilgiye sahiptir. Ancak çocuğu ve eşini kaybetmesinden rağmen onlar yaşıyormuş gibi hayatına devam etmektedir. Özel hayatında meydana gelen bu büyük değişim yüzünden doğru davranışlar sergileyememektedir. Ayrıca Güven, beraber çalıştıkları iş arkadaşının zimmetine para geçirdiğini öğrenir. Ancak bu olayda kendisinin hata yaptığını ve en kısa zamanda düzelteceğini işverene söyleyerek işverene karşı dürüst davranış göstermemiştir.

Tarafsızlık: Şirket hesaplarında ortaya çıkan açığın nedenini bulan Güven, normalde bu durumu ilgili birimlere bildirmesi gerekirdi. Ancak Güven, tarafsız davranmamış yanında çalıştığı iş arkadaşını korumuştur.

Mesleki Yeterlilik: Filmde şirketin patronu Seyfi Bey Güven'i çağırır ve önüne sert bir şekilde dosya koyar (43:03). Güven de dosyayı iş yerinde birlikte çalıştıkları Haydar'ın önüne koyar ve "Anlat" der. Haydar "Neyi anlatayım?" diye sorar. Güven, "Şu yirmi binlik açığı anlat." (43:55). Haydar, "Abi biliyorsun bu bilgisayarları program bir hata yaptı herhalde. Sen de kontrol ettin imzaladın." Güven, "Haydar beni eşek yerine koyma. Kâğıt üzerinde bir hata olsa düzeltelim. Banka hesaplarında nasıl eksiliyor bu para? Bunu anlat." Bu konuşma Güven'in mesleki yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Gizlilik: İş yerinde meydana gelen olayları yine iş yerinde tutması, öğrenmiş olduğu gizli bilgileri gereksiz kişilerle paylaşmaması Güven'in gizlilik davranışına uygun davrandığını göstermektedir. Özellikle hesaplar- da 20 bin TL açığı sadece ilgili kişilerin bilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Mesleki Davranış: Güven, hesaplardaki açığın sebebinin Haydar'ın bankada 20 bin lira çekerek hesaplarda oynamasından kaynaklandığını tespit etmiştir. Haydar'ın bu parayı hastanede yatmakta olan yakını için kullandığını anlayan Güven, şirket müdürüne giderek “*Baktım, ben atlamışım Seyfi Bey. Son günlerde biraz.... Her şey üst üste geldi benim hatam. En kısa zamanda düzeltereğim merak etmeyin.*” (59:15) diyerek işverene karşı mesleki olarak doğru bir davranış göstermemiştir.

Tablo 2. Muhasebeci Karakterlerinin Kişilik Özellikleri ve Etik Davranışları

		Efkarlıyım abiler-1966	Yaprak Dökümü-1967	Her şeyim Sensin -1971	Uyanık Kardeşler -1974	Dolap Beygiri -1982	Çarıklı Milyoner-1983	Namuslu -1984	Çakallarla dans -2010	Kavşak -2010
Kişilik Özelliği	Dışa Dönük	+				+	+	*	+	
	İçe Dönük		+	+	+			*		+
	Eleştirel	+	+		+	+		+		
	Sempatik	+			+	+		+	+	
	Disiplinli		+		+	+		+		
	Dağınık	+								+
	Endişeli	+	-		+	+	+	*	+	
	Sakin	+	+	+				*		+
	Yenilikçi	+			+				+	+
	Geleneksel		+							
Etik Davranış	Doğruluk-Dürüstlük	*	*	*	+	+	-	*	-	-
	Tarafsızlık								-	-
	Mesleki Yeterlilik	-	+	+	+	+	+	+	+	+
	Gizlilik			+					-	+
	Mesleki Davranış	-	-	-	+	+	-	+	-	-

Not: Tabloda (+) işaret analiz edilen filmlerde kişilik özellikleri ve etik davranışların var olduğunu, (-) işaret olmadığını, (*) Film içerisinde bu özellik ve davranışların değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Filmlerdeki karakterlerin etik davranışları incelendiğinde “Doğruluk-dürüstlük” davranışı iki filmde görülürken, üç filmde bu davranışlar görülmemekte, dört filmde ise filmin bir bölümünde görülmekte bir bölümünde görülmemektedir. “Tarafsızlık” davranışına bakıldığında iki filmde muhasebecilerin tarafsız olmadıkları geri kalan filmlerde ise bu konuda veri bulunmadığı kanaatine varılmıştır. Filmlerde sekiz muhasebeci “Mesleki yeterliliğe” sahipken bir filmde sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. İki filmde muhasebeciler “Gizlilik” davranışına uygun hareket ederken bir filmde aksi yönde davranışlarda bulunmuş geri kalan filmlerde ise bu konuda yeterli veri olmadığı kanaatine varılmıştır. Muhasebecilerin “Mesleki davranışlarına” bakıldığında üç filmde bu davranışa uygun hareket ettikleri geri kalan altısında ise uygun hareket etmedikleri sonucuna varılmıştır.

İncelenen dokuz filmdeki muhasebeci karakterlerinin kişilik özelliklerine bakıldığında dört filmde yer alan karakterler dışa dönük, dört filmdeki ise içe dönüktür. Bir filmde ise hem içe dönük hem dışa dönüktür. Namuslu filminde karakter başlangıçta içe dönük iken filmin son bölümünde dışa dönük özellikler göstermektedir. Beş filmde oyuncular eleştirel özellik gösterirken beş filmde oyuncular ekrana sempatik olarak yansımıştır. Dört filmde muhasebecilerin disiplinli, iki filmde dağınık olduğu gözlemlenirken üç filmde ise bunlar ile ilgili herhangi bir veri tespit edilememiştir. Beş filmde yer alan karakterler endişeli tavırlar gösterirken bir filmde endişesiz, iki filmde herhangi bir veri elde edilemezken “Namuslu” filminde oyuncu başlarda endişeli filmin son bölümünde ise endişesiz tavırlar göstermektedir. Dört filmde muhasebeciler sakın tavırlar sergilemiştir. “Namuslu” filminde, filmin başlarında karakter endişeli iken filmin sonlarında bu endişeli tavrı kaybolmuştur. Dört filmde muhasebeciler yenilikçi davranışlarda bulunurken bir filmde gelenekçi davranışlarda bulunmuşlardır. Geri kalan dört filmde ise bu konuda herhangi bir veri elde edilememiştir.

Muhasebe mesleğinin Türk sinemasındaki sunumu ile daha önce yapılan çalışmalar karşılaştırıldığında Beard (1994), muhasebecilerin içe dönük olduğunu söylerken bu çalışmada dokuz karakterden altısının dışa dönük olduğu sonucuna varılmıştır. Smith ve Briggs (1999), çalışmalarında muhasebecilerin filmlerde erkek egemen olduğu sonucu bu çalışma ile örtüşmektedir.

Türk sinemasında muhasebe mesleğinin geçtiği filmler çok az sayıda bulunmakta birlikte var olan filmlerde ise muhasebeci karakterlerine genellikle çok az süre verilmiştir. Muhasebecilerin genel olarak filmlerde dışa dönük, eleştirel, doğruluk ve mesleki yeterliliğe sahip olan kişiler olarak yansıtıldığı görülmektedir. Filmlerde muhasebeciler bazen doğruluk ve dürüstlükten ayrılmazken bazen de bu davranışı göz ardı edebildikleri gözlemlenmiştir. İncelenen filmlerde muhasebeciler iş yeri ile ilgili sırları saklamayı becerdiği ancak konusu suç teşkil eden davranışları da yetkili yerlere bildirmemişlerdir.

Bir meslek grubuna ilişkin algıların tespitinde alternatif araçlardan biri sinema filmleridir. Mesleğin filmlerde tasvir edilme biçimleri yaygın olarak kabul edilen inançları yansıtması noktasında önemlidir. Sinema filmlerinde yer alan muhasebecilerin kişilik özellikleri ve etik davranışlarının filmlere yansıtılma şekli bu meslek grubuna karşı kamuoyu algılarını şekillendirmeye yardımcı olacaktır. Mesleğin sinemaya olumlu yansıtılması izleyicilerin tutumunu olumlu etkileyebilecekken olumsuz yansıtılması ise negatif etkileyecektir.

Sinema filmindeki karakterler oluşturulurken, o karakterin mesleğini seçmek izleyicideki beklenti oluşturmak için önemlidir. Toplumda mevcut bir imajı olan belirli mesleğe sahip olan karakter, film yapımcılarının müdahalesiyle birlikte farklı yönler geliştirebilmektedir. Muhasebe mesleğine sahip bir karakterin işlendiği filmde, karakter günlük rutinden çıkartılarak bir kahramana ya da bir dolandırıcıya dönüştürülebilmektedir. Film yapımcılarının karakterleri geliştirmek için kullandıkları yöntemler seyircinin muhasebecilerin gerçekte nasıl davrandığına dair görüşüne katkıda bulunabilir. Sinema filmlerinde yer alan muhasebecilerin kişilik özellikleri ve etik davranışları sinemaya olumlu yansıtılması bu meslek grubuna karşı izleyicilerin tutumunu olumlu etkileyebilecekken olumsuz yansıtılması ise negatif etkileyecektir.

Muhasebe dersleri okullarda teorik ve uygulamalı olarak verilmesine rağmen öğrenciler öğrenme zorluğu çekmektedir. Muhasebe mesleğinin sinema filmlerine konu edilmesi muhasebe eğitiminde vaka çalışmaları açısından da faydalı olacaktır. Çalışma ülkemizde bu alanda yapılan çalışmaların öncüsü niteliğinde alanın gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alankaya, Ş., & Akpınar, S. (2017). Sinema Filmlerindeki Muhasebeci Karakterlerinin Kişilik Özellikleri Hollywood Filmleri İncelemesi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(3), 235-255. <https://doi.org/10.22139/jobs.325988>
- Arslan, M. C., & Şahin, E. (2018). Muhasebe Mesleğinin Medyadaki Yansımaları Üzerine Bir İnceleme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2040-2054. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.422635>
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Beard, V. (1994). Popular Culture and Professional Identity: Accountants In The Movies. *Accounting, Organizations and Society*, 19(3), 303-318.
- Can, A. V. (2008). "Bir Âyetin Işığında İslam Dininin Muhasebeye Bakışı", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15, 1-10.
- Yılmaz, B., Allahverdi, M., & Kuzucu, S. C. (2018). Türkiye'de Muhasebe Mesleğinin Son Yıllardaki Durumunun İşgücü Açısından Analizi. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, (147).
- Dimnik, T., & Felton, S. (2006). Accountant Stereotypes In Movies Distributed In North America In The Twentieth Century. *Accounting, Organizations And Society*, 31(2), 129-155. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2004.10.001>
- Felton, S., Dimnik, T., & Bay, D. (2008). Perceptions of accountants' ethics: evidence from their portrayal in cinema. *Journal of Business Ethics*, 83(2), 217-232.
- Honorio, F. M. M., Da Silva, E. J. R., Walter, S. A., & Da Silva, S. C. (2022). Public Perception Of The Accounting Professional Through The Movie "The Accountant". *Revista Catarinense Da Ciência Contábil*, 21, 1-22. <https://doi.org/10.16930/2237-7662202232252>
- Hunt, S. C., Falgiani, A. A., & Intrieri, R. C. (2004). The Nature And Origins Of Students' Perceptions Of Accountants. *Journal Of Education For Business*, 79(3), 142-148. <https://doi.org/10.3200/JOEB.79.3.142-148>
- İnce, M. & Yılmaz, M. (2020). Türk sinemasında din adamlarının sunumu: Kemal Sunal filmlerindeki dini karakterler üzerine bir inceleme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(3), 726-741. DOI: 10.14230/johut877
- Ormanlı, O. (2012). Dijitalleşme ve Türk Sineması. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(2), 32-38.
- Okumuşoğlu, S. (2019). Bilişsel Bir Simülasyon Olarak Sanat; Edebiyat, Sinema, Bibliyoterapi ve Diğer Kesişimler. *Current Research in Social Sciences*, 5(1), 1-8. <https://doi.org/10.30613/uresosc.438077>
- Özkan, A., & Hacıhasanoğlu, T. (2012). Muhasebe meslek mensuplarının kişilik özellikleri ve etik karar verme davranışları arasındaki ilişkiler. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 37-52.
- Serdaroğlu, F. (2016). Sinema Neden Sanattır? Sinemayı Sanat Olarak Ele Alan Bir Araştırma Ne Tür Bir Yaklaşım Benimsemelidir? *Kurgu*, 24(2), 113-125.
- Smith, M., & Briggs, S. (1999). From bean-counter to action hero: changing the image of the accountant. *Management Accounting-London-*, 77, 28-31.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Tavares, J. D. A., & da Silva Dantas, M. G. (2017). Accountant profile in the cinema of the 21st century. *Revista de Gestão, Finanças e Contabilidade*, 7(2), 218-239.
- TÜRMOB (2020). Muhasebe Meslek Mensupları İçin Uluslararası Etik Kurallar El Kitabı, <https://online.fliphtml5.com/nitus/mmma/#p=1>, Erişim Tarihi: 16.08.2022